

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS

VITALIJA SIMONAITYTĖ

**POLITINĖS LYDERYSTĖS ĮASMENINIMAS:
LIETUVOS POLITINIŲ PARTIJŲ ANALIZĖ**

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, politikos mokslai (02S)

2018, Kaunas

Disertacija rengta 2012 – 2017 metais Kauno technologijos universiteto Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultete, Viešosios politikos ir administravimo institute. Mokslinius tyrimus rėmė Lietuvos mokslo taryba.

Mokslinis vadovas:

Prof. dr. Algis KRUPAVIČIUS (Kauno technologijos universitetas, socialiniai mokslai, politikos mokslai, S02).

Interneto svetainės, kurioje skelbiama disertacija, adresas:

<http://ktu.edu>

Redagavo:

Jurgita Jurkevičienė

© V. Simonaitytė, 2018

ISBN 978-609-02-1428-2

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

TURINYS

LENTELIŲ SĄRAŠAS	5
PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS	7
SANTRUMPOS	9
1. ĮASMENINTOS POLITINĖS LYDERYSTĖS SAMPRATA IR TEORINĖS TYRIMŲ TRADICIJOS	16
1.1 Įasmenintos politinės lyderystės samprata.....	16
1.2 Politinės lyderystės teorinės tyrimų tradicijos	22
1.3 Įasmenintos politinės lyderystės ir politinių partijų lyderių tyrimai	32
2. TEORINIS TYRIMO MODELIS: LYDERIŲ, PARTIJŲ IR POLITINĖS SISTEMOS VAIDMUO ĮASMENINTAI LYDERYSTEI.....	36
2.1 Partijų lyderių analizės kintamieji	37
2.1.1 Lyderio galia ir vaidmenys partijos organizacijoje.....	37
2.1.2 Lyderių santykiai su partijos organizacijos subjektais	41
2.1.3 Rinkimų rezultatų poveikis.....	43
2.2 Partijų kintamieji	43
2.2.1 Partijos amžius.....	44
2.2.2 Partijų organizacijos modeliai	45
2.2.3 Ideologija ir įasmeninta lyderystė.....	48
2.2.4 Partinės tapatybės ir rinkėjų nepastovumas	49
2.3 Politinės sistemos kintamieji	51
2.3.1 Visuomenės kaita kolektyvizmo - individualizmo kontinuumė	52
2.3.2 Valstybės valdžios sąranga ir įasmeninta lyderystė.....	54
2.3.3 Rinkimų sistema ir lyderystės įasmeninimas.....	60
2.3.4 Partinės sistemos institucionalizacijos įtaka lyderystės įasmeninimui	61
3. LIETUVOS POLITINIŲ PARTIJŲ LYDERYSTĖS ĮASMENINIMO TYRIMO METODIKA.....	64
3.1 Politinių partijų vadovų lyderystės įasmeninimo analizės modelio pagrindimas	64
3.2 Empirinio tyrimo organizavimas	67
3.3 Kokybinės lyginamosios analizės technika	70

4. POLITINĖS LYDERYSTĖS ĮASMENINIMO LIETUVOS POLITINĖSE PARTIJOSE EMPIRINIS TYRIMAS.....	74
4.1 Lietuvos partijų lyderių analizės kintamieji	74
4.1.1 Lietuvos lyderių galia ir vaidmenys partijos organizacijoje	74
4.1.2 Lietuvos partijų lyderių santykiai su partijos organizacijos subjektais	88
4.1.3 Rinkimų rezultatų poveikis Lietuvos politinių partijų lyderiams	116
4.2 Lietuvos partijų kintamieji.....	123
4.2.1 Lietuvos politinių partijų amžiaus analizė.....	123
4.2.2 Lietuvos politinių partijų organizacijos vystymosi modeliai.....	131
4.2.3 Lietuvos politinių partijų ideologinis kraštutinis	138
4.2.4 Partinės tapatybės ir rinkėjų nepastovumas	141
4.3 Lietuvos politinės sistemos kintamųjų analizė	146
4.3.1 Visuomenės kaita kolektyvizmo-individualizmo kontinuume	146
4.3.2 Lietuvos valstybės valdžios sąranga ir įsmeninta lyderystė.....	152
4.3.3 Lietuvos rinkimų sistema ir lyderystės įsmeninimas	156
4.3.4 Partinės sistemos institucionalizacijos įtaka lyderystės įsmeninimui ...	160
4.4. Priežastinių politinių partijų lyderių įsmeninimo sąlygų kokybinė lyginamoji analizė.....	163
TYRIMO APRIBOJIMAI	174
IŠVADOS.....	175
REKOMENDACIJOS ATEITIES TYRIMAMS	181
LITERATŪRA	182
PRIEDAI	201

LENTELIŲ SARAŠAS

1 lentelė. Pozityvistinės politinės lyderystės tyrimų tradicijos.....	24
2 lentelė. Konstruktivizmo politinės lyderystės tyrimų tradicijos.....	27
3 lentelė. Politinės psichologijos politinės lyderystės tyrimų tradicijos.....	28
4 lentelė. Realizmo politinės lyderystės tyrimų tradicijos.....	30
5 lentelė. Svarbiausios įsmenintos politinės lyderystės tyrimų kryptys.....	32
6 lentelė. Demokratinių sistemų tipai ir joms būdingi bruožai.....	54
7 lentelė. Duomenys apie informantus.....	68
8 lentelė. Partijų lyderių kintamųjų analizė remiantis interviu metodu	69
9 lentelė Kokybinės lyginamosios analizės matrica.....	71
10 lentelė. Lietuvos politinių partijų kandidatų į partijos pirmininko postą iškelimo, išrinkimo ir atšaukimo procedūros.....	76
11 lentelė. LSDP, DP, LVŽS, TS-LKD ir TT partijų pirmininkų rinkimų konkurencingumas.....	79
12 lentelė. Darbo partijos pirmininko galios ir funkcijos reglamentuojamos partijos statute.....	89
13 lentelė. Interviu su DP atstovais duomenys.....	91
14 lentelė. LRLS pirmininko galios ir funkcijos reglamentuojamos partijos įstatuose.....	92
15 lentelė. Interviu su LRLS atstovais duomenys.....	94
16 lentelė. LSDP partijos pirmininko galios ir funkcijos reglamentuojamos partijos statute.....	98
17 lentelė. Interviu su LSDP atstovais duomenys.....	100
18 lentelė. LVŽS partijos pirmininko galios ir funkcijos reglamentuojamos partijos statute.....	102
19 lentelė. Interviu su LVŽS atstovais duomenys.....	104
20 lentelė. TT partijos pirmininko galios ir funkcijos reglamentuojamos partijos statute.....	106
21 lentelė. Interviu su TT atstovais duomenys.....	108
22 lentelė. TS-LKD partijos pirmininko galios ir funkcijos reglamentuojamos partijos statute.....	110
23 lentelė. Interviu su TS-LKD atstovais duomenys.....	112
24 lentelė. DP, LRLS, LSDP, LVŽS, TT, TS-LKD pirmininkų realios galios ir vaidmenys.....	115
25 lentelė. DP, LRLS, LSDP, LVŽS, TS-LKD ir TT laimėti mandatai 2004-2016 m. rinkimuose.....	121
26 lentelė. DP narių skaičius 2003-2017 metais.....	132
27 lentelė. LLS, LiCS ir LRLS narių skaičius 2003-2017 metais.....	132
28 lentelė. LSDP narių skaičius 1989-2017 metais.....	133
29 lentelė. LVŽS narių skaičius 1990-2017 metais.....	134
30 lentelė. TS, LKD ir TS-LKD narių skaičius 1989-2017 metais.....	135
31 lentelė. Partijos Tvarka ir teisingumas narių skaičius 2002-2017 metais.....	136
32 lentelė. Narių mokesčio dalis nuo visų partijų pajamų 2000-2016 metais.....	137

33 lentelė. Nepartiniai ir partiniai kandidatai LR Prezidento rinkimuose 1993-2014 m.....	153
34 lentelė. DP, LRLS, LSDP, LVŽS, TS-LKD ir TT laimėti mandatai vienmandatėse ir daugiamandatėje apygardoje 1992-2016 metais.....	157
35 lentelė DP, LRLS, LSDP, LVŽS, TS-LKD ir TT lyderių išrinkimas vienmandatėse ir daugiamandatėje apygardose Seimo rinkimuose 2004-2016 metais.....	159
36 lentelė. Lietuvos partinės sistemos institucionalizacijos matavimas.....	160
37 lentelė. Politinių partijų lyderių įsameninimo priežastinių sąlygų kokybinės lyginamosios analizės matrica.....	163
38 lentelė. Politinės lyderystės įsameninimo priežastinių sąlygų kokybinės lyginamosios analizės tiesios lentelė (sudaryta Tosmana programinės įrangos pagalba).....	164

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav. Partijos lyderį supanti aplinka.....	36
2 pav. Partijos lyderio rinkimų būdai (atvirumo-uždarumo kontinuumė).....	38
3 pav. Partijos lyderiui priskiriamos funkcijos.....	42
4 pav. Santykiai tarp rinkėjų identifikacijos, rinkėjų nepastovumo ir partinės sistemos stabilumo.....	49
5 pav. Politinių partijų lyderių įsameninimo analizės modelis.....	66
6 pav. Lietuvos politinių partijų pirmininkų rinkimų būdai.....	78
7 pav. DP, LRLS, LSDP, LVŽS, TT, TS-LKD pirmininkų formalios galios partijos subjektų atžvilgiu.....	114
8 pav. Darbo partijos raida.....	124
9 pav. LRLS raida.....	125
10 pav. LSDP raida.....	126
11 pav. LVŽS raida.....	127
12 pav. TS-LKD raida.....	129
13 pav. Partijos Tvarka ir teisingumas raida.....	130
14 pav. Lietuvos politinių partijų ideologinės nuostatos 1992-2012 metais.....	141
15 pav. DP gauti mandatai 2004-2016 m. Seimo rinkimuose.....	143
16 pav. LSDP gauti mandatai 2004-2016 m. Seimo rinkimuose.....	144
17 pav. LVŽS gauti mandatai 2004-2016 m. Seimo rinkimuose.....	144
18 pav. LDP/TT gauti mandatai 2004-2016 m. Seimo rinkimuose.....	145
19 pav. TS-LKD gauti mandatai 1992-2016 m. Seimo rinkimuose.....	146
20 pav. Politikos svarba Lietuvos gyventojų gyvenime 1989-1993 - 2005-2009 laikotarpiu.....	147
21 pav. Tarpasmeninis Lietuvos gyventojų pasitikėjimas 1989-1993 - 2005-2009 laikotarpiu.....	147
22 pav. Lietuvos gyventojų visuomenės kaitos nuostatos 1989-1993 - 2005-2009 metų laikotarpiu.....	149
23 pav. Lietuvos gyventojų valstybės valdymo vertinimas 1989-1993 - 2005-2009 metų laikotarpiu.....	149
24 pav. Lietuvos gyventojų pasitikėjimas politinėmis partijomis 1989-1993 - 2005-2009 laikotarpiu.....	150
25 pav. Lietuvos gyventojų pasitikėjimas politinėmis partijomis 2004-2017 metais.....	151
26 pav. Lietuvos gyventojų nuostatos stipraus lyderio atžvilgiu 1989-1993 - 2005-2009 laikotarpiu.....	152
27 pav. Pederseno nepastovumo indekso formulė.....	162
28 pav. Teigiamų baigmių, kai neįtraukiami logiškai galimi, bet nestebimi atvejai, priežastinių sąlygų konfigūracijų Būlio minimizacijos rezultatai programoje fs/QCA.....	165
29 pav. Teigiamų baigmių, kai įtraukiami logiškai galimi, bet nestebimi atvejai, priežastinių sąlygų konfigūracijų Būlio minimizacijos rezultatai programoje fs/QCA.....	166

30 pav. Neigiamų baigmių, kai neįtraukiami logiškai galimi, bet nestebimi atvejai, priešastinių sąlygų konfigūracijų Būlio minimizacijos rezultatai programoje fs/QCA.....	167
31 pav. Neigiamų baigmių, kai įtraukiami logiškai galimi, bet nestebimi atvejai, priešastinių sąlygų konfigūracijų Būlio minimizacijos rezultatai programoje fs/QCA.....	168
32 pav. Teigiamų baigmių, kai neįtraukiami logiškai galimi, bet nestebimi atvejai, priešastinių sąlygų konfigūracijų Būlio minimizacijos rezultatų išsamioji ataskaita programoje TOSMANA: tekstiniu formatu.....	169
33 pav. Politinių partijų lyderių įsmejinimo priešasčių konfigūracijos	172

SANTRUMPOS

DP – Darbo partija
EP – Europos Parlamentas
KKSS – Krikščionių konservatorių socialinė sąjunga
LCJ – Lietuvos centro judėjimas
LCP – Lietuvos centro partija
LCS – Lietuvos centro sąjunga
LDDP – Lietuvos demokratinė darbo partija
LDP – Liberalų demokratų partija
LDS – Lietuvos dešiniųjų sąjunga
LiCS – Liberalų ir centro sąjunga
LKD – Lietuvos krikščionys demokratai
LKDP – Lietuvos krikščionių demokratų partija
LKDS – Lietuvos krikščionių demokratų sąjunga
LKP – Lietuvos komunistų partija
LLL – Lietuvos laisvės lyga
LLS – Lietuvos liberalų sąjunga
LPKP – Lietuvos politinių kalinių partija
LPKTS – Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga
LR – Lietuvos Respublika
LRS – Lietuvos Respublikos Seimas
LRV – Lietuvos Respublikos Vyriausybė
LSDJS – Lietuvos socialdemokratinio jaunimo sąjunga
LSDMS – Lietuvos socialdemokračių moterų sąjunga
LSDP – Lietuvos socialdemokratų partija
LSDS – Lietuvos socialdemokratų sąjunga
LVLS – Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga
LVŽS – Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga
LVP – Lietuvos valstiečių partija
LVS – Lietuvos valstiečių sąjunga
MKDS – Moderniųjų krikščionių demokratų sąjunga
MKS – Moterų konservatorių sąjunga
NDP – Naujosios demokratijos partija
NKS – Nuosaikiųjų konservatorių sąjunga
NS(SL) – Naujoji sąjunga (socialliberalai)
PDP – Pilietinės demokratijos partija
TLP – Tėvynės liaudies partija
TS – Tėvynės sąjunga
TS-LKD – Tėvynės sąjunga-Lietuvos krikščionys demokratai
TT – Tvarka ir teisingumas
VNDS – Valstiečių ir Naujosios demokratijos partijų sąjunga
VRK – Vyriausioji rinkimų komisija

ĮVADAS

Temos aktualumas. Šiuolaikinis politinis gyvenimas yra neatsiejamas nuo politinių lyderių: valstybių, vyriausybių, partijų, politinių judėjimų ar vietos valdžios vadovų, kurie atstovauja savo rinkėjams, tam tikrai ideologijai, politinei partijai, kryptčiai, judėjimui, perduoda žinią savo rinkėjams, su jais bendrauja ir įgyvendina politiką. Šiame kontekste politinės partijos yra vienas svarbiausių demokratinės valstybės elementų, nes užtikrina piliečiams svarbių interesų raišką, jų įgyvendinimą, taip pat užtikrina piliečių ir valstybės jungtį. Visgi pastaruoju metu, kaip pažymi J. Blondel, J. L. Thiébault et al. (2010:30), dėl vis labiau viešajame diskurse pasireiškiančio politikos įsmejinimo, politinių partijų lyderių asmenybės tampa vis svarbesne jungtimi tarp partijų ir visuomenės, o politinės lyderystės studijos šiuolaikiniame pasaulyje yra ne tik aktualesnės, tačiau žymi ir naują politinės lyderystės tyrimų kryptį - politinių partijų lyderių įsmejinimo analizę.

Politinė lyderystė nėra naujas analizės objektas politikos moksluose - Machiavelli, Pareto, Mosca, Michels, Weber, Kramer ir kiti - politinius lyderius, kaip ir valdantįjį elitą, analizavo jau seniai. Visgi pažymėtina, kad XX a. pradžioje išpopuliarėjusi elito teorija ir su ja siejamas tikslas - aprašyti ir paaiškinti galios santykius šiuolaikinėje visuomenėje, akcentuojant, kad maža žmonių grupė turi ir išreiškia savo galią kitiems visuomenės nariams (Mosca, Pareto, Michels), nebūtinai geriausiai paaiškina lyderystės aspektus. Elitą tyrinėjantys mokslininkai akcentuoja elito įtaką, valdymo mechanizmus ir jų veiklos netapatino su konkrečiais įtakingais asmenimis, užimančiais strategines pozicijas (Burnham, Mills), ar asmenimis, turinčiais psichologinių ir socialinių savybių valdyti (Pareto, Mosca). Elitą tiriantys mokslininkai asmenybes valdžioje apibrėžia instrumentiškai ir, kaip pažymi I. Matonytė (2001:92), nors jie neneigia subjektyvių paskatų siekti bei gauti valdžią (ir joje išsilaikyti) ir pavienių, individualių elito veiksmų galimybes, vis dėlto pirmenybę teikia socialiniams veiksniams, struktūroms ir kategorijoms - organizacijoms, psichologiniams veiksniams, institucijoms.

Visgi ilgainiui svarbi tapo ne tik elitų, bet ir politinių lyderių, ir asmenybių analizė, kuomet šiuolaikinė politinės lyderystės samprata imta interpretuoti, akcentuojant tokius aspektus, kaip asmeninės savybės, bendravimo, komunikacijos veiksniai. Tai leido susiformuoti įsmejintos lyderystės sampratai, kuri tapo itin aktuali per paskutinius kelius dešimtmečius politikai išgyvenant įsmejinimo amžių. Visgi dažniausiai lyderystės įsmejinimo analizė ilgą laiką buvo sieta tik su valstybės vykdomąją valdžią turinčiais lyderiais - valstybių (prezidentinėse sistemose) ar vyriausybių (parlamentinėse sistemose) vadovais (Blondel 1987, Elcock 2001, McAllister 2007), o, pavyzdžiui, politinių partijų lyderių lyderystės įsmejinimo analizė nebuvo pakankamai išplėtota.

Kitas svarbus ir naujas aspektas, analizuojamas politinės lyderystės, politikos įsmejinimo studijose, tai pasikeitęs lyderio ir jo galios interpretavimas. Politinės lyderystės samprata, kaip ir lyderystė apskritai, iš esmės reiškia galią, t.y. apibrėžia asmens - lyderio galią politinėje sferoje. Mokslininkai analizavę lyderystę ir lyderius, remdamiesi elito teorija, akcentavo, kad valdantieji jau *turi* (angl. exercise) galią ir per galios raišką yra išskiriami valdančiaisiais, elitu, lyderiais (Etzioni-Halevy 1993).

Analizuodami lyderystės sampratą politinėse partijose, J. Blondel, J. L. Thiébault et al. (2010:31-34) pažymi, kad galia tampa ne elementu, kuris priklauso lyderiui, bet labiau santykiu tarp lyderio, partijos ir visuomenės, todėl politinių partijų lyderių lyderystės analizė yra kur kas kompleksiškesnė negu kitų politinių lyderių.

Politikos įsameninimo, politinės lyderystės, ypač įsamenintos lyderystės tyrimams naujumo suteikia ir 2010 metais J. Blondel, J. L. Thiébault et al. atlikta lyderystės įsameninimo sampratos operacionalizacija, pritaikyta tirti politinių partijų lyderių lyderystę ir pastarosios poveikį jų politinėms partijoms ir rinkėjams. Būtent šie mokslininkai pasiūlė modelį, kuriame politinių partijų lyderių įsameninta lyderystė ir galios analizuojami ne kaip „duotybė“, bet kaip įsamenintų lyderių, politinių partijų ir rinkėjų tarpusavio komunikacija ir sąveika. Tad, tokia pasiūlyta įsamenintos lyderystės politinėse partijose analizė yra nauja ir ypač mažai tyrinėta tiek Vakarų pasaulyje, tiek ir Lietuvoje.

Temos iširtumas. Politinės lyderystės tyrimai nėra naujas politologinis reiškinys - lyderius, politinę lyderystę dar XX a. pradžioje remdamiesi elito teorija analizavo šios teorijos klasikai: G. Mosca ir R. Michels analizavo organizacinius elito (bet ne pavienių lyderių) aspektus, V. Pareto - psichologinius elito aspektus, W. Mill - institucinius aspektus. Taip pat remdamiesi elito teorija politinius lyderius analizavo J. Burnham, R. Putnam, E. Etzioni- Halevy.

E. Etzioni-Halevy (1993) išplėtė politinių elitų tyrimus į analizę įtraukdama pilietinę visuomenę. Autorė elitus ir pilietinę visuomenę analizavo, kaip valdžios ir/ar galios santykius formuojančius veiksnius. Visgi visi minėti mokslininkai didesnę dėmesį skyrė ne lyderystės ir asmenybių, bet elito, kaip grupės tyrimams, kur elitas buvo suvokiamas kaip tam tikros politinės bendruomenės valdžią struktūruojantis reiškinys.

XX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais politologiniame diskurse lyderystės ir asmenybių tyrimai tapo labiau nagrinėjami - įsamenintą lyderystę analizavo keletas mokslininkų (J. Blondel (1987), R. Elgie (2001), J. D. Bryan, H. Elcock (2001)). Pažymėtina, kad dauguma jų orientavosi į vykdomosios valdžios - prezidentų arba ministrų pirmininkų - lyderystės įsameninimo aspektus. Tačiau 2010 metais J. Blondel, J. L. Thiébault et al. išsamiai aptarė politinių partijų lyderių lyderystės įsameninimo reiškinį ir įsamenintos lyderystės sąveiką su politinėmis partijomis ir jų elektoratu. Nepaisant to, kad J. Blondel, J. L. Thiébault et al. nesukūrė išvystyto metodologinės priegios modelio, rodančio kaip reikėtų analizuoti politinių partijų lyderių lyderystę, tačiau jų atlikta analizė, išskirianti politinių partijų lyderius iš kitų, yra ne tik svarbi, bet ir nauja, nes akcentuoja lyderių, partijų ir rinkėjų tarpusavio ryšius ir įtaką. Platesnis politinės lyderystės tyrimų pristatymas pateikiamas 1.2 skyriuje, o įsamenintos politinės lyderystės tyrimų apžvalga pateikiama 1.3 skyriuje.

Lietuvoje politinės lyderystės, įsamenintos lyderystės ir ypač politinių partijų vadovų lyderystės tyrimai kompleksiniu požiūriu, t.y., kokie veiksniai lemia politinių partijų lyderių įsameninimą, yra beveik nevykdomi. Lietuvos politinį elitą, remiantis elito teorine prieiga analizavo I. Matonytė (1999, 2001). Apie asmenybių svarbą politinių partijų organizacinei depersonalizacijai rašė A. Krupavičius ir A. Lukošaitis (2004:331-332), partijos lyderio populiarumo įtaką partijos populiarumui nagrinėjo G. Šumskas (2003). Partijų ir rinkėjų politinių nuostatų atitikimo, kandidatų ir rinkėjų

politinių pozicijų struktūrų analizę atliko A. Ramonaitė ir R. Žiliukaitė (2009:90-91). L. Bielinis (2000:27-31) tyrė politinių partijų kandidatų įvaizdį ir kandidatų tarpusavio konkurencijos personifikuotumo didėjimą. G. Žvaliauskas (2004; 2007) analizavo politinių partijų lyderius, kaip politinių partijų organizacijos dalį. J. Kavaliauskaitė (2014) tyrė Lietuvos gyventojų vertybinių orientacijų įtaką šalies politinių lyderių asmenybių bruožų suvokimui.

Visgi pažymėtina, kad išsamios analizės, kurioje būtų nagrinėjama politinės lyderystės įsameninimas ir jį lemiantys veiksniai, atlikta nėra. Todėl šis tyrimas galėtų užpildyti šią spragą, analizuoti tiek kokybinio, tiek kiekybinio pobūdžio duomenis ir būti aktualiu ne tik akademinėi visuomenei, bet ir politikos praktikai, atrenkant lyderius, įgyvendinant jų veiklą politinėse partijose ir siekiant ne momentinės partijų sėkmės, bet ilgai ir sistemingai trunkančios jų veiklos valstybės partinėje sistemoje.

Pasirinkimą tirti Lietuvos atvejį diktuoja tiek nepakankamas politinės lyderystės sampratos suvokimas, tiek viešojo diskurso formuojama nuomonė Lietuvoje, kad pastaruoju metu Lietuvoje susiduriama su problema, kad akademikai, politologai, žiniasklaida ir pati visuomenė vis dažniau išreiškia nuomonę, kad Lietuvoje didėja politikos įsameninimas (Žvaliauskas, 2004; Bielinis 2000). Politinės partijos ir rinkėjai telkiasi aplink tam tikrus atskirus lyderius, o ir pačios politinės partijos tapatinasi su politiniais lyderiais. Nepaisant to, išreiškiamas susirūpinimas, kad Lietuvos politinėms partijoms trūksta politinių lyderių, kurie partijas vestų į rinkimus, pritrauktų rinkėjus ir taip užtikrintų sėkmę rinkimuose (Bielinis, 2012). Todėl dabartinė esama Lietuvos politinių partijų situacija yra daugiau negu dviprasmiška - politika išgyvena įsameninimo laikotarpį, kuomet svarbiausiu aspektu tampa įsameninta politika, tačiau taip pat pasigendama (tinkamų) politinių (partijų) lyderių. Todėl kyla klausimas, ar Lietuvoje egzistuoja įsamenintos lyderystės reiškinys ir koks jis santykis su rinkėjais ir lyderių politinėmis partijomis?

Kitas šiandieninėje politikoje neatsakytas klausimas – kas lemia vienu partijų sėkmingą depersonalizaciją ir gebėjimą pergyventi partijos įkūrėją, o kitų ne? Pastarasis klausimas yra itin svarbus dar ir dėl to, kad iki šiol Lietuvoje nėra atlikta mokslinių studijų, analizuojančių politinių partijų depersonalizaciją ir jų lyderių įsameninimą, neanalizuota ir, kokie veiksniai gali paskatinti partijų lyderių įsameninimą, o kokie nuo to sulaiko. Todėl disertaciniame tyrime analizuojama **problema** - kokie veiksniai yra svarbūs partijų lyderių lyderystės įsameninime ir kaip jie įgalina įsamenintos lyderystės atsiradimą ir raišką.

Tyrimo objektas – politinių partijų vadovų lyderystės įsameninimas.

Tyrimo dalykas – Lietuvos politinių partijų vadovų lyderystės įsameninimą sąlygojantys veiksniai.

Tyrimo tikslas - atskleisti analizuojamų Lietuvos politinių partijų lyderių įsameninimo veiksnius.

Siekiant atskleisti darbo tikslą, išsikelti šie **tyrimo uždaviniai**:

1. Išanalizuoti politinės lyderystės ir įsamenintos lyderystės sampratą, teorines šių tyrimų tradicijas bei aptarti įsamenintos partijų lyderystės tyrimus.
2. Identifikuoti politinės lyderystės įsameninimui įtaką darančius veiksnius.
3. Suformuluoti partijų lyderių Lietuvos politinėse partijose tyrimo metodologiją.

4. Įvertinti, kaip (ir ar) pasirinkti partijos lyderio, politinių partijų ir politinės sistemos kintamieji daro įtaką įsmenintos lyderystės atsiradimui ir raidai skirtingose Lietuvos politinėse partijose.
5. Išskirti priežastinius kintamuosius, darančius įtaką įsmenintos lyderystės formavimuisi ir raidai Lietuvos politinėse partijose.

Ginamieji teiginiai:

1. Nekonkurenciniai partijos lyderio rinkimai ne tik mažina demokratiją partijos viduje, bet ir didina partijų lyderių įsmeninimą.
2. Vienasmenis partijos lyderių sprendimų priėmimas didina politinių partijų lyderių įsmeninimą.
3. Sėkmingi visuotinių rinkimų rezultatai sustiprina partijos lyderio įsmeninimą politinėje partijoje.
4. Partijos amžius lemia politinių partijų depersonalizaciją, todėl naujai susikūrusios politinės partijos yra kur kas labiau personalizuotos negu senbuvės.
5. Partijos, neišgyvenusios tradicinės masinės partijos organizacijos modelio, yra labiau linkusios būti personalizuotomis.
6. Ideologinis kraštutimumas lemia tai, kad tos politinės partijos, kurios atstovauja kraštutinę ideologinę kairę arba dešinę, yra labiau personalizuotos negu nuosaikių ideologinių pažiūrų partijos.
7. Politinės partijos, kurias remia silpnas partines tapatybes turintys rinkėjai yra linkusios būti labiau įsmenintomis ir tuo būdu mobilizuoti savo rinkėjus.

Disertacijoje naudojami tyrimo metodai:

1. Mokslinės literatūros analizė naudojama aptariant įsmenintos politinės lyderystės sampratą, teorines prieigas ir atliktus tyrimus;
2. Dokumentų (partijų įstatų, statutų) analizė;
3. Pusiau struktūruotų interviu metu, su politinių partijų lyderiais ir kitais partijų nariais, gautais empiriniais duomenimis buvo papildomas ir pagrindžiamas partijų įstatuose ar statutuose numatytas reglamentavimas, taip pat šie duomenys buvo naudojami kokybinei lyginamajai analizei atlikti, siekiant išsiaiškinti priežastines sąlygas, lemiančias Lietuvos politinių partijų lyderių įsmeninimą.
4. Raiškiųjų aibių kokybinė lyginamoji analizė padėjo nustatyti Lietuvos politinių partijų lyderių įsmeninimą lemiančius priežastinius veiksnius.
5. Palyginamoji analizė leido nustatyti teorinių modelių atitikimą Lietuvos politinių partijų organizacijai ir palyginti analizuojamų politinių partijų lyderių įsmeninimą tarpusavyje;

Empirinio tyrimo pagrindas. 2017 m. balandžio mėn. – 2017 m. spalio mėn. buvo atlikta 18 pusiau struktūruotų interviu su politinių partijų lyderiais ir kitais partijų sprendimų priėmimo dalyvaujančiais partijų nariais.

Tyrimo analizės vienetas – *politinės partijos pirmininkas*. Disertacijoje analizuojami šešių Lietuvos politinių partijų lyderiai: Darbo partijos lyderiai V.

Uspaskich (2007-2013 m.), L. Graužinienė (2013-2015 m.), V. Mazuronis (2015-2016 m.), Ž. Pinskiuvienė (2016-2017 m.), Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdžio lyderiai E. Masiulis (2008-2016 m.) ir R. Šimašius (2016-2017 m.), Lietuvos socialdemokratų partijos lyderis A. Butkevičius (2009-2017 m.), Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungos lyderis R. Karbauskis (nuo 2009 m. iki dabar), Tėvynės sąjungos – Lietuvos krikščionių demokratų lyderiai A. Kubilius (2003-2015 m.) ir G. Landsbergis (nuo 2015 m. iki dabar), Tvarkos ir teisingumo partijos lyderiai R. Paksas (2004-2016 m.) ir R. Žemaitaitis (nuo 2016 m. iki dabar). Tyrimui buvo pasirinktos visos nacionaliniu mastu veikiančios Lietuvos parlamentinės partijos, kurios savo veiklos laikotarpiu bent kartą priklausė parlamentinei daugumai. Iš šiuos kriterijus atitikusių politinių partijų analizuojami per pastarąjį dešimtmetį partijoms vadovavę jų pirmininkai, kurie buvo išrinkti partijos suvažiavime arba visuotiniuose rinkimuose. Dėl šios priežasties į analizę buvo neįtraukti laikinai partijoms vadovavę pirmininkai, kurie jais tapo rinktam partijos pirmininkui atsistatydinus ar dėl kitų priežasčių pasitraukus iš partijos pirmininko posto. Disertacijoje tiriama vidinė, t.y. organizacinė politinių partijų vadovų lyderystė ir jai įtaką darantys veiksniai. Nėra analizuojama, kaip politinių partijų lyderius suvokia ir vertina visuomenė ar kiti subjektai, esantys už partinės organizacijos ribų. Dėl šios priežasties nėra analizuojamos asmeninės lyderių savybės, o esminis dėmesys kreipiamas kolektyviniam ir asmeniniam partijų lyderių vadovavimui partijoms, jų įsmeninimo ir lyderystės raiškai politinėse partijose.

Mokslinis naujumas. Disertacijos mokslinį naujumą didžiąja dalimi lemia tai, kad joje analizuojama Lietuvoje iš esmės netyrinėta problema – politinių partijų lyderių lyderystės įsmeninimas. Pusiau struktūruoto interviu taikymas politinės lyderystės įsmeninimo analizei ir originali jo metu surinktų duomenų analizės metodologija, derinanti kiekybinius ir kokybinius metodus, disertacinio darbo naujumą sustiprina dar labiau. Kokybinės lyginamosios analizės metodas socialinių mokslų disertacijose vis dar taikomas retai¹. Tyrimo metu surinkti originalūs ir autentiški duomenys apie politinių partijų lyderius, apibendrinantys Lietuvoje iš esmės netyrinėtą problemą, padeda pagrindą tolesniems politinių partijų ir jų lyderių įsmeninimo ir depersonalizacijos tyrimams bei leis šį procesą analizuoti palyginamojoje perspektyvoje su duomenimis apie kitų Europos šalių partijas ir jų lyderius. Disertacijos naujumą nusako ir joje nagrinėjamos temos tarpdiscipliniškumas, nes politinę lyderystę nagrinėja ne tik politikos mokslo atstovai, bet ir sociologai, psichologai, vadybos srities mokslininkai.

Disertacijos struktūra. Disertaciją sudaro įvadas, keturios pagrindinės dalys, atskleidžiančios tyrimo teorinę, metodologinę bei empirinę dimensijas, pabaigoje pateikiamas išvados, nuorodos į disertacijoje naudotus literatūros šaltinius ir priedai.

Disertacijoje *Ivade* pristatomas temos aktualumas, trumpai aptariami disertacijos tema Lietuvoje ir pasaulyje atlikti tyrimai, apibrėžiamas tyrimo objektas, dalykas,

¹ Kokybinę lyginamąją analizę Lietuvoje naudojo L. Šarkutė disertacijoje „Sprendimų priėmimo veiksniai ir modeliai: Lietuvos Respublikos vyriausybės analizė“ 2010 m., A. Skirmantienė disertacijoje „Demokratizacijos vidiniai ir išoriniai veikėjai daugiakultūrinėje visuomenėje: Bosnijos ir Hercegovinos, Irako ir Ukrainos atvejai“ 2011 m., A. Jurgelionytė disertacijoje „Europinių referendumų poros: kampanijų veikėjai kintančioje struktūrinėje aplinkoje.“ 2015 m.

pagrindinis tyrimo klausimas ir tikslas bei uždaviniai, formuluojami ginamieji teiginiai, pristatomi tyrimo metodai, mokslinis disertacijos naujumas bei disertacijos struktūra.

Pirmojoje disertacijos dalyje „*Įsamenintos politinės lyderystės samprata ir teorinės tyrimų tradicijos*“, remiantis politinę lyderystę nagrinėjančiais teoriniais darbais, pateikiamos politinės lyderystės ir įsamenintos politinės lyderystės sampratos, politinės lyderystės tyrimų tradicijų įvairovė, aptariamos akademinės disciplinos, tiriančios politinę lyderystę, pristatomi svarbiausi politinės lyderystės tyrimai.

Antrojoje dalyje „*Teorinis tyrimo modelis: lyderių, partijų ir politinės sistemos vaidmuo įsamenintai lyderystei*“ pristatomi ir analizuojami disertaciniame tyrime išsikelti analizės kintamieji, kurie yra susiskirstyti į tris analizės blokus: partijų lyderių, partijų ir kontekstinius arba politinės sistemos kintamuosius. Analizuojant politinių partijų lyderius aptariama partijos lyderio rinkimai, jo galios ir vaidmenys partijos organizacijoje, analizuojami formalūs ir realūs partijos lyderio santykiai su partijos organizacijos subjektais ir aptariama galima rinkimų rezultatų įtaka lyderystės įsameninimui. Antrojoje šio skyriaus dalyje analizuojami partijų kintamieji, svarbūs politinės lyderystės įsameninimui, t.y.: partijos amžius, partijų organizacijos vystymosi tradicijos, ideologijos kraštutinumai ir partijų paramos prigimtis. Trečiojoje šio skyriaus dalyje analizuojami kontekstiniai arba kitaip politinės sistemos kintamieji: individualios ir kolektyvinės lyderystės paklausa visuomenėje, rinkimų sistema ir partinės sistemos institucionalizacija, kurių tam tikrų sąlygų buvimas gali įtakoti didesnę įsamenintos politinės lyderystės raišką valstybėje.

Trečioji disertacijos dalis „*Lietuvos politinių partijų lyderystės įsameninimo tyrimo metodika*“ skirta disertacijos empirinio tyrimo metodikos pristatymui.

Ketvirtojoje disertacijos dalyje „*Politinės lyderystės įsameninimo Lietuvos politinėse partijose empirinis tyrimas*“ pristatomi disertacijos empirinio tyrimo rezultatai. Pirmiausia aptariamas Lietuvos politinių partijų lyderių rinkimai, jų konkurencingumas, partijų lyderių galios ir vaidmenys partijos organizacijoje, analizuojami formalūs ir realūs partijos lyderių santykiai su partijos organizacijos subjektais ir aptariama galima rinkimų rezultatų (sėkmės/nesėkmės) įtaka lyderystės įsameninimui. Toliau analizuojami Lietuvos partijų kintamieji, svarbūs politinės lyderystės įsameninimui, t.y.: partijos amžius, partijų organizacijos modeliai, ideologijos kraštutinumai ir partinės tapatybės, rinkėjų nepastovumas. Galiausiai analizuojami Lietuvos politinės sistemos kintamieji: individualios ir kolektyvinės lyderystės „paklausa“ visuomenėje, rinkimų sistema ir partinės sistemos institucionalizacija, kurių tam tikrų sąlygų buvimas gali įtakoti didesnę įsamenintos politinės lyderystės raišką valstybėje. Taip pat kokybinės lyginamosios analizės pagalba tiriamas politinės lyderystės įsameninimas Lietuvos politinėse partijose.

Baigiamojoje dalyje pateikiamos pagrindinės disertacijos išvados.

Disertacijos apimtis yra 204 puslapiai, joje pateikta 38 lentelės ir 33 paveikslai. Bibliografinį aprašą sudaro 393 šaltiniai. Darbo pabaigoje pateikti 2 priedai, papildantys tyrimo duomenis.

1. ĮASMENINTOS POLITINĖS LYDERYSTĖS SAMPRATA IR TEORINĖS TYRIMŲ TRADICIJOS

Pirmojoje disertacijos dalyje remiantis politinę lyderystę nagrinėjančiais teoriniais darbais, pateikiama politinės lyderystės ir įasmenintos politinės lyderystės sampratos, politinės lyderystės tyrimų tradicijų įvairovė, aptariamoms akademinės disciplinos, tiriančios politinę lyderystę, pristatomi svarbiausi politinės lyderystės tyrimai.

1.1 Įasmenintos politinės lyderystės samprata

Lyderis paprastai yra apibrėžiamas kaip asmuo, kuris vadovauja žmonių grupei, organizacijai ar šaliai, o lyderystė – galimybė/ gebėjimas vadovauti kitiems asmenims. Oksfordo anglų kalbos žodynas (angl. The Concise Oxford English Dictionary) lyderį apibrėžia, kaip asmenį, kuris vadovauja grupei, organizacijai ar valstybei. Su vadovavimu ir lyderyste glaudžiai susiję yra ir tikslų formavimo ir motyvavimo aspektai. Anot J. Blondel (1987), vadovauti reiškia sąlygoti, kad kiti eis išvien su tavimi; parodyti kitiems kelią į tikslą, einant pirmam ar kartu su kitais. Kitais žodžiais tariant, tai reiškia, kad esminiai ir akivaizdūs lyderystės komponentai yra tikslų nustatymas ir motyvavimas, o apskritai lyderystė – tai lyderio būdo bruožai, elgesys, daroma įtaka, vaidmuo, pozicija bei sąveika su veikėjais, o pagrindiniai lyderystės apibrėžimo akcentai yra tikslo siekimas, galia bei įtaka kitiems asmenims.

Kaip pažymi O. N. Keohane (2014:36), lyderystė nėra žodis, kuris dažnai pasirodo kanoniškuose Vakarų politinės minties kūriniuose. Jis pirmą kartą buvo įtrauktas į anglų kalbos žodynus tik XIX a. Vis dėlto sąvokos, glaudžiai susijusios su vadovavimu, yra esminės daugelyje politinės filosofijos tekstų. Lyderystė persmelkia susijusias suvereniteto, valdymo ir atstovavimo sąvokas. Plačiausia prasme lyderystė yra pagrindinė visos žmogaus socialinės veiklos dalis: lyderiai nustato ar patikslina asmenų grupių tikslus ir sutelkia tos grupės narių energiją, kad pasiektų šiuos tikslus. Politinė lyderystė yra ypač ryškus tokio elgesio pavyzdys, kuris atsiranda, kai dauguma mūsų galvoja apie vadovavimą. Vakarų politinės minties istorija yra pilna refleksijų apie lyderystę šia prasme, kaip ji atsiranda ir kokie jos tikslai, kaip ji gali būti legituota ir kaip gali būti prarasta.

P. 't Hart ir R. A. W. Rhodes (2014:20) pažymi, kad pastaruoju metu yra vis daugiau tyrimų, kurie supranta lyderystę kaip sąveikaujančią procesą tarp lyderių ir pasekėjų, institucijų ir jų žaidimo taisyklių ir platesnio istorinio konteksto. Apskritai daugelis mokslininkų (Blondel, 1987; Blondel, Thiébault et al. 2010) pažymi, kad lyderystė ir apskritai bet kuris politinis lyderis reiškiasi tam tikroje aplinkoje, todėl svarbu kontekstas, svarbu koks tai yra lyderis, t.y. kokias savybes jis turi ir galiausiai - kam jis *lyderiauja*, t.y. kas yra jo sekėjai. Svarbu pažymėti, kad kai kurie mokslininkai politinę lyderystę laiko galios forma. J. Blondel (1987:23) teigė, jog išaukštinta ir bendriausia galios forma yra politinė lyderystė. Būtent galia yra pagrindinis politinės lyderystės komponentas. Todėl, akivaizdu, kad daug mokslininkų bei teoretikų, analizuodami lyderystės fenomeną, didelį dėmesį skiria politinei lyderystei. J. Blondel (1987:22) taip pat teigė, kad politinės lyderystės koncepcija yra neabejotinai platesnė nei bet kuri kita lyderystės forma, o politiniai

lyderiai yra labiausiai pastebimi, analizuojami ir atpažįstami valstybės politiniame gyvenime.

Politinė lyderystė yra vienas plačiausiai išreikštų ir intuityviai arba numanomai suprantamas reiškiny (Masciuli et al. 2009:4). Kita vertus, lyderystės terminą yra sunku suvokti iš esmės (angl. essentially), nes jis remiasi ir yra priklausomas nuo institucinių, kultūrinių, istorinių kontekstų ir situacijų – tiek konkrečių, tiek bendrų (Blondel 1987; Wildavsky 2006; Wildavsky 1989; Klenke 1996). Empirinė politinės lyderystės sąvokos operacionalizacija apima daug metodologinių problemų, ypač kalbant apie kintamuosius, kurie apibrėžia lyderystę ir tų kintamųjų tarpusavio ryšius ir įtaką.

Politinės lyderystės samprata pirmą kartą aptarta dar Antikos laikais. Graikų filosofas Platonas savo filosofiniuose apmąstymuose bandė apibrėžti, kas yra geras, tinkamas lyderis, aiškinosi, kaip lyderiai gali būti identifikuojami. Pavyzdžiui, Aristotelis yra pažymėjęs, kad *„geriausios santvarkos atveju vis dėl to kyla neaiškumų, kai kalbama ne apie kitas gerąsias savybes, pavyzdžiui, apie neprilygstamą galią, turtą ir populiarumą, tačiau apie tai, ką reikėtų daryti, jei kas nors išsiskirtų dorybe. Niekas juk nesakys, kad tokį žmogų reikia pašalinti ir ištremti, tačiau nesakys ir to, kad jį galima valdyti, nes tai būtų beveik tas pats, kaip pretenduoti valdyti Dzeusą dalijantis [jo] valdžia. Tad belieka (atrodo, kad natūraliai taip ir susiklosto) visiems mielai paklusti jam, o tokiems žmonėms amžinai karaliauti valstybėse“* (Aristotelis, 2009:112). Aristotelis pagal normatyvinę tipologiją išskyrė dvi lyderių grupes: į save (į naudą sau) orientuotus ir į visuomenę (į kolektyvinę naudą) orientuotus politinius lyderius, taip pat analizuodamas politinę lyderystę aptarė, kas yra geras, dorybingas, etiškas lyderis, tačiau pačios lyderystės sampratos Aristotelis neanalizavo. Tiek Aristotelis, tiek Platonas manė, kad jeigu valstybę valdo vienas žmogus, pasitelkęs išmintingumą bei apdairumą, nėra ko kištis į valstybės valdymą. Ciceronas taip pat sutiko su šiomis mintimis, tačiau užsiminė apie visuomenės dalyvavimą, renkantis monarchą (Keohane, 2014). Vis dėlto, šios filosofinės idėjos buvo gan abstrakčios politinės lyderystės atžvilgiu. Machiavelli taip pat dažnai priskiriamas prie politinės lyderystės sampratos konstruotojų, nors jis visgi išskyrė ir aptarė ne lyderiui, bet valdovui būdingas savybes ir veiklos modelius.

Vėliau politinę lyderystę analizavo ir apibrėžė daug kitų mokslininkų - Pareto, Mosca, Michels, Weber ir daugelis kitų politikos mokslo tyrinėtojų, kuriems didelę įtaką turėjo ypač politologinės/ sociologinės bihevizmo srovės. Visgi pažymėtina, kad šiuolaikinė lyderystės samprata, visų pirma, žymėjo ir reiškė vieną (lyderių) valdžią kitiems (pavaldiniams) (Michels, 1962). Vėliau lyderystės samprata buvo nuolat vystoma, plėtojama ir interpretuojama, todėl šiandien kalbėdami apie lyderystę, paprastai ją galime apibrėžti „gebėjimu įgyti žmonių pasitikėjimą ir paramą siekiant organizacijos tikslų arba gebėjimu įkvėpti žmones - ir savo asmeniniu pavyzdžiu, ir pasirenkant atitinkamas įtikinėjimo taktikas – savanoriškai atlikti tam tikrą veiklą“ (Jonušaitė, Žvirdauskas, 2007:6). Visgi paminėtina, kad, vargu ar, apskritai yra įmanoma surasti vieną visą apimančią lyderystės sampratą, nes vieni mokslininkai lyderystę suvokia, kaip savybę ar elgesį, o kiti ją nagrinėja žvelgdami iš informacijos apdorojimo perspektyvos ar vadovaudamiesi santykių požiūriu

(Northouse, 2009). Lyderystės samprata yra kiek siauriau apibrėžiama, analizuojant tik *politinės* lyderystės reiškinių.

Politinės lyderystės samprata, visų pirma, reiškia lyderystės raišką viešojoje sferoje, nes samprata *politinė lyderystė*, *politinis lyderis* pirmiausiai žymi lyderio iškilimą, jo galių raišką viešųjų reikalų tvarkyme. Kita vertus, politinė lyderystė yra vienas plačiausiai išreikštų, intuityviai ir numanomai suprantamas reiškinys, būtent todėl yra nepaprastai sunku apibrėžti politinės lyderystės sampratą. Politinės lyderystės sampratą iš esmės sunku apibrėžti dar ir dėl to, kad tai yra daugialypis reiškinys, priklausantis nuo institucinio, kultūrinio (simbolinio) ir istorinio konteksto ir situacijų (Blondel 1987, Wildavsky 2006; 1989). Dėl šios priežasties politinės lyderystės samprata yra labai plati ir, anot J. Masciulli et al. (2009:5-6), apibrėžiant politinės lyderystės sampratą ji turi apimti septynis svarbiausius elementus: lyderio asmenybę ir būdingus bruožus (įskaitant etikos ir kultūros); politinio lyderio pasekėjų, su kuriais lyderis bendrauja bruožus; visuomeninių organizacijų kontekstą (politinė kultūra, normos, politinis klimatas, institucijos); lyderio sprendimų pobūdį netipinėse situacijose; priemones, kuriomis lyderis siekia ir užsitikrina pasekėjų paramą; lyderystės poveikį ar rezultatus.

Įvairiose politinėse studijose teigiama, kad politinė lyderystė yra vienas iš plačiausiai tyrinėjamų reiškinų politikos bei sociologijos moksluose. Politinės lyderystės koncepcijos apibrėžimas priklauso nuo institucinio, kultūrinio bei istorinio konteksto (Wildavsky, 1989). Todėl galima teigti, kad politinė lyderystė yra daugiadimensinis reiškinys. Norint suprasti, paaiškinti bei nustatyti politinės lyderystės modelius būtina išanalizuoti politinių lyderių bei jų sekėjų įsitikinimus, vertybes, charakterio savybes, galios santykį, jų požiūrį bei veiksmus, nepaliekant nuošalyje istorinės situacijos bei kultūrinio – institucinio konteksto (Nye, 1999; 2008 cit. iš Masciulli et al. 2009:4). Visa tai rodo, kad politinės lyderystės koncepciją analizuoti yra pakankamai komplikauta.

Kaip pažymi J. Masciulli et al. (2009:5), lyderystės samprata yra gerokai naujesnė negu lyderio sąvoka ir atsirado tik XIX a. pradžioje, ir iš esmės reiškia „kilmingumą, užimamas pareigas (angl. office) ypač lyderio poziciją; gebėjimą vadovauti; grupėje užimamas pareigas vadovaujant ar įtakojant kitų elgesį; veiksmus ar įtaką, būtiną siekiant pakreipti organizacijos elgesį norima linkme“ (Oksfordo anglų kalbos internetinis žodynas).

Tad ką iš esmės reiškia ir apima politinės lyderystės samprata? Daugelis mokslininkų sutaria, kad kalbant apie politinę lyderystę, dėmesys turėtų būti kreipiamas šiems aspektams:

- Asmenybė ir lyderio bruožai, įskaitant jo arba jos etines ir kultūrinės savybes;
- Lyderio pasekėjų, su kuriais lyderis sąveikauja, asmeniniai bruožai ir etinės - kultūrinės savybės;
- Visuomeninė ar organizacinė aplinka, kurioje sąveikauja lyderis ir pasekėjai - bendra kultūra, politinė kultūra, politinis klimatas, normos ir institucijos;
- Kolektyvinių problemų ar užduočių darbotvarkė, kuri supriešina lyderius ir pasekėjus tam tikrose istorinėse situacijose;

- Lyderio interpretacinis sprendimų priėmimas, esant neaiškioms situacijoms, kai pasekėjai priima lyderio sprendimą;
- Materialios ir ne materialios priemonės, kurios būtinos lyderiui pasiekti savo ir/ar savo pasekėjų tikslus. „Metodai, kuriuos lyderis naudoja, siekdamas mobilizuoti paramą savo darbotvarkei arba išlaikyti paramą savo pozicijai“ (Peele 2005:192);
- Lyderystės poveikis ir rezultatai (realūs ar simboliniai, ilgai išliekantys ar laikini).

Paminėtina ir tai, kad politinės lyderystės samprata gerokai persidengia su aukštesnio lygio karine, teisine, organizacine, religine ir ideologine lyderyste ir dalis mokslininkų politinę lyderystę suvokia kaip tam tikrą socialinės lyderystės dalį (Grint 2000; 2005). Socialinė ir politinė lyderystė pasireiškia formaliosiose pozicijose ir elgesyje (angl. behaviourally). Mokslininkai, kurie pabrėžia, kad politinė lyderystė yra tam tikra dalis socialinės lyderystės taip pat teigia, kad lyderystė yra „susijusi su galia (ir valdžia) (angl. power): lyderis (elgesio prasme) yra asmuo, kuris sugeba paveikti įvykių eigą“ (Blondel 1987; Wildavsky 2006). Kaip pažymi J. Masciulli et al. (2009:6), nepaisant to, kad socialinė ir politinė lyderystė persidengia tarpusavyje, tačiau pastaroji yra platesnė (angl. thicker) negu bet kuris socialinės lyderystės tipas per monopolistinį ir stipriau išreikštą priėjimą prie prievartos ir galios svertų, taip pat ir naudojant švelniąją galią per ideologiją, simbolius, etiškas/ neetiškas savybes ir tai, kaip politinius lyderius priima jų pasekėjai.

Analizuojant politinių partijų vadovų lyderystę, paminėtina, kad apskritai politinė lyderystė gali būti suvokiama kaip individuali, asmeninė arba kolektyvinė, padalytoji, tačiau iki šiol toks lyderystės skirstymas nebuvo pritaikytas tirti politinių partijų lyderius. Apskritai monokratiško-kolektyvinio vadovavimo (ir sprendimų priėmimo) dichotomija dažniau iki šiol yra taikyta tirti vyriausybės ir ministrams pirmininkams (pavyzdžiui, Šarkutė, 2010), tačiau toks skirstymas galėtų pasitarnauti ir analizuojant politinių partijų lyderius, nes jeigu partijos lyderis viduje naudoja galią asmeniškai priimti sprendimus ir tam jam nėra reikalingas partijos vidaus organizacijos institucijų pritarimas, tai tokią partijos vadovo lyderystę galime įvardinti kaip individualią ir monokratinę, kur lyderis yra *primus inter asper* arba netgi *a primus solus*.

Kolektyvinės lyderystės atveju politinėje partijoje egzistuos branduolio elitas arba svarbiausioji sprendimus priimanti partijos vidaus organizacijos institucija, kuri šiuo atveju kartu su lyderiu priima svarbiausius sprendimus ir tokiu būdu asmeninė arba individuali politinės partijos lyderio lyderystė tuo būdu yra apribojama. Tokiu atveju, kai politinės partijos lyderis sprendimus priima kartu su kitais partijos elito nariais, galime kalbėti apie kolektyvinę lyderystę ir apie lyderį, kurį galima apibrėžti, kaip *primus inter pares*.

Kita disertacijoje vartojama sąvoka yra politinės **lyderystės įsmeninimas** arba **personalizacija**. Įsmeninimas iš esmės reiškia, kad tam tikram reiškiniui, įvykiui, žmonių grupei ar asmenybei priskiriamos tam tikro asmens charakteringos savybės (The Concise Oxford English Dictionary), t.y. visuotinai pritariama tokį reiškinį ar įvykį sieti su tam tikra asmenybe ir jos prekės ženklu.

Įsamenintos (angl. *personalized*) politinės lyderystės sampratos atsiradimas ir išpopuliarėjimas, visų pirma, turėtų būti siejamas su Machiavelli, M. Weber, o šiuolaikine prasme - su J. M. Burns (1978) ir jo apibrėžta transformacinės lyderystės samprata, kuriai būdingi pasitikėjimo, abipusių (politinio lyderio ir jo rėmėjų) ryšių užmezgimo ir lyderio charizmos aspektai iš esmės yra labai artimi šiandieninei įsamenintos lyderystės sampratai. Įsamenintos politinės lyderystės sąvoka, visų pirma, didelį dėmesį kreipia lyderio galioms ir pačios asmenybės institucionalizavimui politinėje sistemoje. Šiuo atžvilgiu institucionalizavimo samprata turėtų būti suprantama, kaip politinio lyderio asmenybės atpažįstamumas ir įsitvirtinimas valstybės politinėje sistemoje; visuomenės požiūris, kad jis yra tikras lyderis ir elgiasi, kaip toks; yra išskirtinis - su juo nori tapatintis kiti; galiausiai lyderis yra ilgalaikis (Elcock, 2001).

Su įsamenintos lyderystės tyrimų atsiradimu yra siejamas ir kitas svarbus pokytis, tai lyderio galios sampratos pokytis - J. Blondel, J. L. Thiébault et al. (2010:31-34) pažymi, kad galia tampa ne elementu, kuris priklauso lyderiui, bet labiau *santykiu* tarp lyderio, partijos ir visuomenės, todėl politinių partijų lyderių lyderystės analizė yra kur kas kompleksiškesnė negu kitų politinių lyderių.

L. Karvonen (2010:2) pažymi, kad nors daugelis mokslininkų ir teigtų, kad politikos personalizacija yra tipišką šiuolaikinių demokratijų atributas, tačiau jis tikrai nėra naujas. Dar Max Weber analizuodamas politikos legitimumo formas, vieną iš jų įvardijo charizmatiniu autoritetu. Dar daugiau, galima pažymėti, kad net ir ankstyvosios atstovaujamosios demokratijos fazės studijos akcentavo, kad politinis atstovavimas stipriau priklauso nuo vietinės aristokratijos negu, kad nuo nacionaliniu mastu pripažįstamų interesų ar lojalumo (Manin, 1997:202-203). Priešingai, netgi galima būtų teigti, kad ikidemokratiškos formų politika buvo kur kas labiau personalizuota negu ji yra šiandien.

Analizuojant bet kurį politinį lyderį, visų pirma, susiduriama su klausimu ne tik koks tai lyderis yra, bet taip pat kokioje organizacinėje aplinkoje, politikos srityje, politinės sistemos dalyje ir/ar etape jis veikia - vykdomoje, įstatymų leidžiamosios valdžios šakose, ar partijoje, nes visi šie aspektai labiausiai įtakoja politinio lyderio funkcijas, galias, komunikacijos pobūdį su savo pasekėjais ir valdomaisiais ir galiausiai paties lyderio veiklos sritis. Kaip pažymi, H. Elcock (2001), vienoks politinis lyderis bus reikalingas išreikšti interesus, kitoks juos suformuluoti, perduoti visuomenei ir rinkėjams ir galiausiai dar kitoks tuos sprendimus įgyvendinti.

Analizuodami vykdomosios valdžios, pavyzdžiui, prezidentų lyderystę ir jos įsameninimo aspektus, visų pirma, susiduriame su jau minėta jo funkcijų ir veiklos srities sfera. L. Bielinis (2011:53) pažymi, kad prezidento valdžia visada turi du matmenis: viena vertus, prezidentas yra valstybės galva ir atstovauja visos visuomenės lūkesčiams. Kita vertus, jis neišvengiamai atstovauja konkrečioms politiniams interesams. Todėl šiuos du matmenis kasdien, darant sprendimus bei deklaruojant prezidento poziciją, reikia suderinti. Prezidento lyderystės įsameninimui didžiausią įtaką turi visuomenė ir reglamentuotos lyderio galios ir funkcijos, bet ne tiek jį supanti politinė ir institucinė aplinka, kaip pavyzdžiui, politinės partijos lyderiui yra svarbu partijos pozicija, parlamentinė dauguma ar vyriausybės įgyvendinama

politinė kryptis, kas manytina, gali turėti didelę reikšmę politinės partijos lyderiui ir jo lyderystės įgyvendinimui, institucionalizavimui.

Visgi, naujausių politinių partijų lyderių lyderystės raiškos ir įgyvendinimo tyrimo modelių pastaruoju metu pasiūlė J. Blondel, J. L. Thiébault et al. (2010:32), kurie pažymi, kad politinių partijų vadovų lyderystės įsameninimas apima tris svarbiausius aspektus: visų pirma, toks lyderis turi turėti neginčijamą galią savo partijoje, kas reiškia, kad lyderis turi asmeninę ir lemiamą galią rengiant partijos rinkiminę programą, taip pat atrenkant rinkiminio sąrašo kandidatus į rinkimus. Antra, personalizuoto lyderio partijai laimėjus parlamento rinkimus, toks lyderis turi turėti asmeninį ir neginčijamą autoritetą tiek vyriausybėje, tiek parlamentinėje partijoje. Trečia, įsamenintas lyderis turi gebėti kontroliuoti, kas kalba partijos vardu. Vadinasi, analizuojant politinės partijos vadovo lyderystės įsameninimą svarbiausia atkreipti dėmesį būtent į šiuos tris aspektus: lyderio galią partijoje, realų potencialą laimėjus rinkimus tapti ministru pirmininku ir galią kontroliuoti, kas gali kalbėti partijos vardu viešojoje erdvėje. Visgi kyla klausimas, ar išsiaiškinę ir priskykę šias savybes konkrečiam politinės partijos lyderiui, mes tikrai galime jį įvardinti įsamenintu lyderiu? Ko gero, kad ne, nes skirtingose partijose ar valstybėse lyderių galia priimti sprendimus gali stipriai skirti ir tai gali būti įtakojama ne politinio lyderio, o jo partijos (ir to, kokia ta partija yra) ar valstybės valdžių sąrangos, kur, pavyzdžiui, net stipriai įsamenintas ir rinkimus laimėjęs lyderis negalės tapti premjeru jei sudarant vyriausybę reikia koalicijos partnerių. Visgi tai neturėtų reikšti, kad dėl šios priežasties tokio politinės partijos vadovo lyderystė nėra įsameninta, todėl tokia įsamenintos politinės lyderystės sąvoka reikalauja apskritai platesnio požiūrio į politikos personalizacijos sampratą.

Bendrai politikos personalizacija gali būti įvardinta kaip visuminės socialinio gyvenimo individualizacijos dalis (Bauman, 2001). Žmonės pirmiausiai save suvokia kaip individus, o ne kokių nors kolektyvų ar grupių atstovus. D. Swanson ir P. Mancini (1996:7-18 cit. iš Karvonen, 2010:4-5) mato politikos personalizaciją kaip ekonominės ir technologinės modernizacijos rezultatą. Jų nuomone, žiniasklaidos patirti technologiniai pokyčiai yra būtini siekiant suvokti individualių politikų iškilimą jų partijų ar kitų institucijų sąskaita. Būtent pastarasis teiginys ir apibūdina politikos personalizacijos ir apskritai įsamenintos politinės lyderystės esmę, kad individualūs politikai tampa labiau žinomi, pastebimi jų politinių partijų ir kolektyvinių identitetų sąskaita.

L. Karvonen (2010:5) pažymi, kad politikos personalizacija nuo 1990 metų išaugo ir lemia septynis politikos pokyčius: pirma, institucijos labiau akcentuoja individualius politikus negu kolektyvines tapatybes (angl. collectivities); rinkimų kampanijos akcentuoja individualius politikus, o ne partijas; rinkėjai vis dažniau rinkiminę konkurenciją suvokia ne kaip konkurenciją tarp skirtingų partijų ar vertybių, o tarp politikų; rinkėjai savo rinkimines preferencijas grindžia individualių politikų įvaizdžiais; rinkėjų preferencijos vis labiau pagrįstos individualių politikų vertinimu; rinkėjai balsuoja remdamiesi individualių politikų vertinimu (o ne remiantis ideologinėmis, vertybinėmis takoskyromis) ir galiausiai politika ir jos rezultatai gali būti nusprendžiami individualių politikų savybių.

Apibendrinant įsamenintos politinės lyderystės sąvoką, būtina paminėti, kad nors ir egzistuoja daugybė skirtingų politinės lyderystės ir politikos įsameninimo sampratų, šiame darbe įsameninta įsameninto politinio lyderio samprata apima tris svarbiausius lyderystės aspektus - įsamenintas politinis lyderis turi turėti neginčijamą galią savo partijoje, laimėjęs rinkimus toks lyderis naudojasi asmeniniu ir neginčijamu autoritetu tiek vyriausybėje, tiek parlamentinėje partijoje; įsamenintas lyderis turi gebėti kontroliuoti, kas viešojoje erdvoje kalba partijos vardu, bet šiuos *reikalavimus* gali stipriai paveikti ir pakeisti veiksniai susiję su lyderio partija ir apskritai valstybės valdžios sąranga. Paminėtina ir tai, kad lyderystės įsameninimas turėtų būti analizuojamas, kaip procesas, kuris nėra baigtinis ar galutinis ir turėtų būti matuojama laipsniu nuo *primus inter pares* esant kolektyvinei lyderystei iki *primus inter asper* ar net iki *a primus solus*, esant stipriai išreikštai kolektyvinei lyderystei partijos viduje.

1.2 Politinės lyderystės teorinės tyrimų tradicijos

Politinių lyderių analizėje egzistuoja daugybė teorinių prieigų ir požiūrių, kaip ir kokiais aspektais galima tirti politinę lyderystę. Vieni svarbiausių ir didžiausių įtaką politinės lyderystės sampratos formavimuisi turėję tyrimai buvo pradėti ir vystėsi tik nuo XX a. pradžios kartu su išpopuliarėjusia elito teorija ir su ja siejama tikslu aprašyti ir paaiškinti galios santykius šiuolaikinėse visuomenėse, akcentuojant, kad maža žmonių grupė išreiškia savo galią kitiems visuomenės nariams (Mosca, Pareto, Michels). Kiti elitą tyrinėjantys mokslininkai akcentavo elito įtaką, valdymo mechanizmus ir jų veiklos netapatino su konkrečiais įtakingais asmenimis, užimančiais strategines pozicijas (Burnham, Mills), ar asmenimis, turinčiais psichologinių ir socialinių savybių valdyti (Pareto, Mosca). Pavyzdžiui, E. Etzioni-Halevy (1993) išplėtė politinių elitų tyrimus įtraukdama į analizę pilietinę visuomenę. Elitus ir pilietinę visuomenę autorė analizavo, kaip valdžios/ galios santykius formuojančius veiksnius. Visgi šie mokslininkai didesnę dėmesį skyrė ne lyderystės ir asmenybių, bet elito, kaip grupės tyrimams, kur elitas buvo suvokiamas kaip tam tikros politinės bendruomenės valdžią struktūruojantis reiškinys.

Max Weber pagal valdžios pagrindų tipologiją skyrė tradicinius, charizmatinius ir teisinius biurokratinus lyderių tipus. S. Freud išskyrė psichoanalitinę lyderių iškilimo teoriją, teigiančią, kad siekimas dominuoti yra sublimacijos forma, kada afektyvūs poreikiai yra transformuojami į socialinę veiklą. Struktūrinėje funkcinėje teorijoje (Parsons) politinis lyderis yra žmogus, kurį išrenka jo pasekėjai, t.y. analizuojamas kaip instrumentas tam tikros grupės rankose. Situacinė teorija teigia, kad lyderis yra situacijos, aplinkybių funkcija, kuris esamomis aplinkybėmis geriausiai atitinka tam tikros grupės poreikius. Lyderio bruožų teorija (Halton) aiškina vadovavimą remiantis ypatingomis lyderių savybėmis. Kompensacinė teorija (Zeigler) teigia, kad vadovavimas, lyderiavimas yra priemonė asmeniniam psichologiniam deficitui kompensuoti. Transakcinė lyderystės teorija kreipia dėmesį į mainus, vykstančius tarp lyderio ir jo pasekėjų. Transformacinės lyderystės teorija teigia, kad lyderystė yra procesas, kurio metu lyderis transformuoja savo pasekėjus per įkvėpimą ir charizmą, arba, kaip pažymi G. Northouse (2009:161), transformacinė lyderystė yra į pokyčius orientuota lyderystė.

Galios ir įtakos požiūrio krypties tyrėjai lyderio veiklos efektyvumą sieja su galiomis, kurias lyderis turi, ir su tuo, kaip jis tomis galiomis naudojasi. Šiuo atveju pagrindinis dalykas, kuriam skiriama daugiausiai dėmesio, tai - lyderio galių šaltiniai ir tai, kaip tos galios priklauso nuo paties lyderio bei situacijos, kurioje jis veikia. Antrasis tyrėjus dominantis dalykas – tai, kaip pavaldinių įtaka arba ryšys su jais lemia lyderio galių didėjimą arba mažėjimą. Remiantis galių ir įtakų požiūriu, gali būti skiriamos trejopos lyderiams suteiktos galios: pareigybių galios (susijusios su konkrečia pozicija, kurią asmuo užima), asmeninės galios (kompetencija, lojalumas, charizma) ir politinės galios (sprendimų priėmimo proceso valdymas, galia sudaryti koalicijas, kooptavimas) (Sudnickas, 2008:176). H. Elcock (2001:49) taip pat iš dalies remiasi šiuo požiūriu, kad institucijos ir konstitucinės normos lemia politinės lyderystės raišką ir pobūdį - prezidentas ar premjeras iš esmės gali būti stiprus lyderis tada, kai jam tokios galios visų pirma yra suteiktos įstatymų ar įgyvendintos per politinę praktiką. Institucinės sąrangos svarbą politiniams lyderiams ir jų galioms nurodo ir J. Blondel (1987:148) teigdamas, kad analizuojant valstybių politinius lyderius turi būti klausiama, ne *ar* jų užimamos pozicijos įtakoja jų lyderystę, bet *kaip labai?*

Naujausiuose moksliniuose tyrimuose pateikiamas dar kitoks politinės lyderystės tyrimų klasifikavimas ir, pavyzdžiui, A. Bittner (2011:3) išskiria penkis svarbiausias politinės lyderystės tyrimų sritis: lyderių ir informacijos šaltinių (žiniasklaidos) sąveiką; aspektus, susijusius su politinių lyderių atranka; lyderių savybių, bruožų (angl. traits) analizę; veiksnius, lemiančius lyderių vertinimą; ir lyderių įtaką rinkimų rezultatams. Visi šie aspektai paprastai yra tiriami pasitelkiant skirtingas teorines prieigas ar požiūrius.

Lietuvos politologai ir sociologai iš esmės perėmė Vakarų mokslininkų politinės lyderystės tyrimų skirstymą. Pavyzdžiui, A. Prazauskas ir I. Unikaitė išskyrė daugiau nei šešias svarbiausias politinės lyderystės teorines prieigas: funkcinę, kompensacinę, psichoanalitinę, struktūrinę funkcinę, situacinę, lyderio bruožų ir sintetinę (2007:86-88). T. Sudnickas (2008:176) teigia, kad didžiąją daugumą lyderystės studijų galima suskirstyti į keturias grupes, atspindinčias skirtingus požiūrius: galios ir įtakos; būdingųjų bruožų; bihevioristinį ir situacinį. Visi šie požiūriai iš esmės gali ir yra pritaikomi politinei lyderystei tirti. Tačiau pažymėtina ir tai, kad tos teorinės tyrimų prieigos ar požiūriai, kurie labiausiai tinka atskleisti įstatymų leidžiamosios valdžios lyderių lyderystę, nebūtinai tiks analizuojant vykdomosios valdžios lyderius ar partijų lyderius, todėl šiame tyrime yra apsiribojama galios ir įtakos požiūriu, kuris manytina, kad yra labiausiai tinkamas analizuoti aspektus, apibrėžiančius, kaip politinę lyderystę veikia skirtingi instituciniai ir konstituciniai veiksniai. Reikėtų pažymėti ir tai, kad elitą tyrinėjantys mokslininkai asmenybes valdžioje apibrėžia instrumentiškai ir, kaip pažymi I. Matonytė (2001:92), nors jie neneigia subjektyvių paskatų siekti bei gauti valdžią (ir joje išsilaikyti) ir pavienių, individualių elito veiksmų galimybės, vis dėlto pirmenybę teikia socialiniams veiksniams, struktūroms ir kategorijoms - organizacijoms, psichologiniams veiksniams, institucijoms.

Visgi paminėtina, kad anksčiau pateiktas politinės lyderystės skirstymas yra pernelyg chaotiškas ir neapima politinės lyderystės tyrimų visumos ir tik 2015 metais Robert Elgie knygoje „Studying Political Leadership Foundations and Contending

Accounts“, remdamasis skirtingomis ontologinėmis ir epistemologinėmis priegomis, išskiria tris politinės lyderystės analizės prieigas: pozityvistinę, konstruktyvistinę ir realistinę, kurią dar skiria į politinės psichologijos ir konteksto posistemas ir aptaria politinės lyderystės tyrimus kiekviename jų.

Pozityvizmas. Kaip pažymi R. Elgie (2015:48), pozityvizmas yra susijęs su visuotinai taikomų išorinio pasaulio priežasčių ir pasekmių paieška. Pozityvistai tyrinėja stebimus reiškinius, kuriuos galima objektyviai identifikuoti ir kurių poveikį galima išmatuoti. Jie galvoja apie pasaulį kintamųjų požiūriu - kaip vieno kintamojo pasikeitimas daro poveikį kitam? Pozityvistai manipuliuoja kintamaisiais, norėdami nustatyti priežasties ir pasekmės procesą. Visgi, kaip pažymi R. Elgie, pozityvistai tyrinėdami politinę lyderystę susiduria su dviem problemomis: visų pirma, jiems labai sunku apibrėžti patį lyderystės fenomeną, nes tą ypač sunku padaryti žvelgiant į tyrinėjamus reiškinius per kiekybinę metodologiją ir pasiteikiant daug įvairių kintamųjų; antra, jei pozityvistų tikslas yra nustatyti nepriklausomą politinių lyderių įtaką [rinkimų, partijų sėkmės, vadovavimo ministrų kabinetui] rezultatams, tada pozityvistai susiduria su politinių lyderių endogeninės atrankos problema (Humphreys et al., 2006:584).

Visgi pozityvistų vykdomus tyrimus galima suskirstyti į tris grupes: pirma, lyderystė, kaip socialinio koordinavimo problemų sprendimas; antra, lyderystė ir institucijos arba kitaip tariant lyderystės poveikis institucijoms; ir trečia, lyderių poveikis politikos rezultatams.

Tyrimuose, kur **lyderystė** analizuojama, **kaip socialinio koordinavimo problemų sprendimas**, lyderiai analizuojami, kaip kolektyvinio veiksmo sprendėjai, nes lyderis, veikdamas kaip tam tikras antreprenieris sugeba pritraukti išteklius, reikalingus bendruomenei ir bent iš dalies išsprendžia veltėdžiavimo problemą (angl. free-riding) (McKelvey (1976), Frohlich et al. (1971), Calvert (1987)). Kitas pozityvistinių lyderystės tyrimų aspektas yra lyderių, kaip darbotvarkės sudarytojų (angl. agenda-setter) tyrimai, kuriuose tiriama, ar ir kaip lyderiai gali manipuliuoti politikos darbotvarkėje ir (arba) sprendimų priėmimo taisyklėmis, kad būtų sukurtas rezultatas, kuris kitaip nebūtų įvykdytas ir kuris būtų artimas tam, kurio norėtų būtent lyderis. Socialinio koordinavimo problemas lyderiai gali spręsti ir valdydami informaciją, prie kurios kiti visuomenės nariai priėjimo neturi, todėl lyderis informuoja savo grupės narius ir nubrėžia jiems tam tikrą pamatinę veiklos ir nuostatų liniją, lyderio pasisakymai dėl to yra jo pasekėjų dėmesio centre (Ahlquist ir Levi, 2011:8-13, Dewan ir Myatt, 2008).

1 lentelė. Pozityvistinės politinės lyderystės tyrimų tradicijos

Pozityvizmas	Analizuojamas aspektas	Autoriai
Lyderystė, kaip socialinio koordinavimo problemų sprendimas	Lyderis išsprendžia kolektyvinio veiksmo problemą; Arrow <i>neįmanomumo</i> teorema; lyderis kaip antreprenieris.	M. Olson (1965), Arrow (1950), McKelvey (1976), Frohlich et al. (1971), Calvert (1987).
	Lyderis kaip darbotvarkės sudarytojas.	Fiorina ir Shepsle (1989), Tallberg (2006; 2010).

	Lyderis, kaip informacijos valdytojas, mediatorius ir manipulatorius.	Ahlquist ir Levi (2011:8-13), Dewan ir Myatt (2007, 2008, 2012), Bianco ir Bates (1990), Van Belle (1996), Wilson ir Rhodes (1997), Baturo ir Mikchaylov (2013), Canes-Wrone et al. (2001), Shofield (2006).
Lyderystė skirtingose institucijose (racionalaus pasirinkimo institucionalizmas).	Valdžių atskyrimo principas ir politiniai lyderiai įstatymų leidžiamajame ir vykdomajame valdžiose.	Samuels, Shugart, (2010), Elgie (2011), Hammond, Butler (2003), Cheibub (2007).
	Lyderių (prezidentų ir premjerų) institucinės prigimties įtaka politikos rezultatams.	Perrson ir Tabellini (1999), Cheibub (2006), Shugart (1999), Gerring ir kit (2009), Haggard ir McCubbins (2001).
	Politinių partijų lyderiai ir jų instituciniai santykiai su kitais politinės sistemos lyderiais, atskaitomybė ir atstovavimas.	Samuels ir Shugart, (2010).
Lyderių poveikis	<i>Lyderiai vs. konteksto poveikis</i> Koks yra lyderių poveikis santykyje (lyginant) su kitais veiksniais (politikos rezultatams, rinkimų rezultatams)?	Jones ir Olken (2005), Baturo ir Elkins (2014), Chiozza, Choi (2003), Sanders, (2010), Holmberg ir Oscarsson (2011), Bartle ir Crewe (2002), Aardal ir Binder (2011), Aarts ir Blais (2011). Bean ir Mughan (1989).
	<i>Lyderiai vs. lyderių poveikis</i> Kaip individualios lyderių savybės gali turėti įtaką vykdomai politikai ir jos rezultatams.	Besley, Montalvo, Reynal-Querol (2011), Dreher et al. (2008), McDermott, 2004, 2014, Balthazard et al. (2012).

Šaltinis: Elgie (2015:48-78).

Kita pozityvistinių tyrimų sritis, analizuojanti politinius lyderius, kreipia dėmesį į lyderius skirtingose politinėse institucijose ir jų poveikį lyderių, institucijų ir politikos rezultatams. Pirmojoje šių tyrimų srities kategorijoje galima rasti tyrimus, kuriuose analizuojama politinėse lyderystė pagal valdžių atskyrimą, t.y. kokie lyderiai ir kokios jų institucinės galios yra parlamentinėse, prezidentinėse ir mišriose demokratijose (Elgie, 2011; Hammond, Butler, 2003). Antroji racionalaus pasirinkimo institucionalizmo tyrimų sritis kreipia dėmesį, kaip skirtinga lyderių institucinė prigimtis (pavyzdžiui, prezidento, premjero galios parlamentinėje ar prezidentinėje sistemoje) gali turėti įtakos priimant viešosios politikos sprendimus, kada ir su kuo jie turi sudaryti koalicijas, siekdami įgyvendinti savo programas ir būti perrinkti (Perrson, Tabellini 1999), Cheibub (2006), Shugart (1999), Gerring et al. (2009), Haggard, McCubbins (2001)). Trečioji racionalaus pasirinkimo institucionalizmo tyrimų sritis analizuoja kokie partijų lyderiai yra esant skirtingam

valdžių padalijimo principui ir su kokia konkurencija iš kitų institucijų (prezidento institucija, vyriausybės institucija) jie susiduria (Samuels, Shugart, 2010).

Trečioji pozityvistinių politinės lyderystės tyrimų sritis kreipia dėmesį į **individualius politinius lyderius ir jų politikos rezultatus**. Šiuos tyrimus galima suskirstyti į dvi grupes. Pirmai grupei priklauso tyrimai, kuriuose analizuojami *lyderiai versus konteksto poveikis*, t.y. koks yra lyderių poveikis santykyje (lyginant) su kitais veiksniais? Jones ir Olken (2005) tyrė, ar skirtingi nacionaliniai politiniai lyderiai gali turėti įtakos šalies ekonominio augimo tempams. A. Baturo ir A. J. Elkind (2014:859) tyrė, ar politinis postas apsprendžia, kiek politinis lyderis turės galių, ar tas pats postas gali būti sustiprintas ar nusilpnintas, priklausomai nuo to, kas jį užima? Kiti mokslininkai (Chiozza, Choi, 2003) tyrė kaip politinis kontekstas gali daryti įtaką lyderių galioms. Daug tyrimų atlikta analizuojant rinkiminį elgesį ir politinio lyderio poveikį rinkimų rezultatams (Sanders, 2010; Holmberg, Oscarsson, 2011), taip pat kokioms sąlygoms esant partijų lyderiai tampa svarbesni, nei jų partijos – esant mažoritarinei rinkimų sistemai (Holmberg, Oscarsson, 2011:43), ar kad lyderiai vaidina svarbesnį vaidmenį prezidento rinkimuose negu, kad parlamento (Aardal, Binder, 2011:119).

Antrai grupei priklauso tyrimai, kuriuos galima bendrai įvardinti, kaip *lyderiai vs. lyderių poveikis*, kuriuose analizuojamas individualaus lygmens lyderių poveikis arba, kitaip tariant, kaip individualios lyderių savybės gali turėti įtaką vykdomai politikai ir jos rezultatams? T. Besley, J. G. Montalvo ir M. Reynal-Querol (2011) tyrė ryšį tarp politinių lyderių išsilavinimo ir valstybės ekonominio augimo ir savo tyrimuose patvirtino, kad egzistuoja ryšys tarp lyderių išsilavinimą ir valstybės ekonomikos augimo; Dreher et al. (2008) tyrė ministrų pirmininkų išsilavinimo ir profesinės patirties ir įgyvendinamų reformų sėkmę 1970-2002 metais, tačiau tai patvirtinančio ryšio nerado. Kiti pozityvistai tyrė asmenines lyderių savybes, pykčio reiškimą ir kitus neurologinius aspektus (McDermott, 2004, 2014; Balthazard et al., 2012).

Konstruktivistai iš esmės atmeta, kad egzistuoja objektyviai paaiškinama tikrovė ir teigia, kad išorinis mus supantis pasaulis yra priklausomas nuo subjektyvių interpretacijų (Elgie, 2015:78).

Konstruktivistinius politinės lyderystės tyrinėjimus galima suskirstyti į keturias tyrimų grupes: pirmoji, apima performatyvinius paaiškinimus, kuriuose pabrėžiama, kaip lyderiai naudoja kalbą ir neverbalinę komunikaciją (angl. performance), siekiant sukurti politinę lyderystę; antroji pateikia tam tikrą interpretatyvų politinio gyvenimo aprašymą, kuris buvo taikomas pagrindinėse vykdomosios politikos studijose, analizuojant ministrų pirmininkų galias pagal išteklių priklausomybės teoriją; trečioji yra apibūdinama konkrečiu tyrimo objektu, būtent charizmatiška lyderystė ir idėja, kad charizma yra socialinis konstruktas ir kaip ji yra sukonstruojama; ketvirtoji yra vadinama kritiniais lyderystės tyrimais ir yra susijęs su lyderystės ir galios santykiu.

2 lentelė. Konstruktyvizmo politinės lyderystės tyrimų tradicijos

Konstruktyvizmas	Analizuojami aspektai	Autoriai
Lyderių naudojama kalba ir neverbalinė komunikacija (angl. performance), siekiant sukurti politinę lyderystę	Lyderių kalbos, gestikuliacija, retorika.	Austin (1975), Grint (2010, 2014), Edelman (1988), Uhr (2014) Tulis (1988), Campbell ir Jamieson (2008), Zarefsky (2004), Finlayson (2007), Finlayson ir Martin (2008), Martin (2014), Atkins ir Finlayson (2013) Drake ir Higgins' (2012), Gaffney ir Lahel (2013).
Politinio gyvenimo analizė vykdomojoje politikoje	Taiko išteklių priklausomybės teoriją tiriant ministrų pirmininkų galią. Galios ir išteklių yra tam tikras kiekis ir tiria kiek galios geba pasiimti kiekvienas ministras pirmininkas.	Bevir ir Rhodes (1999,) Bevir <i>et al.</i> (2003), Rhodes (2007), Rhodes 2013, Bevir ir Rhodes (2006a), Rhodes (2007), Rhodes <i>et al.</i> (2009), Dunleavy ir Rhodes (1990), Rhodes (2011), Bevir ir Rhodes (2006b), Rhodes <i>et al.</i> (2009: 35), Rhodes ir 't Hart (2014).
Lyderių charizma kaip socialinis konstruktas	Charizmatinių lyderių savybės ir charizmos socialinio konstravimo tyrimai, pasekėjų ir lyderio tyrimai.	Schweitzer (1984), Blasi (1991), Joosse (2014), Willner (1984), Takala et al. (2013), Gaffney (2014).
Kritinės lyderystės tyrimai susijęs su lyderystės ir galios santykiu	Apima daugybę teorinių perspektyvų: lyderystė, kaip kontrolės forma; tiriama kaip kalba sukuria nelygius galios santykius; lyderystė ir <i>genderizmo</i> studijos.	Collinson (2011), Alvesson ir Spicer (2012), Collinson (2005), Collinson (2012), Alvesson (1996), Sjöberg (2009).

Šaltinis: Elgie (2015:78-107).

Realizmas kaip politinės psichologijos kryptis. Politinėje psichologijoje egzistuoja ilgametė tyrimų tradicija, atitinkanti mokslinį realistinį požiūrį. Politinės psichologijos tyrinėtojų tikslas - nustatyti būdus, kaip aukščiausio lygio pozicijų vadovų asmenybės turi įtakos politiniams rezultatams (Elgie, 2015:112). Politinės psichologijos mokslininkų tyrimus galima suskirstyti į tris grupes: psichobiografinė lyderių analizė, individualių politinių lyderių asmenybių tyrimai ir lyderystės stilių analizė. Psichobiografinė lyderių analizė siekia atsakyti į tokius klausimus, kodėl lyderis turi tokias savybes ir kokie gyvenimo, socialinės realybės faktai tai nulėmė, taip pat remiamasi Froido principais, kad politinis elgesys remiasi nesąmoningais motyvais. Antrai politinės psichologijos tyrimų sričiai galima priskirti individualių politinių lyderių asmenybių tyrimus, kuriuose analizuojama kokios savybės yra būdingos lyderiui, kokias savybes turi turėti asmuo, siekiantis tapti lyderiu. Šiai tyrimų sričiai galima priskirti M. Weber, kuris teigė, kad lyderiui būdingos „tam tikros

asmenybės savybės“, taip pat jis pateikė charizmatiškos asmenybės sampratą ir išskyrė savybes, kurias turi turėti politinis lyderis. Atskiro paminėjimo reikalauja ir Fred I. Greenstein (1967, 1970, 1992, 2006, 2009), kuris laikomas apskritai politinės psichologijos pradininku ir kuris išskyrė penkių savybių lyderystės modelį: ekstraversija (polinkis bendrauti), tinkamumas (angl. agreeableness); sąžiningumas; neurotiškumas (kaip asmuo atrodo, elgiasi supykęs) ir atvirumas. Dan P. McAdams (2011) analizavo George W. Bush asmenines savybes, G. Schafer ir S. G. Walker (2006) analizavo Tony Blair ir Bill Clinton asmenines savybes, David G. Winter (2005) analizavo Barack Obama asmenines savybes.

3 lentelė. Politinės psichologijos politinės lyderystės tyrimų tradicijos

Politinė psichologija	Analizuojami aspektai	Autoriai
Psichobiografinė lyderių analizė	Kodėl lyderis turi tokias savybes kokias turi? Kas tai nulėmė? Remiasi Froido principais, kad politinis elgesys remiasi nesąmoningais motyvais; tyrinėjami lyderiai tironai.	Gabriel (2011), Runyan (2005), Glad (2002), Waite (1977), Post (1991), Dennis (2005); Lawrence (2011), Alexander ir Juliette George (1964), Little (1984;1988), Renshon (1994; 1998; 2003), Falk (2010).
Individualių politinių lyderių asmenybių tyrimai	Kokios savybės yra būdingos lyderiui? Savybių (angl. traits) analizė.	Caprara ir Vecchione (2013), Winter (2005), Winter (2013), Weber (1922[1978]), Schweitzer (1984), Costa Pinto ir Larsen (2006), Potts (2009), Eatwell (2006), Greenstein (2009), McCrae ir John (1992), McAdams (2011), Gallagher ir Allen (2014), George (1969), Schafer ir Walker (2006); Walker, Schafer ir Young (1998).
Lyderystės stiliai	Lyderystės stiliaus tyrimai siekia nustatyti bendresnio pobūdžio asmenybės bruožus, nors jie paprastai taikomi konkrečioms lyderiams ar grupėms.	Lasswell (1930), Barber (1972), Rubenzer ir Faschingbauer (2004), Hermann (1999), Hermann et al. (2001), Kaarbo ir Hermann (1998), Görener ir Ucal (2011); Kesgin (2013), Keller (2005), Dyson (2007), Preston (2001), Boin <i>et al.</i> (2010).

Šaltinis: Elgie (2015:108-137).

Trečioji politinės psichologijos tyrimų sritis susijusi su lyderystės stilių tyrimais ir siekia nustatyti bendresnio pobūdžio asmenybės bruožus, nors jie paprastai taikomi konkrečioms lyderiams ar grupėms. Paminėtini D. Barber (1972) prezidentų tyrimai ir išskirti 4 lyderių tipai. S. A. Rubenzer ir T. R. Faschingbauer (2004) taip pat analizavo prezidentus ir remdamiesi F. I. Greenstein penkių lyderystės savybių modeliu išskyrė net aštuonis lyderių tipus, o kompleksinį prezidentų lyderystės modelį ir jų klasifikaciją pasiūlė Th. Preston (2001).

Realizmas kaip (politinio) konteksto tyrimų sritis. Ontologiškai kontekstualistai priima realistinę poziciją. Jie mano, kad vadovavimo veiksniai yra savarankiški ir kad juos galima objektyviai identifikuoti ir tyrinėti. Ši pozicija neatitinka konstruktyvizmo, tačiau skirtingai nuo standartinės pozityvistinės pozicijos, jie mano, kad ir stebimi, ir nestebimi veiksniai gali paaiškinti politinę lyderystę. Kontekstualistams svarbūs ir tokie tiesiogiai nestebimi veiksniai, kaip istorija, kultūra, prestižas, ideologija ir kiti. Iš tiesų, daugelis kontekstualistų nori sutikti, kad šios idėjos yra socialiai įtvirtinti įsitikinimai yra lyderių veiklos konteksto dalis ir kad jie bent iš dalies veikia politinę lyderystę.

A. Brown (2014), analizuodama politinę lyderystę, kreipia dėmesį į tris kintamųjų blokus: psichologinius lyderių aspektus, institucinius veiksnius (partinė organizacija ir valdžių padalijimo principas) ir politinės kultūros kintamuosius. A. Rockman, analizuodamas politinius lyderius, taiko labai panašų tyrimo modelį ir kreipia dėmesį į tokius pat kintamuosius (politinė kultūra, politinės institucijos, asmenybių bruožai ir politinės sistemos tarpininkus: interesų grupes, žiniasklaidą). A. Cole (1997) kreipia dėmesį į du kintamųjų blokus – politinės struktūros ir lyderių savybių. Vienas iš naujausių tyrimų yra T. Poguntke ir P. Web (2005a) tyrimai, kuriuose autoriai analizuoja ministrus pirmininkus ir pasiūlo jų suprezidentinimo idėją, t.t. kad ministrai pirmininkai įgauna vis daugiau galių ir savo statusu tampa panašiais į valstybių prezidentus. T. Poguntke ir P. Web (2005a), analizuodami ir plėtodami suprezidentinimo sampratą kreipia dėmesį į politinį kontekstą, lyderių asmenybes ir valstybės politinę struktūrą.

Konstitucinės struktūros analizė politinės lyderystės personalizacijos tyrimuose be jokios abejonės yra glaudžiausiai susijusi su institucionalizmo teorine prieiga. Iš esmės kreipiant dėmesį į konstitucinę struktūrą, žiūrima, kaip esama politinės sistemos struktūra įgalina, sukuria tam tikras palankias sąlygas politinei įsamenintai lyderystei reikštis. Pavyzdžiui, L. Karvonen (2010:25) pažymi, kad parlamentinių demokratijų institucinė sąranga galima tikėtis, kad sudaro palankesnes sąlygas ministrui pirmininkui būti labiau matomam ir žinomam ne tik visos vyriausybės, bet dažnai ir viso parlamento sąskaita.

Partijų struktūros ir organizacijos analizė kreipia dėmesį į partijoje vyraujančią partijos organizacijos modelį. M. Duverger (1959:5-6) tirdamas partijų organizaciją išskyrė du svarbiausius partijų organizacijos elementus: narius ir lyderius - tuos, kurie yra valdomi ir tuos, kuriuos valdo, o jų tarpusavio santykis: narystės samprata ir forma, nario mokestis, vietinės partijos organizacijos veiklos organizavimas ir intensyvumas, lyderių atranka, kitų socialinių grupių įtaka apibrėžia, ar partijos struktūra yra tiesioginė ar netiesioginė ir kaip yra organizuota partija.

Antra politologinių lyderystės tyrimų, akcentuojančių politinį kontekstą, grupė siejama su S. Skowronek (1997; 2011) atliktais JAV prezidentų tyrimais, kuriuose autorius kreipia dėmesį į tris veiksmų grupes: institucinius, asmenybių bruožus ir konteksto kintamuosius ir ypač akcentuoja konteksto arba kitaip tariant, anot jo, situacinius veiksnius. S. Skowronek atmeta idėją, kad lyderystė priklauso nuo prezidentui suteiktų galių ir institucinių resursų ir akcentuoja tai, kad kur kas svarbiau kokioms sąlygoms esant išrinktas prezidentas, t.y. kas buvo jo pirmtakas, kokią politinę situaciją naujasis prezidentas paveldėjo iš ankstesnio.

Trečia politologinių lyderystės tyrimų, akcentuojančių politinį kontekstą, grupė apima tarptautinius palyginamuosius lyderystės tyrimus. J. Blondel (1987:149), analizuodamas institucinį, politinį kontekstą teigė, kad institucijos yra esminis aspektas, kuris apibrėžia lyderį ir analizuojant politinį-institucinį kontekstą svarbu atkreipti dėmesį į lyderio užimamos institucijos prestižą; galią pasirenkant ir formuojant valdžios institucijos, biurokratijos padėtį ir priemones, kuriomis lyderis gali daryti įtaką visuomenės nuomonei. R. Elgie (1995) analizavo politinę lyderystę liberaliose demokratinėse valstybėse ir siekė paaiškinti kodėl skirtingose valstybėse reiškiasi skirtingos politinės lyderystės formos, pavyzdžiui, kodėl atsiranda įsameninta lyderystė D. Britanijoje ir Prancūzijoje, bet egzistuoja į partijas orientuota (angl. party centered) lyderystė Italijoje ir Japonijoje (Elgie, 2015:152). L. Helms (2005) analizavo vykdomosios valdžios lyderius ir kaip konstituciniai, struktūriniai ir apskritai valdymo veiksniai (bikameralizmas, valstybės centralizacija-decentralizacija) veikia politinę lyderystę. Kita tyrimų sritis, kreipianti dėmesį į politinį kontekstą, susijusi su Didžiosios Britanijos premjerų (galių) tyrimais. Pagrindiniai autoriai (Dunleavy ir Rhodes (1990), Rhodes (2007), Marsh (2008), Heffernan (2003), Bennister (2012)) kreipia dėmesį į asmenines ir institucijas premjerų galias ir kelia klausimus, kurios iš jų svarbesnės.

4 lentelė. Realizmo politinės lyderystės tyrimų tradicijos

Realizmas per kontekstą	Analizuojami aspektai	Autoriai
Tyrimai, pasitelkiantys daugybę veiksnių, lemiančių lyderystę	A. Brown, A. Rockman, A. Cole (psichologiniai lyderių aspektai, instituciniai veiksniai (ypač partijų organizacija) politinės kultūros kintamieji).	Brown (2014), Rockman (1984; 1991), Cole (1997), Poguntke ir Webb's (2005a; 2005b).
<u>Politinis kontekstas: ilgalaikiai kontekstiniai dėsningumai (taisyklės)</u>	S. Skowronek (institucijų, asmenybių ir ypač politinio (situacinio) konteksto kintamieji).	Skowronek (1997; 2011).
<u>Politinis kontekstas: politinių institucijų vaidmuo</u>	Tarptautiniai palyginamieji tyrimai; kaip skirtingos institucijos įtakoja politinę lyderystę skirtingose valstybėse. D. Britanijos ministrų pirmininkų tyrimai; asmeninė ir institucinė galia.	Blondel (1987), Elgie (1995), Helms (2005). Dunleavy ir Rhodes (1990), Rhodes (2007), Marsh (2008), Heffernan (2003), Bennister (2012).
<u>Politinis kontekstas: politinių lyderių asmenybės santykyje su platesne lyderystės aplinka</u>	Asmeninių savybių, įgūdžių ir politinio konteksto/ institucinės aplinkos svarba (<i>skill-in-context</i>). Lyderių kapitalas – įgūdžiai, santykiai, reputacija (<i>Leadership capital</i>).	Bell et al. (1999), Hargrove (2002), Hargrove (2003), Theakston (2003), Bell (2003) Bennister, 't Hart, and Worthy (2014), 't Hart (2014).

Šaltinis: Elgie (2015:138-170).

Ketvirtoji realizmo įtakotų kontekstualistų politinės lyderystės tyrimų sritis skirstoma į dvi grupes - pirmoji remiasi asmeninių savybių ir politinio konteksto/institucinės aplinkos svarba. Mokslininkai (Hargrove ir Theakston (1999), Hargrove (2002), Hargrove (2003), Theakston (2003), Bell (2003)) analizuojantys politinę lyderystę šioje kryptyje dėmesį kreipia ir į asmenines savybes, kurias turi politinis lyderis, bet kartu tiek pat dėmesio kreipia ir politiniam kontekstui, institucinei aplinkai; antroji kreipia dėmesį į lyderystės kapitalą, kuris apima lyderių įgūdžius, santykius ir reputaciją ir kelia klausimus, kodėl vieni politikai užima tam tikrus postus ir netampa lyderiais, o kiti tampa.

Penktoji realizmo įtakotų kontekstualistų politinės lyderystės tyrimų sritis vadinama kritine diskurso analize nors ir galėtų būti siejama su socialiniu konstruktyvizmu, visgi vienas iš pagrindinių mokslininkų, taikančių kritinę diskurso analizę N. Fairclough, teigia, kad išorinis pasaulis egzistuoja nepriklausomai nuo to, ar ir kaip mes jį suprantame (2010:6) ir maža to, kalba yra tam tikra galios forma, per kurią mes galime suprasti ir analizuoti politinius lyderius. Kiti mokslininkai (Bhatia (2006), Sowińska (2013)) tiria lyderių kalbas ir analizuoja kokias ir kaip socio-politines ideologijas lyderiai reiškia savo kalbose.

Apibendrinant realizmo krypties kontekstualistinius tyrimus galima teigti, kad nepaisant egzistuojančių daugybės skirtingų analizuojamų aspektų kaip politinė lyderystė gali būti tiriama, visgi galima teigti, kad remiantis šia teorine tyrimų prieiga analizuojami veiksniai, lemiantys politinę lyderystę, tarp kurių svarbiausi yra ilgalaikiai kontekstiniai dėsniumai, politinės institucijos ir politinis kontekstas bendrąja prasme.

Aptarus svarbiausias politinės lyderystės tyrimų sritis, matyti, kad egzistuoja daug teorinių prieigų ir konstruktyvų, kaip politinę lyderystę galima tirti. Aptarti pozityvistiniai, konstruktyvistiniai ir realizmo tyrimai atskleidė, kad net ir analizuojant tą patį objektą – politinę lyderystę, ją galima tirti skirtingai, tačiau pasirinkta teorinė tyrimų tradicija glaudžiai siejasi su tuo, kokius lyderius ir kaip mokslininkai analizuoja. Dėl šios priežasties, įvertinant tai, kad politinių partijų lyderiai, yra labiau negu bet kurie kiti politiniai lyderiai įtakojami ir apsupti savo aplinkos, logiška ir pagrįsta politinių partijų lyderius analizuoti remiantis realistine tyrimų tradicija, dėmesį kreipiant į politines institucijas ir apskritai politinę aplinką, kuri šiuos lyderius supa.

1.3 Įsamenintos politinės lyderystės ir politinių partijų lyderių tyrimai

Nuo XX a. 8-ojo dešimtmečio politikos moksluose išpopuliarėjo ir dar vienas, kitokį politinės lyderystės vaizdą pateikiantis požiūris - tai įsameninta lyderystė, kuomet iškilo ne tik elitų, bet politinių lyderių ir asmenybių analizė, kai šiuolaikinė politinės lyderystės samprata imta interpretuoti akcentuojant tokius aspektus, kaip asmeninės savybės, bendravimo, komunikacijos veiksniai. Šie aspektai leido susiformuoti įsamenintos lyderystės sampratai, kuri itin aktuali ir populiarė tapo per paskutinius kelius dešimtmečius, politikai išgyvenant įsameninimo amžių.

Lauri Karvonen (2010) atlikęs, ko gero, labiausiai išplėtotą įsamenintos politikos studiją pastaraisiais metais pažymi, kad analizuojant politikos įsameninimą, egzistuoja trys svarbiausios politologinių tyrimų studijų grupės: pirma, įsameninta lyderystė kaip „prezidentalizacija“ arba suprezidentinimas, kuomet partijų lyderiai būdami ministrais pirmininkais parlamentinėse demokratijose įgyja daugiau galių nei kada nors anksčiau; antra, įsamenintos politinės lyderystės poveikis rinkimų rezultatams; ir trečia, kiti įsamenintos politinės lyderystės empiriniai tyrimai (žiniasklaidos, asmeninių savybių įtaka lyderystės įsameninimui).

5 lentelė. Svarbiausios įsamenintos politinės lyderystės tyrimų kryptys

Įsamenintos lyderystės tyrimų kryptis	Atlikti tyrimai ir svarbiausi jų aspektai
Įsameninta lyderystė kaip suprezidentinimas, kuomet partijų lyderiai būdami MP įgyja daugiau galių nei kada nors anksčiau	Mughan (2000) žiniasklaidos įtaka personalizacijai, lyderių įtaka rinkimų rezultatams; Heffernan ir Webb (2005), Poguntke (2005), Fiers ir Krouwel (2005), Bakvis ir Wolinetz (2005), Paloheimo (2005) daugiau galių suteikimas MP, partinės galios pokytis lyderio naudai, rinkimų aspektų pokytis; Dowding (2013); Bäck et al. (2012), Hermansson, Persson (2010); Persson, Wiberg (2011) didėjanti partijų lyderių autonomija ir į lyderius orientuotas rinkiminis procesas.
Įsamenintos politinės lyderystės poveikis rinkimų rezultatams	Schmitt ir Ohr (2000) didėjanti įsamenintų partijų lyderių įtaka partijų viduje; Barte ir Crewe (2003) lyderių įtaka rinkimų rezultatams; Brettschneider ir Gabriel (2003) partijų tapatybės kaita Curtice (2003) lyderių įtaka partijų vertinimui ir tapatybei King (2003), Holmberg ir Oscarsson (2011), Curtice ir Holmberg (2005) partijų lyderių poveikis (atsižvelgiant į kitus kintamuosius) rinkimų rezultatams.
Kiti tyrimai (žiniasklaidos, asmeninių savybių įtaka lyderystės įsameninimui)	Kasse (1994), Lessinger ir Holtz-Bacha (2003), Schulz et al. (2005), Langer (2006), McAllister (2007), Rahat ir Sheaffer (2007).

Šaltinis: Karvonen (2010:5-22).

G. Passarelli (2015:1) pažymi, kad nuo XX a. 8-9 dešimtmečio praeito šimtmečio vidurio pažengusios demokratinės valstybės patyrė neabejotiną politinės valdžios

centralizacijos padidėjimą vykdomosios valdžios rankose. Tai reiškė, kad vyriausybės vadovas ir partijos vadovybės apskritai tapo svarbesni, pakenkdami vidutinio lygio politiniams veikėjams ir institucijoms, pvz., partijos kadrai ir parlamentui. Dėl to mokslininkai pradėjo kalbėti apie centralizaciją, politikos įsmeninimą, ministrų pirmininkų iškilimą (angl. prime-ministerization) ir politikų suprezidentinimą.

Politikos suprezidentinimo samprata yra santykinai naujas, bet svarbus politikos mokslų tyrinėjimo objektas, kurį kaip pažymi G. Passareli (2015:2) tyrinėjo nemažai mokslininkų (pavyzdžiui, Patterson and Mughan, 1992; Cole, 1993; Foley, 1993; 2000; Mughan, 2000; Samuels, 2002; Poguntke and Webb, 2005; Karvonen, 2010; Aarts et al., 2011; Bittner, 2011) ir pats terminas suprezidentinimas yra plačiai diskutuojamas. Visgi G. Passarelli (2015:2) pažymi, kad „ginčytinas teiginys yra tas, kad politikos suprezidentinimas sugretina pusiau prezidentinį ir parlamentinį režimus su prezidentiniu“, o politikos suprezidentinimas, anot kitų autorių, gali būti apibrėžiamas kaip sąlyga, kuriai esant „valdžios atskyrimas iš esmės formuoja partijų organizacines ir elgsenos ypatybes būdais, kurie yra skirtingi nuo partijų organizavimo ir elgsenos parlamentinėse sistemose“ (Samuels, Shugart, 2010:6). Suprezidentinimo tyrimams, ko gero, daugiausiai dėmesio yra skyrę T. Poguntke ir P. Webb (2005:5), kurie politikos suprezidentinimą apibrėžia, kaip politiniams režimams būdingą procesą, kuriam būdingos tokios savybės: didėjantys partijų lyderių ištekliai partijoje ir vykdomojoje valdžioje ir antra, vis labiau į lyderius orientuoti, personalizuoti rinkiminiai procesai. Toks apibrėžimas iš esmės rodo, kad politikos personalizacija yra suprantama, kaip platesnio politikos suprezidentinimo proceso dalis. Visgi G. Passarelli (2015:237) pažymi, kad būtina šias dvi sąvokas atskirti, nes šie du reiškiniai nebūtinai egzistuoja kartu. Kitaip tariant personalizacijos ir suprezidentinimo sąvokos yra susijusios, bet abu reiškiniai gali būti tyrinėjami ir nepriklausomai vienas nuo kito.

Taigi, toliau svarbu aptarti esminius politinės suprezidentinimo tyrimus, kuomet partijų lyderiai būdami ministrais pirmininkais parlamentinėse demokratijose įgyja daugiau galių nei kada nors anksčiau. A. Mughan (2000) analizavo D. Britanijos atvejį ir dėmesį kreipė į du aspektus: žiniasklaidos dėmesį partijų lyderiams ir lyderių poveikį rinkimų rezultatams ir nustatė, kad politikos suprezidentinimas D. Britanijoje didėja. T. Poguntke ir P. Webb (2005a) išskyrė tris suprezidentinimo veidus: vykdomosios valdžios (angl. *executive face*) – daugiau laisvės ministrui pirmininkui, partinį (angl. *party face*) – galios balansas partijoje pasislenka į partijos lyderio pusę ir rinkiminis veidas (angl. *electoral face*) – daugiau dėmesio rinkimuose skiriama lyderiui, žiniasklaida jam skiria daugiau dėmesio ir galiausiai lyderis turi daug įtakos rinkimų rezultatams. Pagal šį modelį politikos suprezidentinimą D. Britanijoje tyrė R. Hefferan ir P. Webb (2005), Vokietijos atvejį analizavo T. Poguntke (2005), Italijos – M. Calise (2005), Ispanijos – I. van Biezen ir J. Hopkin (2005), Danijos – K. Pedersen ir T. Knudsen (2005), Belgijos ir Olandijos – S. Fiers ir A. Krouwel (2005), Prancūzijos – N. Aylott (2005), Kanados – H. Bakvis ir B. Wolinetz (2005), Suomijos – H. Paloheimo (2005) (Karvonen, 2010:6). T. Poguntke ir P. Webb (2005b:346) apibendrinami atliktą anksčiau minėtų valstybių studiją, tegia, kad „apibendrintai, galima sakyti, kad atlikta analizė patvirtina suprezidentinimo tezę“.

Antroji politikos įsmeininimo tyrimų sritis analizuoja **įsmeintinos politinės lyderystės poveikį rinkimų rezultatams**. S. Holmberg ir H. Oscarsson (2004, cit. iš Karvonen, 2010:13) tyrė devynias Vakarų demokratijas ir savo tyrime kėlė tris hipotezes: individualūs kandidatai vaidina kur kas svarbesnį vaidmenį mažoritarinėse rinkimų sistemose, negu proporcinėse (ir savo hipotezę patvirtino (2005:174); antra, teigė, kad partijų lyderių svarba ilgainiui išaugo (ši hipotezė nepasitvirtino ir teigė, kad lyderių svarbos didėjimas yra mitas (2005:175); šie abu efektai stipriausiai išreikšti tada, kai tarppartiniai konfliktai yra menki (hipotezė patvirtinta, bet kintamųjų tarpusavio koreliacija nestipri). Kiti mokslininkai taip pat analizavo įsmeintinos politinės lyderystės poveikį rinkimų rezultatams, pavyzdžiui, H. Schmitt ir D. Ohr (2000) remdamiesi Vokietijos rinkimų tyrimais 1961-1998 metais nustatė, kad lyderiai vaidina svarbesnį vaidmenį didelėse ir svarbiausiose politinėse partijose, negu mažose. J. Curtice ir S. Holmberg (2005:238-248) analizavo D. Britaniją, Vokietiją, Nyderlandus, Daniją, Norvegiją ir Švediją 1956-2001 metais ir siekė atsakyti į klausimus, ar dabar rinkėjai labiau balsuoja už jiems labiausiai patinkančius partijų lyderius negu, kad anksčiau?; ar lyderystės vertinimas yra svarbesnis negu kiti veiksniai?; ar žmonės partijas vertina pagal tai, kaip jie vertina jų lyderius? Ir savo tyrimų rezultatais parodė, kad iš esmės situacija lyginant 1956 ir 2001 metus analizuotose valstybėse ne itin pasikeitė, nes tyrimo rezultatai parodė, kad žmonės taip pat balsuoja už jiems patinkančius lyderius, kaip ir prieš du ar tris dešimtmečius (Curtice, Holmberg, 2005:242). Lyderių vertinimas išliko panašus (Curtice, Holmberg, 2005:246) ir galiausiai mokslininkai nerado tendencijos, kad žmonės partijas vertina pagal tai, kaip jie vertina jų lyderius, nes kaip pažymėjo autoriai „lyderių įtakos kintamasis yra nenusipėjamas, kaip ir pačių žmonių asmenybės“ (Curtice, Holmberg, 2005:252). Panašų tyrimą atliko A. King (2003), kuris taip pat nepastebėjo, kad lyderiai darytų didelę įtaką rinkimų rezultatams. Visgi, kaip teigia L. Karvonen (2010:14), šios personalizacijos tyrimų srities rezultatai rodo tendenciją, kad visgi partijų lyderiai nėra pagrindinis veiksnys lemiantis rinkimų rezultatus parlamentinėse demokratijose.

Kiti politikos personalizacijos tyrimai apima daug įvairių aspektų, tokių kaip žiniasklaidos dėmesys lyderiams, politikos mediatizacija, lyderių vaidmuo rinkiminėse kampanijose, asmeninių savybių įtaka lyderystės įsmeininimui ir kiti. L. Karvonen (2010:15-19) išskirti esminiai autoriai analizuodami politikos personalizaciją dėmesį kreipia į iš esmės skirtingus dalykus: M. Bennulf ir P. Hedberg (1993) analizavo kiek žiniasklaida kreipia dėmesio partijų lyderiams, lyginant su jų partijomis ir nustatė, kad aštuoniuose Švedijos laikraščiuose lyderių personalizacija netgi mažėja, M. Kasse (1994) analizavo kiek apskritai žiniasklaida skiria dėmesio partijų lyderiams, J. Lass (1995) analizavo kiek Vokietijos rinkėjai kreipia dėmesio kandidatų asmeninėms savybėms ir nustatė, kad lyginant 1969, 1976 ir 1986 metų Vokietijos rinkimų studijas, rinkėjai asmeninėms politikų savybėms kreipia daugiau dėmesio, bet partijų svarba išlieka tokia pati; K. Pekonen (1995) tyrė ar Suomijos rinkėjai pabrėžia kandidatų ar partijos svarbą ir nustatė aiškia politikos personalizaciją Suomijoje; I. S. Keil (2003) tyrė Vokietijos partijų rinkimines programas 1957-1998 metais ir kiek jose skiriama dėmesio lyderiams ir individualiems kandidatams ir nustatė, kad personalizacija per tiriamą laikotarpį svyruoja, bet negalima teigti, kad

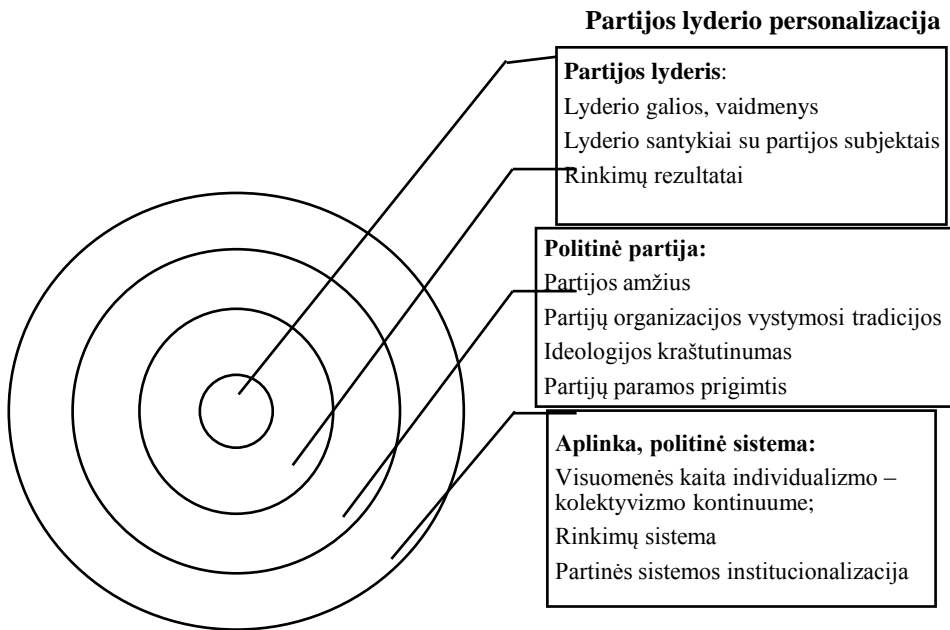
politikos personalizacija tik didėja. M. Lessinger ir C. Holtz-Bacha (2003) tyrė rinkimų reklamas Vokietijoje 1957-1998 metais ir kiek jose skiriama dėmesio individualiems kandidatams, tačiau politikos personalizacijos didėjimo nerado. P. van Aalst ir K. Mierlo (2003) tyrė flamandų 1958-1999 metų laikraščius ir siekė nustatė, ar žiniasklaidoje auga dėmesys individualiems politikams ir nustatė, kad asmenybėms skiriama tiek pat dėmesio, kiek ir politinėms partijoms, W. Schulz, R. Zeh ir O. Quiring (2005) tyrė žiniasklaidos skiriamą dėmesį Vokietijos kancleriams, taip pat analizavo ar rinkėjai neturintys aiškių partinių preferencijų labiau kreipia dėmesį kandidatams, o ne partijoms ir šią savo hipotezę patvirtino. I. A. Langer (2006) tyrė 1945-1999 metų laikotarpio *The Times* ir siekė atsakyti į klausimą, ar žiniasklaidoje auga dėmesys skiriamas D. Britanijos premjerų asmeninėms savybinėms ir privataus gyvenimo įvykiams ir šias tyrimo hipotezes patvirtino. I. McAllister (2007) kėlė klausimus ar didėja politikos suprezidentinimas ir personalizacija, ar auga dėmesys skiriamas individualiems kandidatams ir savo teiginius patvirtino teigdamas, kad personalizacija yra esminė XXI a. politikos ypatybė (2007:585). G. Rahat ir T. Sheaffer (2007) savo tyrime kreipė dėmesį į institucinius lyderių atrankos, žiniasklaidos skiriamo dėmesio partijoms ir lyderiams ir politinio elgesio veiksnius (asmeninius parlamento narių įstatymų projektų siūlymus) ir savo tyrimo rezultatuose teigia, kad kandidatų atranka darosi vis demokratiškesnė, žiniasklaida skiria vis daugiau dėmesio individualiems, o ne partijoms. B. Johansson (2008) (cit. iš Karvonen, 2010:19) tyrė Švedijos 1979-2006 metų laikotarpio laikraščius ir žinių raidas, siekdamas atsakyti į klausimą, ar didėja dėmesys skiriamas partijų lyderiams ir pažymėjo, kad nėra tokios tendencijos, kad partijų lyderiams skiriama daugiau dėmesio, tačiau dabar žinios apie juos pateikiamos kur kas dramatiškiau negu anksčiau.

Apibendrinant įsamenintos politinės lyderystės tyrimus, galima teigti, kad politinių partijų lyderių tyrimai užima svarbią vietą visų politinės lyderystės tyrimų kontekste, tačiau analizuojant lyderystės įsameninimą ir to veiksnius, visgi mokslininkai nedaug dėmesio kreipia, kaip įvairios politinės institucijos ir pačių politinių partijų lyderių aplinka įgalina politinių partijų lyderius sukurti ar įgalinti įsamenintą lyderystę.

Kitaip tariant, nepaisant to, kad 1.2 disertacijos skyriuje aptariant realizmo krypties politologinius tyrimus, daug dėmesio skiriančius kontekstui ir institucijoms, kurių aplinkoje reiškiasi lyderystė, įsamenintos politinės lyderystės tyrimų atveju, mokslininkai politinėms institucijoms ir politiniams kontekstui dėmesio skiria nedaug. Tačiau būtent politinių partijų lyderiai, netgi labiau negu vykdomosios valdžios lyderiai yra stipriai įtakojami savo aplinkos – savo politinės partijos vidinės organizacijos bruožų, partijos išorinių bruožų ir valstybės politinei sistemai būdingų bruožų. Todėl analizuojant politinių partijų lyderius, bendriausia prasme institucijas, svarbias politinių partijų lyderystei, jas galima išskirti tokias, kaip politinės partijos vidinė organizacija ir lyderio galios joje, partijoms būdingi bruožai ir apskritai valstybės politinis kontekstas, vyraujanti kultūra.

2. TEORINIS TYRIMO MODELIS: LYDERIŲ, PARTIJŲ IR POLITINĖS SISTEMOS VAIDMUO ĮASMENINTAI LYDERYSTEI

Šiame skyriuje pristatomi ir analizuojami disertaciniame tyrime išsikelti analizės kintamieji, kurie yra susiskirstyti į tris analizės blokus: partijų lyderių, pačių politinių partijų ir kontekstinius arba politinės sistemos kintamuosius. Analizuojant politinių partijų lyderius, aptariami partijos lyderio rinkimai, lyderių galios ir vaidmenys partijos organizacijoje, analizuojami formalūs ir realūs partijos lyderio santykiai su partijos organizacijos subjektais ir galima rinkimų rezultatų (sėkmės/ nesėkmės) įtaka lyderystės įsmeninimui. Antrojoje šio skyriaus dalyje analizuojami partijų kintamieji, svarbūs politinės lyderystės įsmeninimui: partijos amžius, partijų organizacijos modeliai, ideologijos kraštutinumai ir partijų paramos prigimtis. Trečiojoje šio skyriaus dalyje analizuojami kontekstiniai arba kitaip įvardijami politinės sistemos kintamieji: individualios ir kolektyvinės lyderystės *paklausa* iš visuomenės, rinkimų sistema ir partinės sistemos institucionalizacija, kurių tam tikrų sąlygų buvimas gali įtakoti didesnę įsmenintos politinės lyderystės raišką valstybėje. Partijos lyderį supanti institucinė ir politinė aplinka, aptariama šiame skyriuje, pavaizduota 1 paveiksle.

1pav. Partijos lyderį supanti aplinka
Šaltinis: sudaryta disertacijos autorės

2.1 Partijų lyderių analizės kintamieji

Partinė organizacija ir partijos lyderio galios, vaidmenys partijoje, partijų lyderių formalūs ir realūs santykiai su partijos organizacijos subjektais ir rinkimų sėkmė atskleidžia institucinę, partijos sukurtą, lyderio aplinką, kurioje jam reikia veikti.

2.1.1 Lyderio galia ir vaidmenys partijos organizacijoje

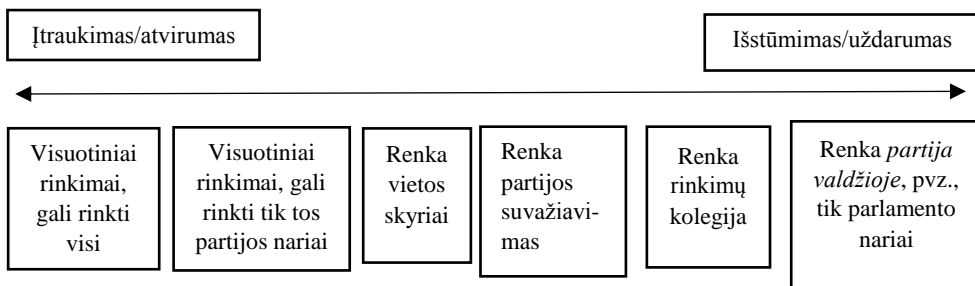
Politinių partijų lyderius galima analizuoti remiantis įvairiomis teorinėmis priemonėmis ir pagal įvairius kintamuosius. Vienas iš būdų kaip tą daryti yra politinių partijų organizacijos ir jų lyderių galių ir vaidmenų analizė politinėse partijose. Analizuojant politinių partijų lyderių galias ir vaidmenis politinėse partijose būtina aptarti kelis svarbiausius aspektus: kaip partijoje renkamas lyderis, kiek galių lyderis turi sudarant partijos rinkimines programas, kaip vyksta kandidatų iškėlimo procedūra ir koks vaidmuo joje tenka lyderiui, iš kur apskritai partijoje kyla visos organizacijos valdžia ir galia (iš narių, iš parlamentinės grupės, biurokratinio aparato, lyderio) ir kokia yra partijos lyderio įtaka partijoje.

Partijos pirmininko rinkimai. J. W. Davis (1998:1) yra pažymėjęs, kad „politinių partijų lyderių pritraukimas ir atrinkimas yra svarbiausios šiuolaikinės politinės partijos funkcijos ir todėl partijos Vakarų Europos demokratijose skiria kur kas daugiau dėmesio lyderių atrankai ir jų išlaikymui, negu kitoms savo veikloms, žinoma, išskyrus rinkimų kampanijas ir lėšų rinkimą“. Politinės partijos pirmininko rinkimai iš esmės gali būti vykdomi dviem būdais: pirmuoju – partijos pirmininką visuotiniuose rinkimuose renka visi partijos nariai; antruoju būdu – partijos pirmininką renka rinkikai pagal partijos viduje nustatytas kvotas.

Kaip pažymi L. LeDuc (2001:323) politinės partijos gali rinkti savo lyderius įvairiose institucijose. G. Rahat ir R. Y. Hazan (2001) pažymi, kad būdas, kaip partijos renka savo lyderius įvairias būdais atspindi ir pačios politinės partijos politiką. Alternatyvių atrankos būdų pasirinkimas renkant partijos lyderį gali atspindėti partijos požiūrį į savo konkurencinę poziciją visoje rinkimų sistemoje. Pavyzdžiui, politinės partijos, kurios patyrė rimtą rinkimų nesėkmę gali pradėti tam tikrą partijos atnaujinimo procesą, kad ateityje galėtų ir sugebėtų grįžti į valdžią. Tokiais atvejais svarbiu argumentu tampa politinės partijos demokratizacija, siekiant atverti partija naujoms idėjoms, naujoms grupėms ir platesniam partijos narių dalyvavimui partijoje. Visgi vykstant tokiems procesams partija gali žymiai pasikeisti. Mokslininkai taip pat pažymi, kad prisitaikant ir išgyvenant, partijos pastangos atsinaujinti per vidinį demokratizacijos procesą, kurio metu taip pat renkamas naujas lyderis, gali turėti pasekmių, kurių galiausiai ir pati politinė partija nenumatė vykdydama partijos demokratizaciją, todėl partijos lyderio rinkimai ar pobūdžio pakeitimas gali būti labai svarbus politinei partijai (2001:324).

L. LeDuc (2001:324-325), G. Rahat ir R. Y. Hazan (2001:298) pažymi, kad visos Vakarų Europos demokratijų politinės partijos pastaruoju metu vykdo partijų lyderių atrankos partijose demokratizavimo reformas, nuo XX a. paskutinio dešimtmečio vidurio pagrindinės Jungtinės Karalystės politinės partijos savo įstatuose įvedė „vienas narys – vienas balsas“ lyderio išrinkimo metodą, tą patį tuo pat metu pradėjo daryti ir Kanados politinės partijos.

Apskritai kalbant visi partijos lyderių atrankos ir išrinkimo procedūrų modeliai gali būti išdėstyti kontinuume nuo visiškai įtraukios iki visiškai uždaros sistemos. Apskritai daugelio V. Europos valstybių politinės partijos perėjo nuo labai uždarų partijų lyderių rinkimų, kai lyderį rinkdavo tik partijos frakcijos parlamente nariai (angl. parliamentary caucus) link atviresnių ir platesnius partijos sluoksnius įtraukiančių lyderių rinkimų kai lyderis rinkimams šaukiamas specialus rinkiminis susirinkimas (angl. electoral college) arba partijos pirmininkas renkamas partijos nacionaliniame suvažiavime. Taip pat partijos pirmininkas gali būti renkamas ir vietos skyriuose, kai po to kiekvienam vieto skyriui skiriamas tam tikras taškų skaičius ir visų skyrių taškų suma sudedama renkant partijos pirmininką. Labiausiai partijos selektoratą įtraukiantys partijos lyderio rinkimų modeliai yra du: pirmasis kai partijos pirmininko rinkimuose dalyvauja ir balsuoja visi partijos nariai (angl. closed primaries) ir galiausiai pats demokratiškiausias tai toks rinkimų būdas, kai įvedami apskritai atviri visuotiniai partijos lyderio rinkimai ir visi visuomenės (ne tik partijos nariai) gali siūlyti savo kandidatus ir už juos balsuoti (angl. open primaries).

2 pav. Partijos lyderio rinkimų būdai (atvirumo-uždaramo kontinuume).
Šaltinis: sudaryta pagal LeDuc, 2001:325

Visgi paminėtina, kad instituciniai skirtumai renkant lyderį gali turėti reikšmingų pasekmių partijos vidinei demokratijai. Esant skirtingiems selektoratams galima pagrįstai tikėtis, kad bus išrinkti skirtingi lyderiai. Parlamento frakcijos išrinktas kandidatas visada bus jų vidinio rato narys, turintis daug įstatymų leidybos darbo praktikos. Kaip pažymi L. LeDuc (2001:325), tai, kad renkant JAV partijų lyderius daug galios turi eiliniai partijos nariai lemia tai, kad didelė dalis jų partijų lyderių atėjo ne iš Kongreso, bet prieš tai dirbo valstijose.

Nors reformų tikslas yra partijų lyderystės atrankos proceso demokratizacija, visuotinio dalyvavimo partijos veikloje padidinimas ir partijos elito galių sumažinimas, visgi kartais tokių reformų pasekmės gali būti nenumatytos (Hazan ir Rahat, 2000). Politinės partijos norėdamos partijos lyderio atrankos procesus padaryti atviresnius platesniam rinkėjų dalyvavimui dažnai sukuria galimybes vidiniam partijos skaldymuisi, ypač siūlant labai skirtingus kandidatus į partijos lyderio postą. Tokios reformos taip pat gali atverti duris išorės grupėms ar asmenims, kurie partijos lyderio rinkimais gali naudotis tik siekdami atkreipti dėmesį į jiems rūpimą problemą ar siekdami iškelti jiems svarbų kandidatą.

Visgi paminėtina, kad partijos lyderis išrinktas visuotiniuose rinkimuose turi kur kas daugiau galių ir autoriteto visuomenėje ir tarp savo partijos narių negu tas, kuris buvo išrinktas siaurame frakcijos narių rate.

Partijos lyderio **rinkimų konkurencingumas** taip pat parodo, kiek partijoje yra pajėgių lyderių varžytis dėl partijos pirmininko posto (Chiru et al., Cross ir Benoit Pilet, 2015). Kaip pažymi G. Žvaliauskas (2007:168), vykstant partijos pirmininko rinkimams, nepriklausomai nuo to, kurios politinės partijos institucijos sprendimu renkamas naujas vadovas gaus įgaliojimus, yra labai svarbu, ar esama realios galimybės pasirinkti iš kelių alternatyvų. Pavyzdžiui, politinei partijai taikant įprastą, pakankamai atvirą ir eiliniams nariams tinkamiausią būdą pareikšti savo valią, t.y. partijos vadovą renkant suvažiavime ar tiesiogiai, rinkėjai neturės realios pasirinkimo galimybės, jei rinkimuose dalyvaus tik vienas kandidatas. G. Žvaliauskas (2007:169) pažymi ir tai, kad jeigu partijos pirmininko rinkimuose dalyvauja ne mažiau kaip du partijoje gerai žinomi kandidatai, apie rinkimų pobūdį galima spręsti tik įvertinus, kokią paramą, t.y. balsų skaičių, užsitikrino nugalėtojas. Jei partijos pirmininko įgaliojimus gavusio politiko surinktų balsų skaičius yra 65 proc. arba viršija 65 procentus nuo atiduotų už visus kandidatus balsų, tokius rinkimus G. Žvaliauskas (2007:169) vadina rinkimų imitacija. Visgi tai gali rodyti ir tai, kad partijoje egzistuoja stiprus ir populiarus lyderis, kitais atvejais partijoje gali būti ir strateginis balsavimas už potencialiausią laimėtoją, todėl šio skaičiaus nereikėtų suabsoliutinti ir į kiekvienus partijos pirmininko rinkimus žiūrėti atskirai ir išsiaiškinti tikrąsias sąlyginai nedidelės konkurencijos priežastis. Kita vertus, konkurencinių partijos lyderio rinkimų nebuvimas gali reikšti ir tai, kad partijoje tiesiog nėra stiprių lyderių, partijoje nevyksta lyderių kaita ir partija nepajėgi užsiauginti naujų politinių lyderių, tačiau paminėtina, kad vidinės konkurencijos nebuvimas renkant partijos pirmininką sudaro palankias sąlygas atsirasti ir reikštis įsamenintam politiniam partijos lyderiui.

Partijos lyderio funkcijos ir galios. Kiekvienos politinės partijos tikslas yra rinkimų būdu ateiti į valdžią ir kiekviena politinė partija siekdama šio tikslo atlieka dvi labai svarbias funkcijas: atranka ir iškelia kandidatus rinkimuose ir visuomenei pristato savo rinkimų programas. Šių funkcijų įgyvendinimas yra svarbus kiekvienai politinei partijai ir visiems subjektams: partijos lyderiui, partijos elitui ir eiliniams nariams, nes pagal tai, kiek jie dalyvauja ir yra įtraukti į šių funkcijų įgyvendinimą galima spręsti, kiek įtakos ir galios jie turi partijos organizacijoje. Todėl toliau aptariamos šios partijų funkcijos ir partijų lyderių vaidmuo jas įgyvendinant.

Kandidatų atranka ir iškėlimas rinkimuose. Kandidatų atranka yra procesas, kurio metu politinės partijos nusprendžia, kas bus jų rekomenduojami kandidatai rinkimų biuletenyje. Tokio pasirinkimo būdą daugiausia lemia partijų vidaus taisyklės ir procedūros. Kandidatų nominavimas yra teisinis procesas, kurio metu rinkimų institucijos atranka rekomenduojamus kandidatus, patvirtina jų kandidatūrą ir spausdina jų vardus rinkimų biuletenyje. Kiekvienuose rinkimuose kandidatuoti galėtų tūkstančiai žmonių, tačiau rinkėjams būtų neįmanoma išsirikti. Todėl politinės partijos veikia kaip naudingos ir būtinos prižiūrėtojos (angl. gate-keepers), kurios sumažina galimų kandidatų sąrašą. Analizuojant politinių partijų kandidatų atranką, svarbūs yra du aspektai: centralizacija – t.y. koks partijos organizacijos lygmuo – vietos, regioninis ar nacionalinis - atranka kandidatus; ir antra, dalyvavimas – t.y. kas

- paprasti nariai ar partijos aukščiausias elitas kontroliuoja kandidatų atranką (Ashiagbor, 2008:5).

Kita svarbi politinių partijų funkcija yra politikos tikslų iškėlimas ir socialinių interesų artikuliacija² yra įgyvendinama per partijos **rinkiminę programą**. M. Laver ir J. Garry (2000: 620), pažymi, kad partijų rinkiminės programos yra „strateginiai dokumentai parašyti politiškai sofistikuotų partijų elitų ir turintys daug skirtingų tikslų“. N. Eder et al. (2017:76) išskiria tris esminius partijų rinkiminių programų tikslus – pateikiamas svarbių partijos pozicijų rinkinys, rinkiminė programa užtikrina viršenybę visų kitų galimai partijai priskiriamų idėjų ir požiūrių atžvilgiu ir supaprastina partijos rinkiminę kampaniją, naudojant rinkiminę programą kaip priemonę, skirtą tiesiogiai informuoti rinkėjus. Būtent dėl rinkiminės programos svarbos, yra svarbu išsiaiškinti, kas politinėse partijose rengia ar dalyvauja rengiant partijose rinkiminę programą ir šiuo atveju tai galima analizuoti per centralizacijos ir dalyvavimo kintamuosius.

Labai *centralizuotoje* partijoje, kandidatų atranką ir rinkimų programos rengimą vykdo partijos lyderis ir aukščiausias partijos elitas. Visiškai decentralizuotoje partijoje vietos skyriai atranka kandidatus ir juos patvirtina be jokio centrinės partijos organizacijos įsikišimo, taip pat rengdami partijos rinkiminę programą jie gali siūlyti ir įtraukti į partijos programą savo idėjas ir pasiūlymus. Pirmuoju atveju tai rodo, dideles partijos lyderio ir partijos elito galias, o antruoju - narių galią ir demokratijos išgalėjimą partijoje. Visgi dažniausiai partijos kandidatų atranka ir rinkiminės programos rengimas vyksta tarpe tarp šių dviejų kraštutinių. Daugumoje politinių partijų kandidatai yra išrinkami vietos lygmeniu, nors nacionalinis partijos lygmuo turi skirtingą įtaką kandidatų sąrašą koreguoti. Poveikis gali būti aktyvus skatinant, rekomenduojant ar priverčiant vietos skyrių pasirinkti konkretų kandidatą arba nacionalinio lygmens partija gali vetuoti kandidatus, arba pakeisti vietos skyrių kandidatų sureitinguotą sąrašą. Rengiant rinkiminę programą dažniausiai vietos skyriai siūlo savo idėjas, o dėl jų apsisprendžia centrinė partijos organizacija, kartu su viešųjų ryšių specialistais. Abiem atvejais partija turi rasti sunkią pusiausvyrą tarp nacionalinio lygmens strategijų ir vietos skyrių pageidavimų (Field ir Siavelis, 2011).

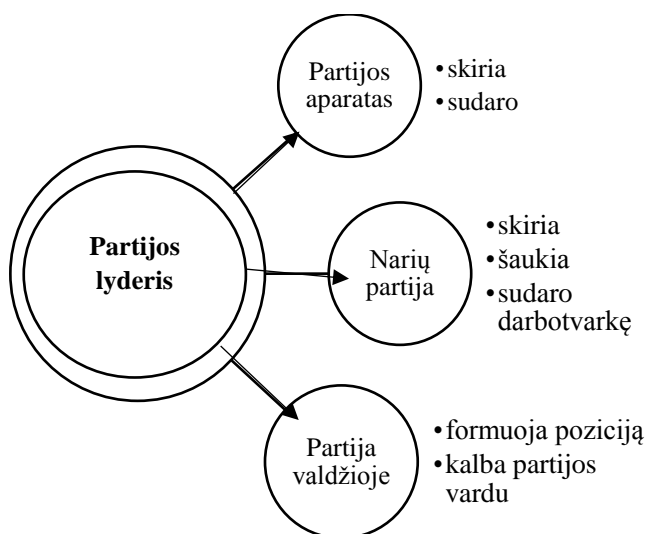
Dalyvavimą kandidatų atrankoje apibrėžia, kas ir koku laipsniu gali dalyvauti kandidatų atrankoje. Labai uždaro dalyvavimo atvejis būtų, jei tik partijos lyderis priimtų sprendimą dėl kandidatų ir pats nuspręstų dėl partijos rinkiminės programos. Kitas kraštutinis būtų, jei eiliniai partijos nariai nuspręstų be partijos lyderių dalyvavimo ar įtraukimo. Visgi dažniausiai tiek vieni, tiek kiti dalyvauja atrenkant kandidatus rinkiminiam sąrašui ir rengiant partijos rinkiminę programą, tačiau tai, kurie - ar eiliniai partijos nariai, ar partijos lyderis ir partijos vadovybė turi daugiau galių tą daryti, parodo, kas partijoje apskritai turi daugiau galių (ACE projektas; Ashiagbor, 2008).

² Beyme (1985) iškelia keturias pagrindines politinės partijos funkcijas: 1) politinio tikslo iškėlimas; 2) socialinių interesų akumuliacija ir reiškinas; 3) visuomenės mobilizavimas; 4) elito rekrutavimas ir vyriausybės formavimas.

2.1.2 Lyderių santykiai su partijos organizacijos subjektais

Partijų lyderių santykiai su partijos subjektais gali būti analizuojami remiantis politinių partijų įstatais, kurie parodo ne tik svarbiausias partijos vadovo funkcijas, t.y. ką jis skiria, tvirtina, kaip priima sprendimus, bet ir kam atsiskaito, kada ir kaip jo sprendimai ir įgaliojimai gali būti atšaukti. Kitas partijos lyderio ir partijos subjektų analizės lygmuo yra mažiau formalus, t.y. kaip priimami kasdieniai sprendimai, kurie nėra apibrėžti partijos įstatuose, koks apskritai vadovavimo stilius būdingas lyderiui ar galiausiai, kaip ir kas partijoje sprendžia, kas kalbės partijos vardu viešosiose diskusijose?

Analizuojant politinių partijų organizaciją, yra įprasta skirti *narių partiją*, *partijos aparatą* ir *partiją valdžioje* (Katz, Mair, 1992, 1995). Kai kurie kiti mokslininkai, pavyzdžiui, M. Cotta (1999) skiria narių organizaciją, elektorato partiją, partiją parlamente, partiją vyriausybėje ir biurokratijos arba *aparato* partiją. G. Žvaliauskas (2007:36-37) partijos organizaciją skiria į keturias dalis – *narių partiją*, kuriai priklauso eiliniai partijos nariai, skyrių pirmininkai, partijos suvažiavimas, konferencija ir taryba; *partijai valdžioje* priskiria partijos atstovus parlamente, vyriausybėje, Europos Parlamente ir vietos valdžioje; *partijos aparatui* priskiria partijos pirmininką, jo pavaduotojus, aukštesniąją vykdomąją instituciją, žemesniąją vykdomąją instituciją ir partijos biurokratiją; ir *priežiūros partijai* priskiria revizijos ir etikos komisijas. Šiame darbe G. Žvaliausko išskirta *priežiūros partija*, pagal R. S. Katz ir P. Mair skirstymą yra priskiriama partijos biurokratiniam aparatui. Taigi analizuojant formalius partijų lyderių santykius su partijos subjektais būtina atkreipti dėmesį į tai, kaip partijos lyderio funkcijos ir jų įgyvendinimas yra susijęs su kiekviena subjektų grupe, pavyzdžiui, analizuojant narių partiją, svarbu atkreipti dėmesį kiek partijos lyderis turi galių tvirtinant partijos skyrių pirmininkus, kas šaukia partijos suvažiavimus, konferenciją ar tarybą, kas sudaro ir gali keisti pastarųjų darbotvarkę. Tiesiogiai su partijos lyderio galiomis paprastai siejasi partijos aparato formavimas, nes lyderis pats turėtų skirti savo pavaduotojus, taip pat turėtų aktyviai dalyvauti sudarant partijos sekretoriatą, nes pastarasis tiesiogiai įgyvendina partijos pirmininko užduotis. Svarbu ir tai, kiek lyderis turi galių formuojant partijos aukštesniąją ir žemesniąją vykdomąsias institucijas.

3 pav. Partijos lyderiui priskiriamos funkcijos
Šaltinis: sudaryta disertacijos autorės

Galiausiai analizuojant partijos lyderio galias, svarbus kintamasis yra partijos lyderio santykiai su partija valdžioje, t.y. su partijos atstovais parlamente, vyriausybėje, Europos Parlamente ir vietos valdžioje, tačiau pastarasis kriterijus gali būti išmatuojamas analizuojant ne formalius, bet **realius** partijos lyderio ir partijos valdžioje santykius, nes paprastai partijų įstatuose tokie santykiai formalizuoti nėra. J. Blondel, J. L. Thiébault et al. (2010) pažymi, kad analizuojant partijų lyderius, svarbu atsakyti į klausimą, kaip partijoje nusprendžiama, kas kalbės partijos vardu viešosiose diskusijose, kaip apskritai priimami sprendimai partijoje, ar lyderis tariasi dėl pasiūlymų, sprendimų ar juos nuleidžia iš viršaus. Galų gale analizuojant partijos lyderio galias svarbus aspektas yra ir jo vadovavimo stilius, kuris neabejotinai paveikia tai, kaip priimami sprendimai partijoje. J. Blondel, J. L. Thiébault et al. (2010:72) pažymi, kad partijos lyderio galios partijoje yra tiesiogiai svarbus aspektas partijos lyderio įsameninimui, nes įsamenintas lyderis paprastai yra toks, kuris turi daug galių priimant sprendimus savo politinėje partijoje. Kitaip tariant, tokiam politiniam lyderiui būdingas vienasmenis sprendimų priėmimas, kai partijos lyderis naudojami tik asmenine galia priimant sprendimus ir jam nėra reikalingas partijos vidaus organizacijos institucijų pritarimas. Tokią partijos vadovo lyderystę galime įvardinti kaip individualią ir monokratinę, o sprendimų priėmimą vienasmenį arba monokratinį. Ir priešingai esant kolektyviniam sprendimų priėmimui politinėje partijoje egzistuoja branduolio elitas arba svarbiausioji sprendimus priimanči partijos vidaus organizacijos institucija, kuri kartu su lyderiu priima svarbiausius sprendimus ir tokiu būdu asmeninė arba indivuali politinės partijos lyderio lyderystė tuo būdu yra apribojama. Tokiu atveju, kai politinės partijos lyderis sprendimus priima kartu su kitais partijos elito nariais, galime kalbėti apie kolektyvinį sprendimų priėmimą.

2.1.3 Rinkimų rezultatų poveikis

Rinkimų sėkmė yra viena iš aplinkybių, kuri greičiausiai suteiks galimybę bet kuriam naujam lyderiui tapti personalizuotu lyderiu (Blondel, Thiébault et al., 2010: 66). Kita vertus J. Blondel, J. L. Thiébault et al. pažymi ir tai, kad ankstesni rinkimų pralaimėjimai naujai išrinktam partijos lyderiui suteikia daug galių iš naujo apibrėžti politinės partijos įvaizdį, vertybes ir rinkiminę strategiją. Kai partija negali realizuoti savo pagrindinio tikslo - laimėti rinkimus ir kai rinkimų rezultatai yra nuviliantys, galima tikėtis, kad partija pakeis savo komunikaciją, diskursą su rinkėjais ir, tikėtina, kad politinė partija siekdama atgauti paramą pakeis lyderį. Kaip pažymi J. Blondel, J. L. Thiébault et al. tikėtina, kad, esant tokiai situacijai, politinė partija bus labiau linkusi pasikliauti naujuoju lyderiu. Tačiau šis santykis nėra aiškus, nes taip pat galima daryti prielaidą, kad partijos, kurios yra patenkintos rinkimų rezultatais, ilgainiui nebūtinai priklausys nuo personalizuoto partijos lyderio.

I. McAllister (2007:572) pažymi, kad partijų lyderių (ir vyriausybės vadovų) personalizacijai postūmį suteikia laimėti paskutiniai rinkimai, todėl galima teigti, kad rinkimų sėkmė sustiprina partijos lyderio galias ir dar labiau įgalina partijos lyderio įsmeninimą, nes toks lyderis užsitikrina ne tik rinkėjų paramą, bet ir įgyja partijos narių palaikymą ir autoritetą partijos viduje.

Visgi svarbu paminėti ir tai, kad rinkimų sėkmės kintamasis yra labai glaudžiai susijęs su partijų amžiumi. Kaip pažymi B. Wauters et al. (2016:11), daugelis naujesnių politinių partijų remiasi vienu ar keliais populiariais lyderiais, o ne daugybe patyrusių politikų. Naujos politinės partijos turi mažiau arba visai neturi parlamento narių, taip pat populiarių vietos lygmens politikų, todėl naujų arba jaunų politinių partijų sėkmė dar labiau įgalina partijos lyderio personalizaciją. Kita vertus, analizuojant institucionalizuotas ir senas politines tokio efekto paprastai nebūna, nes institucionalizuotos partijos laimi ne todėl, kad visuomenei patrauklus tik jų lyderis, bet rinkėjai balsuoja už jų siūlomą rinkiminę programą ir propaguojamas vertybes. Nors institucionalizuotos politinės partijos taip pat gali turėti stiprius partijų lyderius, tačiau jose gali būti stiprus partijos elitas, sprendimai priimami kolegialiai ir partijos lyderio įsmeninimui atsirasti gali nebūti jokių palankių sąlygų.

Aptarus politinių partijų lyderių analizei pasirinktus kintamuosius, pažymėtina, kad partijos lyderio įsmeninimą gali įtakoti tai, kaip renkamas partijos lyderis ir kiek jo rinkimai buvo konkurenciniai; partijos lyderio įsmeninimą sustiprina partijos lyderio galios ir vaidmenys partijos organizacijoje, formalūs ir realūs partijos lyderio santykiai su partijos organizacijos subjektais. Galiausiai partijos lyderio personalizaciją, ypač naujose ir silpnai institucionalizuotose politinėse partijose, gali įtakoti ir rinkimų sėkmė.

2.2 Partijų kintamieji

Analizuojant politinių partijų lyderius, be jokios abejonės susiduriama su institucijomis ir institucine aplinka apskritai, kurioje lyderiai veikia, o visų pirma partijų lyderiams įtaką daro tai, kokiose politinėse partijose jie veikia. Dėl šios priežasties šioje disertacijos dalyje analizuojami tokie politinių partijų kintamieji: partijos amžius, partijų organizacijos vystymosi tradicijos, partijų ideologinis

kraštutinumas ir partijų paramos prigimtis/rinkėjų nepastovumas, kurie neabejotinai daro įtaką politinių partijų lyderių įsmeninimui.

2.2.1 Partijos amžius

Politologinėje literatūroje įprasta išskirti tris naujų politinių partijų atsiradimo būdus: pirmosios politinės partijos pirmiausiai atsirado iš parlamentinių atstovų grupių (elito partijos), vėliau politinių partijų veiklos pradžia sekė iš užparlamentinės partijos veiklos (masinės partijos) ir dažniausiai šiuolaikinėse visuomenėse naujos politinės partijos atsiranda skilus ar susijungus jau egzistuojančioms politinėms partijoms, kurių atsiradimą dažniausiai inicijuoja politinių partijų vadovybė ar nauji iškilę lyderiai politinėse partijose.

Naujos ir jaunos politinės partijos, visų pirma, siekia save konsoliduoti. Visgi dažnai joms trūksta visuomenės paramos, aiškaus ideologinio savęs pozicionavimo partinėje sistemoje ar aiškiai išreikštų jų palaikomų vertybių. Todėl naujos politinės partijos stengiasi pritraukti kiek įmanoma daugiau narių ir rėmėjų tai darydamos pačiu lengviausiu keliu – t.y. per visuomenei patrauklų lyderį (Dalton, 2016). Todėl naujos ir/ar jaunos politinės partijos kur kas dažniau yra linkusios būti personalizuotomis ir sukurtomis aplink vieną politinį lyderį.

Visgi kartais gali būti sunku įtikinamai atskirti lojalumą partijai nuo lojalumo partijos lyderiui. Anot T. Inoguchi ir J. Blondel (2012:217), kuo stipresnė ir stipriau institucionalizuota yra politinė partija, o ne jos lyderis, tuo svarbesnis elementas šioje lygtyje ir yra politinė partija. Tai paaiškina ir tai, kodėl naujesnės politinės partijos Vakarų Europoje turi labiau personalizuotus partijų lyderius.

Partijų amžiaus kintamasis, analizuojant partijų lyderių įsmeninimą lyderystę svarbus dar ir dėl to, kad tradicinės, konsolidavęsi politinės partijos nebėra valdomos jų įkūrėjų (priešingai nei naujos partijos) ir yra pergyvenusios depersonalizacijos etapą politinės partijos gyvenime. Kitaip tariant, tai reiškia, kad konsoliduota politinė partija galima laikyti tokią politinę partiją, kurios įkūrėjui pasitraukus ir partijos valdžią perėmus naujam lyderiui, partija sugeba išlikti politinėje arenoje ir toliau sėkmingai vykdyti savo veiklą, geba išlaikyti pritrauktus narius, sekėjus ir savo elektoratą.

R. Harmel ir L. Svasand (1993) pažymi, kad kiekvienai politinei partijai yra būdingi trys vystymosi etapai: identifikacijos, veiklos organizavimo ir stabilizavimo etapai. Kiekviename iš šių etapų partijos lyderis vaidina skirtingą vaidmenį, tačiau partijos lyderio vaidmuo ypač svarbus yra identifikacijos fazėje, nes lyderis reprezentuoja politinę partiją, pristato partijos vertybes ir partijos veiklos pradžioje turi gebėti pritraukti naujų narių ir pasekėjų. Y. Mény ir Y. Surel (2002) taip pat stipriai partijos lyderio personalizaciją priskiria pirmajam partijų vystymosi etapui, vadinamam partijos identifikacijos faze, kur politinė partija dar ieško savo identiteto ir dažnai jį sieja tik su partijos įkūrėju – lyderiu, būtent todėl naujoms politinėms partijoms kur kas dažniau būdingas partijos lyderio įsmeninimas, negu toms, kurios valstybės politinėje sistemoje veikia jau kurį laiką.

Kaip pažymi B. Wauters et al. (2016:11), daugelis naujesnių politinių partijų remiasi vienu ar keliais populiariais lyderiais, o ne daugybe patyrusių politikų. Naujos politinės partijos turi mažiau arba visai neturi parlamento narių, taip pat populiarių

vietos lygmens politikų, todėl jos yra linkusios suteikti daugiau galių partijos lyderių ir apskritai juo remtis. Būtent dėl šios priežasties naujos ir/ar jaunos politinės partijos kur kas dažniau yra linkusios būti personalizuotomis ir sukurtomis aplink vieną politinį lyderį.

2.2.2 Partijų organizacijos modeliai

Partijoms gyvuojant ir konsoliduojantis, joms tampa įmanoma sukurti didelę ir profesionalią partijos organizaciją. Dėl šios priežasties, viena vertus, partijų organizacijos yra glaudžiai susijusios su partijų amžiumi, kita vertus, net ir senos politinės partijos gali turėti mažą ir menkai išvystytą partijos organizaciją. Pagrindiniai mokslinėje literatūroje skiriami partijų organizacijos modeliai yra kadru, masinė, visuotinė, kartelio ir franšizės partijos organizacijos modeliai (Duverger, 1951; Kirchheimer, 1966; Katz ir Mair, 1995; Carty, 2004). Visgi jų visų aptarimas, šios disertacijos rėmuose būtų perteklinis, todėl toliau pristatomas ir analizuojamas tik masinės partijos organizacijos modelis, o Lietuvos politinėms partijoms būdingi visuotinės, kartelio ir franšizės organizacijos modeliai tik trumpai paminimi, akcentuojant partijų lyderių vaidmenį šiuose modeliuose.

Masinės organizacijos modelio pergyvenimas politinių partijų gyvenime žymi kokybinį ir evoliucinį partijų raidos etapą, kuris gali rodyti partijos institucionalizaciją ir bent tam tikru partijos gyvavimo etapu veikusį visų partijos narių įgalinimą partijos organizacijoje. Šiame skyriuje aptariant masinės partijos organizacijos modelį, dėmesys kreipiamas aptarti esminiams partijos organizacijos aspektams: iš kur kyla partijos valdžia/galia, formali ar neformali partijos organizacija, kokia yra eilinių narių, lyderių, išrinktų atstovų ir biurokratinio aparato įtaka partijoje, kas sudaro rinkimines programas partijoje, kaip vykdoma kandidatų iškėlimo procedūra partijoje, koks yra išteklų šaltinis, koks yra rinkiminės kampanijos tipas, taip pat perimant K. Carty tradiciją, siekiama įvertinti partijų organizacijos hierarchinius/ strataarchinius aspektus, bei partijos vienetų autonomijos laipsnį.

Masinės (angl. mass) partijos organizacijos modelis Vakarų Europai būdingas 1880-1950 m. (1960) metais. Pagal M. Duverger (1959:63) sampratą, masinės partijos susikūrė iš išorės ir mobilizuoja plačius rinkėjų sluoksnius, kurie anksčiau buvo išstumti iš politinio gyvenimo. Sąlygas atsirasti masinei partijai, lėmė „išibėgėjanti industrializacija, urbanizacija, o aukštesniosios visuomenės klasės dominavimas šalies politiniame gyvenime paskatino žemesnius sluoksnius siekti tokių pat teisių.“ (Žvaliauskas, 2007:41). Suteikus visuotinę rinkimų teisę, masinės partijos pradėjo mobilizuoti tokią teisę gavusius piliečius, todėl šios partijos tapo politinio veikimo arena tiems visuomenės sluoksniams, kurie anksčiau iš politinio gyvenimo buvo išstumti. Masinės partijos yra orientuotos į vieną klasę, darbininkus, kuriuos siekė atstovauti ir kurių interesai buvo artikuliuojami (Katz, Mair, 1995:10). Šių partijų iškilimas gali būti paaiškintas ir rinkiminės konkurencijos analizės tradicija - A. Ware (2003:96) pažymi, kad frakcijos/ elito partijos perėmė skyriaus, t.y. masinių partijų struktūrą tada, kai išaugo spaudimas kovoje dėl balsų, todėl šis modelis turėjo reformuotis.

Masinės partijos ištakomis yra įvardijama užparlamentinė partijos veikla, nes šios organizacijos partijos atsirado visų pirma, kaip skyriaus partijos ir tik tada siekė

patekti į valdžią ir atstovauti savo rinkėjus. Būtent dėl šios priežasties partijos pasekėjai (angl. believers) vaidina svarbiausią vaidmenį masinės partijos organizacijoje (Panebianco, 1988:264). Jie turi didelį potencialą tapti partijos nariais, nes „pagrindinis masinės partijos šaltinis buvo išplėtotą narystę, tai suteikė politinei partijai galimybes vykdyti intensyvią veiklą, pritraukti daug naujų narių ir stiprinti partiją“ (Duverger, 1959:23). Išvystyta, turinti daug skyrių ir stiprią užparlamentinę veiklą, partijos organizacija leido turėti partijai daug resursų, o ypač tai sustiprino įvestas partijos nario mokestis. Kitaip tariant, galima teigti, kad išteklių trūkumas lėmė partijos organizacijos plėtrą, nes „masinės partijos buvo priklausomos nuo nario mokesčio, todėl tai įtakojo partijų siekį pritraukti daug narių ir sukurti sudėtingą ir daugialypę partijų organizaciją“ (Ware, 2003:96.).

Masinės partijos veikla yra nuolatinė, partija savo veiklą vykdo ne tik rinkimų metu (kaip elito partija) bet ir tarp rinkimų (Duverger, 1959:24). Pastarasis elementas leidžia atsirasti išplėtotiems masinės partijos santykiams su pilietine visuomene ir valstybe, nes „pilietinė visuomenė ir valstybė nutolo viena nuo kitos, o partijos tapo tam tikru jas jungiančiu tiltu“ (Katz, Mair, 1995:11), todėl pažymėtina, kad masinė partija per savo atstovus, esančius valdžioje, pradėjo skverbtis į valstybę, tačiau taip pat palaikė glaudžius santykius su pilietine visuomene. Pažymėtina ir tai, kad masinės partijos reikalauja stipraus įsipareigojimo iš savo narių ir taip pat įtraukia savo narius į išplėstą (angl. extensive) partijos organizaciją, kuri aprūpina didele įvairove paslaugų per papildomus organizacijos tinklus (Krouwel, 2006:254). Būtent tai lėmė, kad politinės partijos pagaliau užmezgė glaudžius santykius su pilietine visuomene - R. Katz ir P. Mair (1995) žodžiais tariant tapo tarpininkėmis tarp pilietinės visuomenės ir valstybės.

Vertinant partijos organizaciją hierarchinės - stratarchinės organizacijos dimensijoje, masinės partijos organizacija gali būti apibūdinta kaip veikianti iš „apačios į viršų“, kuomet labiausiai išreikšti buvo eilinių partijos narių interesai, nes jie rinko partijos vidinių institucijų narius, vykdė kandidatų atranką į rinkimus, rinko lyderį, kuris buvo atskaitingas partijos nariams (Carty, 2004:6), tačiau šis aspektas nereiškia, kad masinės partijos nėra hierarchiškos, priešingai - jos yra hierarchiškos, bet svarbiausią vaidmenį vaidina ne partijos lyderiai, bet eiliniai nariai.

Apibendrinant masinės partijos organizaciją, pažymėtina, kad vienas svarbiausių masinės partijos aspektų yra narystė partijoje. Per masinės narystės aspektą buvo išvystyta stipri ir formali partijos organizacija, kuri vėliau išsivystė į užparlamentines partijas (angl. extra-parliamentary party) ir lėmė aktyvistinės rinkimų programos atsiradimą. Kita vertus, pažymėtina, kad masinės partijos tai pirmosios partijos, kurių atstovai atstovavo ne visos visuomenės interesus, bet siekė įgyvendinti tik savo segmento interesus. Masinės partijos organizacijai būdinga stipriai išreikšta hierarchija, kur svarbiausią sprendžiantįjį balsą turi eiliniai nariai, o pilietinei visuomenei ir valstybė nutolus vienai nuo kitos, masinė partija tapo tam tikru jas jungiančiu tiltu.

Visuotinės partijos modelis siejamas su pasikeitusiu politinių partijų bendravimu su rinkėjais – dėl masinės komunikacijos vystymosi atsirado galimybė kur kas efektyviau kreiptis į visus šalies rinkėjus, o ne tik į tam tikrą jų dalį (Krupavičius, 1999:182). Visuotinės partijos struktūra yra formali, kompleksiška ir hierarchiška, nes

partija yra perėmusi pagrindinius masinės partijos bruožus (Žvaliauskas 2007:45). Todėl visuotinės partijos užparlamentinė organizacija, partijos biurokratinis aparatas (kuris yra profesionalus) taip pat yra formalūs ir stiprūs, o partijos lyderiai turi daug galių (Krouwel, 2006:256.). Visuotinės partijos hierarchiškumą parodo ir tai, kad „eiliniai nariai yra įpareigoti remti partijos lyderius“ (Žvaliauskas, 2007:46).

Kartelio partijos modelis siejamas su silpnėjančiu individų domėjimusi politine veikla, visuomenės fragmentacija, mažėjančiu piliečių aktyvumu stojant į politines partijas, žiniasklaidos dominavimu (Žvaliauskas, 2007:46). Visuotinės partijos vystymąsi į kartelio partijų organizaciją lėmė partijų orientavimasis į išteklius, t. y. į valstybės subsidijas, nes „kartelio partijos visų pirma kovoja dėl išteklių, kad galėtų kovoti dėl rinkėjų balsų“ (Ware, 2003:107). Kartelio partijose dar labiau sumažėjo partijos narių skaičius ir jų įtaka, o santykiai tarp eilinių partijos narių ir lyderių apibrėžiami kaip esantys labiau „iš viršaus į apačią“, negu atvirkščiai, nes eiliniai partijos nariai yra labiau pritariantis balsas partijoje, negu sprendžiantis.

Franšizės partijų organizacijos modelio atsiradimą išsivysčiusiose partinėse sistemose lėmė mažėjantis partijos narių skaičius, tačiau kartu didėjanti individuali partijos narių sprendimų priėmimo galia, ypač priimant esminius asmeninius sprendimus. Kitas drauge vykęs procesas, tai partijos lyderių, esančių valstybinėse įstaigose (angl. public office), galių ir autonomijos sustiprinimas, didinant priklausomybę nuo išorės ekspertų- viešosios nuomonės apklausų ir viešųjų ryšių ekspertų (Carty, 2004:5). Galiausiai, franšizės atsiradimą paskatino partijų atpažinimo ir jų tapatybės mažėjimas, kai pastovios partinės orientacijos laikosi narių mažuma, o kur kas dažniau griebiamasi oportunistinio rinkiminio apeliavimo (Carty, 2004:5-6). Toks elgesys atsiranda todėl, kad partija trumpuoju laikotarpiu tampa labiau linkusi aukoti savo tapatumą dėl galimai geresnių rezultatų rinkimuose. Pastarieji aspektai veda į tokį politinių partijų vaizdą, kad jos tampa labiau valdomos lyderių, tačiau išlieka demokratiškos viduje ir turi varžytis kur kas atviresnėje rinkimų rinkoje su mažiau apibrėžtu ir mažiau stabilium paramos pagrindu (Carty, 2004:6). Todėl akivaizdu, kad apie franšizės organizacijos partijų iškilimą galima kalbėti tada, kai mažėjant partijos narių skaičiui, eilinių narių įtaka išauga, o lyderiai tampa labiau autonomiški nuo partijos, bet labiau priklausomi nuo viešosios nuomonės. Taip pat pastebimas partijų tapatumo mažėjimas ir labiau atsirandantis partijų tapatinimas su jų lyderiais.

Aptartas masinės partijos organizacijos modelis (kaip ir kiti) yra idealusis ir politinėje praktikoje partijų organizacijos modeliai dažnai skiriasi nuo aprašytųjų teorijoje. Dėl šios priežasties analizuojant veiksnius, įtakančius politinės lyderystės raidą Lietuvos politinėse partijose, dėmesys bus kreipiamas išmatuoti tam, ar analizuojamos politinės partijos pergyveno tradicinės masinės partijos organizacijos struktūros modelį. Masinės partijos organizacijos modelio išskyrimas yra grindžiamas tuo, kad būtent šis modelis kreipia didelį dėmesį savo nariams ir laiko juos esminiu organizacijos elementu; šiam modeliui būdinga išvystyta ir centralizuota partijos vidinė struktūra, biurokratinis aparatas ir galiausiai partijos galia remiasi ir yra įtvirtinta partijose eiliniuose nariuose, o ne partijos lyderijoje (Krouwel, 2012). Todėl galima manyti, kad tos politinės partijos, pergyvenusios tradicinės masinės partijos organizacijos modelį yra linkusios būti mažiau personalizuotos arba jeigu jos buvo

personalizuotos partijos veiklos pradžioje, tai šios partijos geba greičiau depersonalizuotis negu tos, kurios nepergyveno tradicinės masinės partijos organizacijos modelio.

2.2.3 Ideologija ir įsameninta lyderystė

Kitas svarbus kintamasis analizuojant politinių partijų lyderių įsameninimą yra partijos ideologijos kraštutinumai, kuomet politinės partijos yra analizuojamos ir vertinamos kairės - dešinės ideologijos skalėje. Analizuojant politinių partijų ideologinį kraštutinumą, galima pastebėti tam tikrą šio analizės kintamojo persidengimą su anksčiau aptartu kitu kintamuoju – masinės partijos tradicijos buvimu, nes daugumą XX a. masinės organizacijos partijų galima įvardinti kairiosiomis partijomis. Kita vertus, dešiniojo sparno politinės partijos taip pat gali būti pergyvenusios masinės partijos organizacijos etapą, o kairiosios ideologijos politinės partijos nebūtinai visos yra perėjusios masinės partijos organizacijos gyvavimo etapą. Visgi būtina pažymėti, kad šiame tyrime kairės-dešinės ideologija nėra svarbi pati savaime, bet svarbus yra partijos ideologinis kraštutumas. Ideologinis kraštutumas svarbus todėl, kad toks kraštutumas leidžia politiniams lyderiams naudoti kraštutinę, ekstremistinę retoriką, padeda jiems išsiskirti nuo kitų politinių partijų, kraštutinės dešinės atveju suteikia galimybes naudoti populistinį diskursą.

Kraštutinių ideologijų partijos paprastai yra mažos partijos, neturi tiek daug sekėjų ir rėmėjų kaip ideologinio spektro centre esančios politinės partijos, todėl jos neturi daug narių, plačios, išvystytos ir stipriai biurokratizuotos organizacijos, kas leidžia tokių partijų lyderiams sprendimus priimti vienasmeniškai ir apskritai menkai riboja jų galią.

Kalbant apie (populistinę) kraštutinę dešinę, kaip pažymi P. Ignazi (2003/2006:30) lyderių personalizacija yra tas požymis, kuris „labiausiai būdingas kraštutinės dešinės partijoms, kartu su lyderystės ir charizmos principais“. Panašiai teigia ir C. Mudde (2007:260), kuris pastebi, kad politinėse partijose padidėjo valdžios centralizacija vienose rankose ir lyderių personalizacija apskritai, „o ypač šie procesai yra išreikšti populistinėse kraštutinės dešinės politinėse partijose“.

Kaip pažymi K. M. Johansson (2014:24) politinių partijų lyderiai, kurie atstovauja kraštutinę dešinę (ir kai kuriais atvejais kraštutinę kairę) beveik visada naudoja populistinį diskursą, savo rankose turi daugiau galios ir dėl to gali būti įvardinti kaip personalizuoti lyderiai. Tokių pat santykių tarp kraštutinės ideologijos politinių partijų ir jų lyderių personalizacijos pastebi ir T. Inoguchi ir J. Blondel (2012:10), analizuodami dešimt vakarų Europos ir Azijos demokratijų politinių partijų kelia klausimą - koks yra ryšys tarp partijų personalizacijos ir ideologijų; ar *post-autoritariųjų* valstybių politinės partijos yra labiau linkusios į lyderių įsameninimą? Ir galiausiai išanalizavę pasirinktus atvejus, autoriai pažymi, kad kraštutinių ideologijų politinės partijos, ypač tos, kurios yra naujos, dažnai būna kur kas labiau personalizuotos, negu nuosaikios ideologijos politinės partijos (Inoguchi ir Blondel, 2012:217). Šis jų teiginys be jokios abejonės kreipia dėmesį ir į partijų amžių, bet ideologinis kraštutumas partijos lyderių personalizacijai taip yra svarbus.

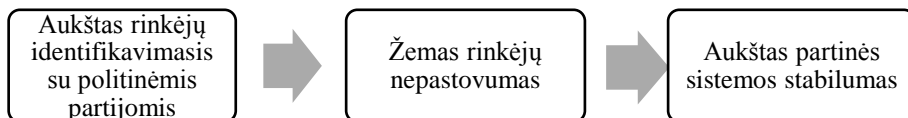
Taigi, šiame tyrime yra teigiama, kad nuosaikios kairės ir nuosaikios dešinės politinės partijos yra linkusios būti tiek pat personalizuotos (arba labiau depersonalizuotos). Ideologija tampa svarbiu kintamuoju, kai kalbame apie kraštutinės dešinės arba kraštutinės kairės politines partijas, nes lyderystė tokiose partijose yra linkusi būti kur labiau personalizuota ir populistinė.

2.2.4 Partinės tapatybės ir rinkėjų nepastovumas

Partinės tapatybės yra emocinis rinkėjo ryšys su tam tikra politine partija, už kurią jis nusiteikęs balsuoti rinkimuose (Gaidys, 2004:108). Rinkėjų tapatinimasis su tam tikra partija parodo, ar jiems yra artima bent viena šalyje esanti politinė organizacija. Laikydami, jog partijos turi atspindėti visuomenės skartis, turėtume tikėtis, kad dauguma žmonių jausis esą artimi vienai ar kitai partijai, tačiau taip atsitinka ne visada. Kai partijos ir rinkėjo ryšys yra silpnas, elektoratas beveik neturi jokių sąsajų su partijomis. Tada nėra ir ilgalaikių partinių tapatybių, kuriomis galėtų remtis rinkėjai. Vadinasi, tuomet rinkėjai yra prieinami beveik visoms partijoms. Tai veda prie to, kad atsiranda naujos politinės partijos, kurios siekia pritraukti kiekvieną rinkėją, nes kai nėra aiškių partinių tapatybių, lengva rasti naujoms politinėms partijoms, už kurias balsuoja rinkėjai.

Silpnas politinių partijų socialinis pagrindas, o tai reiškia, ryšys su rinkėjais, yra pagrindinė partinės sistemos nestabilumo priežastis. Kitomis partinės sistemos nestabilumo priežastimis A. Krupavičius ir A. Lukošaitis (2004) įvardija rinkėjų pasyvumą ir didėjančią apatiją, nepastovumą balsuojant bei išaugusį populistinių partijų populiarumą. Pastarųjų partijų didėjantis skaičius, sėkmė rinkimuose ir politinis svoris per pastaruosius 10 metų padidėjo ir tai, anot A. Krupavičiaus ir A. Lukošaičio, yra grėsmė partinės sistemos stabilumui. Tą patį tik jau po 13 metų (po 2016 metų Seimo rinkimų) pažymėjo M. Jastramskis, kuris teigė, kad Lietuvos partinė sistema vis dar yra nestabili ir 2016 metų „žemės drebjimo“ rinkimai tą dar kartą patvirtino. Visgi partinės sistemos nestabilumas labai glaudžiai yra susijęs su rinkėjų partine tapatybe ir jų balsavimo (ne)pastovumu (žr. 4 paveikslą).

Nepastovūs (angl. floating) rinkėjai, neturintys partinės tapatybės, yra pagrindinis naujų populistinių partijų tikslas, kurios destabilizuoja partijų sistemas daugelyje jaunų postkomunistinių demokratijų. Tad kyla klausimas kokia dalis rinkėjų Lietuvoje yra nepastovūs? Kiek atvira yra „rinkimų rinka“ naujoms partijoms? Kas paaiškina skirtumus tarp lojalių ir nepastovių rinkėjų ir kaip gali būti išplėtotas rinkėjų lojalumas postkomunistinėse demokratijose? (Ramonaitė, Žiliukaitė, 2009:12).

4 pav. Santykiai tarp rinkėjų identifikacijos, rinkėjų nepastovumo ir partinės sistemos stabilumo

Šaltinis: Ramonaitė, Žiliukaitė (2009:13)

A. Agh (cit. iš Olson, 1993:193), analizuodamas partines sistemas, pastebi, kad didelės partijos jau atstovauja didžiausias politinio pasirinkimo galimybes ir užima savo politinę erdvę, taigi naujai partijai nebėra galimybių gauti didelę paramą. Visgi daugelyje posovietinių valstybių galima matyti, kad atsiranda naujų partijų, kurios yra populiarios ir neretai tampa rinkimų laimėtojomis. A. Bagenholm ir A. Johansson (2005:1) tai pavadino Vidurio Rytų Europos reiškiniu, kuomet naujai susiformavusios partijos, kurių nesieja jokie ryšiai su iki tol buvusiomis partijomis ir kurios buvo sukurtos prieš pat rinkimus, vadovaujamos asmenų, kuriuos gerai pažįsta elektoratas, laimėjo daugiausiai balsų rinkimuose ir tapo valdančiosios daugumos dalimi. Šis situacija iš dalies gali būti paaiškinama skirtinga Vakarų Europos valstybių ir posovietinėms valstybėms būdinga politinių partijų formavimosi istorija.

Vakarų Europoje vyraujantis partijų sistemos stabilumas yra aiškinamas remiantis S. M. Lipset ir S. Rokkan (1967) socialinių skirčių teorija. Pasak S. M. Lipset ir S. Rokkan, Vakarų Europos partijų sistemos stabilizavosi (tapo „užšaldytos“), nes jos buvo struktūrizuotos kartu su socialinėmis skirtimis, t. y. socialinės skirtys, apėmė visuomenės struktūros, normatyvinius ir organizacinius bei elgesio elementus (Bartolini, Mair, 1990). Politinės partijos įtvirtino savo rinkėjus, apribodamos jų pasirinkimą, o rinkėjai parodė prisirišimą prie politinių partijų pagal savo socialinę padėtį (Mainwaring, Zoco, 2007). Skirčių struktūros stiprumas yra tiesiogiai susijęs su balsavimo stabilumu ir rinkėjų prisirišimu prie politinių partijų. S. Bartolini ir P. Mair (1990:212) teigia, kad „kuo stipresnis ir labiau išreikštas tam tikros šalies skirčių stiprumas, tuo mažesnis bus balsavimo nepastovumas, taigi mažesnis bus rinkimų nestabilumo lygis“. Tad valstybėse, kur socialinės skirtys išreikštos menkai, egzistuoja menkai išreikštos rinkėjų tapatybės politinių partijų atžvilgiu ir kartu didelis rinkiminis nepastovumas.

A. Bagenholm ir A. Johansson (2005:1) naujų partijų sėkmę naujosiose demokratijose aiškina instituciniais (rinkimų sistema, partijos finansavimo, įregistravimo taisyklės), struktūriniais (ekonominis nuosmukis ar neįprastos ekonominės arba politinės sąlygos) ir paklausos faktoriais, kai rinkėjai reikalauja patenkinti senus bei neišpildytus pageidavimus ir mano, kad naujos partijos yra vertos pasitikėjimo, o jų lyderių prieš valdžią nukreipta retorika rinkėjų yra įvertinama rinkimuose už juos balsuojant. Šis aspektas rodo, kad rinkėjai tikisi, kad ateinančios naujos partijos išpildys lūkesčius, kurių neįgyvendino buvusi valdžia.

S. Mainwaring ir M. Torcal (2006:206) teigia, kad rinkėjų nepastovumas atsiranda dėl nepakankamai institucionalizuotos sistemos, nes kuo labiau sistema yra institucionalizuota, tuo stipresnes šaknis visuomenėje turi partijos, o rinkėjai turi stiprius ryšius su partijomis. Dauguma rinkėjų identifikuojasi su tam tikra partija ir balsuoja už ją ilgą laiką. Taigi, jei dauguma piliečių remia tą pačią partiją rinkimai po rinkimų, tuomet mažiau yra ir nepastovių rinkėjų, kurie padidina masinio rinkėjų perbėgimo tikimybę ir atspindi aukštą rinkėjų nepastovumo lygį. Priešingai, jei partijų ryšys visuomenėje yra silpnas, daugiau rinkėjų yra linkę keisti savo preferencijas po kiekvienų ir taip didėja rinkėjų nepastovumas.

Partinės tapatybės naujose demokratijose toli gražu nėra tokios stabilios kaip Vakarų visuomenėse ir tai, anot V. Gaidžio (2004:109), salygoja keletas priežasčių – „pirmiausia – vidinis politinės scenos dinamizmas, nes partijos išgyvena formavimosi

fazę, jų ideologinės pozicijos nėra pakankamai aiškios, politinė konkurencija tarp pernelyg didelio partijų skaičiaus, lyginant su Vakarų visuomenėmis, yra ypač intensyvi. Kita vertus, dalis rinkėjų politinių permainų laikotarpyje pastovesnių ideologinių orientyrų apskritai neturi ar juos dažnai keičia“.

Dar viena rinkėjų nepastovumo priežastis susijusi su silpnu partijų ir visuomenės ryšiu, ideologinio balsavimo nebuvimu – tai asmeninis balsavimas, kai rinkėjai pirmiausiai balsuoja už asmenybes, o ne partijas. S. Mainwaring ir M. Torcal (2006:216) pastebi, kad toks personalizmas ir nepartinių politikų populiarumas labai dažnas posovietinėse valstybėse. Tai lemia ir istorinis partijų formavimasis, kuris, kaip minėta, buvo kitoks nei Vakarų Europoje. Kitaip tariant, kur nėra stiprus partijų ir visuomenės ryšys, ten stipresnis yra visuomenės ir asmenybių ryšys. Todėl rinkėjai nesijaučia artimi jokiai politinei partijai ir jos programai, dažnai partijomis nepasitiki, tačiau palaiko ir tapatinasi su tos partijos lyderiu ar kitomis populiariomis asmenybėmis toje partijoje.

Aptarus politinių partijų kintamuosius, pažymėtina, kad partijos lyderio įsameninimui palankias sąlygas gali sudaryti politinės partijos jaunas amžius ir nepergyventos visos partijai būtinos veiklos fazės. Masinės partijos organizacijos modelio pergyvenimas politinėms partijoms svarbus tuo, kad tada partijos sukuria platų narių ratą ir juos įgalina partijos veikloje, tai taip reiškia, kad išvystytoje ir įtraukioje partijos organizacijoje kur kas sunkiau priimti vienasmenius sprendimus ir veikti nepaisant partijos nuomonės. Ideologinis kraštutinumas gali būti svarbus tuo, kad kraštutinių ideologijų politinės partijos būdamos dažnai mažesnės, turinčios labai aiškią kraštutinę poziciją, taip pat gali būti labiau personalizuotos, negu nuosaikių pažiūrų, į medianinį rinkėją orientuotos politinės partijos. Galiausiai rinkimų sėkmė partijų lyderių įsameninime gali būti svarbi dėl to, kad partijai ir jos lyderiui laimėjus rinkimus, pastarasis gali įgyti kur kas daugiau galių nei anksčiau, būti legitimizuotas ir kai kuriais atvejais garbinamas savo pasekėjų ir partijos narių.

2.3 Politinės sistemos kintamieji

Politinė sistema gali būti apibrėžiama kaip elgesio sistema, įtvirtinta aplinkoje ir kurios poveikiams politinė sistema yra atvira bei į juos reaguoja (Easton, 1953:18-19 cit. iš Krupavičius, Lukošaitis, 2004:12). Tačiau greta jis pažymėjo keturis elementus, į kuriuos būtina atkreipti dėmesį politinių sistemų analizėje: 1) politinės sąveikos visuomenėje sudaro elgesio sistemą; 2) ją kaip sistemą supa fizinė, biologinė, socialinė ir psichologinė aplinkos; 3) pastarosios veikia politinę sistemą, tai reiškia, kad ji yra atvira išorės poveikiams; 4) galiausiai politinė sistema ne tik reaguoja į aplinkos poveikius, bet ir geba prie jos prisitaikyti (Easton, 1953:18-19 cit. iš Krupavičius, Lukošaitis, 2004:12). Kita vertus, A. Krupavičius ir A. Lukošaitis (2004:14) pažymi, kad politinę sistemą galima apibūdinti kaip tam tikrą atskirą (savarankišką) ir vientisą tarpusavyje susijusių ir su aplinka sąveikaujančių politinių institutų, procesų, santykių, vaidmenų ir principų visumą, kurią sąlygoja vertybinės (kultūrinės), politinės (ideologinės) normos bei elgesio taisyklės. Todėl analizuojant politinių partijų lyderius yra svarbu aptarti kokioje aplinkoje, kokiam platesniame kontekste (ne tik jų partijos kontekste) jie veikia ir kas jiems daro įtaką. Dėl šios priežasties šiame skyriuje aptariama visuomenės kaita individualizmo-kolektyvizmo

kontinuume, valstybės valdžios sąranga, rinkimų sistema ir partinės sistemos institucionalizacija, kaip (kontekstiniai) veiksniai galintys daryti įtaką partijų lyderių įsameninimui.

2.3.1 Visuomenės kaita kolektyvizmo - individualizmo kontinuume

Analizuojant bet koki socialinį reiškinį, būtina suprasti sociokultūrinę aplinką, kurioje tas reiškinys vyksta, todėl analizuojant politinių partijų lyderių įsameninimą būtina suprasti, kodėl tam tikrais laikotarpiais personalizacija didėja, o kitais laikotarpiais arba kitokiose visuomenėse tai apskritai yra retas ir silpnai išreikštas reiškinys. Kitaip tariant, analizuojant politinę lyderystę, galima pritaikyti tam tikrą *Zeitgeist* sampratą, t.y. laiko dvasią, kuri yra dominuojantis idealų ir įsitikinimų rinkinys, kuris tam tikru laikotarpiu motyvuoja visuomenės narių veiksmus. *Zeitgeist* yra galinga jėga, įtvirtinta visuomenės individuose. Mokslininkai (McAlistair, Masciulli, Blondel ir kiti), analizuojantys politinę lyderystę, lyderių personalizaciją teigia, kad įsameninimo išgalėjimui šiuolaikinėse visuomenėse įtakos turi apskritai didėjanti visuomenės individualizacija ir fragmentacija. W. L. Bennett (2012:20) pažymi, kad socialinis susiskaldymas ir grupių lojalumo nuosmukis sukėlė personalizuotos politikos erą, kurioje individualiai išreikšti asmeniniai veiksmai išstumia kolektyvinius veiksmus. Todėl analizuojant politinių partijų lyderių personalizaciją, būtina aptarti ir sociokultūrinę aplinką per individualizmo ir kolektyvizmo kontinuumą, kuriame reiškiasi politinė lyderystė.

H. Triandis (2001:907) pažymi, kad individualizmo-kolektyvizmo *kultūrinis sindromas* yra esminis kultūrų skirtumas. Kolektyvinėse kultūrose žmonės yra priklausomi vienas nuo kito savo grupių viduje (šeimos, giminės, tautos), pirmenybę teikia savo grupės, o ne asmeniniams tikslams, elgiasi pagal normas, priimtinas jų grupei ir apskritai yra bendruomeniški. Individualistinėse visuomenėse žmonės yra autonomiški ir nepriklausomi nuo grupės ir pirmenybę jie teikia savo asmeniniams, o ne grupės tikslams, o jų elgesys visų pirma remiasi jų nuostatomis, o ne grupės normomis (Triandis, 2001:909).

Socialinės visuomenės struktūros kaita paprastai yra siejama su visuomenių modernizacija (Inglehart, Baker, 2000). M. Grossmann ir E. W. Varnum (2015:312) pažymi, kad remiantis šiuo požiūriu apskritai perėjimas nuo tradicinės į modernią visuomenę (aukštesnio lygio urbanizacija, sekuliarizacija, švietimas, aukštesnės pajamos) skatina individualizmą, kuris Vakarų pasaulyje didėjo visą XX amžių. Daugelis politologų ir sociologų teigia (Bennett, Giddens ir kiti), kad apskritai pastarąjį šimtmetį Vakarų pasaulyje visuomenių individualizacija didėja.

W. L. Bennett (2012:20) pažymi, kad ypač didelė Vakarų pasaulio individualizacija ir pačių visuomenių personalizacija matyti XXI a. ir tam reikštingas sąlygas sudaro globalizacija, socialiniai tinklai, neoliberalizmo ideologija ir apskritai šiuolaikinių visuomenių nariams būdingas savo interesų išskėlimas virš kitų. W. L. Bennett (2012:26) pažymi, kad politikos personalizacijos šaknys apskritai yra susijusios su visuomenių kaita ir ekonomikos globalizacija, prasidėjusia nuo XX a. 8-ojo dešimtmečio, ir būtent neoliberalizmas yra vienas svarbiausių veiksnių, sąlygojusiu individualizmo raišką šiuolaikinėse visuomenėse – „neoliberalizmo mantra apie asmeninę laisvę ir rinkų nereguliuojamą sąlygotą ekonominį augimą, tapo

pamatine mūsų laikų ideologija“. Kiti šiuolaikiniai atributai, būdingi individualizuotai šiuolaikinei visuomenei yra savęs ir savo poreikių akcentavimas – *aš kartos* (angl. *me generation*)³ atsiradimas. Taip pat vartotojiškumas, arba piliečio-vartotojo atsiradimas, kuris menkai save identifikuoja su kuria nors ideologija, politine partija ar nuolatinėmis vertybėmis, bet kuriam svarbu gauti jo lūkesčius atitinkančią prekę - politiką. Pastarasis aspektas sudaro tinkamas sąlygas personalizuotos politikos raiškai, nes svarbu tampa ne vertybės, kurias pristato politikai, o tai, kas jas ir kaip pateikia.

Vis labiau įsigalėjančio individualizmo tezę Vakarų pasaulyje patvirtina ir pokomunistinių Vidurio Rytų Europos valstybių patirtis – ikidemokratinio režimo metu Vidurio Rytų Europos valstybėms kur kas labiau būdingas buvo kolektyvizmas, nes tuo paremta buvo ir pati komunistinė santvarka. Kolektyvizmas buvo gajus ir Vidurio Europos valstybių nepriklausomybės atgavimo laikotarpiu, nes buvo svarbus identifikavimasis su savo tauta. Visgi nepriklausomybės atgavimo laikotarpiu gajį kolektyvinę sąmonę, atgavus nepriklausomybę greitai pasikeitė ir kaip pažymi H. Kitchelt et al. (1999:322-323), analizavę keturias posovietines valstybes – Bulgariją, Lenkiją, Čekiją ir Vengriją, elitai yra linkę palaikyti liberalųjų individualizmą, o eiliniai piliečiai labiau linkę pasirinkti teisinį reguliavimą, tvarką ir jiems yra svarbios kolektyvinės tapatybės. G. Hofstede et al. (2010:94-97) analizuodami ir matuodami visuomenių modernizaciją išskiria individualizmo indeksą, pagal kurį Vidurio Rytų Europos yra išsidėsčiusios labai plačiame spektre, nuo stipriai individualizmą išreiškusių, kaip, pavyzdžiui, Vengrija, (80 balų iš 100 ir 4-6 vieta iš 76 analizuotų atvejų), vidutiniškai – Latvija (70 balų iš 100 ir 15-16 vieta iš 76 analizuotų atvejų), Estija (60 balų iš 100 ir 23-26 vieta iš 76 analizuotų atvejų), Lietuva (60 balų iš 100 ir 23-26 vieta iš 76 analizuotų atvejų), Lenkija (60 balų iš 100 ir 23-26 vieta iš 76 analizuotų atvejų), Čekijos Respublika (58 balai iš 100 ir 28 vieta iš 76 analizuotų atvejų), Slovakija (54 balai iš 100 ir 31 vieta iš 76 analizuotų atvejų) ir labiau kolektyvizmą nei individualizmą išreiškusių valstybių – Rusija (39 balai iš 100 ir 39-40 vieta iš 76 analizuotų atvejų), Kroatija (33 balai iš 100 ir 46 vieta iš 76 analizuotų atvejų), Bulgarija (30 balai iš 100 ir 48-50 vieta iš 76 analizuotų atvejų), Rumunija (30 balai iš 100 ir 48-50 vieta iš 76 analizuotų atvejų), Slovėnija (27 balai iš 100 ir 51-53 vieta iš 76 analizuotų atvejų), Serbija (25 balai iš 100 ir 55-56 vieta iš 76 analizuotų atvejų).

Šiandien kalbant apie Vidurio Rytų Europą galima teigti, kad šioms valstybėms būdingi visi Vakarų Europos visuomenėms būdingi bruožai – globalizacija, individualizmas, vartotojiškumo kultūra, socialinių tinklų įsigalėjimas, pačių visuomenių personalizacija, *aš kartos* (angl. *me generation*) atsiradimas (Bennett, 2012:28). Šių socialinių bruožų buvimas visuomenėse sudaro palankias sąlygas politikos personalizavimui reikštis, nes kartu su anksčiau minėtų bruožų atsiradimu, atsiranda socialinis susiskaldymas, individualios tapatybės išstumia kolektyvines, mažėja visuomenės narių lojalumas įvairioms grupėms, mažėja vertybinių nuostatų svarba, kas reiškia, kad vartotojiškumas įsigali ir politikoje, o rinkėjai balsuoja už

³ Tokį šiuolaikinės kartos pavadinimą siūlo W. L. Bennett (2012:28)

tuos, kurie geriausia moka save „parduoti“, o tam, kaip žinia, labai tinka įsmeninti politinių partijų lyderiai.

2.3.2 Valstybės valdžios sąranga ir įsmeninta lyderystė

Politologinėje literatūroje paprastai išskiriama, kad egzistuoja skirtumai tarp politinių lyderių veikiančių vykdomosios valdžios (prezidentai, ministrai pirmininkai), įstatymų leidžiamosios ir partijų veikloje, todėl šioje tyrimo dalyje, išskiriant dvi demokratinės sistemas – mažoritarinę ir konsensuso, didžiausias dėmesys skiriamas aptarti, kuo ir kaip politinė lyderystė skiriasi šiose dviejose demokratinėse sistemose. Šis analizės aspektas svarbus tuo, kad kaip jau minėta, skirtinga institucinė ir organizacinė aplinka bei konstitucijų suteiktos galios įrėmina ir apriboja politinius lyderius ir nulemia jų galias, o tai daro įtaką ir pačios politinės lyderystės raiškai. Taip pat šis aspektas glaudžiai siejasi ir su kitu šio tyrimo analizės objektu – toks skirstymas užtikrina, kad analizuojama politinė lyderystė bus išreikšta būtent demokratinėse sistemose, kurios yra įgyvendinusios demokratinis teisinius principus.

A. Lijphart (1999) demokratinės sistemas skirsto į mažoritarines, konsensuso ir mišrias, o pirmosios jų dar gali būti skirstomos į mažoritarines prezidentines ir mažoritarines premjerines sistemas. Visgi, turint omenyje, kad Lietuvos atvejį atstovauja mišriąją demokratinę sistemą, kuriai būdingi tiek mažoritarizmo, tiek konsensuso bruožai, šioje disertacijos dalyje plačiau aptariami ir pristatomi mišrioms demokratinėms sistemoms, skiriant jas į Vakarų Europos ir Vidurio Rytų Europos (VRE) demokratinės sistemas, būdingi bruožai, o prezidentinio, premjerinio mažoritarizmo ir konsensuso demokratinų sistemų bruožai apibendrintai pateikti 6 lentelėje.

6 lentelė. Demokratinų sistemų tipai ir joms būdingi bruožai

Demokratinė sistema	Būdingi bruožai	Lyderystės raiška; iš kur kyla
Mažoritarinė demokratija		
Prezidentizmas	Vienpartinis kabinetas, Amerikanizacija, vykdomosios valdžios viršenybė Prezidento vienvaldiškumas.	Iš tautos ir tada iš vykdomosios valdžios, prezidentas – vyriausybės vadovas <i>A primus solus</i>
Premjerizmas	Vienpartinis kabinetas; Vykdomoji valdžia kyla iš įstatymų leidžiamosios; Kolegialūs kabinetai (<i>in corpore</i> atsakomybė).	Partijos atlieka lyderių atrankos funkciją; Lyderystė kyla iš partijų ir iš įstatymų leidžiamosios valdžios Nuo <i>a primus solus</i> iki <i>primus inter pares</i> .
Konsensuso demokratija	Vykdomosios valdžios dalijimasis Plačios koalicinės vyriausybės	Lyderystė kyla iš partijų, įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios;

	Įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių subalansavimas.	Partijų vadovai siekia išskelti savo atstovaujamo segmento klausimus; <i>Primus inter pares.</i>
Mišri demokratija		
V. Europos mišri demokratija	Koalicinės vyriausybės; Vykdomąją valdžią formuoja įstatymų leidžiamoji; Sugyvenimo režimas tarp įst. leidž. ir įst. vykd. valdžių.	Lyderystė kyla iš partijų, partijos iš anksto nominuoja vykd. valdžios vadovus; <i>Primus inter asper.</i>
VRE mišri demokratija	Koalicinės vyriausybės; Įstatymų leidžiamosios valdžios galios persvara vykdomosios valdžios atžvilgiu; Partijų vyriausybės, partokratija.	Iš partijų ir legislatyvinės valdžios; Kai kuriose šalyse iš vyriausybės.

Šaltinis: Lijphart (1999).

Aptariant demokratines sistemas ir jų skirstymą į mažoritarines ir konsensuso, paminėtina, kad ne visos valstybės gali būti priskirtos grynai kažkuriam vienam iš šių dviejų modelių – o kaip tik atvirkščiai, kur kas dažniau sutinkamos yra **negrynosios mažoritarinės ir konsensuso demokratijos**. Ir nors pažymėtina, kad mišriosios sistemos yra ypač būdingos naujosioms, t.y. posovietinėms demokratinėms valstybėms, visgi ir daugelis Vakarų pasaulio konsoliduotų demokratijų nėra grynieji mažoritarizmo ir konsensuso modeliai, o jų priskyrimas, kuriam nors vienam (pavyzdžiui Vokietijos ar Prancūzijos atvejų) yra ginčytini. A. Lijphart išskirtas kai kurių valstybių priskyrimas mažoritarinei ar konsensuso demokratijai neretai atrodo problemiškas, nes pavyzdžiui, Vokietiją taip pat priskyrė konsensuso demokratijai, nors ši valstybė akivaizdžiai skiriasi nuo Šveicarijos ar Belgijos.

Remiantis A. Lijphart dvimačiu konceptuali demokratijų žemėlapiu, matyti, kad dauguma **konsoliduotų Vakarų demokratijų** yra ne grynieji mažoritarinių ar konsensuso demokratinių sistemų modeliai, bet jų abiejų tarpiniai variantai, visgi kadangi šio darbo apimtis neleidžia aptari kiekvienos valstybės atskirai, plačiau pristatyta bus Vokietijos, kaip konsensuso-mažoritarinės, ir Prancūzijos, kaip mažoritarinės-konsensuso demokratijų sistemų modeliai.

A. Lijphart Vokietijos priskyrimas konsensuso demokratijai reiškia, kad vyriausybę turi sudaryti partijų koalicija ir per tai būtent partijos ir įstatymų leidžiamoji valdžia yra svarbiausios vykdomosios valdžios formavime. U. Sieberer (2007) taip pat patvirtina, kad įstatymų priėmimo procese ir įstatymų leidžiamosios valdžios darbotvarkės formavime vyriausybė ir premjeras turi nedaug galių. Visgi G. Sartori (2001:112) teigia, kad jeigu Jungtinė Karalystė iliustruoja stipraus premjerinio parlamentarizmo atvejį, tai Vokietija yra silpnescio šios rūšies atvejo pavyzdys, nes Vokietijoje egzistuoja tripartinė partijų sistema, o Vokietijos kancleris yra renkamas parlamento ir niekaip teisiškai formaliai nėra savosios partijos lyderis, tačiau vis tiek į kanclerį orientuotą vokiškąją valdymo tvarką – galima priskirti premjerinėms sistemoms. Visgi kyla klausimas, ar vokiškoji sistema teigia, kad premjerinė sistema

yra grindžiama lyderystės principu? G. Sartori teigia, kad Vokietijos partijos, jau per rinkimus elektoratui konkrečiai nurodo savo būsimąjį kanclerį, šitaip susilpnindamos parlamentarizmo principą. Kita vertus, tai rodo, kad ministro pirmininko nominavimas yra prasmingas tokioje partinėje sistemoje, kurioje iš esmės galimi tik du tikėtini varžovai, bet turi kur kas mažiau prasmės daugiapartinėse sistemose, reikalaujančiose plačių koalicijų, kas yra įmanoma tik mažoritarinėse demokratinėse sistemose. Tokiomis sąlygomis ministro pirmininko postas neišvengiamai yra neatskiriama koalicinių derybų dalis ir negali būti pažadėtas iš anksto, todėl Vokietijos atvejis negali būti priskirtas grynai konsensuso demokratijai.

Analizuojant įstatymų vykdomosios ir leidžiamosios valdžios santykį, Vokietijos atveju būtina pabrėžti, kad išskirti, jog viena iš šių valdžių yra stipresnė, yra labai sunku, nes iš esmės jos kontroliuoja viena kita - parlamentas gali pareikšti nepasitikėjimą kancleriu (bet ne vyriausybe), bet kanclerį gali pašalinti iš posto tik tuo atveju, jeigu yra nominuotas kitas vyriausybės vadovas, todėl parlamentui sutelkti pozityviają daugumą yra kur kas sudėtingiau negu negatyviają. Kitas svarbus aspektas, rodantis kanclerio galią, yra tai, kad priešingai daugumai parlamentinių sistemų – Vokietijoje parlamentas skiria tik kanclerį, bet ne visą vyriausybę, todėl premjeras iškyla virš savosios vyriausybės ir yra *pirmasis tarp nelygiųjų* (Sartori, 2001), kas iš esmės lemia, kad Vokietijos premjerai stipriai išreiškia politinę lyderystę.

Prancūziją A. Lijphart priskiria stipriau išreikštai mažoritarinei demokratijai, tačiau analizuojant vykdomosios valdžios koncentraciją ir įstatymų vykdomosios ir leidžiamosios galių santykius, mokslininkai pateikia ir kiek kitokį požiūrį. Prancūzijos priskyrimas mažoritarinei demokratijai yra problemiškas dėl to, kad šioje šalyje egzistuoja daugiapartinė partijų sistema ir sudarytos vyriausybės negali visos galios koncentruoti savo rankose, todėl jos yra labai priklausomos nuo partijų. R. Elgie (2001:106) kaip ir eilė kitų mokslininkų Prancūziją priskiria pusiau prezidentiniam valdymo modeliui, o įstatymų leidžiamosios ir vykdomųjų valdžių (prezidento ir vyriausybės) galių santykį įvardija sugyvenimo principu (angl. *cohabitation*).

Kitas aspektas, tai įstatymų vykdomosios ir leidžiamosios valdžių galios santykis nėra stipriai apibrėžtas – nors vykdomoji valdžia yra stipresnė negu įstatymų leidžiamoji. Kita vertus, politinės lyderystės aspektui, kur kas svarbesnis yra prezidento ir ministro pirmininko galių atsidalijimas, kurių galia taip pat priklauso ir nuo parlamentinės daugumos (Sartori, 2001:126-127). J. Blondel, J. L. Thiébault et al. (2010:141) pažymi, kad Prancūzijos parlamentinis valdymas iki 1958 metų buvo sukurtas specialiai siekiant sumažinti politinių asmenybių vaidmenį, o institutai, formuojantys ir apibrėžiantys stipraus prezidento instituciją buvo įgyvendintas tik nuo 1958 metų konstitucijos priėmimo, visgi nuo tada prezidentas ir ministras pirmininkas savo veiklą turi derinti tarpusavyje, o ministrai pirmininkai apskritai įvardijami, kaip konsensuso asmenybės (angl. *consensual personalities*) gebantys dirbti koalicijose, bet retai gali būti įvardinti stipriais valstybės lyderiais.

R. Elgie (2001:109) taip pat pabrėžia, kad prezidentui suteiktos galios leido jam įsitvirtinti kaip pirmam ir svarbiausiam politiniam lyderiui Prancūzijos politinėje sistemoje. Tai dar kartą parodo, kad Prancūzijoje, kaip pusiau prezidentinėje nuo 1958 metų prezidento institucijai suteikus daugiau galių vykdomoje valdžioje, būtent

prezidentai ir tapo lyderystės subjektais (Gaffney, 2010). J. Blondel, J. L. Thiébaud et al. (2010:142) pažymi ir tai, kad nuo 1958 metų susiklostė tokia politinė praktika, kad visi išrinkti prezidentai prieš tai buvo politinių partijų lyderiai ir tai iš esmės yra pagrindinis būdas siekiant išskirti kaip politiniam lyderiui Prancūzijoje. Kita vertus partijų gausa todėl Prancūzijoje žymi ne mažoritarinės, bet konsensuso demokratijos raišką.

Naujosios demokratijos sujaukia A. Lijphart klasifikaciją todėl, kad dauguma jų turi bruožų, būdingų ir konsensuso, ir mažoritarinėms demokratijoms (konfliktingoms) demokratijoms, ir gali būti kvalifikuotos kaip hibridai, kai yra matuojamos šios klasifikacijos masteliu. Kaip pažymi Z. Norkus (2008:460), visos konsoliduotos pokomunistinės demokratijos pasirinko proporcinę rinkimų sistemą ir tik dalinė išimtis yra Lietuva ir Vengrija, kurių rinkimų sistemos yra mišrios. Remiantis M. Duverger dėsnium, visose jose aptinkame daugiapartinę sistemą su dideliu efektyvių partijų skaičiumi. Taip pat aptinkame ir dažną vyriausybių kaitą, kurią A. Lijphart interpretuoja kaip įstatymų leidžiamosios valdžios galios persvaros išraišką, bei dažnas mažumos ir superdaugumos vyriausybes, kurias A. Lijphart laiko būdingomis konsensuso demokratijoms ar dėl konsensuso vyriausybių labiau besikuriančiomis konsensuso demokratijomis. Visgi kaip mišri iš esmės neapibrėžta ir svyruojanti (ypač vykdomosios – leidžiamosios valdžių galių santykio atveju) demokratinė sistema nulemia politinę lyderystę ir jos raišką? J. Blondel et al. (2007:37) pažymi, kad posovietinėse naujai besikuriančiose demokratijose svarbiausi buvo ne instituciniai ar rinkimų aspektai, kaip pavyzdžiui, federalizmas, įstatymų leidžiamosios – vykdomosios valdžių jėgų santykis, bet besikeičianti partinė sistema ir politinės partijos ir jų priklausomybė nuo stiprių personalizuotų politinių lyderių.

A. E. Senn (1995) analizuodamas posovietinių valstybių elitus ir lyderius išskyrė, kad po Sovietų Sąjungos žlugimo iš esmės buvo galima išskirti tris šaltinius, iš kurių kilo politinė lyderystė: iš judėjimų, vėliau persiorganizavusių į politines partijas, nusiteikusių priešiška buvusiam režimui, iš nepartinės inteligentijos ir iš buvusio komunistinio valdžios aparato. Paminėtina, kad tos pokomunistinės valstybės, kurios įgyvendino S. Huntington (1991:267), švytuoklės principą, t.y. jeigu partija arba grupė, kuri įgyja valdžią pirmuose rinkimuose perėjimo metu, pralaimi kitus ir perduoda valdžią rinkimų nugalėtojams, ir jeigu šie rinkimų nugalėtojai po to taikiai perduoda valdžią vėlesnių rinkimų nugalėtojams, tapo konsoliduotomis demokratijomis, ir pirmiausiai iškilo prodemokratinų pažiūrų beveik visais atvejais politinių partijų ar panašių judėjimų politiniai lyderiai.

Analizuojant pokomunistines demokratijas paminėtina ir tai, kad beveik visos jos pasirinko parlamentinę arba pusiau prezidentinę valdymo modelį su proporcinę rinkimų sistema (išskyrus Lietuvą ir Vengriją), kas iš esmės sąlygojo, kad Lietuvos ir Vengrijos atvejais iškilo dvejopi lyderiai – prezidentai ir partijų lyderiai (ministrai pirmininkai), kurie tarpusavyje dalijasi konstitucijoje numatytas galias, o kitose valstybėse labiau išreikšta yra politinių partijų lyderystė dėl legislatyvinės valdžios persvaros, todėl, kaip pažymi J. Blondel et al. (2007:3), svarbiausiais politiniais lyderiais šiose valstybėse iškilo ministrai pirmininkai ir prezidentai parlamentinėse vyriausybėse ir tiesiog vyriausybėse (angl. cabinets). Visgi analizuojant konsoliduotas pokomunistines demokratijas, iškyla ir kitas labai svarbus analizės aspektas – tai

politinės partijos, dėl kurių įtakos ir pačios vyriausybės gali būti vadinamos partijų vyriausybėmis (Blondel et al., 2007:39) dėl to ir visi svarbiausi vyriausybių vadovai, o daugeliu atvejų ir prezidentai iškyla būtent iš politinių partijų tarpo. Analizuojant ministrų pirmininkų galias J. Blondel et al. (2007:134) pateikia bent keturis ministrų pirmininkų ir jų vyriausybių tipus, kur jų galios tarpusavyje skiriasi. Pirmajam tipui yra priskirti Čekijos, Estijos ir Latvijos kabinetai, kur vyriausybės ir jų vadovai užsiima politikos planavimu ir politiniu koordinavimu, įgyvendina konfliktų vengimo ir sprendimų derinimo funkciją todėl yra labiau įgyvendina konsensuso sprendimų priėmimo būdą (Blondel et al., 2007:132). Paminėtina ir tai, kad iš šių trijų valstybių Čekijos prezidentas taip pat turi mažiausiai galių paveikti politiką ir į ją kištis, o Estijos ir Latvijos prezidentai į vyriausybių formavimą ir kitų svarbių sprendimų priėmimą yra įtraukiami tik periodiškai (Blondel et al., 2007:63).

Antrajam tipui priskiriamos Slovakija, Rumunija ir Bulgarija išsiskiria tuo, kad šiose valstybėse vyriausybės labiau užsiima ir turi daugiau galių politikos sričių (angl. policy) negu politikos koordinavime. Kaip ir pirmojo tipo vyriausybėse, šiose vyriausybėse yra siekiama konsensuso tarp koalicijos partnerių, todėl vyriausybės vadovas nėra ir negalėtų būti vienvaldžiu vyriausybės vadovu (Blondel et al., 2007:132). Vertinant valstybės prezidentų galias paminėtina, kad Slovakijos ir Bulgarijos prezidentai periodiškai yra įtraukiami į vyriausybių formavimą, kai reikėjo jų patarimo, tačiau realiai stipriai išreikštų galių jie neturi, o Rumunijos prezidentas užima svarbią vietą sprendimų priėmimo procesuose (Blondel et al., 2007:63).

Trečiajam vyriausybių (ir vyriausybių vadovų) tipui yra priskiriama Slovėnija, išsiskiria stipriai išreikšta likusio kabineto parama ministrui pirmininkui priimant ir įgyvendinant politinius sprendimus (Blondel et al., 2007:132). Taip pat paminėtina, kad Slovėnijos prezidentas yra priskiriamas „reprezentatyviųjų“ tipui ir kartu su Vengrijos ir Čekijos prezidentais yra vienas silpniausių tarp konsoliduotų pokomunistinių valstybių prezidentų (Blondel et al., 2007:63), todėl šiuo atveju matyti, kad vyriausybės ir ministro pirmininko galia yra gerokai labiau išreikšta nei prezidento.

Ketvirtajam vyriausybių tipui yra priskiriamos Lenkija, Lietuva ir Vengrija. Šiose šalyse vyriausybės yra labiausiai yra priklausomos nuo ministrų pirmininkų, o pastarieji turi daugiausiai galių koordinuoti priimamus vyriausybės sprendimus. Dėl šios priežasties sėkminga ir efektyvi vyriausybių veikla labai priklauso nuo ministrų pirmininkų asmenybių ir jų, kaip lyderių vaidmens, kurie, beje, ir turi daugiausiai institucinių galių tapti stipriais politiniais lyderiais (Blondel et al., 2007:132). Visgi paminėtina, kad šios trys šalys išsiskiria analizuojant prezidentų galias ir įtraukimą į politinių sprendimų priėmimą: Vengrijos prezidentas priskiriamas turintis mažiausiai galių, o tuo tarpu Lietuvos ir Lenkijos prezidentai pagal jiems suteiktas galias ir politinę praktiką aktyviai dalyvauja politinių sprendimų priėmimo procesuose (Blondel et al., 2007:63). Remiantis šiuo aspektu galima teigti, kad Vengrijoje stipriau išreikšta yra vyriausybės ir ypač ministro pirmininko galia, o Lietuvoje ir Lenkijoje politinių lyderių galių padalijimas labiau yra atspindimas per pusiau prezidentinio valdymo aspektą, kur egzistuoja „dualistinė valdžios struktūra, patirianti svyravimus viena kitos atžvilgiu“ (Sartori, 2001:127).

Apibendrinant pokomunistines konsoliduotas demokratijas, pažymėtina, kad joms būdinga tiek konsensuso, tiek mažoritarinės demokratijos bruožų, todėl pagrįstai gali būti įvardintos mišriomis, kur labai svarbią vietą užima politinės partijos ir jų politiniai lyderiai. Atlikta analizė taip pat parodė, kad viename šių valstybių egzistuoja silpnai išreikšta lyderystė tiek vyriausybėse, kur ministrai pirmininkai yra konsensuso ieškotojai, o ne vienvaldžiai lyderiai; tiek instituciškai silpni yra ir prezidentai, kaip Čekijoje, Estijoje, Latvijoje ir iš dalies Slovakijoje ir Bulgarijoje. Kitose valstybėse, kaip Lietuvoje ir Lenkijoje, atvirkščiai gali egzistuoti stipriai išreikšta ministro pirmininko ir prezidento lyderystė.

Taigi, palyginus politinės lyderystės raišką ir politinių lyderių galias mažoritarinės, konsensuso ir mišriose demokratinėse sistemose, išsiaiškinta, kad mažoritarinės prezidentinėms demokratinėms sistemoms būdingi stiprūs politiniai lyderiai, veikiantys prezidento ir vyriausybės institucijose. Mažoritariniam prezidentiniam valdymui būdingos vienasmenės vyriausybės, kur kiti kabineto nariai gali tik patarti prezidentui, bet iš esmės jų pritarimas nėra būtinas. Mažoritarinėse parlamentinėse demokratijose stipriais politiniais lyderiais visada iškyla vyriausybių vadovai. Visgi lyginant politinės lyderystės raišką mažoritariniame prezidentiniame ir mažoritariniame parlamentiniame valdyme, matyti, kad pastarajame politinių lyderių iškilimą kur kas labiau kontroliuoja politinės partijos, o vyriausybių vadovai sprendimus priima kolegialiai su kitais vyriausybės nariais. Premjeras čia gali būti įvardintas, kaip pirmasis tarp nelygiųjų, kurio vyriausybė visada turi parlamento paramą.

Atlikta analizė parodė, kad stipriai išreikštose konsensuso demokratijose iš esmės nėra sąlygų iškilti stipriems politiniams lyderiams, nes pati politinė sistema ir konsensuso (ir ypač konsociacinė) demokratija neskatina stiprių lyderių iškilimo, o lyderių iškilimas yra pateisinamas tik tada kai jis gali ir geba visą tautą, o ne tik savo segmentą veikti vienijančiai. Paminėtina, kad pagrindinis būdas, kaip konsensuso demokratijose gali iškilti ir veikti politiniai lyderiai pasireiškia per partijų veiklą.

Aptarus mišrias demokratines sistemas buvo atskleista, kad jos tarpusavyje iš esmės yra labai skirtingos, kas lemia skirtingus politinių lyderių galios šaltinius ir iš esmės neleidžia daryti apibendrinimų. Taip pat paminėtina, kad atlikta analizė atskleidė prieštaravimus A. Lijphart atliktam valstybių skirstymui į mažoritarines ir konsensuso demokratijas, ypač Vokietijos ir Prancūzijos atvejais – A. Lijphart Vokietiją labiau priskyrė konsensuso demokratijai, o Prancūziją – mažoritarinei, visgi atlikta analizė atskleidė, kad šis skirstymas, ypač dėl įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių galių balanso ir lyderių iškilimo turėtų būti priešingas išskirtam A. Lijphart. Analizuojant politinę lyderystę apibrėžiančius veiksnius pokomunistinėse mišriose demokratijose pastebėta, kad dėl valstybių skirtingumo, pateikti apibendrintų išvadų iš esmės nėra įmanoma, nors buvo pastebėta, kad dažniausiai politinė lyderystė reiškiasi ir yra institucionalizuota per politinių partijų veiklą.

2.3.3 Rinkimų sistema ir lyderystės įsameninimas

Rinkimų sistema – taisyklės nustatančios, kaip rinkėjų balsai paverčiami mandatais atstovaujamosiose institucijose. Demokratiškose valstybėse labiausiai paplitusi paprastos daugumos sistema, kuri, manoma, garantuoja stabilią ir atskaitingą vyriausybę. Tuo tarpu ne tokia populiaru yra proporcinė rinkimų sistema balsuojant už kandidatų sąrašus, kuri lemia proporcingesnį vietų pasiskirstymą, atsižvelgiant į rinkimų rezultatus; egzistuoja ir trečias rinkimų sistemos tipas – tai mišri rinkimų sistema, kuriai būdinga tiek daugumos, tiek proporcinės rinkimų sistemos elementai. Kiekvienoje rinkimų sistemoje svarbiausias klausimas yra tai, už ką balsuoja rinkėjai: už vieną kandidatą, kelis, ar apskritai tik už politinę partiją (t.y. jos sąrašą).

Rinkimų sistemos tarpusavyje skiriasi tuo, ar jos skatina į kandidatus, ar į partijas orientuotą konkurenciją. Pavyzdžiui, vienos rinkimų sistemos leidžia rinkėjams pasirinkti vienos partijos vieną kandidatą, kitos to neleidžia; vienos leidžia balsuoti už asmenis, o kitos tik už kandidatų sąrašus (Renwick, Benoit-Pilet, 2011:1). D. M. Farrell ir I. McAllister (2006:11) rinkimų sistemas klasifikuoja pagal tai, ar jos yra į kandidatus, ar į politinę partiją orientuotos ir kokį pasirinkimą (eilinį ar kategorinį) turi rinkėjas. Į kandidatus orientuota rinkimų sistema reiškia, kad egzistuoja stiprūs ir atpažįstami kandidatai. Į partijas orientuota rinkimų sistema reiškia, kad tokia rinkimų sistema stiprina partiją ir jos lyderį.

A. R. Menocal (2011) pažymi, kad nacionalinių rinkimų šalyje metu, kur rinkėjai balsuoja už uždarus partijų sąrašus (proporcinė rinkimų sistema), partijos lyderiai turi didelę galią, nes jie nustato kiekvieno kandidato vietą rinkiminiame sąrašė. Pagal tokią sistemą parlamentariai greičiausiai jaučiasi labiau atskaitingi partijos vadovybei, o ne rinkėjams, nes jų politinė ateitis priklauso partijai, o ne rinkėjams. Esant proporcinėi rinkimų sistemai, bet atviriems rinkimų sąrašams, partijos vadovybės ir lyderio galia šiek tiek yra mažesnė, tačiau šiuo atveju pirminis partijos lyderių sudarytas rinkiminis sąrašas rinkėjams vis tiek yra svarbus, nes ne visi rinkėjai kandidatus reitinguoja. Rinkimų sistemos, pagrįstos mažoritariškumo principais, sukuria priešingą pobūdį, nes rinkimai yra daug labiau orientuoti į atskirą kandidatą, o mažiau - į partiją, kuriai jie priklauso. Visgi kaip pažymi A. R. Menocal (2011:11), esant ir daugumos rinkimų sistemai, partijos vadovybė gali turėti nemažai galių kontroliuojant, kurioje apygardoje kuris kandidatas kandidatuos ir tai suteikia kandidatams daugiau paskatų sutelkti dėmesį į ne tik asmeninę kampaniją ir reputaciją, bet ir išlaikyti partijos etiketę. Todėl galima teigti, kad proporcinės rinkimų sistemos suteikia daugiau galių partijos vadovybei, partijos lyderis gali būti labiau matomas, o pati rinkimų sistema sudaro sudėtingesnes sąlygas iškilti kitiems lyderiams pačioje politinėje partijoje.

Esant (paprastosios) daugumos ar mažoritarinei rinkimų sistemai rinkėjai geriau pažįsta kandidatus ir turi santykinę galimybę balsuoti už nepriklausomą kandidatą. Renkant pagal proporcinę rinkimų sistemą rinkėjas, balsuodamas už partijos sąrašą, kandidatus pažįsta labai mažai arba jų visai nepažįsta. Rinkėjas šiuo atveju prioritetą atiduoda tam tikrai partijai, jos simboliams, šūkiams programai. Šiuo atveju būtina pažymėti, kad rinkėjams teikiami sąrašai labai priklauso nuo partijos lyderio, vadovybės, o išrinktieji būna ypač priklausomi nuo juos iškėlusios politinės partijos.

Rinkimai, vykstantys pagal mažoritarinę rinkimų sistemą, tradiciškai yra laikomi pasirinkimu tarp alternatyvių vyriausybių, todėl pastaruoju metu nemažai mokslininkų (Bean ir Mughan, 1989; Clarke et al., 1979; Clarke et al., 2004; Glaser ir Salmon, 1991; Graetz ir McAllister, 1987; Mughan, 1995; Mughan, 2000; Stewart ir Clarke, 1992) jiems priskiria ir suprezidentinimo tendencijas, kur parlamento rinkimai ir partijų lyderių kova juose prilyginami prezidento rinkimams. J. Curtice ir A. Blais (2001), J. Curtice (2003) ir J. Curtice ir S. Hunjan (2009) savo tyrimuose remdamiesi Lyginamąja rinkimų sistemų studija (angl. Comparative Study of Electoral Systems) atlikę 37 valstybių rinkimų ir partijų lyderių populiarumo analizę teigia, kad egzistuoja įrodymų, kad lyderių vertinimai, jų populiarumas gali būti santykinai (nors nebūtinai visiškai) šiek tiek svarbesni, kai egzistuoja dvipartinė sistema ir mažoritarinė rinkimų sistema (Curtice, Hunjan, 2009:18).

Tad rinkimų sistema yra svarbus kintamasis lyderystės įsmeninimui, kai pirmaujantis kandidatas yra išrenkamas pirmame (ar antrame) rinkimų ture esant mažoritarinei rinkimų sistemoje ar proporcinėje rinkimų sistemoje, kur rinkėjai balsuoja už visą rinkiminį sąrašą, tiesa, kai kuriais atvejais galėdami reitinguoti jiems pateiktą rinkimų sąrašą ir taip išreikšti vieniems kandidatams didesnę paramą nei kitiems. Mokslinėje literatūroje matyti, kad kai rinkėjai balsuoja už konkrečius kandidatus vietoj to, kad balsuotų už partijas ir jų sąrašus, politinių lyderių svarba didėja ir šis poveikis yra išreikštas dar stipriau kai politikai kelia savo kandidatūras vienmandatėse rinkimų apygardose, tačiau proporcinė rinkimų sistema gali suteikti daugiau galių partijos lyderiui ir vadovybei sudarant ir reitinguojant partijų rinkiminiuos sąrašus ir taip sudarant sąlygas tam, kad jau išrinkti parlamentarai yra kur kas labiau priklausomi nuo partijos vadovybės nei tai būtų esant daugumos rinkimų sistemai. Taigi apibendrinant rinkimų sistemos kintamąjį ir jo įtaką partijų lyderių įsmeninimui, būtinai pažymėti dvejopą šio kintamojo poveikį: lyderių vertinimai, jų populiarumas gali būti santykinai šiek tiek svarbesni, kai egzistuoja dvipartinė sistema ir mažoritarinė rinkimų sistema, tačiau esant proporcinėi rinkimų sistemai partijos lyderis turi daugiau galių atrenkant ir sudarant kandidatų rinkiminį sąrašą, taip pat esant proporcinėi rinkimų sistemų partijos pirmininkas yra partijos veidas, kurį kaip viso sąrašo lyderį ir veidą labiausiai mato rinkėjai.

2.3.4 Partinės sistemos institucionalizacijos įtaka lyderystės įsmeninimui

Partinės sistemos institucionalizacija yra reikšmingas demokratijos kokybės ženklas. Laisvi ir sąžiningi rinkimai svarbūs, bet tai yra tik vienas demokratizacijos žingsnis. Demokratija reikalauja, kad lyderiai ne tik būtų renkami, bet ir taptų atskaitingi rinkėjams. Stabilioje partinėje sistemoje rinkėjai priverčia vyriausybės atsakyti už savo veiklą, balsuodami už ar prieš valdančiąją partiją (Rose, Munro, 2003:71, cit. iš Krupavičius, Lukošaitis, 2004:311). A. Krupavičius, A. Lukošaitis (2004:311) pažymi, kad partinės sistemos institucionalizacija kaip tik ir reiškia procesą, kuris stabilizuoja partijų pasiūlą, suformuoja jų konkurencijos pusiausvyrą, o rinkėjai gali realiai pareikalauti partijų ir galiausiai valdžios atsakomybės

Partinė sistema taip pat gali būti svarbus kintamasis analizuojant politinių partijų lyderių lyderystės įsmeninimą, nes paprastai mokslininkai teigia, kad dvipartinė sistema įgalina lyderystės įsmeninimą ir ypač tada, kai tie pats partijos lyderis

vadovauja ir vyriausybei. Dvipartinėje sistemoje partijų lyderiams yra lengviau būti matomiems kaip stipriems ir galingiems lyderiams, nes jiems nereikia dalintis valdžios sudarant, pavyzdžiui, koalicines vyriausybes. Visgi būtina paminėti, kad partinės sistemos kintamasis gali būti svarbus ne tik tuo atveju, kai siekiama apibrėžti kiek politinių partijų sudaro partinę sistemą, bet ar (ir kiek) ta partinė sistema yra institucionalizuota.

Kas yra partinės sistemos institucionalizacija? Kada partinė sistema laikoma institucionalizuota? Atsakant į šį klausimą būtina, visų pirma apibrėžti sąvokas.⁴ S. Huntington (1968:12) pažymėjo, kad institucionalizacija tai „procesas, kurio metu organizacijos ir procedūros įgyja vertę ir stabilumą“. S. Huntington (1968) teigė, kad ypač svarbūs keturi veiksniai paaikškinantys institucionalizacijos lygį, tai: prisitaikomumas, darnumas, kompleksiskumas ir autonomija. S. Mainwaring ir T. Scully remiasi Huntington institucionalizacijos apibrėžimu, nors jų dėmesys skiriamas tik partijų sistemų institucionalizacijai. Jų teigimu, keturi veiksniai, apibrėžiantys institucionalizuotą partijos sistemą, yra šie: (1) taisyklių stabilumas ir tarpusavio konkurencijos pobūdis; (2) partijos turi stabilias šaknis/paramą visuomenėje; (3) rinkimų proceso ir partijų legitimumas; (4) darnios, drausmingos ir autonomiškos partijos (Mainwaring, Scully 1995: 5-6). Skirtumas tarp S. Huntington ir S. Mainwaring bei T. Scully apibrėžimų remiasi pastarųjų dėmesiu tik partinei sistemai. Iš esmės Mainwaring ir Scully kintamieji atitinka Huntingtono kintamuosius, kurie buvo susiję su partijų institucionalizavimu atliepia jų ketvirtąjį kintamąjį: darnias, drausmingas ir autonomiškas politines partijas (Hicken, Kuhonta, 2015:238).

A. Przeworski (1975) svarbiausiu partinės sistemos institucionalizavimo aspektu įvardijo stabilumą ir sąveiką tarp politinių partijų, kurią galima išmatuoti, anot S. I. Lindberg (2007), remiantis 8 kintamaisiais:

1. Partijų skaičius parlamente. Šis kintamasis svarbus, nes jei partijų skaičius įstatymų leidžiamajame organe žymiai didėja ar mažėja, tai rodo, kad partinė sistema vis dar nėra nusistovėjusi (angl. fluid). Vienos, dviejų ar net trijų partijų skaičiaus padidėjimas ar sumažėjimas įstatymų leidžiamosios valdžioje gali nebūtinai reikšti stabilumo stoką, bet didesnis partijų skaičiaus pokytis tą jau rodo (Lindberg, 2007; Mainwaring, Torcal, 2006).
2. Naujų partijų skaičius įstatymų leidžiamajame organe yra papildomas kintamasis matuojantis partinės sistemos stabilumą. Naujomis politinėmis partijomis S.I. Lindberg įvardija tas politines partijas, kurios nepateko į parlamentą per praėjusius rinkimus. Stabili partinė sistema gali priimti vieną ar dvi naujas politines partijas po naujų parlamento rinkimų, bet didesnis politikos naujokų skaičius žymi nenusistovėjusią ir *paslankią* partinę sistemą.
3. Naujų partijų dalis (procentais) naujai išrinktame parlamente taip pat svarbus kintamasis, kadangi dvipartinėje parlamento papildymas viena nauja partija yra didesnis nei, pavyzdžiui, vienos partijos atsiradimas daugiapartinėje sistemoje, kur į parlamentą patenką 10 politinių partijų. Procentinė naujų

⁴ Institucionalizacijos sąvoką detalai nagrinėjo Welfling (1973); Panebianco (1988); Levitsky (1998); Randall ir Svasand (2002).

partijų dalis skaičiuojama nuo bendro partijų skaičiaus įstatymų leidžiamojoje valdžios institucijoje po rinkimų.

4. Išbalsuotų iš parlamento partijų skaičius.
5. Išbalsuotų iš parlamento partijų skaičiaus procentinė išraiška nuo bendro partijų skaičiaus įstatymų leidžiamojoje valdžios institucijoje po rinkimų.
6. Vietų skaičius parlamente, išreikštas procentais, kurį po rinkimų užima daugiausiai vietų laimėjusi politinė partija.
7. Vietų skaičius, išreikštas procentais, parlamente, kurį po rinkimų užima antroji daugiausiai vietų laimėjusi politinė partija.
8. Parlamento vietų nepastovumas, apskaičiuojamas pagal Pedersen indeksą, kai žiūrima, kiek per pastaruosius ir ankstesnius rinkimus kiekviena partija gavo vietų ir jų skaičiaus vietų padidėjimas, sumažėjimas padalijamas iš dviejų (Pedersen, 1983).

Remiantis šiais kintamaisiais matyti, kad iš esmės partinės sistemos institucionalizaciją galima išmatuoti remiantis partijų tarpusavio konkurencija rinkimuose ir rinkėjų pastovumu už jas balsuojant. Visgi svarbu paminėti, kad partinės sistemos institucionalizacija yra glaudžiai susijusi ir su partijų lyderiais. Labiau institucionalizuotose partinėse sistemose politinės partijos nėra subordinuotos kelių ambicingų lyderių interesams; priešingai tokios politinės partijos įgyja nepriklausomą statusą ir savo vertę (Huntington, 1968:12-24). K. Janda (1980) pažymi, kad politinių partijų institucionalizacija yra ribota, jei partija yra asmeninis lyderio įrankis arba maža jo klika. Šis reiškinys dažniausiai yra būdingas nors ir sėkmingoms (dažniausiai trumpalaikėje perspektyvoje), bet nuo lyderio priklausomoms politinėms partijoms, kur jų ir visos partinės sistemos institucionalizacija yra menka. S. Mainwaring ir M. Torcal (2006:206) pažymi, kad silpnu institucionalizacijos laipsniu pasižyminčios partinės sistemos gali būti vadinamos nepastoviomis arba silpnai institucionalizuotomis. Lyginant nepastovias partines sistemas su pastoviomis, pirmosioms būdinga mažiau reguliari partijų konkurencija (angl. less regularity in patterns of party competition), silpnesni ryšiai (šaknis) su visuomene, mažiau legitimumo, silpnesnė partijos organizacija ir personalistinio partijos lyderio dominavimas.

Partinės sistemos institucionalizacijos kintamasis yra ypač svarbus kintamasis naujosiose demokratijose. S. Mainwaring ir M. Torcal (2006) teigia, kad jeigu valstybėje trūksta institucionalizuotos partinės sistemos, atsiranda didelis rinkėjų nepastovumas (angl. volatility) ir menkas rinkėjų savęs identifikavimas su konkrečia politine partija. Rinkėjų nepastovumas paprastai asocijuojasi su silpnais visuomenės ir politinių partijų ryšiais, ideologinėmis takoskyromis besiremiančio balsavimo trūkumu ir didėjančiu balsavimu už asmenis negu, kad už politines partijas. S. Mainwaring ir M. Torcal (2006:217) pažymi, kad partijų įsameninimas ypač yra gajus posovietinėse valstybėse. Tai lėmė kitokia, lyginant su Vakarų Europos valstybėmis, šių valstybių politinių partijų kūrimosi istorija ir jų formavimas. Tai reiškia, kad jeigu nėra stipraus ryšio tarp visuomenės ir politinių partijų, atsiranda stipresnis ryšys tarp visuomenės ir asmenybių, pavienių politikų, kurie politiniame gyvenime dominuoja labiau negu politinės partijos. Taigi, jeigu rinkėjai nesijaučia artimi nei vienai iš šalyje egzistuojančių politinių partijų ar jų programų, ar nepasitiki politinėmis partijomis, jie

vis tiek gali palaikyti ir asocijuoti save su partijų lyderiais, tai tik dar kartą patvirtindami, kad toks rinkėjų ir lyderių tarpusavio ryšys signalizuoja apie nenusistovėjusią partinę sistemą šalyje. Todėl galima teigti, kad politinių partijų lyderių personalizacija yra didesnė menkai institucionalizuotose arba nestabiliuose partinėse sistemose.

3. LIETUVOS POLITINIŲ PARTIJŲ LYDERYSTĖS ĮASMENINIMO TYRIMO METODIKA

Šioje disertacijos dalyje aptariama politinės lyderystės įsmeninimo Lietuvos politinėse partijose veiksmų empirinio tyrimo metodika: pateikiamas analizės modelio pagrindimas ir politinės lyderystės įsmeninimo identifikavimo metodika. Aptariama tyrimo imtis ir kintamieji bei pristatoma kokybinės lyginamosios analizės tyrimo duomenų analizės technika.

3.1 Politinių partijų vadovų lyderystės įsmeninimo analizės modelio pagrindimas

Veiksmų, sąlygojančių politinės lyderystės įsmeninimą, identifikavimui tinkamiausia politinių institucijų bendrąja prasme, kaip tam tikro lyderystės konteksto koncepcija, nes tokiu atveju analizuojamas ne tik pats politinės partijos lyderis, bet taip pat ir jį apibrėžianti ir įgalinanti arba varžanti politinė aplinka – jo politinė partija ir apskritai valstybei būdinga politinė sistema ir ją apibrėžiantys bruožai.

Politinių partijų ir politinio konteksto svarbą politinės lyderystės tyrimuose išskyrė visa eilė mokslininkų: A. Brown (2014) analizuodama politinę lyderystę kreipia dėmesį į tris kintamųjų blokus: psichologinius lyderių aspektus, institucinius veiksmus (partinė organizacija ir valdžių padalijimo principas) ir politinės kultūros kintamuosius. A. Rockman (1984; 1991) analizuodamas politinius lyderius taiko labai panašų tyrimo modelį ir kreipia dėmesį į tokius pat kintamuosius: politinė kultūra, politinės institucijos, asmenybių bruožai ir politinės sistemos tarpininkus: interesų grupes, žiniasklaidą. A. Cole (1997) kreipia dėmesį į du kintamųjų blokus – politinės struktūros ir lyderių savybių. T. Poguntke ir P. Web (2005) analizuodami ir plėtodami suprezidentinimo sampratą kreipia dėmesį į politinį kontekstą, lyderių asmenybes ir valstybės politinę struktūrą.

S. Skowronek (1997; 2011) kreipia dėmesį į tris veiksmų grupes: institucinius, asmenybių bruožus ir konteksto kintamuosius ir ypač akcentuoja konteksto arba kitaip tariant, anot jo, situacinius veiksmus. S. Skowronek atmeta idėją, kad lyderystė priklauso nuo lyderiui suteiktų galių ir institucinių resursų ir akcentuoja tai, kad kur kas svarbiau kokioms sąlygoms esant išrinktas lyderis, t.y. kas buvo jo pirmtakas, kokią politinę situaciją naujasis lyderis paveldėjo iš ankstesnio.

J. Blondel (1987:149) analizuodamas institucinį, politinį kontekstą teigė, kad institucijos yra esminis aspektas, kuris apibrėžia lyderį ir analizuojant politinį-institucinį kontekstą svarbu atkreipti dėmesį į lyderio užimamo institucijos prestižą, galią pasirenkant ir formuojant valdžios institucijos, biurokratijos padėtį ir priemones, kuriomis lyderis gali daryti įtaką visuomenės nuomonei. R. Elgie (1995) analizavo politinę lyderystę liberaliose demokratinėse valstybėse ir siekė paaiškinti kodėl

skirtingose valstybėse reiškiasi skirtingos politinės lyderystės formos, pavyzdžiui, kodėl atsiranda įsameninta lyderystė D. Britanijoje ir Prancūzijoje, bet egzistuoja į partijas orientuota (angl. party centered) lyderystė Italijoje ir Japonijoje (Elgie, 2015:152). L. Helms (2005) analizavo vykdomosios valdžios lyderius ir kaip konstituciniai, struktūriniai ir ir apskritai valdymo veiksniai (bikameralizmas, valstybės centralizacija-decentralizacija) veikia politinę lyderystę. Kita tyrimų sritis, kreipianti dėmesį į politinį kontekstą, susijusi su Didžiosios Britanijos premjeru (galių) tyrimais. Pagrindiniai autoriai (Dunleavy ir Rhodes (1990), Rhodes (2007), Marsh (2008), Heffernan (2003), Bennister (2012)) kreipia dėmesį į asmenines ir institucijas premjerų galias ir kelia klausimus, kurios iš jų svarbesnės. Kiti mokslininkai (Hargrove ir Theakston (1999), Hargrove (2002), Bell et al. (2003)) analizuojantys politinę lyderystę dėmesį kreipia ir į asmenines savybes, kurias turi politinis lyderis, bet kartu tiek pat dėmesio skiria politiniam kontekstui ir institucinei aplinkai analizuoti.

Partijų struktūros ir organizacijos analizė kreipia dėmesį į partijoje vyraujanti partijos organizacijos modelį. M. Duverger (1959:5-6) tirdamas partijų organizaciją išskyrė du svarbiausius partijų organizacijos elementus: narius ir lyderius - tuos, kurie yra valdomi ir tuos, kuriuos valdo, o jų tarpusavio santykis: narystės samprata ir forma, nario mokestis, vietinės partijos organizacijos veiklos organizavimas ir intensyvumas, lyderių atranka, kitų socialinių grupių įtaka apibrėžia, ar partijos struktūra yra tiesioginė ar netiesioginė ir kaip yra organizuota partija.

Konstitucinės struktūros analizė politinės lyderystės personalizacijos tyrimuose yra glaudžiausiai susijusi ir su institucionalizmo teorine prieiga. Analizuojant konstitucinę struktūrą, dėmesys kreipiamas į tai, kaip esama politinės sistemos struktūra įgalina, sukuria tam tikras palankias sąlygas politinei įsamenintai lyderystei reikštis. Pavyzdžiui, L. Karvonen (2010:25) pažymi, kad parlamentinių demokratijų institucinė sąranga, galima tikėtis, kad sudaro palankesnes sąlygas ministrui pirmininkui būti labiau matomam ir žinomam ne tik visos vyriausybės, bet dažnai ir viso parlamento sąskaita.

Apibendrinant anksčiau mokslininkų aptartus politinių institucijų (bendrąja prasme) veiksnius, lemiančius politinę lyderystę, juos galima sugrupuoti į šias grupes:

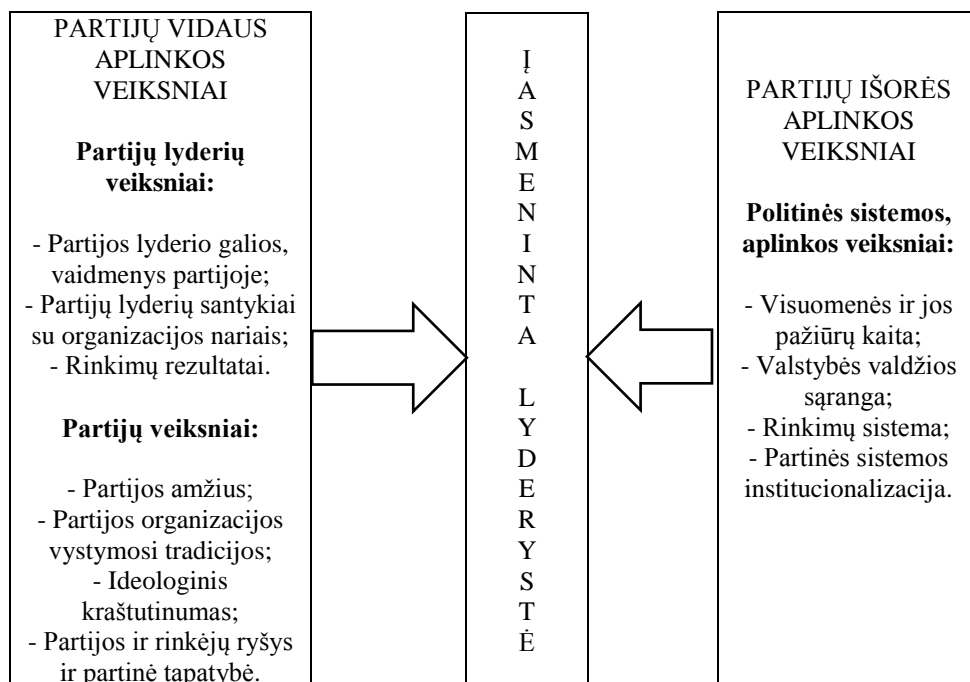
- Lyderių psichologinės savybės ir asmenybės,
- Lyderių institucinės galios ir atliekamos funkcijos,
- Politinės partijos aplinka (organizacijos modelis),
- Valstybės konstitucinės struktūros įtaka politiniams lyderiams,
- Politinės kultūros įtaka lyderystei.

Remiantis šių mokslininkų darbais šioje disertacijoje yra skiriamos trys kintamųjų grupės, skirtos analizuoti Lietuvos politinių partijų lyderius:

- *Partijų lyderių analizės kintamieji* - analizuojama partijos lyderio rinkimų atvirumas ir konkurencingumas, antra, partijos lyderio galios ir vaidmenys partijoje: kandidatų atrankos procedūra nacionaliniuose rinkimuose, rinkiminės programos rengimo procedūra ir partijos lyderio vaidmuo, partijos įstatuose numatytos lyderio funkcijos ir realiai jo įgyvendinamos galios, viešas kalbėjimas partijos vardu ir trečia, rinkimų sėkmės kintamasis.

- *Politinių partijų analizės kintamieji*, kurie atskleidžia partijos amžių ir ištakas, partijų organizacijos vystymosi tradicijas, t.y. masinės partijos organizacijos modelio pergyvenimą, politinių partijų ideologinį kraštutinumą ir partijų ir jų rinkėjų tarpusavio ryšius ir rinkėjų tapatybę analizuojamų politinių partijų atžvilgiu.

- *Politinio konteksto*, arba, kitaip tariant, politinės sistemos veiksniai: visuomenės ir jos pažiūrų kaita, valstybės valdžios sąranga, rinkimų sistema ir partinės sistemos institucionalizacija.

5 pav. Politinių partijų lyderių įsameninimo analizės modelis
Šaltinis: sudaryta disertacijos autorės

Politinių partijų lyderių įsameninimo analizės modelis (žr. 5 paveikslą) disertacijoje grindžiamas politinio konteksto koncepcija. Į politinių partijų lyderystės įsameninimo veiksmų analizės modelį įtraukti aplinkos konteksto, arba kitaip tariant politinės sistemos veiksniai, partinės sistemos veiksniai ir anksčiau minėti partijų lyderių analizės kintamieji.

Taigi politinių partijų lyderystės įsameninimui tirti pritaikyti anksčiau šiame poskyryje išskirti veiksniai, lemiantys politinę lyderystę, yra sugrupuoti į tris grupes. Pirmajai kintamųjų grupei - partijos lyderio galioms partijoje naudojami šie kintamieji: lyderio rinkimų atvirumas ir konkurencingumas, antra, partijos lyderio galios ir vaidmenys partijoje: kandidatų atrankos procedūra nacionaliniuose rinkimuose (partijų įstatų analizė ir pusiau struktūruoti interviu su partijos lyderiais ir nariais), rinkiminės programos rengimas (partijų įstatų analizė ir pusiau struktūruoti interviu su partijos lyderiais ir nariais), partijos įstatuose numatytos lyderio funkcijos (partijų įstatų analizė) ir realiai jo įgyvendinamos galios (pusiau struktūruoti interviu

su partijos lyderiais ir nariais), viešas kalbėjimas partijos vardu (pusiau struktūruoti interviu su partijos lyderiais ir nariais) ir, rinkimų sėkmės kintamasis (partijų įstatų analizė ir pusiau struktūruoti interviu su partijos lyderiais ir nariais).

Antra kintamųjų grupė yra politinių partijų kintamieji, svarbūs politinės partijos lyderio įsameninimui, yra keturi: partijų amžius atskleidžia partijos amžių ir ištakas, partijų organizacijos vystymosi tradicijas ir masinės partijos organizacijos modelio pergyvenimas, politinės partijos ideologinis kraštutinis ir partijų paramos prigimtis, kurie analizuojami remiantis moksline literatūra ir tarptautinių tyrimų pateikiamais duomenimis.

Trečia kintamųjų grupė yra politinio konteksto, arba kitaip tariant pačios politinės sistemos analizės veiksniai: visuomenės ir jos pažiūrų kaita, valstybės valdžios sąranga, rinkimų sistema ir partinės sistemos institucionalizacija analizuojama remiantis moksline literatūra ir partijų rinkimų rezultatų duomenimis.

Analizuojant politinę lyderystę ir jos įsameninimą, kreipiamas dėmesys į anksčiau aptartų nepriklausomų kintamųjų egzistavimą, kurių buvimas analizuojamas, remiantis politinių partijų statutais, pusiau struktūruoto interviu metu surinkta medžiaga, ir galiausiai remiantis, kokybine lyginamąja analize siekiama identifikuoti, kurie veiksniai yra priežastiniai ir būtini įsamenintos politinės lyderystės atsiradimui ir raiškai analizuojamose Lietuvos politinėse partijose.

Partijų vidaus aplinkos veiksniai yra analizuojami remiantis partijų statutų ir įstatų analize ir interviu metu su politinių partijų lyderiais ir kitais partijų sprendimų priėmimo procese dalyvaujančiais nariais gautais duomenimis.

Taikant kitus tyrimo metodus, tokius kaip dokumentų analizė, disertacijoje analizuojami ir papildomi interviu metu gauti duomenys, analizuojant formalias partijų lyderių galias ir formalius partijų lyderių santykius su partijų organizacijų subjektais 4.1 dalyje. Taip pat antriniai analizės duomenys naudojami ir kitų tyrimų duomenys naudojami interpretuojant ir vertinant partijas apibrėžiančius veiksnius, tokius, kaip partijos amžius, masinės partijos organizacijos modelio pergyvenimas, partijų ideologinis kraštutinis ir partijų ir rinkėjų tarpusavio ryšys ir partijų rinkėjų partinė tapatybė 4.2 poskyryje. Politinės sistemos kintamųjų analizė (4.3) atlikta remiantis mokslinės literatūros analize, tarptautinių tyrimų (Pasaulio vertybių tyrimo, Europos vertybių tyrimo, Eurobarometro) ir partijų rinkimų rezultatų duomenimis.

3.2 Empirinio tyrimo organizavimas

Disertacijos 4.1, 4.2 ir 4.3 poskyriai paremti 2017 m. balandžio mėn. – 2017 m. spalio mėn. atlikto tyrimo, kurio metu buvo apklausti DP, LRLS, LSDP, LVŽS, TS-LKD ir TT partijų lyderiai ir kiti partijų valdymo organų veikloje ir tiesiogiai partijos sprendimų priėmimo dalyvaujantys nariai, duomenimis. Apklausai vykdyti pasirinktas *pusiau struktūruoto interviu* metodas. Kadangi politinių partijų lyderių veiklos tiesioginis stebėjimas neįmanomas, o partijų statutai ir įstatatai atskleidžia tik formalią politinių partijų lyderių galių, funkcijų ir vaidmenų pusę, vienas iš pagrindinių informacijos šaltinių yra netiesioginis, t.y. interviu su partijų organizacijų nariais. Siekiant užtikrinti visų informantų anonimiškumą, visiems informantams priskirti partijos santrumpa ir informanto numeris.

Remiantis moksline literatūra, įsameninta lyderystė apibrėžiama kaip nenuginčijamas partijos lyderio autoritetas ir plačios galios partijoje, lyderio kalbėjimas partijos vardu ir jo tapimas ministru pirmininku po partijai sėkmingų parlamento rinkimų.

Disertacijoje analizuojami šešių Lietuvos politinių partijų lyderiai: Darbo partijos lyderiai V. Uspaskich (2007-2013), L. Graužinienė (2013-2015), V. Mazuronis (2015-2016) ir Ž. Pinskuvienė (2016-2017), Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdžio lyderiai E. Masiulis (2008-2016) ir R. Šimašius (2016-2017), Lietuvos socialdemokratų partijos lyderis A. Butkevičius (2009-2017), Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungos lyderis R. Karbauskis (2009-2017), Tėvynės sąjungos – Lietuvos krikščionių demokratų lyderiai A. Kubilius (2003-2015) ir G. Landsbergis (2015-2017), Tvarkos ir teisingumo partijos lyderiai R. Paksas (2004-2016) ir R. Žemaitaitis (2016-2017). Tokių politinių partijų ir lyderių pasirinkimą sąlygojo tai, kad visos šios politinės partijos yra parlamentinės, bent kartą priklausiusios valdančiajai daugumai, veikia nacionaliniu mastu ir Lietuvos partinėje sistemoje veikiančios ilgą laiką ir turinčius žinomus, visuomenėje atpažįstamus politinių partijų lyderius.

Partijų lyderių galios partijos viduje, partijų lyderių santykiai su organizacijos subjektais, rinkimų rezultatai priskiriami partijų lyderių veiksniams, o partijos amžius, partijų organizacijos vystymosi tradicijos, ideologinis kraštutinis, partijų ir rinkėjų ryšys/partinė tapatybė priskiriami prie partijų veiksmų, kurie kartu su partijų lyderių kintamaisiais yra partijų vidaus aplinkos kintamieji ir visi išvardinti veiksniai traktuojami kaip *nepriklausomi kintamieji*, lemiantys politinių partijų lyderių įsameninimą (*priklausomas kintamasis*). Partijų išorės aplinkos veiksniai yra traktuojami, kaip aplinkos, politinės sistemos konteksto veiksniai ir jie analizėje naudojami ne kaip veiksniai, tiesiogiai lemiantys partijų lyderių įsameninimą, bet greičiau kaip bendroji politinė aplinka, nusakanti bendrą institucinę ir politinę aplinką valstybėje.

Informantams buvo užduoti 7 klausimai parengti pagal disertacijos teorinės dalies 2.1, 2.2 ir 2.3 poskyrius. Disertacijos autorė disertacijos rengimo metu atliko 18 interviu su politinių partijų pirmininkais ir kitais politinių partijų nariais, dalyvaujančiais partijų sprendimų priėmimo procesuose. Klausimyną sudaro 7 klausimai, atsakymai į kuriuos apima visus partijų lyderių kintamuosius, patenkančius į partijų vidaus aplinkos veiksmų pirmąją grupę.

7 lentelė. Duomenys apie informantus

Partija	Informantas	Pareigos partijoje
DP	DP INF1	Partijos prezidiumo narys
DP	DP INF2	Partijos prezidiumo narys
DP	DP INF3	Partijos prezidiumo narys
LRLS	LRLS INF4	Partijos valdybos narys
LRLS	LRLS INF5	Partijos valdybos narys
LRLS	LRLS INF6	Partijos valdybos narys
LSDP	LSDP INF7	Partijos valdybos narys
LSDP	LSDP INF8	Partijos valdybos narys
LSDP	LSDP INF9	Partijos valdybos narys
LVŽS	LVŽS INF10	Partijos valdybos narys

LVŽS	LVŽS INF11	Partijos valdybos narys
LVŽS	LVŽS INF12	Frakcijos narys
TS-LKD	TS-LKD INF13	Partijos tarybos narys
TS-LKD	TS-LKD INF14	Partijos prezidiumo narys
TS-LKD	TS-LKD INF15	Partijos prezidiumo narys
TT	TT INF16	Partijos valdybos narys
TT	TT INF17	Partijos valdybos narys
TT	TT INF18	Partijos tarybos narys

Šaltinis: sudaryta disertacijos autorės.

8 lentelė. Partijų lyderių kintamųjų analizė remiantis interviu metodu

Partijų lyderių analizės kintamieji	Interviu klausimai	Tiriamas aspektas
1. Partinė organizacija ir partijos lyderio galios, vaidmenys partijoje	1. Koks partijos lyderis yra geras lyderis, kokių savybių jam reikia? Kokias gero lyderio savybes turi ir turėjo esamas/buvęs partijos pirmininkas? 2. Kiek ir kokių galių turi partijos pirmininkas? Kurios iš jų svarbiausios? 3. Kaip bendrai apibūdintumėte partijos lyderio vadovavimo stilių?	Lyderio savybės ir vadovavimo stilius yra papildantis kintamasis analizuojant lyderio galias ir sprendimų priėmimą.
2. Partijų lyderių santykiai (<i>formalūs</i> vs. <i>realūs</i>) su partijos organizacijos nariais.	4. Kaip apskritai priimami sprendimai jūsų partijoje? (Ar lyderis tariasi dėl pasiūlymų, sprendimų? Ar nuleidžia pasiūlymus, sprendimus?) Koks vaidmuo juose tenka lyderiui? 5. Kaip partijoje nusprendžiama, kas kalbės partijos vardu viešosiose diskusijose? 6. Kokią įtaką turi partijos pirmininkas atrenkant kandidatus Seimo rinkimuose?	Sprendimų priėmimas; Rodymosi ir kalbėjimo viešumoje galia.
3. Rinkimų rezultatų (sėkmės/nesėkmės) įtaka.	7. Kaip rinkimų rezultatai (sėkmė/nesėkmė) veikia partijos pirmininko galias ir vaidmenį partijos viduje?	Kandidatų nominavimo galia Rinkimų rezultatų įtaka lyderių vaidmeniui ir galioms.

Šaltinis: sudaryta disertacijos autorės.

Apskritai tirti politinį gyvenimą yra labai sunku – ypač tokius aspektus, kaip politinė lyderystė. Dažniausiai tenka pasikliauti informacija ne iš pirminių šaltinių, o tik iš „antrų lūpų“, šios disertacijos atveju – apklaustų partijų lyderių ir partijų narių pateikta informacija.

Reikia pabrėžti tai, kad pasirinkto tyrimo metodo dėka gauti duomenys yra specifiniai, nes juos sudaro partijų pirmininkų ir kitų partijų narių požiūriai į sprendimų priėmimą partijų viduje ir lyderių galių vertinimai. Galimas pasirinkto metodo trūkumas, į kurį reikia atsižvelgti, yra tas, jog informantai gali neatsiminti praeities ar ją pagražinti. Nors politinės lyderystės ir apskritai galių, vaidmenų vertinimai yra natūraliai subjektyvūs (pvz. dėl atminties selektyvumo, emocinio

problemų suvokimo ir kitų veiksnių) informantų atsakymai visgi gerai atspindi partijų narių požiūrius į analizuojamų politinių partijų lyderius.

Taip pat būtina paminėti, kad dėl etinių išipareigojimų disertacijoje kai visų informantų pasisakymai, yra anonimizuoti, jiems priskiriant partinę priklausomybę ir informanto numerį.

3.3 Kokybinės lyginamosios analizės technika

Kokybinės lyginamosios analizės (angl. *qualitative comparative analysis*) socialiniuose moksluose pradininkas yra Charles Ragin, kuris knygoje „Lyginamasis metodas“ („*The Comparative Method*“) siekė suderinanti kiekybinių bei kokybinių tyrimo metodų privalumus ir apeiti trūkumus. Ch. Raginas išplėtojo priežastinių hipotezių metodą, kuris įsiterpia tarp kiekybinių (statistinės analizės) metodų ir lyginamojo metodo (Norkus, 2008:164). Šis metodas yra labiau panašus į kokybinius negu į statistinius metodus ir gali būti laikomas atskira lyginamojo metodo versija (Norkus, 2008:164). Pagrindinis kokybinės lyginamosios analizės tikslas – Būlio algebros pagalba mažinti duomenų aibių sudėtingumą.

Kadangi pagrindinis kokybinės lyginamosios analizės tikslas yra socialinio pasaulio įvairovės priežasčių analizė (Ragin, 1987), šis metodas taikomas disertacijos empirinių duomenų analizei, t.y. konkrečiai – politinės lyderystės įsameninimo priežastinių veiksnių analizei.

KLA atstovai šį metodą vartoti rekomenduoja tuomet, kai tyrėjai nagrinėja santykinai nedaug atvejų (dažniausiai nuo 10 iki 50) ir juos gerai išmano (Morkevičius, Norkus, 2011). Pasak KLA metodologų, „KLA šiuo atveju tampa ta formaliaja procedūra, kuri disciplinuoja ir įrėmina tokio pobūdžio tyrimus, kad jie netaptų pernelyg „laisvos formos“ ir būtų atsizvelgta į daugelį tokiems tyrimams svarbių metodologinių aspektų“ (Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų duomenų archyvas, LIDA). Kuo mažesnis atvejų skaičius tuo didesnės tyrėjo galimybės įsigilinti į kiekvieną iš jų ir išsaugoti kokybinės tyrimo strategijos pranašumus.

KLA pagalba galima išryškinti įsamenintą lyderystę lemiančius veiksnus ir schematiškai parodyti jų išsidėstymą ir sudėtingumą. Skirtingai nei statistinė analizė, KLA leidžia išskaidyti priežastines sąlygas. Jas galima diferencijuoti į: 1) būtinas, bet nepakankamas (A yra B priežastis, jeigu B nebūna be A, nors kai A būna, ne visada būna ir B), 2) pakankamas, bet nebūtinai (A yra B priežastis, jeigu visada, kai būna A, būna ir B, nors B gali būti ir be A) ir 3) būtinas ir pakankamas (B būna, jeigu ir tik jeigu yra A). Taip pat šis metodas suteikia galimybę parodyti priežastines sąlygų konfigūracijas, o ne tik pavienių sąlygų pasekmes (Morkevičius, Norkus, 2011). Taigi pasitelkus KLA kokybiniuose tyrimuose galima disciplinuotai ir formaliai ieškoti, kas lemia nagrinėjamos problemos vienokias ar kitokias baigmes.

Atliekant kokybinę lyginamąją politinių partijų vadovų lyderystės įsameninimo analizę visų pirma parenkamas baigties kintamasis, t.y. priklausomas kintamasis arba rezultatas, ir jį potencialiai galinčios paaiškinti priežastinės sąlygos (nepriklausomi kintamieji). Tiriamą reiškinį paaiškinančios sąlygos atrenkamos vadovaujantis tiriamos srities literatūra ir atliktais tyrimais.

9 lentelė. Kokybinės lyginamosios analizės matrica

Atvejai	Nepriklausomi kintamieji			Priklausomas kintamasis, t.y. rezultatas
	Sąlyga 1	Sąlyga 2	Sąlyga Z	
Atvejis Nr.1	X_{11}	X_{12}	X_{1Z}	Y_1
Atvejis Nr.2	X_{21}	X_{22}	X_{2Z}	Y_2
Atvejis Nr.3	X_{31}	X_{32}	X_{3Z}	Y_3
Atvejis Nr.N	X_{N1}	X_{N2}	X_{NZ}	Y_N

Šaltinis: sudaryta pagal Šarkutė (2010:62).

Galimos politinių partijų įsmeninimo priežastys disertacijoje tiriamos pasitelkiant kokybinę lyginamąją analizę, o konkrečiai – *fs/QCA* ir *TOSMANA* kompiuterines programas.

Kintamųjų operacionalizacija. Politinės lyderystės įsmeninimas mokslinėje literatūroje dažniausiai matuojamas pagal tai, kiek galių priimti sprendimus partijoje turi jos lyderis. Tokia logika remiamasi ir šioje disertacijoje – Lietuvos politinių partijų lyderių įsmeninimas matuojamas partijų lyderių galia priimti sprendimus partijų viduje, t.y. kreipiamas dėmesys į tokius kintamuosius, kiek partijos lyderis gali įtakoti kandidatų atranką nacionaliniuose rinkimuose, kiek partijos lyderis dalyvauja partijos rinkiminės programos sudaryme, kokius santykius su partijos subjektais palaiko partijos pirmininkas ir koks vadovavimo stilius jam apskritai yra būdingas. Didelė partijos lyderio *įtaka sprendimų priėmime* (pavyzdžiui, galia pakeisti partijos skyrių ir partijos valdymo organų sudarytą rinkiminį sąrašą, vienašališkai priimti sprendimus) įvertinta kaip palanki sąlyga partijos lyderio įsmeninimui (šio kintamojo reikšmė žymima 1), o kolegialus sprendimų priėmimas ir partijos subjektų nuomonės paisymas žymima, kaip reikšmė netenkinanti partijos lyderio įsmeninimo (kintamojo reikšmė 0).

Partijos pirmininko *rinkimų konkurencingumas* iš esmės parodo, kiek partijoje yra pajėgių lyderių varžytis dėl partijos pirmininko posto (Benoit-Pilet, 2015). Taip pat tai rodo, ar partijoje egzistuoja nuomonių įvairovė, ar gali atsirasti opozicija esamam partijos lyderiui, tais atvejais kai jisai siekia perrinkimo. Tiems partijų pirmininkams, kurių rinkimai nebuvo konkurenciniai priskirta kintamojo reikšmė 1, nes tai didina partijų lyderių įsmenimą, o tiems atvejams, kai partijos lyderio rinkimai vyko konkurenciniu būdu, priskirta kintamojo reikšmė 0, ne tai nedidina partijos lyderio įsmeninimo.

Rinkimų rezultatų veiksnys svarbus įvertinant, ar partijos lyderis po sėkmingų nacionalinių rinkimų įgijo daugiau galių partijos viduje (žymima reikšme 1), ar nesėkmingi rinkimai kaip tik sumažino partijos lyderio galias ir autoritetą partijoje (žymima reikšme 0). Šis kintamasis įvertinamas analizuojant Lietuvos politinių partijų rinkimų rezultatus ir pagal informantų atsakymus į klausimą, kaip rinkimų rezultatai veikia partijos lyderio galias ir vaidmenį partijos viduje.

Partijų amžiaus kintamasis, analizuojant partijų lyderių įsmenintą lyderystę svarbus dėl to, kad tradicinės, konsolidavęsi politinės partijos nebėra valdomos jų įkūrėjų (priešingai nei naujos partijos) ir yra pergyvenusios visas tris partijos veiklos fazes: identifikacija, veiklos organizavimas ir stabilizavimas, ir pergyvenusios partijos depersonalizacijos etapą politinės partijos gyvenime. Kitaip tariant, tai

reiškia, kad konsoliduota politinė partija reikia laikyti tokią politinę partiją, kurios įkūrėjui pasitraukus ir partijos valdžią perėmus naujam lyderiui, partija sugeba išlikti politinėje arenoje ir toliau sėkmingai vykdyti savo veiklą, geba išlaikyti pritrauktus narius, sekėjus ir savo elektoratą, t.y. tai žymi partijos depersonalizaciją ir įsmeinto lyderio nebuvimą (šio kintamojo reikšmė 0), o įsmeintu partijos lyderiu reikia laikyti tokį lyderį ir partiją, kai pasitraukus partijos įkūrėjui partija nesugeba stabilizuoti savo veiklos ir išlaikyti turėtų rinkėjų (kintamasis KLA analizėje žymimas reikšme 1).

Masinės partijos organizacijos pergyvenimas matuojamas remiantis partijos ištakomis, narių skaičiumi ir analizuojant, kokią dalį narystės mokestis sudaro bendrų partijos pajamų. Partijos, įkurtos plačių visuomenės sluoksnių, turinčios daug narių ir kurių ženklią pajamų dalį (daugiau nei 10 proc.) sudaro narystės mokestis, laikomos partijomis pergyvenusiomis masinės organizacijos modelį (žymimos reikšme 0) ir depersonalizuotomis, o partijos, įkurtos siauro bendraminčių rato, turinčios nedaug narių ir iš nario mokesčio surenkančios labai mažą savo pajamų dalį, laikomos nepergyvenusiomis masinės organizacijos modelio ir todėl labiau linkusiomis būti priklausomomis nuo vieno lyderio ir sudarančios palankias sąlygas šio lyderio įsmeinimui.

Ideologinis kraštutimumas partijų lyderių įsmeinime svarbus tuo, kad toks kraštutimumas leidžia politiniams lyderiams naudoti kraštutinę, ekstremistinę retoriką, padeda jiems išsiskirti nuo kitų politinių partijų, o kraštutinės dešinės atveju suteikia galimybes naudoti populistinį diskursą. Tyrime Lietuvos politinių partijų ideologinės nuostatos analizuojamos remiantis tarptautinio tyrimo MARPOR (angl. Manifesto Research Project) pateikiamais duomenimis. Politinės partijos, kurioms būdingas ideologinis kraštutimumas, laikomos labiau linkusiomis būti įsmeintomis (priskiriama reikšmė 1), o tos, kurioms būdingas ideologinis nuosaikumas laikomos linkusiomis būti mažiau įsmeintomis (priskiriama reikšmė 0).

Partijų paramos prigimtis ir rinkėjų partinė tapatybė analizuojama remiantis porinkimine gyventojų apklausa ir partijų rinkimų rezultatais. Politinės partijos, kurios turi silpną partinę tapatybę su savo rinkėjais yra linkusios būti labiau įsmeintomis (priskirta reikšmė 1), nes šiems rinkėjams mažiau svarbūs yra partijų vertybiniai aspektai negu, kad partijų šūkiai, simbolika ir lyderiai, o partijos, kurios su savo rinkėjais yra užmezgusios pastovius ryšius, jų rinkėjai turi stiprią partinę tapatybę ir šios partijos surenka pastovų ar bent panašų rinkėjų balsų skaičių laikomos mažiau personalizuotomis (priskiriama reikšmė 0).

Kokybinės lyginamosios analizės metodu bus tikrinamos šios hipotezės:

- *Hipotezė₁*: Nekonkurenciniai partijos lyderio rinkimai didina partijų lyderių įsmeinimą.
- *Hipotezė₂*: Vienasmenis partijos lyderių sprendimų priėmimas didina politinių partijų lyderių įsmeinimą.
- *Hipotezė₃*: Sėkmingi nacionalinių rinkimų rezultatai didina partijos lyderio įsmeinimą politinėje partijoje.
- *Hipotezė₄*: Naujai susikūrusios politinės partijos yra kur kas labiau personalizuotos negu senbuvės.

- *Hipotezė₅*: Partijos neišgyvenusios tradicinės masinės partijos organizacijos modelio yra labiau linkusios būti personalizuotomis.
- *Hipotezė₆*: Partijos ideologinis kraštutinis didina partijos lyderio įsameninimą politinėje partijoje.
- *Hipotezė₇*: Silpna partijų ir jų rinkėjų politinė identifikacija didina partijos lyderio įsameninimą politinėje partijoje.

Siekiant išsiaiškinti priežastines partijų lyderių įsameninimo sąlygas, sudvireikšmintų kintamųjų pagrindu disertacijoje atliekami keturi priežastinių sąlygų konfigūracijų Būlio minimizacijos veiksmai – tai teigiamų baigčių, kai neįtraukiami logiškai galimi, bet nestebimi atvejai ir kai jie įtraukiami bei neigiamų baigčių, kai neįtraukiami logiškai galimi, bet nestebimi atvejai ir kai jie įtraukiami. Atsižvelgiant į disertacijoje naudojamų kintamųjų pobūdį, pasirinktas raiškiųjų KLA variantas (angl. *crisp sets*), kuriame naudojami tik dichotominiai kintamieji, turintys reikšmes „taip“ arba „ne“, kai kiekvienas atvejis priklauso arba nepriklauso aibei. Analizė atlikta su programine įranga „fs/QCA“ (angl. *fuzzy set Qualitative Comparative Analysis*) 2.5 versija. ir programa Tosmana ir jos 1.54 versija.

Analizės metu gauti sprendiniai parodo priežastinių sąlygų konfigūracijas, kurios potencialiai paaiškina partijų lyderių įsameninimą. Pažymėtina, kad KLA metu gauti sprendiniai nurodo tik tai, kad tam tikros sąlygų konfigūracijos yra susijusios su tam tikromis baigmėmis ir analizės rezultatai savaime dar nereiškia priežastinio ryšio, dėl ko nereikėtų iš karto daryti apibendrinančių teiginių. KLA metodologai pažymi, kad šiuo metodu paremta analizė neatstoja priežastinės gauto rezultato interpretacijos, kuri turėtų remtis tam tikromis prielaidomis ir teorijomis (Morkevičius, Norkus, 2011). Todėl gautos priežastinių sąlygų konfigūracijos, paaiškinančios tyrėjui aktualų reiškinį, aptariamos grįžtant prie teorinės ir atvejų analizės.

4. POLITINĖS LYDERYSTĖS ĮASMENINIMO LIETUVOS POLITINĖSE PARTIJOSE EMPIRINIS TYRIMAS

4.1 Lietuvos partijų lyderių analizės kintamieji

Šiame poskyryje analizuojama šešių Lietuvos politinių partijų – Darbo partijos, Lietuvos socialdemokratų partijos, Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdžio, Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungos, Tėvynės sąjungos – Lietuvos krikščionių demokratų ir partijos Tvarka ir teisingumas pirmininkų rinkimai, jų konkurencingumas, partijų lyderių galios ir vaidmenys partijos organizacijoje, analizuojami formalūs ir realūs partijos lyderių santykiai su partijos organizacijos subjektais ir aptariama galima rinkimų rezultatų (sėkmės/ nesėkmės) įtaka lyderystės įsmeitimui.

4.1.1 Lietuvos lyderių galia ir vaidmenys partijos organizacijoje

Partinė organizacija ir partijos lyderio galios, vaidmenys partijoje, formalūs ir realūs lyderių santykiai su partijos organizacijos subjektais ir rinkimų rezultatai, ir jų sėkmė, atskleidžia institucinę, partijos sukurtą lyderio aplinką, kurioje jam reikia veikti.

Partijos pirmininko rinkimai.

Darbo partijos (DP) (2015) statutas numato, kad kandidatus į partijos pirmininko postą partijos suvažiavimui gali siūlyti taryba ir partijos skyriai, o partijos pirmininko rinkimai gali vykti dvejopai. Pirmuoju atveju partijos pirmininką renka suvažiavimas (pirmininkas laikomas išrinktu, kai už jį balsuoja daugiau kaip pusė balsavime dalyvaujančių suvažiavimo delegatų. Jeigu rinkimuose suvažiavime dalyvavo daugiau kaip du kandidatai ir partijos pirmininkas neišrenkamas, tame pačiame suvažiavime rengiamas pakartotinis balsavimas, kuriame dalyvauja du kandidatai, gavę daugiausia delegatų balsų. Per pakartotinį balsavimą išrinktu laikomas kandidatas, gavęs daugiau delegatų balsų, neatsižvelgiant į suvažiavime dalyvavusių delegatų skaičių). Antruoju atveju partijos pirmininką partijos nariai gali rinkti tiesiogiai, pagal partijos tarybos patvirtintą tvarką. Sprendimą dėl rinkimų būdo ir tvarkos priima partijos taryba. Partijos pirmininkas laikomas išrinktu, kai tiesioginiuose rinkimuose dalyvavo daugiau nei pusė visų partijos narių ir už jį balsavo daugiau kaip pusė tiesioginiuose rinkimuose dalyvavusių partijos narių. Jeigu tiesioginiuose rinkimuose dalyvavo daugiau kaip du kandidatai ir partijos pirmininkas nebuvo išrinktas, tai rengiamas pakartotinis balsavimas, kuriame dalyvauja du kandidatai, gavę daugiausia balsų. Per pakartotinį balsavimą išrinktu laikomas kandidatas, gavęs daugiau balsų, neatsižvelgiant į tiesioginiuose rinkimuose dalyvavusių partijos narių skaičių (DP įstatatai, 12.2 str.). Paminėtina, kad DP dar nė karto savo pirmininko nerinko visuotiniuose rinkimuose – nuo DP įkūrimo partijos pirmininką renka suvažiavimo delegatai. Iš esmės toks partijos pirmininko rinkimo būdas yra demokratiškas, rinkimuose dalyvauja delegatai iš visų partijos skyrių.

Paminėtina, kad siūlyti atšaukti partijos pirmininką gali 1/3 partijos tarybos narių, tačiau tik DP suvažiavimas 2/3 dalyvaujančiųjų balsų dauguma turi teisę atšaukti partijos pirmininko įgaliojimus, nepasibaigus kadencijai, nepriklausomai nuo partijos pirmininko rinkimų būdo (DP įstatatai, 12.2 str.). Tai vėlgi rodo, kad partijos

elito galios yra apribotos ir svarbų vaidmenį, renkant lyderį, vaidina eiliniai partijos nariai.

Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdžio (LRLS) įstatai (2015) numato, kad kiekvienas partijos narys, esantis partijoje ilgiau negu 3 mėnesius, gali rinkti ir būti išrinktas į visus partijos organus ir skyriaus institucijas (27.1 str.). Tai reiškia, kad kiekvienas partijos narys gali būti išrinktas partijos pirmininku. LRLS įstatai taip pat numato du partijos pirmininko išrinkimo būdus: t.y. kai jį renka suvažiavimas, arba kai įstatų numatyta tvarka partijos pirmininkas gali būti renkamas visuotiniu partijos narių balsavimu (48.3). Paminėtina, kad LRLS pirmininkas renkamas dviejų metų kadencijai (83). Iki šiol taikytas LRLS partijos pirmininko rinkimų būdas visada buvo toks, kad partijos lyderį renka partijos suvažiavimo delegatai. Paminėtina, kad LRLS pirmininkas laikomas išrinktu, kai rinkimuose dalyvauja daugiau nei pusė delegatų arba visų narių ir už vieną iš kandidatų balsavo daugiau nei pusė suvažiavimo delegatų arba visų narių (85). Atšaukti LRLS partijos pirmininką iš užimamų pareigų gali tik partijos suvažiavimas (48.7), kuris partijos pirmininką ir išrinko.

Kiekvienas **Lietuvos socialdemokratų partijos (LSDP) (LSDP statutas, 2015)** narys gali siūlyti kandidatus į visus renkamus partijos organus, rinkti ir būti renkamu (10.5). Partijos grupė siūlo kandidatus į skyriaus ir LSDP valdymo organus (20.2). Tą patį gali daryti ir partijos skyriaus susirinkimas arba konferencija, t.y. aptarti ir siūlyti kandidatus į LSDP valdymo organus (29.6). Tai, kad kandidatus į partijos pirmininko postą gali siūlyti tiek eiliniai, nariai, tiek partijos skyriaus grupė, ar partijos skyrius, rodo, kad kandidatų siūlymo procedūra yra demokratiška ir palanki eiliniams partijos nariams.

Lietuvos socialdemokratų partijos pirmininką, kaip vienasmenį partijos valdymo organą, slaptu balsavimu renka suvažiavimas kas dveji metai. LSDP pirmininką partijos nariai taip pat gali rinkti tiesiogiai pagal LSDP tarybos patvirtintą tvarką. Sprendimą dėl rinkimų būdo priima bei nustato rinkimų datą LSDP taryba likus iki suvažiavimo ne mažiau kaip šešioms mėnesiams. Kandidatams į LSDP partijos pirmininkus būtinas 3 metų nepertraukiamas partinis stažas (LSDP statutas, 37 str.). Svarbu tai, kad LSDP tik 2017 m. pirmą kartą pasinaudojo partijos statute numatyta galimybe partijos lyderį rinkti tiesiogiai, o iki tol partijos pirmininką rinko suvažiavimo delegatai.

LSDP statuto 53 str. numato, kad „Renkant vienasmenius partijos, skyrių valdymo organus, laikomas išrinktu asmuo, surinkęs daugiau kaip pusę visų suvažiavime, susirinkime ar konferencijoje dalyvaujančiųjų balsų. Jei pasiūlyti vienas arba du kandidatai ir nei vienas jų negauna balsų daugumos, kandidatai siūlomi iš naujo, vyksta nauji rinkimai ir išrinktu laikomas pagal šio straipsnio pirmos dalies reikalavimą. Kai nė vienas kandidatas iš daugiau nei dviejų kandidatų nesurenka daugumos balsų, rengiamas antras balsavimo turas. Tuomet balsavimui pateikiami du pirmajame balsavimo ture daugiausiai balsų surinkę kandidatai, o išrinktu laikomas asmuo, surinkęs daugiau balsų. Jeigu antrajame ture abu kandidatai gauna vienodai balsų, rinkimai rengiami iš naujo“. LSDP pirmininkas už savo veiklą reguliariai atsiskaito LSDP suvažiavimui ir tarybai (38.6.), tačiau jo atšaukimo procedūra partijos statute numatyta nėra.

LVŽS pirmininką dviejų metų kadencijai iš kandidatų, kuriuos gali siūlyti suvažiavimo delegatai, partijos taryba, frakcijos ir skyrių susirinkimai, renka partijos suvažiavimas (LVŽS įstatai, 2014:4.7.1). LVŽS suvažiavimas yra teisėtas, jeigu jame dalyvauja ne mažiau kaip pusė delegatų. Sprendimai priimami paprasta LVŽS suvažiavime dalyvaujančių balsų dauguma (4.6.4). LVŽS įstatai iš esmės nurodo labai demokratišką kandidatų į partijos pirmininko postą siūlymo procedūrą, nes tą gali daryti ne tik partijos aukščiausios institucijos, bet ir partijų skyriai. Visgi paminėtina, kad LVŽS taikoma lyderio rinkimų procedūra, kai partijos pirmininką gali rinkti tik suvažiavimo delegatai, nors ir yra demokratiška ir palanki eiliniams partijoms nariams, tačiau partijos įstatai nenumato net teorinės galimybės, kad partijos pirmininką galėtų rinkti visi partijos nariai tiesioginiuose rinkimuose.

Išimtinai suvažiavimo kompetencijai priklauso LVŽS suvažiavimo rinktų (skirtų, tvirtintų) partijos organų atsistatydinimo patvirtinimas arba atšaukimas nepraėjus kadencijos laikotarpiui. Iniciatyvos teisę siūlyti atšaukti minėtus valdymo organus turi LVŽS suvažiavimo delegatai, partijos taryba, frakcijos ir skyrių susirinkimai (4.6.6.6). Vadinasi, LVŽS pirmininką renka suvažiavimo delegatai ir tik partijos suvažiavimo delegatai ir turi teisę atšaukti partijos pirmininką.

10 lentelė. Lietuvos politinių partijų kandidatų į partijos pirmininko postą iškėlimo, išrinkimo ir atšaukimo procedūros.

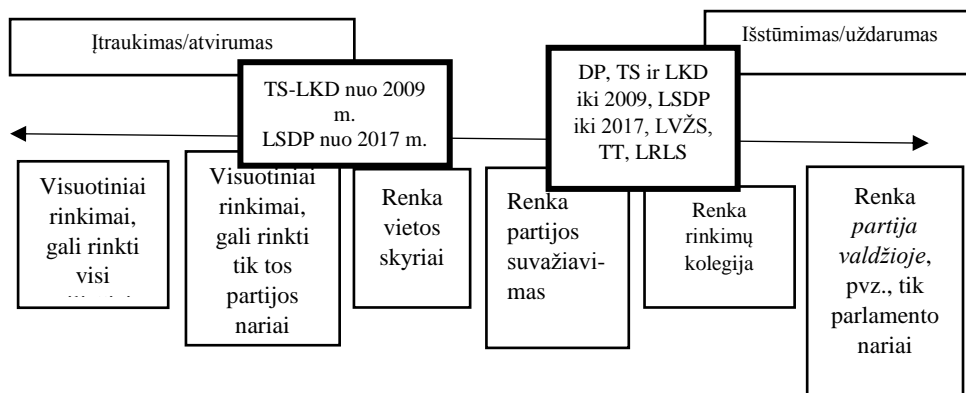
Partija	Kas gali siūlyti kandidatą	Kas gali rinkti	Kada laikomas išrinktu	Kas gali atšaukti
DP	Partijos suvažiavimui gali siūlyti taryba, partijos skyriai	Suvažiavimo delegatai; partijos nariai tiesiogiai pagal partijos tarybos patvirtintą tvarką	Kai už 1 iš kandidatų balsavo daugiau nei ½ suvažiavimo delegatų arba visų narių	Atšaukti partijos pirmininką <u>gali siūlyti 1/3 partijos tarybos narių</u> . Partijos suvažiavimas 2/3 dalyvaujančiųjų balsų nepriklausomai nuo partijos pirmininko rinkimų būdo.
LRLS	Partijos įstatuose nenurodyta	Suvažiavimo delegatai; gali būti renkamas tiesiogiai visuotiniu partijos narių balsavimu. Rinkimo būdą sprendžia taryba	Kai rinkimuose dalyvavo daugiau nei ½ delegatų arba visų narių ir už 1 iš kandidatų balsavo daugiau nei ½ suvažiavimo delegatų arba visų narių	Suvažiavimas gali atšaukti suvažiavimo rinktus asmenis
LSDP	Nariai, partijos skyriaus grupė, skyriaus	Suvažiavimo delegatai;	Kai už 1 iš kandidatų balsavo daugiau nei ½	Partijos statute nenumatyta

	susirinkimas ar konferencija	Tiesiogiai pagal LSDP tarybos patvirtintą tvarką	suvažiavimo delegatų arba visų narių	
LVŽS	Suvažiavimo delegatai, taryba, frakcijos ir skyrių susirinkimai	Suvažiavimo delegatai	Sprendimai priimami paprasta suvažiavime dalyvaujančių balsų dauguma	Suvažiavimo delegatų, tarybos, frakcijos ir skyrių susirinkimų siūlymu partijos suvažiavimas
TS-LKD	Taryba, bendrija LKD, frakcijos, bendruomenės ir skyrių susirinkimai (skyrių sueigos konferencijos)	Visi nariai	Turi surinkti daugiau kaip 1/2 rinkimuose dalyvavusių TS-LKD narių balsų	Suvažiavimas daugiau kaip 1/2 visų delegatų balsų dauguma
TT	Partijos įstatuose nenurodyta	Kongresas (suvažiavimas) slaptu balsavimu	Turi surinkti daugiau negu ½ kongrese dalyvaujančiųjų balsų	Kongresas 2/3 dalyvaujančiųjų balsų dauguma

Šaltinis: LSDP statutas (2015), LRLS (2015), DP statutas (2015), LVŽS įstatai (2014), TS-LKD įstatai (2015), TT įstatai (2015).

TS-LKD įstatai numato patį demokratiškiausią partijos pirmininko rinkimų būdą, nes partijos pirmininką iš kandidatų, kuriuos gali siūlyti taryba, bendrija LKD, frakcijos, bendruomenės ir skyrių susirinkimai (skyrių sueigos konferencijos), renka visi TS-LKD nariai (147.) Paminėtina ir tai, kad „pirmininko tiesioginiai rinkimai laikomi įvykusiais, kai juose dalyvauja ne mažiau kaip pusė visų TS-LKD narių“ (147.5), o „pirmininku laikomas išrinktas tas kandidatas, kuris surenka daugiau kaip pusę rinkimuose dalyvavusių TS-LKD narių balsų“ (147.6). Galiausiai TS-LKD įstatai numato, kad „pirmininką atšaukti nepasibaigus jo kadencijai gali suvažiavimas daugiau kaip pusės visų delegatų balsų dauguma“ (148). Vadinasi, nepaisant to, kad partijos lyderį renka visi nariai, atšaukimo procedūroje dalyvauja kur kas siauresni partijos sluoksniai.

Tvarkos ir teisingumo partijos, kaip ir LVŽS, pirmininką 2 metų kadencijai slaptu balsavimu paprasta dalyvaujančiųjų balsų dauguma renka kongresas (5.7). Partijos suvažiavimo delegatai, t.y. kongresas 2/3 dalyvaujančiųjų balsų dauguma turi teisę atšaukti pirmininko įgaliojimus, nepasibaigus kadencijai (5.7). TT partijos įstatuose nenurodyta, kas gali siūlyti kandidatus į partijos pirmininko postą, tačiau 3.3.1 str. nurodo, kad rinkti ir būti išrinktam į visus partijos organus yra kiekvieno partijos nario teisė.

6 pav. Lietuvos politinių partijų pirmininkų rinkimų būdai

Šaltinis: sudaryta remiantis LeDuc (2001:325) ir politinių partijų įstatų analize

Apibendrintai analizuojamų partijų pirmininkų rinkimų konkurencingumas ir demokratiškumas pavaizduoti 6 paveiksle. Kaip matyti iš atliktos analizės, uždariausią partijų pirmininkų rinkimų procedūrą taiko LVŽS ir TT, kurios numato, kad partijos pirmininkas gali būti renkamas tik partijos suvažiavimo delegatų. Į tarpinę padėtį patenka DP ir LSDP, kurių įstatuose numatyta partijos pirmininką rinkti tiek partijos suvažiavime, tiek tiesiogiai, ir šia galimybe LSDP pasinaudojo 2017 m. kai taikė tiesioginių ir visuotinių partijos pirmininko rinkimų būdą. Galiausiai į trečią grupę patenka TS-LKD, kuri gali būti įvardinta, kaip demokratiškiausia partija, kuri savo pirmininkus nuo 2009 m. renka tik tiesioginiuose visuotiniuose rinkimuose.

Rinkimų konkurencingumas parodo, kiek partijoje yra pajėgių lyderių varžytis dėl partijos pirmininko posto (Benoit-Pilet, 2015). Taip pat tai rodo, ar partijoje egzistuoja nuomonių įvairovė, ar gali atsirasti opozicija esamam partijos lyderiui, tais atvejais, kai jisai siekia perrinkimo. Tad analizuojant partijų lyderių rinkimų konkurencingumą dėmesys kreipiamas į tai, ar egzistuoja partijos nariams ir/ar suvažiavimo delegatams reali galimybė pasirinkti iš kelių alternatyvų, t.y. kandidatų.

DP nėra linkusi keisti įprastos Lietuvos partijoms pirmininko rinkimų tvarkos – šį sprendimą patiki suvažiavimo delegatams. Partijoje konkurenciniai rinkimai vyko tik tada, kai juose nesivaržė V. Uspaskich, t.y. 2006 m. ir 2016 metais. Paminėtina ir tai, kad 2015 m. partijos pirmininko rinkimuose V. Uspaskich nominavo savo įpėdinį ir partijos narius ragino balsuoti už V. Mazuronį (Irytas.lt, 2015). Ankstesniuose partijos pirmininko rinkimuose, t.y. 2013 metais V. Uspaskich DP partijos vairą perdavė iš pradžių V. Gapšui, o vėliau L. Graužinienei, tad tai taip pat nebuvo konkurenciniai rinkimai. Tai rodo, kad DP, išskyrus 2006 m. ir 2016 metus, partijos pirmininko rinkimai nebuvo konkurenciniai, o buvęs partijos pirmininkas ir jos įkūrėjas turi galią nominuoti ir savo būsimus įpėdinius.

LRLS įstatai nors ir numato, kad partijos pirmininkas renkamas visuotiniame partijos suvažiavime arba visuotiniuose rinkimuose, tačiau iki šiol partijos pirmininkai buvo renkami tik partijos suvažiavimo delegatų. Per 11 metų LRLS veiklos laikotarpį partijai vadovavo tik trys pirmininkai. Susikūrus naujai politinei partijai, jos vadovu tapo P. Auštrevičius, kuris rinkimuose apskritai jokio varžovo

nesulaukė. Jau po dviejų metų – 2008 m. partijos pirmininku išrinktas E. Masiulis. Paminėtina, kad 2008 m. LRLS rinkimuose dar buvo juntama reali konkurencija tarp partijos lyderių: P. Auštrevičiaus ir E. Masiulio. Pastarasis teigė, kad „laimėti padėjo kolegų noras sulaukti pokyčių“ (Digrytė, 2008), tačiau jau 2009 m. LRLS pirmininko rinkimuose E. Masiulis buvo vienintelis kandidatas, o 2011 m., 2013 m., ir 2015 m., konkurencija partijos pirmininko rinkimuose greičiau buvo parodomoji negu reali, nes visi kiti kandidatai surinko nuo 11 proc. iki 21 proc. suvažiavimo delegatų balsų (žr. 11 lentelę). Tai rodo, kad partijai vadovaujant E. Masiuliui, jis savo pozicijas, kaip partijos lyderis įtvirtino ir reali konkurencija partijoje nevyko. Iš esmės ši situacija LRLS pasikeitė tik po E. Masiulio korupcijos skandalo, įvykusio 2016 metų gegužės mėnesį, po kurio jau po tikruose, konkurenciniuose rinkimuose partijos pirmininku buvo išrinktas R. Šimašius.

LSDP statusas numato galimybę svarbiausią partijos pareigūną rinkti visuotiniuose partijos narių rinkimuose arba suvažiavime. Tačiau LSDP, rinkdama savo lyderį, visuotinių partijos narių dalyvavimą pirmininko rinkimuose išmėgino tik 2017 metais. Pirmieji LSDP konkurenciniai partijos lyderio rinkimai vyko tik 2009 metais, kuomet varžėsi A. Butkevičius ir Z. Balčytis, vėliau 2011 m. ir 2013 m. A. Butkevičius konkurento partijos pirmininko rinkimuose apskritai neturėjo ir tik 2017 m. jam nusprendus nebesiekti partijos lyderio posto, vėl LSDP įvyko konkurenciniai rinkimai, kur partijos pirmininką rinko jau visi partijos nariai ir kuriuos 52,05 proc. dauguma laimėjo G. Paluckas. LSDP pirmininkų rinkimų analizė rodo, kad nei A. M. Brazauskas, nei iš esmės A. Butkevičiaus rinkimai nebuvo konkurenciniai ir rinkimų delegatai neturėjo pasirinkimo.

TS-LKD (2015) įstatatai numato „vienas narys – vienas balsas“ rinkimų būdą ir nuo 2009 m. partija savo lyderį renka visuotiniuose partijos narių rinkimuose, kurie yra laikomi įvykusiais, kai juose dalyvauja ne mažiau kaip pusė visų TS-LKD narių. Pagal šį aspektą TS-LKD yra išskirtinė politinė partija Lietuvoje. Intensyvią kovą dėl TS-LKD partijos pirmininko posto ir santykinai „ramius“ DP ir LSDP vadovo rinkimus negalima sieti tik su skirtingu partijos lyderio rinkimų būdu. TS-LKD atveju rinkiminės konkurencijos priežastimi yra partijoje nuo 2008 m. veikiančios konservatorių ir krikščionių demokratų srovės. Visgi pažymėtina, kad TS-LKD pirmininko rinkimuose ypač iki TS ir LKD susijungimo, TS buvo būdingi nekonkurenciniai partijos pirmininko rinkimai, nes 1993-2006 metų laikotarpiu vykusiuose rinkimuose, suvažiavimo delegatai neturėjo jokio pasirinkimo ir mažą to, V. Landsbergis netgi nominavo savo įpėdinį 2003 metų TS lyderio rinkimuose (Žvaliauskas, 2007:171). Iš esmės konkurenciniais TS-LKD pirmininko rinkimais galima įvardinti visus nuo 2011 metų vykstančius pirmininko rinkimus, nors ankstesni lyderiai ir yra linkę nominuoti savo įpėdinius (V. Landsbergis nominavo A. Kubilių, o pastarasis G. Landsbergį).

11 lentelė. LSDP, DP, LVŽS, TS-LKD ir TT partijų pirmininkų rinkimų konkurencingumas

Partijos pirmininko rinkimų metai	Laimėjęs kandidatas	Antrasis kandidatas
LSDP 2001, 2003, 2005	100% A. M. Brazauskas	-

	2007 05	82% G. Kirkilas	18% J. Olekas
	2009 03	55,1% A. Butkevičius	40,5% Z. Balčytis
	2011, 2013	100% A. Butkevičius	-
	2015	76,3% A. Butkevičius	23,7% A. Sysas
	2017	52,05% G. Paluckas	47,95% M. Sinkevičius
DP	2003, 2006	100% (V. Uspaskich)	
	2006 08	52% K. Daukšys	39% L. Graužinienė
	2007 11, 2010	100% V. Uspaskich	-
	2013	100% V. Gapšys	-
	2013	100% L. Graužinienė	-
	2015 05	70,1% V. Mazuronis	29,9% A. Paulauskas
	2016 12 11	53,8% Ž. Pinskiuvienė	46,2% R. Janickas
TS	1993, 1996, 1998, 2000	100% V. Landsbergis	-
	2003, 2004	100% A. Kubilius	-
	2006	79 % A. Kubilius	16,1% P. Ragauskas
TS-LKD	2009	90,6% A. Kubilius	3,4% G. Songaila
	2011	54,61% A. Kubilius	45,49% I. Degutienė
	2013 (I turas)	45,3% A. Kubilius	36,8% V. Landsbergis
	2013 (II turas)	53,4% A. Kubilius	46,6% V. Landsbergis
	2015 (I turas)	49,2% G. Landsbergis	42,5% I. Degutienė
	2015 04 (II turas)	56% G. Landsbergis	44% I. Degutienė
	2017 02 11-12	62,4% G. Landsbergis	19,11% P. Saudargas
LVS	1990	P. Bėčius	
LVP	1994	A. Vaižmužis	
	1998	R. Karbauskis	
VNDPS/LVLS	2001, 2005	100% K. D. Prunskienė	-
LVLS	2009 02	57% R. Karbauskis	43% G. Didžiokas
LVŽS	2012 01, 2014 10, 2017 01	100% R. Karbauskis	-
TT	2002	100% R. Paksas	-
	2003	100% V. Mazuronis	-
	2004 12	88% R. Paksas	12% V. Valevičius
	2007 05	90% R. Paksas	10% V. Mazuronis
	2008, 2010 12, 2012	100% R. Paksas	-
12	2014 12	80,2% R. Paksas	19,8% V. Mazuronis
	2016 12	100% R. Žemaitaitis	-
LRLS	2006	P. Auštrevičius	-
	2008 02	69,6% E. Masiulis	28,7% P. Auštrevičius
	2009 10	100% E. Masiulis	-
	2011 10	86,5% E. Masiulis	13,5% O. Balžekienė
	2013 10	89% E. Masiulis	11% L. Andrikis
	2015 10	75% E. Masiulis	21% A. Guoga
	2016 06 (I turas)	48,5% R. Šimašius	29,6% E. Gentvilas
	2016 06 (II turas)	53,7% R. Šimašius	46,3% E. Gentvilas

Šaltinis: iki 2006 metų duomenys iš Žvaliauskas (2007:169-174), 2007-2015 m. DP, LSDP ir TS-LKD duomenys iš Krupavičius, Simonaitytė (2016:268-269), kitų partijų 2007-2015 ir 2016-2017 m. duomenys iš partijų internetinių puslapių.

LVŽS atveju, partijos pirmininko rinkimai pasižymėjo konkurencija tik 2009 metais, kuomet juose konkuravo R. Karbauskis ir G. Didžiokas. Po to visuose partijos pirmininko rinkimuose dalyvavo tik vienas kandidatas – R. Karbauskis, tad LVLS, o vėliau LVŽS suvažiavimo delegatai iš esmės ne rinkdavo naują partijos pirmininką, o tik įteisindavo jau esamą.

Nekonkurenciniai partijos pirmininko rinkimai vyksta ir **TT**, kur nuo 2002 m. R. Paksas būdavo vienintelis kandidatas (2003 m. vienintelis kandidatas buvo ir V. Mazuronis). Išimtis buvo 2014 m. rinkimai, kuriuose R. Paksas turėjo varžovą, bet sugebėjo surinkti daugiau nei 80 proc. suvažiavimo delegatų balsų. Iš esmės situacija nepasikeitė ir jam atsistatydinus iš partijos pirmininko posto, nes 2016 m. partijos pirmininko rinkimuose R. Žemaitaitis vėlgi buvo vienintelis kandidatas į partijos lyderio postą. Visgi būtina pažymėti, kad tokia situacija yra daugelio naujų, t.y. iki kelių dešimtmečių veikiančių partijų bruožas, nes partijos dar nėra spėjusios užsiauginti lyderių pamainos ir tai nebūtinai yra vidinės nedemokratijos požymis.

11 lentelėje matyti, kad konkurenciniai partijos lyderio rinkimai nuo 2011 metų vyksta TS-LKD, taip pat konkurenciniai partijos pirmininko rinkimai 2016 m. vyko LRLS ir 2017 m. LSDP. Visgi TS-LKD atveju reikėtų paminėti, kad A. Kubilius pasitraukdamas iš partijos lyderio posto labai rėmė ir iš dalies būsimo partijos lyderiu nominavo G. Landsbergį, tad nors rinkimai buvo konkurenciniai, nes dalyvavo du lygiaverčiai kandidatai, demokratijos procedūrų laikymosi šiuo atžvilgiu TS-LKD viduje trūksta. TS-LKD, LRLS ir LSDP atvejai patvirtina, kad visgi dažniausiai partijos lyderio rinkimams daugiau demokratijos ir konkurencingumo įneša visiems partijoms nariams, o ne tik suvažiavimo delegatams suteikta balsavimo teisė. Tačiau visgi negalima būtų tvirtinti, kad tiesioginiai partijos lyderio rinkimai yra be trūkumų, nes ir interviu metu informantai pastebėjo, kad balsavimu skyriuose galima manipuliuoti (žr. 4.1.2 poskyrį). Tad visuotiniai rinkimai nors ir įneša daugiau demokratijos į partijos vidinį gyvenimą ir partiją mobilizuoja, visgi jų nauda partijai neturėtų būti absoliutinama.

Partijos lyderio funkcijos ir galios. Kiekvienos politinės partijos tikslas yra rinkimų būdu ateiti į valdžią ir kiekviena politinė partija siekdama šio tikslo atlieka dvi labai svarbias funkcijas: atranka ir iškelia kandidatus rinkimuose ir visuomenei pristato savo rinkimines programas. Šių funkcijų įgyvendinimas yra svarbus kiekvienai politinei partijai ir visiems subjektams: partijos lyderiui, partijos elitui ir eiliniams nariams, nes pagal tai, kiek jie dalyvauja ir yra įtraukti į šių funkcijų įgyvendinimą galima spręsti, kiek įtakos ir galios jie turi partijos organizacijoje. Todėl toliau aptariamos šios dvi partijų funkcijos ir partijų lyderių vaidmuo jas įgyvendinant.

Kandidatų atranka ir iškėlimas rinkimuose. Pati svarbiausia kiekvienos politinės partijos funkcija yra dalyvavimas rinkimuose ir siekis rinkimų būdu ateiti į valdžią. Šiai funkcijai įgyvendinti politinės partijos savo organizacijos viduje sudaro savo kandidatų rinkiminius sąrašus, todėl svarbu išsiaiškinti, kaip vyksta šios

procedūros ir kokią galią sudarant partijos rinkiminį sąrašą turi kiekvienos analizuojamos politinės partijos lyderis.

Kiekvienas **DP** narys turi teisę „siūlyti partijos kandidatus ir būti iškeltam partijos kandidatu į valstybės, Europos Sąjungos bei vietos valdžios ir valdymo institucijas“ (4.1.4). DP sprendimų priėmimo pradžia yra vietos partinių struktūrų lygmenyje – skyriaus susirinkimas formuoja kandidatų sąrašą vietos savivaldybės tarybos rinkimams, kelia kandidatą į vietos savivaldybės tarybos narius – merus arba paveda tai atlikti skyriaus tarybai ir teikia juos tvirtinti partijos tarybai (8.2.9). Po to skyriaus taryba „Skyriaus susirinkimo pavedimu tvirtina kandidatų sąrašus vietos savivaldybių tarybų rinkimams“ (10.7.3). Galiausiai, partijos taryba „tvirtina kandidatų į savivaldybių tarybas sąrašus ir kandidatus į savivaldybių tarybos narius – merus (14.3.18)“. Taip pat paminėtina, kad skyriaus susirinkimas „teikia prezidiumui siūlymus dėl <...> kandidatų į LR Seimo narius sąrašo sudarymo bei dėl kandidatų vienmandatėse rinkimų apygardose iškėlimo, kandidatus į Europos Parlamento narius ir kandidatą į Lietuvos Respublikos Prezidentus“ (8.2.10). Partijos prezidiumas „rengia partijos kandidatų į Seimą sąrašo projektą bei kandidatų į Seimą vienmandatėse, daugiamentatėse apygardose išdėstymo projektą, kandidatų į Europos Parlamentą sąrašo projektą ir teikia juos svarstyti partijos tarybai“ (15.3.7). Toliau sprendimų vieta persikelia į suvažiavimą, kuris pats tvirtina (11.7.12 ir 11.7.13) arba gali įgalinti tarybos narius (14.3.17) tvirtinti DP kandidatus į Seimo ir EP narius bei kandidatą į Lietuvos Respublikos Prezidento postą. Kaip matyti, pagal DP statutą, partijos kandidatų į rinkimus atranka yra aiškiai apibrėžta, formalizuota ir pagal statutą partijos lyderis neturi galių atrinkti kandidatų į rinkimus, nebent jo galios pasireiškia partijos organų, tokių, kaip prezidiumo, valdybos ar tarybos veikloje.

Visgi realioje, o ne tik formaliai apibrėžtoje partijos veikloje, interviu metu informantai patvirtino, kad partijos galutinis rinkiminis sąrašas yra sudaromas partijos centrinėje būstinėje:

„Kartais tam, kad sąrašo informacija neišeitų plačiai, būna tam sudaryta valdyba, kuri ir sudaro galutinį sąrašą. Kas liečia DP sąrašų sudarymą – paskutinį sudarymą – kiek pamenu jau paskelbiant VRK per paskutines 3 valandas tas sąrašas buvo pakeistas 8 ar 9 kartus.

[O kas jį pakeitė?]

Garbės pirmininkas, partijos vadovybė, bet aš žinau, kad kai kurių žmonių pozicija sąrašė paskutinę valandą keitėsi daug kartų. Viktoras valdė partiją savo ambicijom, savo reikmėm. Anksčiau buvo tikrai profesionalus žmogus, paskui gal su sveikata kažkas pasidarė, nes logiškumo nėra. Tie ministrai mūsų, kurie nusišnekėjo, kurie padarė neigiamų įtakų, jie buvo išreitinguoti aukštai, tai čia buvo absurdas išvis, o buvo žinomų žmonių kurie numesti į sąrašo galą...na čia ne privatus verslo valdymas. Žiūrėjo pagal tai, kas patinka, kas nepatinka...niekas nežiūrėjo į reitingus, į populiarumą, į jo vardą, ar jis susitęsęs ar ne...“ (DP INF1).

Interviu metu surinkti duomenys taip pat atskleidžia, kad nepaisant to, kuris partijos pirmininkas vadovavo Darbo partijai, partijos įkūrėjo V. Uspaskich nuomonė visada buvo ir yra lemiamą. Tad šiuo atveju svarbu pažymėti, kad lemiamas galias partijoje turi net ne partijos pirmininkas, o partijos Garbės pirmininkas.

Atrenkant kandidatus į nacionalinius rinkimus **LRLS** kiekvienas partijos narys turi teisę „siūlyti partijos kandidatus ir būti iškeltam partijos kandidatu į valstybės, Europos Sąjungos ir savivaldybių valdžios bei valdymo institucijas“ (27.5). LRLS sprendimų priėmimo pradžia yra vietos partinių struktūrų lygmenyje – visuotinis skyriaus narių susirinkimas (konferencija) teikia partijos valdybai skyriaus siūlomus kandidatus rinkimuose į Seimą ir Europos Parlamentą (42.6). Tada LRLS valdyba teikia tvirtinti tarybai partijos keliamus kandidatus bei jų sąrašus Seimo ir Europos Parlamento rinkimuose (69.16). Kitame etape LRLS taryba valdybos teikimu slaptu balsavimu reitinguoja ir tvirtina į Lietuvos Respublikos Seimo ir Europos Parlamento narius partijos keliamus kandidatus ar jų sąrašus. Galutinį sprendimą dėl kandidatų ir jų sąrašų priima valdyba, jeigu gavo konkrečius tarybos įgaliojimus, bei Tarybos patvirtintą konkrečią reitingavimo rezultatų keitimo tvarką (58.8). Galiausiai tik LRLS suvažiavimas tvirtina partijos keliamą pretendentą būti kandidatu į LR Prezidentus arba gali deleguoti šią funkciją partijos tarybai (48.10). Interviu metu informantai pažymėjo, kad partijos pirmininkas gali 10 proc. rinkiminio sąrašo koreguoti savo nuožiūra, tačiau net ir tai padaręs, savo sprendimą partijos pirmininkas turi pristatyti valdybai ir gauti jos pritarimą:

Paprastai būdavo taip, kad būna reitingavimas partijos taryboje ir po to reitingavimo partijos pirmininkas turi teisę (čia jau kaip mes susitariam), bet dažniausiai turi tam tikrą tašką, vadinamų reitingo balų skaičių, kuriuos jis gali išdėliot ir tokiu būdu pakeisti vietas, kurios buvo išreitinguotos partijos narių, kitaip, taip kaip atrodo pirmininkui. Bet partijos pirmininkas tai padaręs, vis tiek turi nešti į partijos valdybą ir ten vėl turėt pritarimą. (LRLS INF4).

Taigi, nors kandidatų atranka į nacionalinius rinkimus ir yra pakankamai centralizuota, t.y. vyksta nacionaliniuose partijos organuose, tačiau dalyvauti kandidatų atrankos procese gali platūs partijos narių sluoksniai, kur partijos lyderis vienasmeniškai priimti sprendimų negali.

LSDP į kandidatų parinkimo procedūrą yra įtrauktos visos vietos lygmens partinės institucijos ir kiekvienas LSDP narys „gali siūlyti kandidatus į visus renkamus partijos organus, rinkti ir būti renkamam“ (10.5). Mažiausia partinė struktūra – partijos grupė – turi įgaliojimus parinkti ir pasiūlyti kandidatus į Seimo ir EP narius, kandidatą į Respublikos Prezidentus poskyrio (arba skyriaus) tarybai (20.2). Poskyrio taryba apibendrina grupių pateiktus pasiūlymus ir toliau teikia juos skyriaus prezidiumui (tarybai) (26.1). Galiausiai, skyriai „Aptaria ir siūlo LSDP tarybai kandidatus į LR Seimo narius, kandidatą į LR Prezidentus ir kandidatus į Europos Parlamento narius“ (29.2). Paminėtina, kad partijos skyriai taip pat iškelia kandidatus į savivaldybių tarybas (29.3). Tokiu būdu sprendimų priėmimas persikelia į centrinės partijos institucijas. LSDP suvažiavimas (konferencija) priima galutinį sprendimą – kelia kandidatus į Seimą, EP, kandidatą į Respublikos Prezidentus (36 strp.). Visgi paminėtina, kad partijos taryba „Esant reikalui, turi teisę patikslinti kandidatų į Seimą, EP sąrašą ir iškelti kandidatus Seimo, EP rinkimuose“ (40.5). Tad kaip matyti, pagal LSDP statutą, partijos kandidatų į rinkimus atranka yra aiškiai apibrėžta ir formalizuota, o partijos lyderis neturi galių atrinkti kandidatų, nebent jo galios gali būti išreikštos partijos organų, tokių, kaip prezidiumo, valdybos ar tarybos veikloje.

Visgi interviu metu paklausus, „Kokią įtaką turi partijos pirmininkas atrenkant kandidatus Seimo rinkimuose?“, informantai patvirtino, kad realybėje partijos lyderis nors ir „*Nėra visagalis, apverstas negali, bet įtakoti gali, nes jo atsakomybė yra rezultatas.*“ (LSDP INF7).

LSDP INF8 patvirtino, kad

„sąrašo sudarymas buvo kolegialus sprendimas, mes reitingavome pagal žinomumą ir darbą partijoje, t.y. to nebedarė skyriai. Partijos pirmininkas turi tam dalyvauti. Vadui <...> leista ten 10 žmonių ir per 100 vietų stumdyti. Ar tai gerai, ar blogai? Rezultatas parodė, kad blogai, nes pastumti buvo tie kurie arba blogai gavo arba dabar elgiasi visiškai ne taip“ (LSDP INF8).

Tą patį patvirtino ir LSDP INF9:

„Šiaip partijos pirmininkas turi galią pakiloti, irgi nustatyta per kiek, ir turi tam tikrą balų skaičių, tai apsiskaičiuoji per kiek ir ką gali pakelti, bet tam taip pat turi būti ir argumentai. Aš atkreipiu dėmesį ir į tai, jei žmogus labai žinomas, aktyviai domisi politika, bet jisai tų balų per mažai surinko. Tai yra žinoma tvarka ir tai nėra taip, kad partijos pirmininkas susėdo su kuo nors ir viską nusprendė. Yra kriterijai ir pagal juos būdavo ir tai...tuos žmones kuriuos aš perkilodavau, aš pristatydavau prezidentui ir jei reikia tarybos posėdyje.“ (LSDP INF9).

Tai rodo, kad LSDP partijos pirmininkas gali daryti įtaką partijos rinkiminiam sąrašui, tačiau ji yra ribota. Partijos pirmininkas gali tik iš dalies koreguoti sudarytą sąrašą ir turi gauti partijos valdymo organų pritarimą savo atliktoms korekcijoms.

Kiekvienas **TS-LKD** narys turi teisę „siūlyti TS-LKD kandidatus ir būti iškeltam TS-LKD kandidatui į valstybės valdžios ir vietos savivaldos organus (17.2)“, o TS-LKD pirmieji sprendimai taip pat pirmiausiai yra priimami vietos lygmenyje. Skyriaus susirinkimas turi įgaliojimus „teikti pasiūlymus partijos prezidentui dėl kandidatų į Seimo ir EP narius iškelimo“ (68.3). Taip pat į kandidatų kėlimo procedūrą yra įtraukta ir skyriaus taryba, jei skyrius nepriklauso skyrių sueigai. Tuomet skyriaus taryba gali sudaryti vietos kandidatų atrankos komitetą, kuris skyriaus tarybai siūlo perspektyvius kandidatus į Seimą, savivaldybių tarybas ir politinio pasitikėjimo pareigas valstybės tarnyboje (78). Jeigu skyrius priklauso skyrių sueigai, tuomet „Sueigos taryba gali sudaryti vietos kandidatų atrankos komitetą (jame turi būti atstovaujama bendrija LKD ir frakcijos), kuris tarybai siūlo perspektyvius kandidatus į Seimą, savivaldybių tarybas ir politinio pasitikėjimo pareigas valstybės tarnyboje“ (104 str.).

Toliau sprendimų priėmimas persikelia į centrinės institucijas. Partijos prezidentas, atsižvelgdamas į taryboje vykusio reitingavimo rezultatus, rengia TS-LKD kandidatų į Seimą projektą ir teikia jį svarstyti partijos tarybai (158.2). Taryba, atsižvelgdama į priežiūros komiteto išvadas, ar nėra padaryta nusižengimų, dėl kurių siūlomi kandidatai negalėtų būti įtraukti, tvirtina partijos prezidentui pateiktus kandidatus į Seimą ir EP (135.10). Tad, kaip matyti, atrenkant partijos kandidatus, lyderiui TS-LKD įstatuose numatyto vaidmens nėra, tačiau yra tvarka, kuria vadovaujantis, partijos pirmininkas gali daryti įtaką rinkiminiam sąrašui. INF13 paminėjo, kad tiek A. Kubilius, tiek G. Landsbergis galėdavo pridėti pasirinktiems

kandidatams iki 10 proc. balsų: „2016 m. Seimo rinkimuose G. Landsbergis irgi turėjo tuos 10 proc. ir visus tuos jaunus pakėlė. Mano supratimu tai yra klaida. Adomėno išsireiškimu, politinius broilerius augina. Bandė auginti ir nebūtinai iš tų jaunikačių išauga kokie politikai arba rinkėjai juos pastebi. Partijos žmonių reitingavimas paprastai atitinka paskui jau žmonių balsavimą. Jisai labai koreliuoja“. Šią partijos lyderio galią patvirtino ir kiti TS-LKD informantai, tiesa, pažymėdami, kad partijos pirmininkas negali to vienašališkai padaryti – turi savo sprendimą dėl kandidatų perreitingavimo pristatyti partijos valdymo organams ir jie priima galutinį sprendimą.

Kiekvienas LVŽS narys turi teisę „būti įtrauktas į kandidatų sąrašus rinkimams į įvairias savivaldybės, valstybės, Europos Parlamento ir kitas Europos Sąjungos bei tarptautines struktūras“ (3.5.2). Skyriaus susirinkimas „svarsto ir siūlo kandidatus į Seimo narius ir kitas renkamas valstybės institucijas“ (4.5.5.2). Taip pat „pagal įstatymų nuostatas siūlo LVŽS tarybai kandidatus į savivaldybių tarybas“ (4.5.5.4). Būtent LVŽS partijos taryba ir yra svarbiausias organas, kur priimami sprendimai dėl kandidatų: „tvirtina visų lygių rinkimų programas, kandidatų į Lietuvos Respublikos Seimą ir Europos Parlamentą sąrašus, kandidatą į Lietuvos Respublikos Prezidentus ar priima sprendimą dėl paskelbto kandidato rėmimo (4.8.3.4)“. Paminėtina, kad dar prieš tai partijos valdyba „aptaria LVŽS partijos narių kandidatūras į visas valstybės ir savivaldybių valdžios institucijas“ (4.9.5.3). Tad, kaip matyti, atrenkant partijos kandidatus, lyderiui LVŽS įstatuose numatyto vaidmens nėra. LVŽS atstovo paklausus, kokią įtaką turi partijos pirmininkas atrenkant kandidatus Seimo rinkimuose, sulaukta tokio atsakymo

„Didelę. Ramūnas buvo tas žmogus, kuris daugiausiai įtakos turėjo, be jokios abejonės. Ir čia pasireiškia jo bloga savybė – jis atrinko pačius geriausius iš geriausių...ANOT JO...bet tai nebuvo pagal nuopelnus partijai, ar jam asmeniškai. Tai nebuvo jokio asmeniškumo. Tai buvo ir pliusas ir minusas. Pliusas, nes buvo atrinkti tikrai solidūs žmonės, minusas – buvo ir klaidų, galėtų būti žmonių ir iš partijos, kurie suvoktų ką čia daryti“ (LVŽS INF10).

Kiti LVŽS informantai taip pat patvirtino, kad partijos lyderis R. Karbauskis buvo labai įtakingas, sudarant 2016 m. partijos rinkiminį sąrašą Seimo rinkimuose: „jisai turėjo didžiausią įtaką, bet gal nelemiamą. Todėl, kad ir taryba, ir valdyba daug diskutavo, buvo įtraukti ir nepartiniai žmonės, ir būsimas premjeras“ (LVŽS INF11). Tai rodo, kad LVŽS lyderis turi labai dideles galias įtakoti svarbiausius sprendimus savo politinėje partijoje.

Kiekvienas TT narys turi teisę „siūlyti partijos kandidatus ir būti iškeltam partijos kandidatų į valstybės bei vietos valdžios ir valdymo institucijas“ (3.3.3). TT skyriaus susirinkimas arba konferencija „formuoja kandidatų sąrašus vietos savivaldybių tarybų rinkimams arba paveda tai atlikti skyriaus tarybai ir teikia juos tvirtinti partijos valdybai. Tais atvejais, kai savivaldybės teritorijoje yra daugiau nei vienas skyrius, kandidatų sąrašus formuoja ir teikia tvirtinti partijos valdybai savivaldybės koordinacinė taryba, atsižvelgdama į skyrių siūlymus“ (4.6.6). Toliau sprendimo teisė gali būti perleidžiama skyriaus valdybai, kuri „skyriaus susirinkimo pavedimu sudaro kandidatų sąrašus vietos savivaldybių tarybų rinkimams“ (4.8.4). Paminėtina, kad skyriaus susirinkimas arba konferencija taip pat dalyvauja atrenkant

kandidatus nacionaliniuose rinkimuose – „svarsto ir teikia siūlymus valdybai dėl kandidatų į Lietuvos Respublikos Seimo narius sąrašo sudarymo bei dėl kandidatų vienmandatėse rinkimų apygardose iškėlimo“ (4.6.8). Toliau kandidatų tvirtinimo procedūra persikelia į centrinę partijos organizaciją, kur TT prezidiumas „teikia valdybai kandidatus į Lietuvos Respublikos Seimo narius vienmandatėse rinkimų apygardose, kandidatus į Europos Parlamentą, narius bei kandidatus į LR Seimo narius daugiamandatėje rinkimų apygardoje“ (5.23 ir 5.24). Partijos valdyba „sudaro ir teikia kongresui arba kongresui įgaliojimus tarybai tvirtinti partijos kandidatų į Europos Parlamento narius bei Lietuvos Respublikos Seimo narių sąrašus ir kandidatus vienmandatėse apygardose, teikia siūlymus kongresui arba kongresui įgaliojimus tarybai dėl šio sąrašo sujungimo su kitų partijų kandidatų sąrašais, siūlo tarybai partijos kandidatą (kandidatus) į Lietuvos Respublikos Prezidento postą“ (5.14.11). Nacionaliniame lygmenyje svarbų vaidmenį vaidina partijos suvažiavimo institucija – suvažiavimas, kuris „valdybos teikimu tvirtina arba įgalioja tarybą tvirtinti partijos kandidatų į Europos Parlamento narius sąrašą, kandidatų į Lietuvos Respublikos Seimo narius sąrašą daugiamandatėje rinkimų apygardoje ir kandidatus į Lietuvos Respublikos Seimo narius vienmandatėse rinkimų apygardose“ (5.1.13). Taip pat TT kongresas, kuris „tarybos teikimu tvirtina partijos kandidatą į Lietuvos Respublikos Prezidento postą arba įgalioja tai atlikti partijos tarybą“ (5.1.15.). Tad, kaip matyti, atrenkant partijos kandidatus, lyderiui TT įstatuose numatyto vaidmens ir priskirtų galių nėra. Tačiau interviu metu informantams uždavus klausimą „Kokią įtaką turi partijos pirmininkas atrenkant kandidatus Seimo rinkimuose?“ INF16 atsakė:

„Džiaugiuosi, kad prieš du metus man pavyko įtikinti Paksą, kad nebedalyvautų šitie dalykai. Aš labai džiaugiuosi, kad rinkiminį sąrašą sudaro pagal tam tikrą reitingavimo schemą prezidiumas ir mažiau tų kalbų ir diskusijų, nes skyrių balsavimu galima labai manipuliuoti. Reitingavimas ir vidiniai partijos dalykai negali išeiti į viešumą. Aš tikrai pritarčiau, kad apskritai rinkėjai sudarytų sąrašą, bet kol to nėra, tai turi būti partijos viduje pagal tam tikrus kriterijus.

Anksčiau būdavo, kad prezidiumo nariai arba du pavaduotojai vienasmeniškai statydavo, rašydavo sąrašą, nors vadas tam prieštaraudavo, bet Valentinas [Mazuronis] turėjo savo įsitikinimus. Partijos pirmininkas neturi galimybės pastumti ar kiek pakeisti rinkiminį sąrašą. 2007 m. man pasakojo, kad Paksas pakėlė kelis žmones Vilniaus rinkiminiame sąraše, bet tu gali kelti kiek nori – balsuoja žmonės ir jie finale nusprendžia. Reikia pažinoti savo partijos narius ir suvokti ką jis dirba ir ar jis gali balsuoti, o ne susitarus skyriams reitinguoti – nes žmonės nubalsuoja taip kaip jiems atrodo.

Aš pasakiau kad jaunimo lyga turi gauti kas penktą vietą, čia jau mano sprendimas, nes tada tas jaunimas niekada neateis“ (TT INF16).

Kito TT nario, TT INF17 nuomone, kadangi partijos pirmininkas pats stipriai daro įtaką tam, kokie žmonės sudarys partijos prezidiumą, tai ir kandidatų atranka vyksta labai siaurame rate, kur partijos pirmininkas turi labai daug sprendžiamosios galios. Kitas TT informantas patvirtino, kad TT pirmininkas R. Paksas rinkiminio

sąrašo sudarymo teise naudojosi: „*Be abejonės įtaką didžiulę turi partijos pirmininkas, ir tai ne paslaptis, ir dažnai. [Ar galėtų partijos pirmininkas pakeisti rinkiminį sąrašą?] Aš manau, kad taip, na gal ten atsižvelgs į vieną kitą kolegą, artimesnio kolegą nuomonę, bet taip iš esmės tai išsidėlios taip, kaip jis norės.*“ (TT INF18).

TT atvejis parodo, kad partijos pirmininkas visgi turi didesnę negu įprasta politinėse partijose galią sudaryti partijos rinkiminį sąrašą nacionaliniuose rinkimuose.

Aptarus visų partijų rinkiminių sąrašų sudarymo tvarką, matyti, kad analizuojamas politines partijas galima suskirstyti į dvi grupes. Pirmai grupei priklauso politinės partijos, kur partijos lyderis turi didelę įtaką atrenkant ir reitinguojant kandidatus – DP, LVŽS ir TT. Antrai grupei, kur partijos lyderių galia yra stipriai apribota partijos vidaus valdžios organų: LRLS, LSDP ir TS-LKD. Pastarosiose politinėse partijose partijos lyderio sprendimas kiek nors pakeisti partijos rinkiminį sąrašą dar turi būti patvirtintas partijos valdyboje ar prezidiume.

Rinkiminės programos rengimas. Visose Lietuvos politinėse partijose veikia komitetai, kurie gali prisidėti prie partijos politikos formavimo įvairiose srityse. Parengtą partijos programą tvirtina suvažiavimo delegatai. Iš kitų partijų išsiskiria tik TS-LKD, kurios prezidiumas teikia partijos tarybai tvirtinti partijos programų rengimo grupes, organizuoja bei koordinuoja partijos programų projektų parengimą.

DP programos projektą ruošia partijos komitetai (19.8) ir prezidiumas (15.3.6), partijos visų lygių rinkimines programas tvirtina taryba (14.3.15), o partijos programą priima ir keičia suvažiavimas (11.7.2). Taip pat pažymėtina, kad DP egzistuoja patariamasis partijos valdymo organas pirmininkų taryba, kuri „teikia pasiūlymus prezidiumui dėl atskirų programų rengimo, jų įgyvendinimui reikiamų struktūrų sudarymo ir vykdytojų parinkimo“ (16.3.2.). Partijos frakcija yra įpareigota laikytis partijos programinių nuostatų, nes „Vykdydama partijos programą frakcija konsultuojasi su partijos prezidiumu“ (20.4.). Tačiau partijos lyderio vaidmuo, rengiant partijos rinkiminę programą, partijos statute reglamentuojamas nėra.

LRLS įstatai numato, kad partijos taryba valdybos teikimu tvirtina partijos rinkimų programas (58.7), tačiau detalesnis partijos rinkiminės programos rengimo reglamentavimas partijos įstatuose nurodytas nėra. Interviu metu informantai taip pat patvirtino, kad rengiant partijos rinkiminę programą savo siūlymus gali išsakyti tiek pavieniai partijos nariai, tiek skyriai, į kuriuos atsižvelgia partijos rinkiminės programos rengimo darbo grupė arba tam numatytas partijos organizacijoje komitetas.

LSDP atveju, partijos programos rengimo procedūra įstatuose nėra detalizuota – minima, kad partijos skyrius tvirtina partijos rinkimų programą vietos savivaldos rinkimuose (29.3), o partijos suvažiavimas priima, tvirtina ir keičia partijos programą (35.1 ir 36). Tiesa, LSDP konferencija taip pat gali tvirtinti partijos rinkimų programą (42.). Tad, kaip ir DP atveju, LSDP pirmininkui pagal partijos statutą formalių galių ir pareigų rengiant partijos rinkiminę programą nurodyta nėra.

Vietos lygmens rinkimuose **TS-LKD** skyriai yra savarankiški ir patys renkia ir tvirtina savo rinkimines programas - TS-LKD skyriaus taryba (77.3) arba „skyrių sueigos taryba tvirtina rinkimų į savivaldybės tarybą programą“ (103.4). Visgi nacionaliniuose rinkimuose rinkimų programos rengimo ir tvirtinimo procedūra yra

patikėta centrinei partijai organizacijai. TS-LKD dalykiniai komitetai talkina prezidiumui rengiant TS-LKD rinkimų programas (158.), o partijos prezidiumas „teikia TS-LKD tarybai tvirtinti partijos programų ir kitų pamatinių veiklos dokumentų rengimo grupes, organizuoja bei koordinuoja rinkimų ir partijos programų projektų parengimą“ (158.1). Tada „partijos taryba prezidiumo teikimu tvirtina Seimo, Respublikos Prezidento, Europos Parlamento ir savivaldybių tarybų rinkimų programas“ (135.7). Galiausiai TS-LKD suvažiavimas „priima programą, kitus pamatinius TS-LKD politinės veiklos dokumentus ir įstatus, prireikus juos keičia“ (123.1). Tad, nors TS-LKD rinkiminės programos rengimas ir gali atrodyti kaip sudėtinga procedūra, tačiau partijos lyderiui jos rengime konkretaus vaidmens numatyta nėra.

LVŽS įstatai taip pat nenumato tiesioginio partijos pirmininko dalyvavimo rengiant partijos rinkiminę programą, o pats programos rengimas prasideda partijos skyriuose, kur skyriaus susirinkimas „svarsto LVŽS programą Europos Parlamento, Lietuvos Respublikos Seimo ir savivaldos rinkimams ir pateikia pastabas LVŽS atsakingajam sekretoriui“ (4.5.5.3). Partijos taryba tvirtina visų lygių rinkimų programas (4.8.3.4), o išimtinai LVŽS suvažiavimo kompetencijai priklauso „LVŽS įstatų, programos priėmimas bei keitimas“ (4.6.6.1).

TT įstatai numato, kad partijos valdyba „rengia partijos politines programas bei kitus dokumentus ir teikia juos tvirtinti kongresui“ (5.14.3), o partijos kongresas (suvažiavimas) „tvirtina ar keičia arba įgalioja tarybą tvirtinti partijos programas“ (5.1.3). Partijos pirmininkui, kaip ir DP, LSDP, TS-LKD, LVŽS atvejais partijos rinkiminės programos rengimas nepriskirtas kaip viena iš jo vykdomų funkcijų.

Tad kaip matyti visų analizuojamų politinių partijų lyderiai formaliai partijų įstatuose neturi galių nei vykdyti, nei tiesiogiai paveikti kandidatų atrankos ar partijos rinkiminės programos. Jie tai gali daryti tik kaip kolegialių partijų organų vadovai ar nariai. Visgi interviu metu informantai patvirtino, kad partijų lyderiai aktyviai dalyvauja sudarant ir reitinguojant rinkiminį sąrašą ypač DP, TT ir LVŽS partijose. Tuo tarpu LRLS, LSDP ir TS-LKD partijos pirmininkai nors ir gali daryti įtaką galutiniam rinkiminiam sąrašui, tačiau naudodamiesi šia galia dar turi gauti partijos valdymo organų pritarimą. Interviu metu taip pat išaiškėjo, kad partijų lyderiai iš esmės nedalyvauja rinkiminės programos rengime – šis darbas yra pavedamas šiai užduočiai atlikti suformuotoms darbo grupėms arba partijose veikiantiems komitetams.

4.1.2 Lietuvos partijų lyderių santykiai su partijos organizacijos subjektais

Analizuojant formalius politinių partijų pirmininkų ir kitų partijų subjektų santykius, tikslinga remtis politinių partijų statutais ir įstatais, nes šie dokumentai reguliuoja jų tarpusavio formalius santykius ir atskleidžia, kiek funkcijų, o tai reiškia ir galių, partijos viduje turi jos pirmininkas. Tokį tyrimą tikslinga daryti pagal teorinėje disertacijos dalyje (2.1) išskirtus kriterijus, t.y. suskirstant partijos organizaciją į tris aspektus: *narių partija* (eiliniai partijos nariai, skyrių pirmininkai, partijos suvažiavimas ir partijos taryba ir kai partijos turi – partijos konferencija), *partijos aparatas* (partijos prezidiumas, partijos valdyba, partijos pirmininko

pavadootojai ir partijoje veikiančios priežiūros komisijos ir komitetai) ir *partija valdžioje* (partijos atstovai parlamente, vyriausybėje, Europos Parlamente ir vietos valdžioje).

Analizuojant **Darbo partijos** pirmininko ir *narių partijos* tarpusavio santykius, apibrėžtus partijos statute, matyti, kad partijos pirmininkas tiesiogiai skyrių veikloje nedalyvauja. Partijos pirmininkas neturi tiesioginių galių sušaukti ir svarbiausią partijos instituciją – suvažiavimą. Visgi partijos pirmininkas yra įtakingas partijos tarybos veikloje, nes šaukia jos posėdžius, vadovauja partijos tarybai ir organizuoja jos darbą, taip pat partijos suvažiavimui siūlo papildomus narius į partijos tarybą (DP statutas, 14.1 ir 14.5). Kadangi partijos taryba yra aukščiausias tarp suvažiavimų veikiantis organas, tai galia jam vadovauti yra svarbi.

Darbo partijos pirmininko galios *partijos aparato* veikloje taip pat yra svarbios ir gali būti suskirstytos į kelias grupes: vadovavimo ir kandidatų į partijos valdžios organus siūlymo. Pagal DP statutą DP pirmininkas vadovauja partijos prezidiumui (15.5) ir valdybai (13.3), šaukia jų posėdžius ir organizuoja darbą. Tai yra svarbi galia, nes šios partijos institucijos organizuoja partijos veiklą, priima daugybę svarbių sprendimų partijos gyvenimui. Kitos DP pirmininko galios partijos aparate siejamos su įvairių partijos institucijų vadovų ir narių teikimu – partijos pirmininkas teikia savo pavadootojų (12.1.4), atsakingojo sekretoriaus kandidatūras (14.3.23), kontrolės ir etikos komisijų narius (11.7.8).

Analizuojant DP *partijos valdžioje* pirmininko galias, paminėtina, kad DP statutas nenumato, kad pirmininkas vienaip ar kitaip galėtų kontroliuoti partijos atstovų veiklą parlamente, vyriausybėje, EP ar vietos valdžios institucijose. Kitaip tariant, ši veikla nėra formalizuota, tačiau interviu su DP atstovais atskleidė, kad DP Garbės pirmininkas – V. Uspaskich partijos valdžios atstovų veiklą kontroliavo ir vis dar kontroliuoja sprendimų priėmimą partijos viduje (DP INF1). Tą rodo ir informacija žiniasklaidoje, pavyzdžiui, V. Uspaskich iniciatyva buvo pakeistas DP Seimo pirmininkas V. Gedvilas 2012-2016 m. Seimo kadencijoje (DP INF1).

12 lentelė. Darbo partijos pirmininko galios ir funkcijos, reglamentuojamos partijos statute

Partijos institucija	Lyderio vaidmuo
<i>Narių partija</i>	
Eiliniai nariai partijoje	Atstovauja partijai santykiuose su LR valdžios ir valdymo institucijomis, Lietuvos, užsienio šalių bei tarptautinėmis organizacijomis (12.1.1).
Skyrių pirmininkai	<i>Netiesioginė.</i> Išrinktą skyriaus pirmininką tvirtina prezidiumas (8.2.1).
Partijos suvažiavimas	<i>Netiesioginė.</i> Suvažiavimą šaukia partijos taryba. Sprendimas dėl suvažiavimo šaukimo priimamas partijos tarybos posėdžio metu balsų dauguma (11.2).
Partijos taryba	Yra tarybos narys (14.5); Vadovauja partijos tarybai ir organizuoja jos darbą (14.1); Ne rečiau kaip kartą per pusę metų šaukia tarybos posėdžius (14.4); Suvažiavimui teikia papildomus narius į tarybą (11.7.7 ir 14.5).

<i>Partijos aparatas</i>	
Partijos prezidiumas	Yra prezidiumo narys (15.4); Vadovauja prezidiumui, pirmininkauja posėdžiams ir organizuoja jo darbą (15.5); Suvažiavimui teikia papildomus narius į prezidiumą (11.7.6).
Partijos valdyba	Yra valdybos narys (13.2); Tarp prezidiumo posėdžių gali sušaukti partijos valdybą (13.1); Vadovauja partijos valdybai (13.3).
Pirmininkų taryba	Yra pirmininkų tarybos narys (16.1).
Pirmininko pavaduotojai	Teikia suvažiavimui tvirtinti partijos pirmininko pavaduotojų skaičių ir partijos pirmininko pavaduotojus (12.1.4); Teikia partijos tarybai tvirtinti pirmąjį partijos pirmininko pavaduotoją (12.1.5); Teikia partijos tarybai tvirtinti partijos pirmininko pavaduotojų funkcijas (tarp jų ir pirmojo) (12.1.6).
Kontrolės komisija	Suvažiavimui tvirtinti ir atšaukti teikia partijos kontrolės komisiją (11.7.8).
Etikos komisija	Suvažiavimui tvirtinti ir atšaukti teikia etikos komisiją (11.7.8)
Partijos komitetai	<i>Netiesioginė</i> . Komitetus steigia partijos taryba. Komitetų veiklą koordinuoja prezidiumas (19.2).
Atsakingasis sekretorius	Teikia partijos tarybai partijos atsakingąjį sekretorių (14.3.23) Atsakingasis sekretorius tiesiogiai pavaldus partijos pirmininkui (21.3).
<i>Partija valdžioje</i>	
Partijos frakcija Seime	<i>Netiesioginė</i> . Vykdydama partijos programą frakcija konsultuojasi su partijos prezidiumu (20.4).
Partijos nariai kitose valdymo institucijose	-

Šaltinis: DP statutas (2015).

Interviu metu surinkta informacija leido papildyti DP statuto analizės duomenis. Darbo partijos informantai nurodė, kad apskritai demokratijos ir kolegialaus sprendimų priėmimo partijoje nedaug. Visi informantai nurodė, kad DP vadovaujant L. Graužinienei ir V. Mazuroniui sprendimai buvo smarkiai įtakoti V. Uspaskich. Net ir dabar Darbo partijoje svarbų vaidmenį užima partijos Garbės pirmininkas V. Uspaskich, kuris aktyviai dalyvauja partijos vidaus sprendimų priėmimo procese.

Analizuojant DP lyderių vadovavimą, visi informantai akcentavo vienasmeniškumą ir ypač didelę partijos įkūrėjo V. Uspaskich įtaką partijoje (žr. 13 lentelę). Tas pats pasakytina ir apie sprendimų priėmimą DP, kur V. Uspaskich vienasmeniškai priimdavo partijai svarbius sprendimus, net ir jam pačiam nevadovaujant DP. Vienintele išimtimi DP INF1 įvardijo Živilę Pinskiuviene, kuri pati bandė priimti sprendimus ir vykdė savo įsipareigojimus partijai „*Ji nesivadovavo ir neklausė, ką jai bandė Viktoras liept, pasakyt, įsakyt ką daryt. Jinai vadovavosi tuo, ką žmonėms jinai pažadėjo, tą ir darė. O Viktoras Darbo partiją valdė kaip UAB ‘a, atėjo, kumštis į stalą ir taip turi būti.*“ Analizuojant kaip partijoje nusprendžiama, kas kalbės partijos vardu viešosiose diskusijose, informantai taip pat patvirtino, kad šia galia plačiausiai naudojasi partijos pirmininkas.

13 lentelė. Interviu su DP atstovais duomenys

Infor- mantas	Klausimas	Nuomonė
DP INF1	1. Koks partijos lyderis yra geras	<i>Žmonės turi norėti juo sekti, užsispyręs, buriantis komandą.</i>
DP INF2	lyderis, kokių savybių jam reikia?	<i>Charizmatiškas, tikras lyderis.</i>
DP INF3	Kokias gero lyderio savybes turi ir turėjo buvę partijos pirmininkai?	<i>Stipri ir atsakinga asmenybė.</i>
DP INF1	2. Kiek ir kokių galių turėjo buvę partijos pirmininkai: V. Uspaskich, L. Graužinienė, V. Mazuronis, Ž. Pinskiuvienė? Kurios iš jų svarbiausios?	<i>Tikras lyderis buvo tik V. Uspaskich, dar Ž. Pinskiuvienė bandė pati tvarkytis partijoje. Pinskiuvienė Živilė jinai turi tikrai užsispyrimo, kur tikrai ne kiekviena moteris turi. O Graužinienė ir kaip DP pirmininkė, ir kaip LR Seimo pirmininkė, Darbo partijai atnešė labai daug neigiamų baly, nes mes praradome labai daug rinkėjų <...> Mazuronis – jis savo kažkiek populiarumo pas mus partijoje užsitarnavo ardamas – per tuos metus ardamas.</i>
DP INF2		<i>Lyderis yra svarbiausias žmogus partijoje, jos veidas. Toks buvo tik V. Uspaskich.</i>
DP INF3		<i>V. Uspaskich toks buvo, L. Graužinienė apskritai nevadovavo partijai, V. Mazuronis buvo per trumpai ir atėjęs iš kitos partijos. Ž. Pinskiuvienė buvo tikrai darbšti ir atsakinga.</i>
DP INF1	3. Kaip bendrai apibūdintumėte partijos lyderio vadovavimo stilių?	<i>Sprendimus priimdavo Viktoras. Nei Graužinienė, nei Mazuronis nieko nesprenė. Tai kaip jis norėdavo, taip ir nusprendė. Ž. Pinskiuvienė bandė pati tvarkytis partijoje.</i>
DP INF2		<i>Vienasmeniškumo ir vienvaldystės partijoje daug.</i>
DP INF3		<i>Garbės pirmininkas ir toliau vadovauja kaip jam atrodo geriausia.</i>
DP INF1	4. Kaip apskritai priimami sprendimai jūsų partijoje?	<i>Ž. Pinskiuvienė bandė burti komandą, bet tai buvo per trumpas laikas. <...> Pirmas ir vienintelis DP pirmininkas, kuris buvo išrinktas tai yra Živilė Pinskiuvienė, kuri buvo be Viktoro pritarimo, kuri buvo persona non grata Viktorui, kurią išrinko liaudis, demokratiškai buvo išrinkta. Ji nesivadovavo ir neklausė, ką jai bandė Viktoras liepti, pasakyti, įsakyti ką daryti. Jinai vadovavosi tuo, ką žmonėms jinai pažadėjo, tą ir darė. O Viktoras Darbo partiją valdė kaip UABą, atėjo, kumštis į stalą ir taip turi būti.</i>
DP INF2		<i>Sprendimus priima partijos centrinė būstinė ir Garbės pirmininkas. Kiti ten nelabai dalyvauja.</i>
DP INF3		<i>Mažai demokratijos. Ir anksčiau mažai, ir dabar.</i>

DP	5. Kaip partijoje nusprendžiama, kas	<i>Partijos vardu kalba partijos pirmininkas, o kiti gali turėti ir savo nuomonę. Visada taip.</i>
INF1	kalbės partijos	<i>Rinkimų metu ir štabas derina, kas kalbės, bet partijos</i>
DP	vardu viešosiose	<i>pirmininkas, žinoma, kad kalbės daugiau.</i>
INF2	diskusijose?	<i>Kai partijos pirmininkas užima svarbų postą, tai</i>
DP		<i>normalu, kad jis kalba daugiau. O partijos vardu visada</i>
INF3		<i>kalba partijos pirmininkas.</i>

Šaltinis: interviu duomenys.

Analizuojant LRLS pirmininko ir *narių partijos* tarpusavio santykius, apibrėžtus partijos įstatuose, matyti, kad partijos pirmininkas skyrių veikloje dalyvauja nedaug ir jo veikla yra netiesioginė, t.y. jis veikia tik kaip partijos valdybos, kolegialaus organo, narys. LRLS įstatuose yra numatyta skyrių pirmininkų sueigos institucija, kuri yra patariamojo pobūdžio organas, ir kurį šaukia partijos pirmininkas (LRLS įstatai, 77). Partijos suvažiavime, kuris paprastai yra laikomas svarbiausia eilinius narius atstovaujančia partijos institucija, partijos lyderis taip pat neturi tiesioginių galių ar funkcijų, t.y. jis tik dalyvauja valdyboje, šiai šaukiant partijos suvažiavimą. Vienintelė eiliniams nariams palanki partijos institucija, kurioje svarbų vaidmenį atlieka partijos lyderis, yra partijos taryba, kuriai partijos lyderis vadovauja, šaukia jos posėdžius ir organizuoja darbą (60).

Analizuojant LRLS pirmininko vaidmenį *partijos aparato* veikloje matyti, kad partijos pirmininkas svarbų vaidmenį vaidina tik partijos valdyboje, kurios posėdžiams pirmininkauja, teikia darbotvarkes ir sprendimų projektus (LRLS įstatai, 68; 71). Taip pat partijos pirmininkas teikia partijos valdybai tvirtinti partijos atsakingąjį sekretorių (69.17), o kitos paprastai partijų įstatuose reglamentuojamos veiklos, kaip partijos pirmininko pavaduotojų išrinkimo procedūra, partijos komisijų ir komitetų veikla ir jos organizavimas, LRLS įstatuose reglamentuotos nėra.

14 lentelė. LRLS pirmininko galios ir funkcijos reglamentuojamos partijos įstatuose

Partijos institucija	Lyderio vaidmuo
	<i>Narių partija</i>
Eiliniai nariai partijoje	Atstovauja partijai bendradarbiaujant su valstybės ir savivaldybių institucijomis, juridiniais ir fiziniais asmenimis (87); <i>Netiesioginė.</i> Partijos įstatas pažeidęs partijos narys gali būti pašalintas iš partijos motyvuotu valdybos sprendimu (16); <i>Netiesioginė.</i> Partijos nario narystę gali sustabdyti valdyba (20).
Skyrių pirmininkai	Partijos pirmininkas gali sušaukti skyrių pirmininkų sueigą svarbiems partijos politikos bei veiklos klausimams spręsti (77); Yra skyrių sueigos narys ir vadovauja sueigai (78; 79).
Partijos suvažiavimas	<i>Netiesioginė.</i> Suvažiavimą šaukia partijos valdyba, kuri sudaro suvažiavimo darbotvarkę (50).
Partijos taryba	Yra tarybos narys (57.1); Organizuoja tarybos darbą, sudaro posėdžių darbotvarkes (60; 61.1); Šaukia tarybos posėdžius (60).

Partijos aparatas

Partijos valdyba	Yra valdybos narys (68); Šaukia valdybos posėdžius, teikia darbotvarkes ir sprendimų projektus, pirmininkauja posėdžiams (71).
Pirmininko pavaduotojai	-
Sekretoriatas	-
Programos priežiūros taryba	-
Partijos narių grupės	-
Etikos komisija	-
Kontrolės komisija	-
Partijos komitetai	<i>Netiesioginė.</i> Komitetus steigia partijos valdyba. Komitetų skaičių, pavadinimus, dalykines sritis nustato bei komitetų veiklos darbo reglamentus tvirtina valdyba (125).
Atsakingasis sekretorius	Teikia partijos valdybai tvirtinti partijos atsakingąjį sekretorių (69.17); Partijos pirmininkas paveda atsakingajam sekretoriui atstovauti partijai bendradarbiaujant su valstybės ir savivaldybių institucijomis, juridiniais ir fizininiais asmenimis klausimais, susijusiais su partijos finansine ir ūkine veikla bei sekretoriato darbu (94.2).
<i>Partija valdžioje</i>	
Partijos frakcijos	<i>Netiesioginė.</i> Valdyba išklauso EP, Seimo frakcijos narių, valstybės valdžios ir valdymo institucijų atstovų ataskaitas apie jų veiklą šiose institucijose (69.13).

Šaltinis: LRLS įstatai (2015).

LRLS įstatai taip pat nurodo, kad LRLS pirmininkas neturi tiesioginių galių daryti įtaką partijos frakcijos nariams ar kontroliuoti, prižiūrėti jų priimamus sprendimus, kad šie vykdytų partijos programas. Pirmininko galios šiuo atveju yra išreikštos tik per partijos valdybą, kuri išklauso EP, Seimo frakcijos narių, valstybės valdžios ir valdymo institucijų atstovų ataskaitas apie jų veiklą šiose institucijose (69.13). Iš esmės LRLS įstatų analizė atskleidė, kad LRLS pirmininkui nėra suteikta daug formalių galių, nes daugelį jų partijos lyderis gali įgyvendinti tik kaip kolegialaus organo – partijos valdybos narys. Šis aspektas rodo, kad realiai *turimos* partijos lyderio galios gali labai priklausyti nuo lyderio asmenybės, savybių ir partijos narių pasitikėjimo juo. Todėl, atlikus formalią partijos lyderio funkcijų ir galių analizę, toliau siekiama išsiaiškinti realiai partijoje išreikštas partijos pirmininko galias.

Analizuojant neformaliai apibrėžtas partijos lyderio galias ir vaidmenis LRLS, šios partijos informantai atskleidė (žr. 15 lentelę), kad svarbiausios lyderiui būdingos savybės yra partijos narių vienijimas, telkimas, kuriomis ypač pasižymėjo E. Masiulis, o R. Šimašiu informantai daugiau priskyrė ideologo vaidmenį partijoje. Pačiomis svarbiausiomis partijos lyderio galiomis visi LRLS informantai nurodė ne formalias, bet neformaliai įgyjamas partijos lyderio galias, tokias, kaip autoriteto sukūrimas, komandos telkimas, idėjų generavimas ir jų atnešimas į politinę partiją. Kitaip tariant,

pačios svarbiausios lyderio galios yra įgyjamos neformaliai ir partijos įstatuose apibrėžtos nelabai ir gali būti. Analizuojant dviejų LRLS pirmininkų vadovavimo stilių, informantai išskyrė kelis esminius skirtumus tarp E. Masiulio ir R. Šimašiaus: pirmajam būdinga didesnė vadovavimo legitimacija, didesnis pasitikėjimas ir kolegiališkumas. Pavyzdžiui INF5 pažymėjo, kad „*net ir 9 metus vadovaudamas partijai, netapo vienasmenis lyderis, buvo ir konkurencijos ir su Antanu Guoga, buvo ir kitų lyderių, kaip Remigijus [Šimašius], po to iškilo tas pats Gintaras Steponavičius*“. O tuo tarpu R. Šimašiaus vadovavimo laikotarpiui kur kas labiau būdingas bandymas *primesti* vienasmenius sprendimus: „*na jeigu Eligijus priimdavo sprendimus, kurie legitimuodavosi visoje partijoje, tai Šimašiaus sprendimai yra kitokie. Jis kai kur taip agresyviai bando užkirsti, savo sprendimu padaryti jį galutiniu ir neginčijamu, bet neatsiranda ta legitimacija tarp visų narių ir sukelia labai daug diskusijų ir, viena vertus, tai yra demokratiniai procesai, kita vertus, tai yra ant chaoso ribos*“ (INF4). Analizuojant sprendimų priėmimą LRLS, visi informantai pažymėjo, kad labai sunku lyginti šių dviejų lyderių sprendimus ir jų priėmimo pobūdį, nes situacija ir atmosfera partijoje labai skiriasi: „*Eligijaus Masiulio jeigu ir matėsi kažkokie vienasmeniai sprendimai, jie buvo visiškai kitokie. Eligijus turėjo didelį kreditą pasitikėjimo, o Remigijus turėjo tokią situaciją, kad visi nežino kas čia bus, emocinė būklė tikrai sudėtinga. Tai gal net kai kurie sprendimai, kuriuos priimdavo Remigijus, jeigu jis būtų priėmęs tokioje situacijoje, kurioje buvo Eligijus, tai gal net nebūtų problemos, bet turint tokią įaudrintą situaciją, kartais tiesiog atrodydavo, kad Remigijus vienasmeniškai kažką daro*“ (INF4). INF5 pažymėjo ir tai, kad E. Masiuliui tvarkytis partijoje buvo kur kas paprasčiau, nes jis turėjo didelį pasitikėjimą: „*iš esmės partijos valdyba viską priimdavo tą, ką Eligijus Masiulis pasakydavo, nes buvo visi pakilime, viskas gerai, partija ant teisingų vėžių ir niekas nežiūrėjo su kuo susitikinėjama, nežiūrima buvo kur, kam išleidžiama partijos viduje. <...> Remigijaus vadovavimo laikotarpiu, tai partijos valdyba, vicepirmininkai žymiai griežčiau žiūri, kaip valdoma partija, kaip dirbama sekretoriatoje, ką jie daro, kaip išleidžiamos partijos pajamos, finansai, kokią strategiją pasirinkti.*“

Informantų paklausus, kas partijoje gali kalbėti partijos vardu, visi pažymėjo, kad partijos vardu kalba ne tik partijos pirmininkas. Apskritai LRLS laikomasi nuostatos, kad „*komunikuoti turi žymiai daugiau asmenų ir jie turi turėti tam tikrą ratą apsibrėžiančių idėjų, kryptių, kurias kažkaip per savo asmenį pateikia*“ (INF4).

15 lentelė. Interviu su LRLS atstovais duomenys

Informantas	Klausimas	Nuomonė
LRLS INF4	1. Koks partijos lyderis yra geras lyderis, kokių savybių jam reikia? Kokias gero lyderio savybes turėjo buvę partijos	<i>Kad maksimaliai vienytų partijos narius ir E. Masiulis ir buvo toks, <...> jo lyderystė buvo labai aiškiai išreikšta ir turėjo labai platų palaikymą, skirtingai negu, kad buvo R. Šimašius. E. Masiuliui buvo būdingas platus veiksmų pateisinimas. Kita savybė – nereikėtų sugebėti susipykti su visais iš eilės. Tikram lyderiui yra svarbu užtikrinti stabilumą, kad organizacija nesiblaškydama galėtų judėti į priekį. <...> Tą žymiai geriau pavyko padaryti E. Masiuliui, o R. Šimašius atėjo visiškai į kitokią terpę, į kitokią situaciją ir visai kitokio profilio turėjo būti vadovas.</i>

LRLS INF5	pirmininkai E. Masiulis ir R. Šimašius?	<i>Ideologas, telkiantis asmuo, keliantis pasitikėjimą asmuo. Apie Eligijų kalbant, tai atrodo šiek tiek kurioziška dabar, bet jis toks buvo. Ir asmeninė charizma turi būti. Aš manau, kad [savybes] jie abu turėjo.</i>
LRLS INF6		<i>Telkiantis lyderis, kuris neatstovauja vienam kažkuriam segmentui arba negarsėja kažkokiais skaldančiais partiją ir bendruomenę pareiškimais ir lyderis turi būti ryžtingas, nes noras įtikti visiems, kartais politikoje tave sudegina. E. Masiulis pasižymėjo sutelkimu. R. Šimašius lygiai taip pat – kai jis stojo prie partijos vairo, tai buvo pati sunkiausia akimirka, kai buvęs partijos lyderis turi šešėlių, kokių Lietuvos istorijoje nėra buvę, ir rinkimai artėja, ir tu dar esi veikiantis Vilniaus meras. Tai tą akimirką R. Šimašius darbu kampanijoje tikrai labai sutelkė ir tai buvo labai svarbu.</i>
LRLS INF4	2. Kiek ir kokių galių turėjo buvęs partijos pirmininkai E. Masiulis ir R. Šimašius?	<i>Kalbėti partijos vardu, nes dabartinė situacija yra labai įdomi, nes prokuratūra bando parodyti, kad lyderis kalba ir atstovauja už organizaciją ir ką jisai iš esmės bepadarytų, jisai vis tiek veikia organizacijos vardu. Kitaip tariant, jeigu jisai turi kažkokių piktų užmačių ar kėslų, tai vis tiek atsakinga yra visa partija.</i>
LRLS INF5	Kurios iš jų svarbiausios?	<i>Autoritetas ir jo sukūrimas. Autoritetą susikuriama per komandos sutelkimą, padarytus darbus ir idėjas, kurias iškelia į viršų <...> Eligijus buvo nepamainomas telkėjas. Jis labai mokėjo telkti komandą, mokėjo labai išvengti žodžio ne. Visada sakydavo taip ir tada per aplinkui pasakydavo ne - arba nepadarydamas, arba pažadėdamas. R. Šimašius gal labiau toks principingas ir labiau kaip verslo vadovas ir jis principingai ir tiesiai šviesiai pasako, kad ne. Tai čia gal Eligijaus stiprybė, kita vertus, Remigijus Šimašius yra nepamainomas ideologas, išskirtinę šypseną turi, tai šiom prasmėm tikrai yra stipresnis už Eligijų.</i>
LRLS INF6		<i>Atstovauti toms idėjoms ir tai darbotvarkei dėl ko yra susibūrusi ta bendruomenė.</i>
LRLS INF4	3. Kaip bendrai apibūdintumėt e partijos lyderio vadovavimo stilių?	<i>Eligijus Masiulis galėjo kalbėti ne tik su liberalais, bet ir su žymiai platesne auditorija, kas ir labai matėsi žiūrint į reitingus ir į jų plėtimąsi. Kas liečia Remigijų Šimašių, jis yra labiau akademinis žmogus, <...> jis yra tikras akademinis liberalas, tai jam gal net liberalizmas yra aukščiau negu partijos kažkokie tikslai. Jeigu Eligijus priimdavo sprendimus, kurie legitimuodavosi visoje partijoje, tai Šimašiaus sprendimai yra kitokie. Jis kai kur taip agresyviai bando užkirsti, savo sprendimu padaryti jį galutiniu ir neginčijamu, bet neatsiranda ta legitimacija tarp visų narių ir sukelia labai daug diskusijų ir, viena vertus, tai yra demokratiniai procesai, kita vertus, tai yra ant chaoso ribos.</i>
LRLS INF5		<i>Remigijus labai gerai vadovavo partijai, bet jam tiesiog labai sunkus laikotarpis <...> Atėjo kriziniu momentu, kai partijai buvo duobė. Vaikščioti po teismus, aiškintis žiniasklaidai, o ne</i>

		<p>kalbėti apie idėjas yra be galo sunku. Jis yra vykdančiojoje valdžioje, t.y. Vilniaus mieste, ir jam buvo labai sunku. Tiesiog labai daug problematikos. Partiniu mastu tai jį buvo geras balansuotojas ir sugebėjo vadovauti.</p> <p>Eligijui, kaip politikui, tiesiog krito korta <...>. Kita vertus, Eligijus sugebėjo sukurti partiją nuo keleto skyrių. Galų gale buvo nevienasmenė partija – čia irgi su pagarba Eligijui reikia kalbėti, nes net ir 9 metus vadovaudamas partijai, netapo vienasmenis lyderis, buvo ir konkurencijos ir su Antanu Guoga, buvo ir kitų lyderių, kaip Remigijus, po to iškilo tas pats Gintaras Steponavičius. Jis nesukūrė organizacijos nuo pat pradžių, kuri būtų atremta tik į vieną asmenį.</p>
LRLS INF6		<p>R. Šimašiui labai rūpėjo mobilizuoti politinę partiją.</p> <p>E. Masiulis kadangi toks telkiantis, jį stengėsi visiems būti labai geras ir kartais tai gal ne visai ten nuvedavo.</p>
LRLS INF4	4. Kaip apskritai priimami sprendimai jūsų partijoje?	<p>E. Masiulio jeigu ir matėsi kažkokie vienasmeniai sprendimai jie buvo visiškai kitokie. Eligijus turėjo didelį kreditą pasitikėjimo, o Remigijus turėjo tokią situaciją, kad visi nežino kas čia bus, emocinė būklė tikrai sudėtinga. Tai gal net kai kurie sprendimai, kuriuos priimdavo Remigijus, jeigu jis būtų priėmęs tokioje situacijoje, kurioje buvo Eligijus, tai gal net nebūtų problemos, bet turint tokią jaudrintą situaciją, kartais tiesiog atrodydavo, kad Remigijus vienasmeniškai kažką daro.</p>
LRLS INF5		<p>Yra tas ratas žmonių, kertinių, kurie yra nuomonės formuotojai partijoje, dar yra Seimo nariai, dar kažkas, kas turi autoritetą, tai vyksta apsitarimai ir po to jie pateikiami valdybai. Labai retu atveju valdyboje būna pakeisti jie. Po Eligijaus šitų klaidų didžiųjų, tai Remigijui buvo didelis iššūkis turėti tą pasitikėjimą, koks buvo prieš tai teikiamas E. Masiuliui, nes iš esmės partijos valdyba viską priimdavo tą, ką E. Masiulis pasakydavo, nes buvo visi pakilime, viskas gerai, partija ant teisingų vėžių ir niekas nežiūrėjo su kuo susitikinama, nežiūrėta buvo kur kam išleidžiama partijos viduje.</p> <p>Remigijaus vadovavimo laikotarpiu tai partijos valdyba, vicepirmininkai žymiai griežčiau žiūri kaip valdoma partija, kaip dirbama sekretariate, ką jie daro <...> Tai galima sakyti, jeigu E. Masiulis turėjo komforto būseną, nors jis ir dirbo daug vardan partijos, tai Remigijui atskaitomybė buvo žymiai padidinta. Dabar ir kolegialumo yra daugiau.</p>
LRLS INF6		<p>Pagrindinius sprendimus priima valdyba: kaip mes organizuojame rinkimus, kas bus štabo vadovas, kaip mes politinę padėtį matome, tai čia yra valdyba ir pirmininkas, kaip sudedamoji dalis. Tai aš taip ir mačiau R. Šimašiaus lyderystėje.</p> <p>Gal prie E. Masiulio, tai valdyba labai daug laisvės pirmininkui davusi buvo, nes buvo nesigilinama į dalykus iš pasitikėjimo, o po to kaip tik atvirksčiai turim situaciją, kai valdyba labai gilinasi į kiekvieną dalyką.</p> <p>R. Šimašiaus vadovavimo partijai metu sprendimų priėmimas tikrai labiau demokratinis, bet sunku pasakyti kas tai labiau</p>

		<i>iššaukė – asmenybė ar situacija, nes man atrodo, kad įtaką galėjo labiau daryti netgi situacija, o ne asmenybė, nes anksčiau niekas nežiūrėjo, niekas nesigilino.</i>
LRLS INF4	5. Kaip partijoje nusprendžiam a, kas kalbės partijos vardu viešosiose diskusijose?	<i>Reikia dar nepamiršti frakcijos, frakcijos seniūno ir Seimo narių, bet dažniausiai taip ir yra - dažniausiai kalba tie, kurie yra nacionaliniu lygmeniu, turi kažkokį veidą, turi pozicijas ir jie dažniausiai kalba, kas vyksta partijos viduje, kokias pozicijas turi, nes negali taip padaryti, kad tik vienas asmuo tik komunikuoūt. Komunikuoti turi žymiai daugiau asmenų ir jie turi turėti tam tikrą ratą apsibrėžiančių idėjų, kryptių, kurias kažkaip per savo asmenį pateikia.</i>
LRLS INF5		<i>Partijos pirmininkas rinkiminiu laikotarpiu buvo įvardintas potencialiu premjeru, tai čia Eligijui tekdavo to atstovavimo, o šiaip su žiniasklaida bendraujama pagal kuruojamas ekspertines sritis. Daugiau gal pasisako partijos pirmininkas ir vicepirmininkai. Dabar dėl partijos bylos, tai dažniausiai kalba arba partijos pirmininkas, arba atsakingasis sekretorius kalba partijos vardu, o jeigu išvažiavę, tai tada kiti gali. Tai kad kalbėti gali tik partijos pirmininkas, taip apibrėžta nėra? Ne, taip apibrėžta nėra. Na, pavyzdžiui, Petras Auštrevičius, tai jis turi kitą nuomonę, kitą viziją dėl partijos ateities, tai ir reiškia ją viešai, mes diskutuojame ir viduj, o Petras kaip autoritetingas žmogus ir partijos vicepirmininkas komunikuoja ir į išorę.</i>
LRLS INF6		<i>Šis procesas yra nevaldomas – jeigu žiniasklaida kviečia kažkokį žmogų, tai jis niekam nepasako ir eina. Natūralu, kad dažniausiai kviečia lyderį, bet šiaip jei tu savo politinė iniciatyva sulauki žiniasklaidos dėmesio, tai tu ir komentuoji. Nėra kažkokio mechanizmo, kaip kažkas kažką turi ten patvirtinti. Pas mus tokio komunikacijos vartininko nėra, žiniasklaidos atstovai kreipiasi tiesiogiai į politikus.</i>

Šaltinis: interviu duomenys.

Analizuojant **LSDP** pirmininko ir *narių partijos* tarpusavio santykius, apibrėžtus partijos statute, matyti, kad LSDP pirmininkas tiesiogiai dalyvauja narių partijos veikloje - reguliariai organizuojami LSDP pirmininko ir skyrių pirmininkų pasitarimai. Paminėtina, kad ši LSDP statuto nuostata yra išskirtinė analizuojamų Lietuvos politinių partijų kontekste. Tai rodo, kad LSDP lyderis palaiko santykius su skyriais, jų problemomis. Kaip pažymi G. Žvaliauskas (2007:31), eilinių narių ir partijos vadovybės santykio buvimas padeda partijos lyderiui neatitrūkti nuo realybės, tokie santykiai gali praturtinti partijos politinius debatus ir taip prisidėti prie politinės organizacijos gyvybingumo. Visgi paminėtina, kad LSDP pirmininkas neturi tiesioginių galių sušaukti svarbiausią partijos instituciją – suvažiavimą (ši teisė priklauso partijos tarybai ir partijos skyriams), taip pat partijos statute nėra detalizuotas partijos lyderio vaidmuo partijos konferencijoje. Tačiau partijos pirmininkas yra įtakingas partijos tarybos veikloje, nes šaukia jos posėdžius, vadovauja partijos tarybai ir organizuoja jos darbą ir kontroliuoja tarybos sprendimų

įgyvendinimą (žr. 16 lentelę). Kadangi partijos taryba yra aukščiausias tarp suvažiavimų veikiantis organas, tai ir galia jam vadovauti yra svarbi.

LSDP pirmininko galios *partijos aparato* veikloje taip pat yra svarbios ir gali būti suskirstytos į kelias grupes: vadovavimo ir kandidatų į partijos valdžios organus siūlymo. Pagal LSDP statutą LSDP pirmininkas vadovauja partijos prezidiumui ir valdybai, skiria pavedimus ir kontroliuoja jų įgyvendinimą. Taip pat LSDP pirmininkas teikia suvažiavimui pirmininko pavaduotojų skaičių ir kandidatūras, nustato pirmininko pavaduotojų funkcijas ir veiklos kryptis, skiria jiems pavedimus ir kontroliuoja jų įgyvendinimą (38.5). Taip pat teikia atsakingojo sekretoriaus kandidatūrą LSDP tarybai (40.1). Kaip matyti, LSDP vadovui suteikta daug galių organizuoti ir kontroliuoti partijos vidinį gyvenimą.

Analizuojant LSDP *partijos valdžioje* pirmininko galias, paminėtina, kad LSDP statusas nenumato būdų kaip pirmininkas galėtų kontroliuoti partijos atstovų veiklą parlamente, vyriausybėje, EP ar vietos valdžios institucijose, tačiau LSDP prezidiumas analizuoja LSDP frakcijos Seime veiklą, teikia jai rekomendacijas ir politinių sprendimų pasiūlymus (44.5), o partijos prezidiumui priklauso ir jam vadovauja partijos pirmininkas.

16 lentelė. LSDP partijos pirmininko galios ir funkcijos reglamentuojamos partijos statute

Partijos institucija	Lyderio vaidmuo
<i>Narių partija</i>	
Eiliniai nariai partijoje	Vadovauja Lietuvos socialdemokratų partijai, atstovauja jai Lietuvoje ir už jos ribų (38.1).
Skyrių pirmininkai	Reguliariai organizuojami <u>LSDP pirmininko ir skyrių pirmininkų pasitarimai</u> . Partijos skyrių veiklai koordinuoti <u>vienas iš partijos pirmininko pavaduotojų rengia regioninius</u> (apskričių) partijos skyrių vadovų (pirmininkų, pavaduotojų, atsakingųjų sekretorių, išdininkų, frakcijų savivaldybių tarybose seniūnų) <u>pasitarimus</u> (31); <i>Netiesioginė</i> . Partijos <u>prezidiumas</u> analizuoja ir vertina partijos skyrių veiklą, išklauso jų ataskaitas ir informacijas, <u>teikia</u> materialinę, metodinę bei praktinę <u>paramą</u> (44.4).
Partijos suvažiavimas	-
Partijos taryba	Vadovauja LSDP tarybos darbui (38.3); Skiria pavedimus tarybos ir prezidiumo nariams ir kontroliuoja jų įgyvendinimą (38.4); Pirmininkas teikia tarybos sekretoriato sudėtį partijai prezidiumui (44.2).
Partijos konferencija	-
<i>Partijos aparatas</i>	
Partijos prezidiumas	Yra prezidiumo narys (43); Vadovauja LSDP prezidiumo darbui (38.3); Skiria pavedimus tarybos ir prezidiumo nariams ir kontroliuoja jų įgyvendinimą (38.4).

Partijos valdyba	Yra valdybos narys (49); Vadovauja LSDP valdybai arba paveda vadovauti vienam iš savo pavaduotojų (38.7).
Pirmininko pavaduotojai	Teikia suvažiavimui pirmininko pavaduotojų skaičių ir kandidatūras, nustato pirmininko pavaduotojų funkcijas ir veiklos kryptis, skiria jiems pavedimus ir kontroliuoja jų įgyvendinimą (38.5).
Finansų komisija	-
Etikos ir procedūrų komisija	-
Partijos komitetai	-
Atsakingasis sekretorius ir sekretoriatas	Teikia atsakingojo sekretoriaus kandidatūrą LSDP tarybai (40.1).

Partija valdžioje

Partijos frakcija Seime	<i>Netiesioginė.</i> LSDP <u>prezidiumas analizuoja LSDP frakcijos Seime veiklą, teikia jai rekomendacijas ir politinių sprendimų pasiūlymus</u> (44.5); <u>LSDP pirmininkas teikia LSDP prezidiumui aptarti partijos narių kandidatūras į Vyriausybės narių, Seimo valdybos narių, Seimo komitetų pirmininkų ir jų pavaduotojų, LSDP frakcijos Seime seniūno ir jo pavaduotojų bei kitų politinio (asmeninio) pasitikėjimo tarnautojų pareigas</u> (44.9).
Partijos nariai kitose valdymo institucijose	<i>Netiesioginė.</i> LSDP remiami Lietuvos Respublikos Seimo ir savivaldybių tarybų nariai turi teisę dalyvauti atitinkamų LSDP tarybų posėdžiuose ir kalbėti. LSDP nariai – savivaldybių tarybų nariai turi teisę dalyvauti skyriaus tarybos posėdyje su sprendžiamojo balso teise (63).

Šaltinis: LSDP statutas (2015).

Visgi tokia partijos lyderio su partijos organizacijos subjektais analizė nėra pakankama, nes neparado, ar šių procedūrų realiai yra laikomasi. Atlikti interviu su LSDP partijos nariais parodė, kad partijos lyderis turėtų būti prieinamas, atsakingas ir telkiantis partijos narius. Visi informantai patvirtino, kad buvęs LSDP lyderis A. Butkevičius šias savybes turėjo. Visgi pažymėtina, kad visi informantai išskyrė tai, kad esminės vadovavimo partijai bėdos, nesuskalbėjimas atsiranda tada, kai partijos lyderis, užimantis svarbų postą, neskiria pakankamai laiko politinei partijai (žr. 17 lentelę). Pagrindinėmis partijos lyderio galiomis, kaip ir DP ir LRLS atvejais, LSDP informantai įvardijo ne formaliai numatytas, bet neformaliai įgyjamas lyderio galias – žodžio galią, partijos ideologijos išlaikymą, tikslų įgyvendinimą. Analizuojant LSDP buvusio pirmininko A. Butkevičiaus vadovavimą partijai ir sprendimų priėmimą partijos viduje, visi LSDP informantai pažymėjo, kad buvusio partijos vadovo A. Butkevičiaus vadovavimą partijai vertinga skirstyti į du laikotarpius: iki A. Butkevičiaus tapimo ministro pirmininku, t.y., 2009-2012 m. laikotarpis, ir A. Butkevičiui tapus premjeru, t.y. 2012-2017 metų laikotarpis. Tokių laikotarpių išskyrimas parodo, kad pirmajam A. Butkevičiaus vadovavimo laikotarpiui būdingas kolegialus sprendimų priėmimas, daugiau diskusijų ir demokratijos partijos viduje. A. Butkevičiui tapus ministru pirmininku, atsirado daugiau vienasmenių sprendimų ir

partijoje liko mažiau diskusijų: „kai partija yra valdžioje, tada jau skiriasi, nes negali ilgai dalyvauti procesų valdyme, negali ilgai užsiimti bla bla bla...čia jau pirmininkas gali būti ir pasmerkiamas. Tau reikia priimti sprendimus, jei tu esi pirmininkas ir premjeras, per naktį. Ir dažniausiai būna taip, kaip pirmininkas pasako, taip ir būna” (LSDP INF9). Analizuojant viešo kalbėjimo partijos vardu galią, galima teigti, kad visi informantai pažymėjo, kad partijos vardu LSDP gali kalbėti ne tik partijos pirmininkas ir šioje srityje partijos lyderis šio vaidmens uzurpavęs nėra.

17 lentelė. Interviu su LSDP atstovais duomenys

Infor- mantas	Klausimas	Nuomonė
LSDP INF7	1. Koks partijos lyderis yra geras lyderis, kokių	<i>Tai turi būti toks žmogus, kuriuo norėtų sekti kiti. A. Butkevičius visada randa laiko visiems, prieinamas, gali su juo susisiekti, kritiškas, reaguojantis į problemas. Galbūt neturėtų būti tas pats žmogus ir pirmininku, ir premjeru, nes tada labai sunku suderinti, priimti sprendimus ir nelieka laiko demokratijai.</i>
LSDP INF8	savybių jam reikia? Kokias lyderio savybes turėjo buvęs partijos pirmininkas A. Butkevičius?	<i>Partija yra kolektyvinis organas, neturi susirgti didybės manija ir visažinio, ir visagalio, nes tai dažnai nutinka Lietuvoje, kai vienas pradeda spręsti už visus. Mes neišsiugdėme kolektyvinio sprendimų priėmimo, normalios diskusijos. Vadas turi ne tik gerai komunikuoti, bet ir išklaudyti, tartis. A. Butkevičius išklaudydavo <...> ramiai ne choleriškai reaguodavo ką mes darydavom, irgi gera savybė. Man atrodo, kad jam pritrūko laiko, kai jis tapo premjeru. Tada atsiranda nesusikalbėjimas, nes lyderis savo laiką turi suplanuoti taip, kad liktų laiko ir partijai. Užsienio kelionės gerai, susitikimai su verslo grupėmis gerai, bet neužmiršti partijos strategijos, sutarčių. Jei per visą kadenciją nerandi laiko susitikti su partneriais, tada sunku.</i>
LSDP INF9		<i>Turi būti kaip asmenybė, kuri supranta, kokia yra atsakomybė, įgyvendinant partijos tikslus, uždavinius, nes partijos ir vadovo tikslas yra suburti komandą, kuria tu gali pasitikėti, ir komanda, padedanti įgyvendinti partijos programą ir tikslus.</i>
LSDP INF7	2. Kiek ir kokių galių turi partijos pirmininkas? Kurios iš jų svarbiausios	<i>Partijos pirmininkas atsako už viską, jo galios, nuo jo viskas priklauso. Nuo jo priklauso karjeros galimybės, gali paskatinti, bet gali ir nematyti tavęs. Tai yra labai didelė atsakomybė partijos pirmininkui. Butkevičius buvo pakankamai demokratiškas kaip lyderis. Aišku, paskui, kai tapo premjeru, atsiranda kiti vaidmenys ir tada sunku viską suderinti.</i>
LSDP INF8	?	<i>Lyderis visada...į jį žiūri. Jei jo žodis, net yra ne visiškai teisingas, jis priimamas visiškai kitaip negu kito partijos nario. Naudojimasis tuo. Žodžio galia.</i>
LSDP INF9		<i>Pirmininkas turi būti tas žmogus, kuris stengiasi partijos programos tikslus įgyvendinti. Tai jo svarbiausia funkcija ir laimėti rinkimus, kad partija būtų valdžioje. Ir valdžioje būnant nenuklysti nuo savo partijos ideologijos.</i>

LSDP INF7	3. Kaip bendrai apibūdintum ęte partijos lyderio vadovavimo stilių?	<i>Demokratinis vis tiek labiau, to autokratizmo ne tiek ir daug. Mes nesam vieno žmogaus partija. Pas mus yra procedūros ir jei pirmininkas grubiai pažeistų etiką, jį galėtų svarstyti etika, yra pas mus tie procesai.</i>
LSDP INF8		<i>Reikia dėlioti laikotarpius, pradžioj, buvo tarimasis, buvo daug kalbų ir viską. Galbūt vienas minusas mūsų pirmininko, kad jis keisdavo nuomonę ir net kardinaliais klausimais, nepastovumas neprideda plusų. Jis pradžioj tarėsi, gale jau tas atsidavimas valstybei, tarnyba žmonėms.</i>
LSDP INF9		<i>Aš esu demokratiškas, bet reikia suprasti, kad demokratiją nuo anarchijos skiria ta plona linija.</i>
LSDP INF7	4. Kaip apskritai priimami sprendimai jūsų partijoje?	<i>Ar tariasi? Priklausoma nuo sprendimo, jei reikia greitai reaguoti, tada nesitaria, tada daugiau vienasmeniškumo.</i>
LSDP INF8		<i>Tai, ką darė Butkevičius, ne visada buvo kolegialu. Daug vienasmenių sprendimų, ypač gale buvo ir tai yra blogai.</i>
LSDP INF9		<i>Kai partija yra valdžioje, tada jau skiriasi, nes negali ilgai dalyvauti procesų valdyje, negali ilgai užsiimti bla bla bla...čia jau pirmininkas gali būti ir pasmerkiamas. Tau reikia priimti sprendimus, jei tu esi pirmininkas ir premjeras, per naktį. Ir dažniausiai būna taip, kaip pirmininkas pasako, taip ir būna.</i>
LSDP INF7	5. Kaip partijoje nusprendžia ma, kas kalbės partijos vardu viešosiose diskusijose?	<i>Nebūtinai partijos pirmininkas. Rinkimų laikotarpiu daugiau sprendžia štabas. Politikai turi asmeninius kontaktus ir asmeniškai yra kviečiami ir tada jie kalba. Turim info centrą, už komunikaciją atsakingas G. Kirkilas. Jie apsitaria ir tada deleguoja. Apsitaria, žinoma, su valdybos žinia, su pirmininko žinia. Visada partijos pirmininkui yra paprasčiau ir pirmenybė.</i>
LSDP INF8		<i>Dažniausiai žurnalistai nusprendžia. Jei kreipiasi į info centrą, tada jie ten sprendžia. Dažniausiai [sprendžia] pirmininkas su info centru, kas ten atstovaus, bet dažniausiai...kiek man tenka, tai žurnalistai skambina tiesiogiai ir aš su niekuo nederinu.</i>
LSDP INF9		<i>Apskritai mes stengiamės įtraukti tuos žmones, kurie dirba tam tikroje, su tuo susijusioje, srityje. Su žiniasklaida bendraujam dažniausiai pagal pareigas, bet žiniasklaida kalbina visus.</i>

Šaltinis: interviu duomenys.

Analizuojant LVŽS pirmininko ir narių partijos tarpusavio santykius, apibrėžtus partijos statute, matyti, kad LVŽS pirmininkas tiesiogiai dalyvauja narių partijos veikloje - su LVŽS valdyba formuoja užduotis LVŽS skyriams (4.7.2.2), o LVŽS valdyba, kuriai priklauso ir vadovauja partijos pirmininkas, analizuoja ir vertina LVŽS skyrių veiklą, teikia jiems rekomendacijas (4.9.5.2). Šiuo atžvilgiu LVŽS panaši į LSDP, kurios vadovas dalyvauja pasitarimuose su skyriais. Priešingai nei jau aptartų DP ir LSDP atvejais, LVŽS pirmininkas suvažiavimo institucijoje vaidina svarbų vaidmenį – teikia tarybos patvirtintą suvažiavimo darbotvarkę partijos skyriams (4.6.3). LVŽS pirmininkas yra įtakingas partijos tarybos veikloje, nes šaukia LVŽS tarybos posėdžius, vadovauja šio organo darbui (4.7.2.3) ir teikia tarybai tvirtinti visų lygių rinkimų štabo vadovą ir štabo sudėtį (4.8.3.6). Kadangi partijos

taryba yra aukščiausias tarp suvažiavimų veikiantis organas, tai ir galia jam vadovauti yra svarbi.

LVŽS pirmininko galios *partijos aparato* veikloje taip pat yra svarbios ir gali būti suskirstytos į kelias grupes: vadovavimo ir kandidatų į partijos valdžios organus siūlymo. Pagal LVŽS įstatus LVŽS pirmininkas skiria pavedimus LVŽS valdybos pirmininkui bei kontroliuoja jų vykdymą (4.7.2.4), šaukia LVŽS valdybos posėdžius (4.9.3), taip pat paveda valdybai vykdyti savo sprendimus (4.9.5.1). Tad nors sąjungos lyderis ir nebūtinai vadovauja partijos valdybai, tačiau ši institucija, pagal partijos įstatus, vykdo LVŽS pavedimus. Taip pat LVŽS pirmininkas skiria pavedimus LVŽS pirmininko pavaduotojams, partijos atsakingajam sekretoriui, kontroliuoja jų vykdymą (4.7.2.4 ir 4.10.2). Galiausiai gali siūlyti kandidatus į Finansų kontrolės ir Etikos ir procedūrų komisijų narius (4.11.1 ir 4.12.1). Kaip matyti LVŽS vadovui suteikta daug galių organizuoti ir kontroliuoti partijos vidinį gyvenimą.

Analizuojant LVŽS *partijos valdžioje* pirmininko galias, paminėtina, kad LVŽS įstatatai nenumato, kad pirmininkas gali kontroliuoti partijos atstovų veiklą parlamente, vyriausybėje, EP ar vietos valdžios institucijose, tačiau LVŽS valdyba aptaria LVŽS partijos narių kandidatūras į visas valstybės ir savivaldybių valdžios institucijas (4.9.5.3), o partijos valdybai priklauso ir jam vadovauja partijos pirmininkas.

18 lentelė. LVŽS partijos pirmininko galios ir funkcijos reglamentuojamos partijos statute

Partijos institucija	Lyderio vaidmuo
<i>Narių partija</i>	
Eiliniai nariai partijoje	Vadovauja LVŽS tarp LVŽS suvažiavimų, atstovauja LVŽS Lietuvoje ir užsienyje (4.7.2.1).
Skyrių pirmininkai	Vykdydamas LVŽS programą, LVŽS suvažiavimo ir LVŽS tarybos nutarimus kartu su LVŽS valdyba formuoja užduotis LVŽS skyriams (4.7.2.2); <i>Netiesiogiai.</i> LVŽS valdyba analizuoja ir vertina LVŽS skyrių veiklą, teikia jiems rekomendacijas (4.9.5.2).
Partijos suvažiavimas	Teikia tarybos patvirtintą suvažiavimo darbotvarkę partijos skyriams (4.6.3).
Partijos taryba	Šaukia LVŽS tarybos posėdžius, vadovauja šio organo darbui (4.7.2.3); Pirmininkas LVŽS tarybai teikia tvirtinti visų lygių rinkimų štabo vadovą ir štabo sudėtį (4.8.3.6).
<i>Partijos aparatas</i>	
Partijos valdyba	Skiria pavedimus LVŽS valdybos pirmininkui, bei kontroliuoja jų vykdymą (4.7.2.4.); Gali šaukti LVŽS valdybos posėdžius (4.9.3); Paveda valdybai vykdyti savo sprendimus (4.9.5.1).
Pirmininko pavaduotojai	Skiria pavedimus LVŽS pirmininko pavaduotojams kontroliuoja jų vykdymą (4.7.2.4).
Finansų kontrolės komisija	LVŽS pirmininkas gali siūlyti kandidatus į Finansų kontrolės komisijos narius (4.11.1).

Etikos ir procedūrų komisija	LVŽS pirmininkas gali siūlyti kandidatus į Etikos ir procedūrų komisijos narius (4.12.1).
Partijos komitetai	-
Atsakingasis sekretorius ir sekretoriatas	Skiria pavedimus atsakingajam sekretoriui bei kontroliuoja jų vykdymą (4.7.2.4); Teikia tarybai skirti arba atleisti partijos atsakingą sekretorių (4.8.3.8); Atsakingasis sekretorius yra tiesiogiai pavaldus LVŽS pirmininkui ir atskaitingas LVŽS valdybai (4.10.2).
Partija valdžioje	
Partijos frakcija Seime	<i>Netiesiogiai.</i> <u>LVŽS valdyba aptaria LVŽS partijos narių kandidatūras</u> į visas valstybės ir savivaldybių valdžios institucijas (4.9.5.3).
Partijos nariai kitose valdymo institucijose	-

Šaltinis: LVŽS įstatai (2014)

Interviu metu LVŽS informantai nurodė (žr. 19 lentelę), kad bet kurios partijos lyderis turėtų gerbti demokratiją, gebėti įtraukti partijos narius į partijos veiklą, juos telkti ir atsižvelgti į jų nuomonę, tačiau ne visi informantai pažymėjo, kad būtent šias savybes turi ir LVŽS lyderis R. Karbauskis. INF 10 pažymėjo, kad „*R. Karbauskii su demokratija sunkoka, jis buvęs verslo lyderis, jis labai mėgstantis daryti ir daug savo pastangų įdeda, sprendžia, dalyvauja. Jam kiek sunkiau remtis kolektyvo sprendimais. Tai nereiškia, kad jis jais nesiremia, tiesiog šalia esantys žmonės turi labai aiškiai pasakyti, kad turi kitokią nuomonę, nes kitaip jis viską padaro.*“ Analizuojant svarbiausias lyderio galias, LVŽS informantai išskyrė atsakomybę už visą partiją ir jos sėkmę, darbotvarkės formavimą. LVŽS informantų paklausus, kaip jie apibūdintų partijos lyderio vadovavimo stilių, visi informantai išskyrė, kad R. Karbauskis yra kur kas labiau linkęs sprendimus priimti vienasmeniškai, negu remtis partijos organizacijos nariais, taip pat informantai nurodė, kad partijos lyderiui trūksta demokratijos ir jis linkęs sprendimus priimti greitai, mažai įtraukdamas kitus partijos narius. LVŽS informantai taip pat nurodė, kad dažniausiai partijos vardu kalba partijos pirmininkas: „*Partijos pirmininko ir dar kelių žmonių sprendimas realiai būna. Dažniausiai visgi sprendžia pirmininkas. Nebent de facto žurnalistai prašo konkrečios srities žmogaus arba iš viso konkretaus žmogaus*“ (INF11).

19 lentelė. Interviu su LVŽS atstovais duomenys

Infor- mantas	Klausimas	Nuomonė
LVŽS INF10	1. Koks partijos lyderis yra geras lyderis, kokių savybių jam reikia? Kokias lyderio savybes turi esamas partijos	<i>Demokratija, pagarba demokratijai, labai svarbu, tai Achilo kulnas visų lyderių. Jam reikia nešališkumo, jam reikia drąsos, ir jam reikia intelektualinių žinių. Jam reikia suvokti, kad jis turi keisti ir eiti prieš srovę, nepaisant dominuojančio diskurso. R. Karbauskiai su demokratija sunkoka, jis buvęs verslo lyderis, jis labai mėgstantis daryti ir daug savo pastangų įdeda, sprendžia, dalyvauja, jam kiek sunkiau remtis kolektyvo sprendimais. Tai nereiškia, kad jis jais nesiremia, tiesiog šalia esantys žmonės turi labai aiškiai pasakyti, kad turi kitokią nuomonę, nes kitaip jis viską padaro.</i>
LVŽS INF11	pirmininkas R. Karbauskis?	<i>Turėtų gebėti integruoti žmones, gebėti jiems paskirstyti funkcijas, gebėti suburti bendro tikslo siekimui, uždegt to tikslo siekimui žmones ir aišku būti charizmatiškas, turėti gerą iškalbą, būti komunikabilus, turėti finansinius išteklius tam, kad savo tikslus realizuoti. R. Karbauskis dalį šių savybių tikrai turi, t.y. jisai geba žmones uždegti tikslo siekimui, geba juos suburti, įtikinti. Turi tam reikiamas finansines galimybes.</i>
LVŽS INF12		<i>Geras lyderis yra tas lyderis, kuris telkia, kuris geba įsiklausyti ir atsižvelgia į kitų nuomones ir nėra diktatorius, žodžio žmogus. Jis turi pakankamai griežtą poziciją tam tikrais klausimais, jis visą laiką save pozicionuoja kaip užsispyrusį žemaitį.</i>
LVŽS INF10	2. Kiek ir kokių galių turi partijos	<i>Partijos pirmininkas formuoja darbotvarkę, ką partija daro, tai yra labai svarbu.</i>
LVŽS INF11	pirmininkas?	<i>Atsakingas už visos partijos veiklos sėkmę, veiklą, už didžiosios strategijos buvimą ir suformulavimą.</i>
LVŽS INF12	Kurios iš jų svarbiausios?	<i>Partijos pirmininkas atsakingas už visą partiją, už tai kas joje vyksta. Tai pati svarbiausia jo galia. Suvaldyti partiją.</i>
LVŽS INF10	3. Kaip bendrai apibūdintumėt e partijos lyderio	<i>Vizionierius, kartais per daug individualus. Jis nėra proceso žmogus, jis nevertina proceso. Procesas nemažiau svarbu nei rezultatas, o jam svarbu rezultatas. O tam procesui, ypač čia reikia labai daug dėmesio skirti. Kaip su visais kalbėti, paderinti...diplomatijos trūksta.</i>
LVŽS INF11	vadovavimo stilių?	<i>Pas mus yra taip, kaip ir matosi iš viešosios erdvės. To vienasmeniško yra labai daug, dabar gal tik tas truputį keičiasi, nes yra atsiradusi valdyba. <...> tai dabar jau dėl kai kurių dalykų tenka tartis, yra tariamasi, bet anksčiau LVŽS tokios tradicijos, kad labai stiprus kolegialus valdymas, tai nebūdavo. Būdavo priimami labai greitai sprendimai ir priimti sprendimą, paprastai užtekdavo partijos pirmininko nuomonės.</i>
LVŽS INF12		<i>Aš tikrai neapibūdinčiau diktatūros, nes viešojoje erdvėje, kai kuriose žiniasklaidos priemonėse, būtent taip yra diktuojama, traktuojama. Frakcijoje tikrai...na tai priklauso nuo asmenybių...kai kurie paklūsta, kai kuriems sprendimams, kai kurie turi savo nuomonę ir nebijo jos išsakyti. Tikrai nėra kažkokios baimės frakcijoje, kad bus pašalinti iš frakcijos, jeigu</i>

		<i>nesutaps nuomonė ar pan. Tai, manau, tas valdymas yra pakankamai demokratiškas.</i>
LVŽS INF10	4. Kaip apskritai priimami sprendimai jūsų partijoje?	<i>Jis formuoja darbotvarkę. Ar tariasi? Tariasi ir dažniausiai...<> čia specifinė organizacija, čia bėda yra tai, kad susirinko labai idealistai, neturintys aiškaus asmeninio intereso, labai mažai personalijų, labai norinčių į valdžią. Ramūnas yra partiją vežantis ne todėl, kad kiti būtų kažkur nustumti, bet nelabai kas vežė. Tada jo lyderystė yra akivaizdi, nes jei kiti nedaro, jis padaro, bet tai nereiškia, kad jis slopina kitas iniciatyvas. Kiek aš esu padaręs, tiek padaręs. Tiesiog lyderis yra aktyvesnis už kitus 30 kartų.</i>
LVŽS INF11		<i>Dažniau sprendimai nuleidžiami iš viršaus, negu kad tariamasi.</i>
LVŽS INF12		<i>Tie klausimai, kurie yra globalūs, valstybės mastu, na jei tai ne kokie kultūros dalykai, o tikrai svarbūs, tai tada iš tiesų tariasi. Galbūt apie tuos platesnius dalykus, kaip koalicijų sudarymas ar frakcijų sutartys, tai tokių dalykų iš tikrųjų nesitaria. Būna tik informacija pateikiama, bet, ko gero, turi tam tikrų žmonių iš frakcijos su kuriais tariasi ir tai yra natūrali, kadangi yra didžiulė frakcija ir jei tą klausimą iškeli ryte, o sprendimą reikia priimti per pietus, tai dažniausiai visi nori pasišnekėti, tai galiausiai tas sprendimas labai užsitęstų.</i>
LVŽS INF10	5. Kaip partijoje nusprendžiam a, kas kalbės partijos vardu viešosiose diskusijose?	<i>Visaip. Dažniausiai nesprenžiam, ką žurnalistai nusprendžia, tą ir pakviečia. Nėra labai griežtų taisyklių. Bet kai kreipiasi į partiją, tai sprendžia pirmininkas ir sekretoriato vadovas ar frakcijos vadovas. Rinkimų kampanijos: labiau koordinuota, nes visi sėdėjom pusę metų vienam kambary. Dabar lyderiai kalba mažai, kas yra blogai, mano nuomone.</i>
LVŽS INF11		<i>Partijos pirmininko ir dar kelių žmonių sprendimas realiai būna. Dažniausiai visgi sprendžia pirmininkas. Nebent de fakto žurnalistai prašo konkretios srities žmogaus arba iš viso konkretaus žmogaus. Jei žurnalistai nori žmogaus iš ekonomikos, tai ir eis Ekonomikos komiteto žmogus, tai tam tikras toks pasiskirstymas yra. Pas mus tokia išskirtinė situacija, kad dalis frakcijos žmonių, yra partijos žmonės, o dalis ne. Tai tada einama pagal pareigybes Seime. Kai kada žurnalistai kviečia tiesiog ką jie nori kviešti.</i>
LVŽS INF12		<i>Visi partijos nariai gali turėti ir turi savo poziciją, bet partijos vardu kalba pirmininkas, premjeras kalba Vyriausybės vardu, frakcijos seniūnas kalba frakcijos vardu. Aš kalbu savo vardu.</i>

Šaltinis: interviu duomenys.

Analizuojant TT pirmininko ir narių partijos tarpusavio santykius, apibrėžtus partijos statute, matyti, kad TT pirmininkas narių partijos veikloje dalyvauja tik išskirtiniais atvejais ir netiesiogiai - skyriaus pirmininkui netekus savo įgaliojimų, valdyba arba prezidiumas gali paskirti laikinai einantį skyriaus pirmininko pareigas (4.6.3). TT atveju, partijos pirmininkas svarbų vaidmenį vaidina ir partijos

svarbiausioje institucijoje – suvažiavime, nes partijos pirmininkas šaukia kongresą (5.2). TT pirmininkas yra įtakingas partijos tarybos veikloje, nes partijos pirmininkas šaukia tarybos posėdžius (5.11) ir paskiria vieną iš savo pavaduotojų vadovauti tarybai (5.10).

TT pirmininko galios *partijos aparato* veikloje taip pat yra svarbios ir gali būti suskirstytos į kelias grupes: vadovavimo ir kandidatų į partijos valdžios organus siūlymo. Pagal TT įstatus, TT pirmininkas pirmininkauja valdybos posėdžiams ir pasirašo jų nutarimus (5.6.4), organizuoja valdybos darbą bei pirmininkauja posėdžiuose (5.17) ir šaukia valdybos posėdžius (5.18), taip pat, tarybai pritarus, sustabdo valdybos nario ar pavaduotojo įgaliojimus (5.6.3). TT pirmininkas taip pat yra partijos prezidiumo narys. Kitos TT pirmininko galios partijos aparate siejamos su įvairių partijos institucijų vadovų ir narių teikimu – pirmininkas kongresui teikia pirmininko pavaduotojus (5.1.5), kontrolės komisijos narius (5.1.12), drausmės komisijos pirmininką (5.1.5). Pirmininkas teikia valdybai tvirtinti komitetų pirmininkus, jų pavaduotojus bei jų teikiamus komitetų veiklos nuostatus (5.14.10), taip pat atsakingąjį sekretorių, sekretoriato darbo reglamentą, atsakingojo sekretoriaus pareiginius nuostatus (5.14.9). Tad, kaip matyti, TT pirmininkas TT partijos aparate turi daug galių priimti sprendimus.

Analizuojant TT *partijos valdžioje* pirmininko galias, paminėtina, kad TT įstatai nenumato pirmininkui galimybės kontroliuoti partijos atstovų veiklą parlamente, vyriausybėje, EP ar vietos valdžios institucijose, tačiau TT prezidiumas teikia valdybai kandidatus į Lietuvos Respublikos Seimo narius vienmandatėse rinkimų apygardose (5.23) ir kandidatus į Europos Parlamentą, narius bei kandidatus į Lietuvos Respublikos Seimo narius daugiamandatėje rinkimų apygardoje (5.24), o abiem šioms institucijoms priklauso ir partijos pirmininkas.

20 lentelė. TT partijos pirmininko galios ir funkcijos reglamentuojamos partijos statute

Partijos institucija	Lyderio vaidmuo
<i>Narių partija</i>	
Eiliniai nariai partijoje	Atstovauja partijai santykiuose su Lietuvos Respublikos valdžios ir visuomeninėmis institucijomis, Lietuvos, užsienio šalių bei tarptautinėmis organizacijomis (5.6.1).
Skyrių pirmininkai	<i>Netiesiogiai.</i> Išskirtiniais atvejais, skyriaus pirmininkui netekus savo įgaliojimų, valdyba arba <u>prezidiumas gali paskirti laikinai einantį skyriaus pirmininko pareigas</u> (4.6.3).
Partijos kongresas (suvažiavimas)	Partijos pirmininkas šaukia kongresą (5.2).
Partijos taryba	Partijos pirmininkas šaukia tarybos posėdžius (5.11); Partijos pirmininkas paskiria vieną iš savo pavaduotojų vadovauti tarybai (5.10).
<i>Partijos aparatas</i>	
Partijos valdyba	Pirmininkauja valdybos posėdžiams ir pasirašo jų nutarimus (5.6.4);

	Partijos pirmininkas vadovauja valdybai, organizuoja jos darbą bei pirmininkauja jos posėdžiuose (5.17); Partijos pirmininkas šaukia valdybos posėdžius (5.18); <u>Tarybai pritarus, sustabdo</u> valdybos nario ar pavaduotojo igaliojimus (5.6.3).
Partijos prezidiumas	Yra prezidiumo narys (5.21).
Pirmininko pavaduotojai	Pirmininkas kongresui teikia pirmininko pavaduotojus (5.1.5).
Kontrolės komisija	Pirmininkas kongresui teikia kontrolės komisiją (5.1.12).
Drausmės komisija	Pirmininkas kongresui teikia drausmės komisijos pirmininką (5.1.5).
Partijos komitetai	Pirmininkas teikia valdybai tvirtinti komitetų pirmininkus, jų pavaduotojus bei jų teikiamus komitetų veiklos nuostatus (5.14.10).
Atsakingasis sekretorius ir sekretoriatas	Pirmininkas teikia valdybai tvirtinti partijos atsakingąjį sekretorių, sekretoriato darbo reglamentą, atsakingojo sekretoriaus pareiginius nuostatus (5.14.9).
<i>Partija valdžioje</i>	
Partijos frakcija Seime	-
Partijos nariai kitose valdymo institucijose	<i>Netiesiogiai. <u>Prezidiumas teikia valdybai</u> kandidatus į Lietuvos Respublikos Seimo narius vienmandatėse rinkimų apygardose (5.23); <u>Prezidiumas teikia valdybai kandidatus į Europos Parlamentą</u>, narius bei kandidatus į Lietuvos Respublikos <u>Seimo narius daugiamandatėje</u> rinkimų apygardoje (5.24).</i>

Šaltinis: TT įstatai (2015).

Interviu metu TT informantai nurodė, kad partijos lyderis turi telkti ir atstovauti, *atstovėti* už savo politinę partiją: „*Partijos pirmininkui yra svarbu supratimas, kad jo partija, jo žmonės - tai yra jo bendruomenė*“ (INF11). TT informantai patvirtino, kad šias lyderiui būdingas savybes turėjo R. Paksas, o dėl R. Žemaitaičio nuomonės išsiskyrė. Pavyzdžiui, INF18 pažymėjo, kad „*R. Žemaitaitis, sakyčiau, daugiau ne statantis, o griauantis; apie Paksą to nepasakyčiau*“. Analizuojant svarbiausias partijos pirmininko galias, TT informantai išskyrė tik institucines, su funkcijomis partijoje susijusias galias: „*pirmininkas turi nemažas galias, ypač partijos statyboj, ypač valdyboj, pavaduotojų parinkime. Žinoma, pirmininkas visada renkasi savo žmones*“ (INF18). Analizuojant partijos lyderių vadovavimą ir sprendimų priėmimą, TT informantai nurodė, kad tiek R. Paksas, tiek R. Žemaitaitis mažai tariasi su partijos nariais, sprendimai dažniausiai yra priimami siaurame partijos prezidiumo rate ir abu partijos pirmininkai nors ir linkę diskutuoti, tačiau kur kas labiau linkę sprendimus priimti vienasmeniškai, negu remtis partijos organizacijos nariais. Taip pat informantai nurodė, kad partijos lyderiams trūksta demokratijos (ypač R. Žemaitaičiui). Tas pats paminėtina ir apie galią kalbėti partijos vardu – anot TT informantų, tokia galia šioje partijoje dažniausiai naudojasi partijos pirmininkas.

21 lentelė. Interviu su TT atstovais duomenys

Infor- mantas	Klausimas	Nuomonė
TT INF16	1. Koks partijos lyderis yra geras lyderis, kokių savybių jam reikia? Kokias gero lyderio savybes turi	<i>Partija yra šeima ir už ją turi stovėti. Paksą vienijo nuvertimas, skandalas, tikėjimas kažkoks valstybe, tai iš jo ėjo žmonių banda, kaip kažkas dainavo Paksas iš Dievo. <...> Partijos pirmininkui yra svarbu supratimas, kad jo partija, jo žmonės tai yra jo bendruomenė. R. Paksas – labai ryški asmenybė, kuri buvo kažkada pamatyta, po to dėl tam tikrų priežasčių užsidarė savyje ir neberodė tų ryškių savybių. Super pragmatiškas žmogus ūkiniuose klausimuose, gebėdavo du, tris žingsnius numatyti į priekį, tik būdavo sunku jam pasirinkti koks sprendimo variantas geriausias.</i>
TT INF17	R. Žemaitaitis ir turėjo	<i>Lyderis turi vesti partiją į priekį, uždegti žmones, norėti būti panašiu į jį. R. Paksas toks ir buvo, o R. Žemaitaitis toks gal bus.</i>
TT INF18	buvęs partijos pirmininkas R. Paksas?	<i>Lyderis turi telkti, ieškoti, kad pats būtų patrauklus ir turi dirbti, kad partijos populiarumas augtų. Didelę įtaką tam, kaip atrodo lyderis, turi žiniasklaida. R. Žemaitaitis, sakyčiau, daugiau ne statantis, o griauantis. Apie Paksą to nepasakyčiau, bet tų problemų yra, galbūt jaunas, mokosi, keisis. Apie lyderius gali kalbėti gerai arba nieko. Turi ir gerų savybių, nes kiekvienas žmogus jų turi.</i>
TT INF16	2. Kiek ir kokių galių turi partijos pirmininkas? Kurios iš jų svarbiausios?	<i>Partijos pirmininku būti yra didžiausia našta ir didžiausias vargas. Kai kas bando padaryti iš pirmininko kempinę, kai ateina visi ir skundžiasi, kas blogai, kas gerai, kas ko neklauso ir tikisi, kad partijos pirmininkas viską išspręs. Aišku to nėra. Tu gali turėti valdžių, gali prezidiumą savo sudaryti, valdybą savo sudaryti, bet pagrindinė tai yra ta žemutinė grandis. Yra du būdai arba dirbi kartu, arba imiesi kardinalių priemonių. Optimaliausias variantas yra neprimetinėti savo valdžios, o kalbėtis. <...> Turi žmogui duoti, kad ir pats galėtų nuspręsti, bet aišku per didelė demokratija dažniausiai virsta į didelį balaganą.</i>
TT INF17		<i>Lyderis - tai partijos veidas, tai jo svarbiausia galia.</i>
TT INF18		<i>Pirmininkas turi nemažas galias, ypač partijos statyboj, ypač valdyboj, pavaduotojų parinkime. Žinoma, pirmininkas visada renkasi savo žmones, na tarkim ir pinigų panaudojime, kiek gauna iš biudžeto, tai sprendžia pirmininkas tuos dalykus, tai kaip tai sugeba panaudoti, manau nuo to šiek tiek priklauso ir partijos populiarumas.</i>
TT INF16	3. Kaip bendrai apibūdintum ėte partijos lyderio vadovavimo stilių?	<i>R. Paksas buvo pakankamai konservatyvus bet su liberalumo atmainomis, nes kreipė dėmesį ne tik į senus partijos narius. Jisai suprasdavo, kad reikia žmogui duoti tiek, kad jisai pademonstruotų tiek kiek gali. Jei tinkama kryptimi einama, tu gauni tam tikras galias. Paksas diskutuodavo, priimdavo pragmatiškus sprendimus. Rolandas net ir pačiose konfliktiškiausiose situacijose rasdavo sprendimo būdą, jis paskambins bet kam kai tai liečia valstybinį reikalą. Yra</i>

		<i>asmeniniai reikalai, bet kur yra valstybė, tu turi apeit ir priimt sprendimą geriausią valstybei.</i>
TT INF17		<i>Abu lyderiai tariausi su partijos nariais, bet sprendimą turi priimti partijos pirmininkas. Jis už partiją atsakingas.</i>
TT INF18		<i>R. Paksas buvo turintis savo nuomonę, poziciją ir atsižvelgiantis į, išklausančias partijų kolegų nuomonę, bet danai priima sprendimus taip, kaip jis mano teisinga. Čia gal viena iš lyderio savybių. R. Žemaitaitis, aš manau, kad jis pats su savim tariausi. Kolegialumo nėra.</i>
TT INF16	4. Kaip apskritai priimami sprendimai	<i>Paksas diskutuodavo, priimdavo pragmatiškus sprendimus.</i>
TT INF17	jūsų partijoje?	<i>Abu lyderiai tariausi su partijos nariais, bet sprendimą turi priimti partijos pirmininkas. Jis už partiją atsakingas.</i>
TT INF18		<i>R. P. Turintis savo nuomonę, poziciją ir atsižvelgiantis į, išklausančias partijų kolegų nuomonę, bet dažnai priima sprendimus taip, kaip jis mano teisinga. Čia gal viena iš lyderio savybių. R. Ž. Aš manau, kad jis pats su savim tariausi. Kolegialumo nėra.</i>
TT INF16	5. Kaip partijoje nusprendžiama, kas kalbės partijos vardu viešosiose diskusijose?	<i>Faktas, kad didžioji dalis kviečia partijos pirmininką. Jeigu partijos pirmininkas negali, tai tada pagal kuravimo sritį jau aš kaip pirmininkas ar frakcijos seniūnas, nes žinau, kad čia demokratijos nebus, nes nei viens nenuspręs, jau turi būti autoritarinis režimas ir sakau, tu šiandien dienai turi eiti pas pramonininkus ir apie tai kalbėt, nes tau priklausau, tu dirbi biudžeto ir finansų skyriuj. Yra atvejų, kur tu turi griežtą sprendimą, nes kitaip nieko nebus.</i>
TT INF17		<i>Kalbėti gali visi, niekas nieko su partijos valdžia nederina, bet jeigu bendrą partijos poziciją, tai pristato partijos pirmininkas.</i>
TT INF18		<i>Na galbūt partijos pirmininkas pasidalina, yra partijos pirmas pavaduotojas, bet daugiausiai partijos vardu kalba partijos pirmininkas, o kiti partijos nariai kalba savo vardu. Aš savo pozicijos su niekuo nederinu ir niekada nepabrėžiu, kad tai partijos nuomonė, ar frakcijos nuomonė.</i>

Šaltinis: interviu duomenys.

Analizuojant TS-LKD pirmininko ir *narių partijos* tarpusavio santykius, apibrėžtus partijos įstatuose, matyti, kad tiesiogiai partijos pirmininkas skyrių veikloje nedalyvauja, tačiau TS-LKD pirmininkas gali šaukti neeilinį TS-LKD suvažiavimą (122), taip pat rengia suvažiavimui TS-LKD veiklos ataskaitą (149.7). Visgi partijos pirmininkas yra įtakingas partijos tarybos veikloje, nes šaukia tarybos posėdžius (tą taip pat gali daryti prezidiumas arba trečdalis tarybos narių) (136), vadovauja ir pirmininkauja TS-LKD tarybai, pasirašo nutarimus (149.5). Kadangi partijos taryba yra aukščiausias tarp suvažiavimų veikiantis organas, tai ir galia jam vadovauti yra svarbi.

Labiausiai TS-LKD pirmininko galios yra išplėtos *partijos aparato* veikloje ir gali būti suskirstytos į dvi grupes: vadovavimo ir kandidatų į partijos valdžios organus siūlymo veiklas. Pagal TS-LKD įstatus, partijos pirmininkas vadovauja ir

pirmininkauja svarbiausiam TS-LKD organui tarp tarybos posėdžių - TS-LKD prezidiumui - pasirašo nutarimus (149.5), taip pat jis šaukia prezidiumo posėdžius, pasirašo posėdžių darbotvarkes (159.1). Partijos pirmininkui tiesiogiai pavaldus yra ir partijos vykdomasis sekretorius ir sekretoriatas (171). Tai yra svarbi galia, nes šios partijos institucijos organizuoja partijos veiklą, priima daugybę svarbių sprendimų partijos gyvenime. Kitos TS-LKD pirmininko galios partijos aparate siejamos su įvairių partijos institucijų vadovų ir narių teikimu – TS-LKD pirmininkas teikia suvažiavimui kandidatus į renkamus Prezidiumo narius (149.1), suvažiavimui teikia tvirtinti pirmąjį pirmininko pavaduotoją (123.3) ir kitus penkis savo pavaduotojus (123.4), taip pat teikia suvažiavimui kandidatus į Priežiūros komitetą (149.4) ir partijos politikos komiteto pirmininko kandidatūrą (149.3; 123.6). Paminėtina, kad TS-LKD pirmininkas, atsižvelgęs į TS-LKD organų ir (ar) struktūrinių padalinių siūlymus, teikia prezidiumui tvirtinti dalykinių komitetų pirmininkus (177). TS-LKD pirmininkas siūlo komitetų narius (tą gali daryti ir prezidiumas, frakcijos ir skyrių (skyrių sueigų) tarybos) (178). Galiausiai TS-LKD pirmininkas teikia tarybai tvirtinti vykdomąjį sekretorių (135.2).

22 lentelė. TS-LKD partijos pirmininko galios ir funkcijos reglamentuojamos partijos statute

Partijos institucija	Lyderio vaidmuo
<i>Narių partija</i>	
Eiliniai nariai partijoje	Vadovauja partijai ir jai atstovauja . Pirmininkas priima sprendimus, skelbiamus potvarkiais, kurie privalomi visiems TS-LKD nariams (146).
Skyrių pirmininkai	-
Skyrių sueiga	-
Partijos suvažiavimas	TS-LKD pirmininko sprendimu gali būti šaukiamas neeilinis TS-LKD suvažiavimas; Gali šaukti neeilinį TS-LKD suvažiavimą (122); Rengia suvažiavimui TS-LKD veiklos ataskaitą (149.7).
Partijos taryba	Šaukia tarybos posėdžius (tą taip pat gali daryti prezidiumas arba trečdalis tarybos narių) (136); TS-LKD pirmininkas vadovauja tarybai (138); Vadovauja ir pirmininkauja TS-LKD tarybai, pasirašo nutarimus (149.5).
<i>Partijos aparatas</i>	
Partijos prezidiumas	Partijos pirmininkas (tą gali daryti ir taryba, bendrija LKD ir partijos frakcijos) siūlo suvažiavimui renkamus prezidiumo narius (123.5); Teikia suvažiavimui kandidatus į renkamus Prezidiumo narius (149.1); Vadovauja ir pirmininkauja TS-LKD prezidiumui, pasirašo nutarimus (149.5); Prezidiumo posėdžius šaukia pirmininkas <...> Posėdžių darbotvarkes pasirašo TS-LKD pirmininkas ar jį pavaduojantis pavaduotojas (159.1).

Pirmininko pavaduotojai	Suvažiavimui teikia tvirtinti pirmąjį pirmininko pavaduotoją (123.3); TS-LKD pirmininkas siūlo suvažiavimui kitus penkis savo pavaduotojus (123.4); Teikia suvažiavimui kandidatus į savo pavaduotojus (149.1).
Priežiūros komitetas	Teikia suvažiavimui kandidatus į Priežiūros komitetą (149.4); Partijos pirmininkas gali pavesti priežiūros komitetui <u>išsiaiškinti situaciją skyriuose ar skyrių sueigose</u> (163.10).
Politikos komitetas	Teikia suvažiavimui tvirtinti partijos politikos komiteto pirmininko kandidatūrą (149.3; 123.6); Gali teikti prašymus partijos komitetui dėl partijos politinės laikysenos, taip pat pasiūlymus TS-LKD nariams Seimo frakcijoje dėl balsavimų (167.4).
Dalykiniai komitetai	TS-LKD pirmininkas, atsižvelgęs į TS-LKD organų ir (ar) struktūrinių padalinių siūlymus, teikia Prezidiumui tvirtinti dalykinių komitetų pirmininkus (177); TS-LKD pirmininkas siūlo komitetų narius (tą gali daryti ir Prezidiumas, frakcijos ir skyrių (skyrių sueigų) tarybos) (178).
Vykdomasis sekretorius ir sekretoriatas	TS-LKD pirmininkas teikia tarybai tvirtinti vykdomąjį sekretorių (135.2); Vykdomasis sekretorius yra tiesiogiai pavaldus TS-LKD pirmininkui ir atskaitingas TS-LKD tarybai (171.); TS-LKD pirmininkas igalioja sekretoriatą TS-LKD vardu sudaryti sandorius pagal Sekretoriatui priskirtas funkcijas ir kitus sandorius (172.5).
Partija valdžioje	
Partijos frakcija Seime	-
Partijos nariai kitose valdymo institucijose	-
Kita	Pagal savo kompetenciją pirmininkas gali vykdyti ir kitas funkcijas , jei šiais įstatais, taip pat suvažiavimo, TS-LKD tarybos ir prezidiumo sprendimais jos nepriskirtos kitoms TS-LKD organams ar pareigūnams (149.8).

Šaltinis: TS-LKD įstatai (2015).

Analizuojant *partijos valdžioje* pirmininko galias, paminėtina, kad TS-LKD statutas nenumato, kad pirmininkas vienaip ar kitaip galėtų kontroliuoti partijos atstovų veiklą parlamente, vyriausybėje, EP ar vietos valdžios institucijose. Tačiau būtina atkreipti dėmesį į tai, kad TS-LKD yra vienintelė partija, kurios įstatai numato, kad pagal savo kompetenciją **pirmininkas gali vykdyti ir kitas funkcijas**, jei partijos įstatais, taip pat suvažiavimo, TS-LKD tarybos ir prezidiumo sprendimais, jos nepriskirtos kitiems TS-LKD organams ar pareigūnams (149.8).

Kitas svarbus analizės aspektas yra tai, kaip realiai partijoje yra priimami sprendimai. TS-LKD partijos nariai pažymėjo, kad geras lyderis - toks lyderis, paskui kurį nori sekti kiti, sutelkiantis ir įtikinantis savo idėjomis. Visi informantai sutiko, kad tiek A. Kubilius, tiek G. Landsbergis turėjo geram lyderiui būdingas savybes. Analizuojant svarbiausias partijos lyderio galias, TS-LKD informantai nurodė

autoritetą, bendros vizijos matymą ir jos įgyvendinimą. Pavyzdžiui, INF14 išskyrė, kad lyderis „turi autoritetą, gebėjimą sutelkti, jisai veda į priekį, generuoja idėjas, siekia, kad jos būtų įgyvendintos. Formalios galios nėra tiek svarbios, kiek realios, kurios ateina iš žmogaus savybių“. Kitas analizės aspektas yra partijos lyderio vadovavimas ir sprendimų priėmimas. TS-LKD informantai nurodė, kad tiek A. Kubilius, tiek G. Landsbergis bandė vienasmeniškai priimti sprendimus, bet išvystyta ir stipri partijos organizacija jiems neleidžia vienasmeniškai priimti ar pristinti sprendimų. Todėl sprendimų priėmimo pobūdis TS-LKD vadovaujant abiem lyderis buvo (G. Landsbergio atveju ir yra) kur kas labiau kolegialus negu vienasmenis.

23 lentelė. Interviu su TS-LKD atstovais duomenys

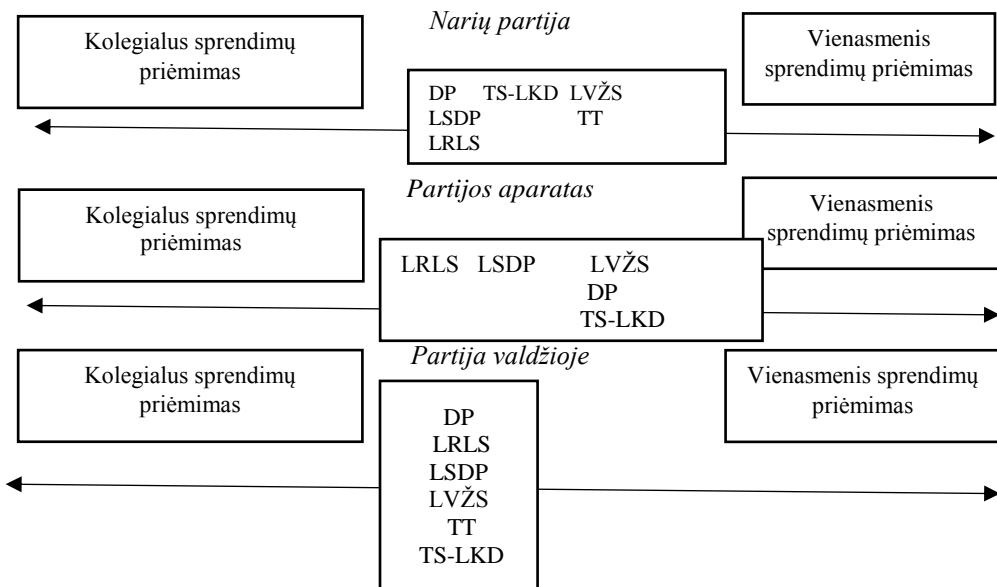
Infor- mantas	Klausimas	Nuomonė
TS- LKD INF13	1. Koks partijos lyderis yra geras lyderis, kokių savybių jam reikia? Kokias gero lyderio savybes turi G. Landsbergis ir turėjo buvęs partijos pirmininkas A. Kubilius?	<i>Lyderis t.y. žmogus, paskui kurį kiti nori sekti, kerintis, magnetizuojantis, uždegantis, o norint, kad paskui tave eitų, gali būti įvairių savybių.</i> <i>A. Kubilius buvo nuostabus strategas, gabus, labai globalus, geopolitiškas, nuostabios jo idėjos, bet nemokantis komunikuoti ir absoliučiai nemokantis dirbti su žiniasklaida.</i> <i>Iš šito žmogaus [G. Landsbergio], iš šito vaiko išaugo politikas ir jisai kiekvieną dieną vis labiau yra sėkmingas. Jisai tampa lyderiu. Jisai naudoja šiuolaikines komunikacijos technologijas, nes jis gali konkuruoti dėl jaunų rinkėjų. Jis kaunasi dėl masių.</i> <i><...> Asmeninis žavesys, gebėjimas komunikuoti ir kontaktuoti su idėjų lyderiais, su žiniasklaidos atstovais ir aš matau sėkmingą integravimąsi į tą postą.</i>
TS- LKD INF14		<i>Energija, sugebėjimas energizuoti, sutelkti žmones, gebėjimas priimti sprendimus, įgyvendinti ir turėti aistros visą tą daryti.</i> <i>G. L. tikrai turi daug vidinės energijos, gali energizuoti aplinkinius. Su patirtim ateina sprendimų priėmimas ir jų vykdymas ir aistros visą tai daryti jis turi.</i>
TS- LKD INF15		<i>Sutelkti ir vesti paskui save žmones, juos įtikinti ir didinti partijos populiarumą - tai yra svarbiausios lyderio funkcijos.</i>
TS- LKD INF13	2. Kiek ir kokių galių turi partijos pirmininkas? Kurios iš jų svarbiausios?	<i>Lyderis turi dalinti funkcijas, būti administratorius, čia gal mūsų partijos galėtų būti silpnoji vieta, atpažinti kokie yra uždaviniai ir dalinti funkcijas, atrasti kokie žmonės yra aplink tave ir dalinti funkcijas. Nei A. K., nei G. L. nesugebėjo to daryti. G.L. daro klaidą po klaidos, bet kokioj organizacijoje tas yra labai svarbu, bet ir labai sunku. Tau nereikia pritarėjo, tau reikia stipresnio žmogaus kokioj kitos srity, reikia mokėti girdėti kitokias nuomones. Kai yra daug nuomonių, mes stipriname organizaciją.</i>
TS- LKD INF14		<i>Yra formalios funkcijos, bet šalia yra labai daug kitų realių galių, kurios ateina visai ne iš tų formalijų funkcijų, o iš to, kad jisai turi autoritetą, gebėjimą sutelkti, jisai veda į priekį, generuoja idėjas, siekia, kad jos būtų įgyvendintos. Formalios galios nėra tiek svarbios, kiek realios, kurios ateina iš žmogaus savybių.</i>

TS- LKD INF15		<i>Sutelkti ir vesti paskui save žmones, juos įtikinti ir didinti partijos populiarumą tai yra svarbiausios lyderio funkcijos.</i>
TS- LKD INF13	3. Kaip bendrai apibūdintumėte partijos lyderio vadovavimo stilių?	<i>Ir vienas ir kitas stengėsi taip autokratiškai padaryti, bet partija yra tokia struktūra, kur tai gana sunkiai pavyksta. A. Kubilius daug kartų bandydavo kažką padaryti, bet nepavykdavo, kad ir dėl įstatymų...bet neįvykdavo, nors jis ir MP...nes kiti mechanizmai, demokratiniai mechanizmai partijoje yra. Valdymo stilius arba noras to valdymo stiliaus dar nenulemia, nes priverčia valdymo mechanizmai, o mechanizmai yra demokratiniai ir mūsų partijoje jie yra labai seniai ir žiauriai demokratiniai.</i>
TS- LKD INF14		<i>Tu turi vienasmeniškai generuoti tą energiją, tu turi galvot pats, niekas už tave nepagalvos, kokią iniciatyvą, kokią idėją įgyvendinti. Tu pats turi jausti vienasmenę atsakomybę. Antra, turi sugebėti sutelkti ratą žmonių ir tik tada pasieksi rezultatą, nes jei nesugebi sutelkti, nesugebi deleguoti kažkokių atsakomybių, tai tu nepasieksi rezultato. Tai šitoj vietoj kolegialus vadovavimas turi labai jausti ribas, nes gali ilgą laiką kliautis kolektyviniais sprendimais, svarstyti, svarstyti, bet tau reikia mokėti pasiekti sprendimą.</i>
TS- LKD INF15		<i>Sprendimai priimami kolegialiai, partijos institucijose.</i>
TS- LKD INF13	4. Kaip apskritai priimami sprendimai jūsų partijoje?	<i>Kolegialiai, vienas partijos lyderis negali priimti sprendimų, yra procedūros ir pagal jas vyksta visas sprendimų priėmimo procesas.</i>
TS- LKD INF14		<i>Lyderis turi inicijuoti sprendimus ir kartais ir drąsų sprendimą, bet taip pat jisai turi jausti, ar jisai pajėgs įtikinti partijos bendruomenę. Yra ir poreikis vienasmenės lyderystės ir būtų blogai jeigu lyderis nesugebėtų to parodyti ir dengtųsi kolegialių sprendimų aureole: na mes čia tarėmės tarėmės ir nesusitarėm. Lyderis turi ateiti ir sakyti, kad mes turim eiti taip, nes aš viską apgalvojau ir aš turiu mandatą partijos, kad eitume į tą pusę, bet prieš priimdamas tokį sprendimą jis turi tikrai labai gerai jausti, ar partija į tą pusę pajudės.</i>
TS- LKD INF15		<i>Žinoma, kad lyderis tariasi. Jis gali siūlyti idėjas, bet nusprendžia partija.</i>
TS- LKD INF13	5. Kaip partijoje nusprendžiama, kas kalbės partijos vardu	<i>Pirmininkas turi išskirtinę teisę kalbėti partijos vardu ir tai yra normalu, savaime suprantama. Partijos vardu kalba pirmininkas. Jei partijos nuomonė yra neišreikšta, tai jis ir kalba, kas jam atrodo, bet jei reikia tą nuomonę paderinti, tai ta nuomonė derinama taryboje arba prezidiume ir tada, kai jau jinau suderinama, jis ją išreiškia.</i>
TS- LKD INF14	vardu viešosiose diskusijose?	<i>Čia nėra nustatyto modelio, bet partijos pirmininkas turi tą atsakomybę ir pareigą atstovauti partiją, kalbėti partijos vardu gerais momentais ir nelabai gerais momentais.</i>

Šaltinis: interviu duomenys.

Apibendrinant formalias partijų statutuose reglamentuojamas partijų pirmininkų galias pažymėtina, kad formalus reglamentavimas analizuotose Lietuvos politinėse partijose skiriasi nedaug. Išanalizavus partijų vadovų vaidmenį *narių partijoje*, išaiškėjo, kad visų analizuojamų politinių partijų vadovai turi panašias ar net vienodas galias eilinių narių ir partijos tarybos atžvilgiu. Jų galios kiek išsiskiria skyrių pirmininkų ir partijos suvažiavimo atžvilgiu. Pagal partijos statutą DP vadovas neturi tiesioginių galių šių dviejų subjektų atžvilgiu, LSDP lyderis gali organizuoti pasitarimus su partijų skyrių pirmininkais, LRLS gali sušaukti skyrių sueigą, bet tiesiogiai partijos suvažiavimo nešaukia, TS-LKD pirmininkas neturi įstatuose numatytų tiesioginių galių skyrių pirmininkų atžvilgiu, tačiau gali sušaukti neeilinį partijos suvažiavimą. Galiausi LVŽS ir TT lyderiai turi daugiausiai galių priimti labiau vienasmenius, nei kolegialius sprendimus, nes TT lyderis šaukia partijos kongresą, o LVŽS lyderis formuoja užduotis skyriams. Analizuotų partijų pirmininkų įstatuose apibrėžtos galios narių partijos atžvilgiu pavaizduotos 7 paveiksle.

Išanalizavus partijų vadovų vaidmenį *partijos aparato* atžvilgiu, išaiškėjo, kad LRLS lyderis, pagal partijos įstatus, turi mažiausiai galių partijos aparato atžvilgiu. Tam tikrą tarpinę padėtį užima LSDP vadovas, taip pat DP ir TS-LKD pirmininkai, kurie turi nemažai galių ir asmeninės, o ne kolegialios įtakos sudarant partijos aparatą, tačiau daugiausiai asmeninės galios turi LVŽS pirmininkas, kuris pagal partijos įstatus skiria pavedimus ir užduotis partijos valdybai, pavaduotojams, partijos atsakingajam sekretoriui.

7 pav. DP, LRLS, LSDP, LVŽS, TT, TS-LKD pirmininkų formalios galios partijos subjektu atžvilgiu

Šaltinis: sudaryta disertacijos autorės, pagal DP, LRLS, LSDP, LVŽS, TT, TS-LKD įstatus

Išanalizavus partijų vadovų vaidmenį *partijos valdžioje* atžvilgiu, išaiškėjo, kad visų analizuotų politinių partijų pirmininkai, pagal partijų įstatus, neturi tiesioginių galių kontroliuoti partiją valdžioje ir jų įtaka gali reikštis tik per partijų organizacijos institucijas, t.y. kolegialiai, o ne vienasmeniškai.

Analizuojant realias partijų lyderių galias ir jų sprendimų priėmimą galima stebėti kelias svarbias tendencijas: visų pirma, partijos, kurios turi gerai išvystytą partinę organizaciją ir yra turėjusios daugiau nei kelis lyderius, pasižymi tuo, kad partijų organizacija apriboja lyderių vienasmeniškumą. Tokios partijos yra LSDP, TS-LKD, o pastaruoju metu ir LRLS.

24 lentelė. DP, LRLS, LSDP, LVŽS, TT, TS-LKD pirmininkų realios galios ir vaidmenys

Partija	Gero lyderio savybės	Svarbiausios galios	Vadovavimo stilius	Sprendimų priėmimas	Kalbėjimas partijos vardu
DP	Charizmatiškas, buriantis komandą, stipri asmenybė	Svarbiausias žmogus partijoje	Vienasmeniškasis	Vienasmeniškasis	Partijos pirmininkas kalba partijos vardu
LRLS	Vienijantis, ideologas, telkiantis	Autoritetas ir jo sukūrimas, atstovauti partijos idėjoms	Nuo vienasmeniško prie kolegialaus	Nuo vienasmeniško prie kolegialaus	Partijos pirmininkas kalba partijos vardu, bet tą daryti gali ir kiti partijos nariai
LSDP	Demokratiškas, atsakingas	Atsako už viską, partijos tikslų įgyvendinimas	Demokratinis, nedaug autokratijos	Priklauso nuo sprendimo, dažniau kolegialus	Partijos pirmininkas kalba partijos vardu, bet tą daryti gali ir kiti partijos nariai
LVŽS	Telkiantis, integruojantis žmones	Formuoja partijos darbotvarkę	Vienasmeniškasis	Vienasmeniškasis	Partijos pirmininkas kalba partijos vardu, bet tą daryti gali ir kiti partijos nariai
TT	Kovotojas, statantis, o ne griauantis	Partijos veidas, visos partijos veiklos organizavimas	Vienasmeniškasis	Vienasmeniškasis	Partijos pirmininkas kalba partijos vardu, bet tą daryti gali ir kiti partijos nariai

TS-LKD	Sutelkiantis, gebantis priimti sprendimus	Sutelkti ir vesti paskui save žmones	Demokratis su auto-kratijos užuomazgomis	Kolegialus	Partijos pirmininkas kalba partijos vardu, bet tą daryti gali ir kiti partijos nariai
---------------	---	--------------------------------------	--	------------	---

Šaltinis: sudaryta autorės pagal, interviu su DP, LRLS, LSDP, LVŽS, TT, TS-LKD informantais.

Visgi kitos trys analizuotos politinės partijos – DP, LVŽS ir TT - pasižymi plačiomis realiomis lyderių galiomis, kur jie gali priimti vienasmenius sprendimus ir primesti juos partijos organizacijos subjektams, dažnai tiesiogiai ir nesivadovaudami partijos svarbiausiais dokumentais – įstatais ar statutu.

4.1.3 Rinkimų rezultatų poveikis Lietuvos politinių partijų lyderiams

Analizuojant rinkimų rezultatų sėkmės/nesėkmės įtaką politinių partijų lyderių personalizacijai šioje dalyje analizuojama DP, LRLS, LSDP, LVŽS, TS-LKD ir TT partijų 2004 m., 2008 m., 2012., ir 2016 m. Seimo rinkimų rezultatai, 2011 m. ir 2015 m. savivaldos rinkimų rezultatai ir 2009 m. ir 2014 m. Europos Parlamento rinkimų rezultatai ir politinių partijų lyderių kaita, bei jų įtaka partijų raidai, partijų lyderių įsameninimui ir pačių politinių partijų (de)personalizacijai.

V. Uspaskich **DP** įkūrė ir jai vadovauti pradėjo 2003 m. ir su trumpomis pertraukomis partijai vadovavo iki 2013 m. Ypatingai sėkmingi DP buvo 2004 ir 2012 m. Seimo rinkimai. 2004 m. Seimo rinkimuose, DP save institucionalizavo, nes ką tik susikūrusi politinė organizacija iškovojo 39 mandatus iš 141. 2012 m. DP vis dar vadovavo V. Uspaskich ir rinkimai partijai vėl buvo sėkmingi, tačiau paminėtina, kad nepaisant sėkmingų Seimo rinkimų, partijos lyderis ministro pirmininko posto ir apskritai jokio posto Vyriausybėje negavo, kas, anot J. Blondel, J. L. Thiébault et al. (2010) kaip tik ir turėtų rodyti partijos lyderio neginčijamas galias, įtaką partijoje ir lyderio įsameninimą. Nuo 2013 m. iš DP lyderio posto pasitraukus V. Uspaskich, sumenko ne tik DP reitingai, bet ir partijos gautų mandatų skaičius rinkimuose. 2013-2015 m. laikotarpiu DP vadovavo L. Graužinienė. 2014 m. EP rinkimuose DP iškovojo tik 1 mandatą, 2015 m. savivaldybių tarybų rinkimai DP taip pat nebuvo sėkmingi, todėl L. Graužinienė 2015 metų kovo mėnesį atsistatydino iš Darbo partijos pirmininkės pareigų. Ypač nesėkmingi DP buvo 2016 m. Seimo rinkimai, kuriuose partija neperkopė 5 proc. rinkiminio barjero ir į parlamentą pateko tik du vienmandatininkai, po kurių ir vėl atsistatydino DP pirmininkas V. Mazuronis. Po rinkimų pasitraukus V. Mazuroniu nuo 2016 m. gruodžio iki 2017 m. liepos partijai vadovavo Ž. Pinskuvienė, o 2017 m. liepą laikinuoju partijos pirmininku tapo Š. Birutis. Tokia DP rinkimų raida ir lyderių kaita rodo, kad DP nesugeba įveikti ją ištikusios politinės lyderystės krizės ir partijos sėkmę rinkimuose lėmė, galima, teigti, jos įkūrėjo vaidmuo partijoje ir jo, kaip lyderio patrauklumas, tam tikrai visuomenės daliai.

LRLS nuo įkūrimo 2006 metais ir iki šiol turėjo tik tris partijos pirmininkus. 2006 m. naujai įkurtai politinei partijai vadovavo P. Auštrevičius, tačiau šio politiko

vaidmenį LRLS sėkmei rinkimuose vertinti labai sunku – jo vadovaujamas LRLS dalyvavo tik vienuose rinkimuose, t.y. 2007 metų LR Savivaldybių tarybų rinkimuose, kuriuose LRLS gavo santykinai mažai – tik 51 mandatą Lietuvos savivaldybių tarybose. 2008 metų vasario mėnesį partijos vairą perėmęs E. Masiulis partijai vadovavo iki 2016 metų gegužės ir jis. LRLS su E. Masiuliu priešakyje dalyvavo net šešiuose nacionaliniuose rinkimuose: 2008 metais Seimo rinkimuose LRLS iškovojo 11 mandatų, 2009 metais LRLS pirmą kartą iškovojo vieną vietą Europos Parlamente, 2011 metais LRLS beveik padvigubino iki tol turėtų mandatų skaičių Lietuvos savivaldybių tarybose. Antrajame rinkimų cikle 2012-2015 metų laikotarpiu LRLS ne tik išlaikė iki tol turėtą palaikymą, t.y., 2012 m. Seimo rinkimuose iškovojo 10 mandatų, bet ir savo įtaką politiniame lauke padidino – 2014 m. Europos Parlamento rinkimuose iškovojo jau du mandatus, o dar sėkmingesni partijai buvo 2015 m. savivaldos rinkimai, kur partija iškovojo 219 mandatų savivaldybėse. Tad, E. Masiulio vadovavimas LRLS gali būti siejamas su augančiu partijos populiarumu ir partijos įtaka partinėje sistemoje. Informantai interviu metu taip pat pažymėjo, kad sėkmingi rinkimų rezultatai užtikrino ir legitimavo dar didesnę ir labiau išreikštą E. Masiulio lyderystę ir jo galias politinėje partijoje: *„Pas mus rinkimai visada ėjo didėjančia kreive. Kas bus kai jie nedidės, tai tada ir pasižiūrėsime ir kokią įtaką tų rezultatui atneša pirmininkui, bet su Eligijum Masiuliu tai tikrai viskas kilo ir visuomenės akyse matėsi, kad yra tikėjimas tuo žmogumi ir jįsai tikrai gali atvesti į didesnes pergales“* (INF4). 2016 m. birželį partijos pirmininku išrinkus R. Šimašių, jis partijai vadovavo iki 2017 m. rugsėjo mėn. ir buvo partijos pirmininkas 2016 m. Seimo rinkimų metu. Tačiau būtina paminėti, kad R. Šimašius nors ir būdamas partijos pirmininku, partijos į rinkimus „nevedė“, o sąrašo lyderiu buvo E. Gentvilas. LRLS informantai pažymėjo, kad nepaisant to, kad R. Šimašius nebuvo sąrašo lyderis, tačiau, nepaisant korupcinio skandalo, sėkmingiausi partijai Seimo rinkimai sustiprino R. Šimašiaus galias partijoje ir sutelkė pačią partiją: *„Jeigu sėkmingi rinkimai, tai sėkmingas lyderis, jeigu nesėkmingi rinkimai, tai reiškia kažkas neveikia. Tai man atrodo, Eligijus buvo geras to įrodymas. Remigijus irgi ištempė Seimo rinkimus būdamas meru visai gerai“* (INF5). Tai rodo, kad tiek E. Masiuliu, tiek R. Šimašiui sėkmingi rinkimai darė įtaką jų asmenybės ir vaidmens partijoje sustiprinimui. Visgi R. Šimašiaus pasitraukimas iš partijos pirmininko posto 2017 m. rugsėjo mėnesį neleidžia daryti tolimesnių išvadų apie šio lyderio tolimesnį vadovavimą partijai, lyderystės raišką ar jos įsameninimą.

Šiandien veikianti **LSDP**, egzistuoja nuo 2001 metų, kuomet susijungė LDDP ir LSDP, o A. Butkevičius LSDP vadovavo nuo 2009 iki 2017 metų. LSDP partijos įkūrėjas A. M. Brazauskas tuometinę LDDP įkūrė 1989 metais ir vadovavo jai iki 1993 m., kuomet tapęs prezidentu partijos vairą perleido A. Šleževičiui, kuris LDDP vadovavo 1993-1996 m., o nuo 1996 m. iki 2001 m. LDDP pirmininku buvo išrinktas Č. Juršėnas. Susijungus LDDP ir LSDP 2001 m. ir naujai politinei organizacijai pasivadinus LSDP, jai vadovauti grįžo partijos įkūrėjas A. M. Brazauskas, kuris partijai vadovavo iki 2007 metų. Paminėtina, kad šiuo laikotarpiu A. M. Brazauskas taip pat vadovavo ir XII (2001-2004) ir XIII (2004-2006) Vyriausybėms. Vadinasi, A. M. Brazausko vadovavimas vyriausybei, laimėjus rinkimus atitinka J. Blondel, J. L. Thiébault et al. (2010) išskirtą kriterijų, kad personalizuotas partijos lyderis ne tik

yra vienintelis kalbantysis partijos vardu ir aktyviausiai komunikuojantis su žiniasklaida, bet ir jo vadovaujamai partijai laimėjus rinkimus tampa ministru pirmininku. Tokią pačią politinę situaciją patvirtina ir 2007 – 2009 metų laikotarpiu LSDP pirmininko pareigas ėjęs G. Kirkilas, kuris 2006-2008 metais vadovavo XIV Vyriausybei. Galiausiai 2009 m. partijos pirmininku buvo išrinktas A. Butkevičius. A. Butkevičius LSDP vadovavo aštuonerius metus nuo 2009 m. kovo iki 2017 metų ir ministro pirmininko pareigas ėjo 2012-2016 metais. Tad kaip matyti iš išvardintų LSDP lyderių ir jų kaitos, galima matyti, kad politinė organizacija turėjo ne daugiau trijų stiprių ir ilgai pareigas ėjusių partijos pirmininkų: A. M. Brazauskas, Č. Juršėnas ir A. Butkevičius, kurie partijai laimėjus rinkimus, ėjo ministro pirmininko arba Seimo pirmininko (Č. Juršėnas) pareigas.

Paminėtina ir kitų rinkimų reikšmė partijų lyderiams. A. Butkevičiui, kaip kandidatui LR prezidento rinkimuose, rinkimai nebuvo sėkmingi, nes surinko tik beveik 12 proc. rinkėjų balsų, tačiau kaip LSDP pirmininkui ir pačiai LSDP, iš tiesų sėkmingi buvo 2009 m. EP rinkimui, kuriuose LSDP gavo net 3 mandatus iš 12. Sėkmingi LSDP buvo ir 2011 m. vykę savivaldos rinkimai, kuriuose LSDP gavo daugiausiai mandatų iš visų politinių partijų, taip pat 2012 m. Seimo rinkimuose LSDP surinko daugiausiai rinkėjų balsų ir pelnė daugiausiai – net 37 mandatus parlamente. Tai rodo, kad pirmasis rinkimų ciklas, t.y. įvykę prezidento, EP, savivaldybių tarybų ir Seimo rinkimai, buvo labai sėkmingi LSDP, kaip partijai, ir A. Butkevičiui, kaip partijos pirmininkui, ir būtent šiuo laikotarpiu A. Butkevičius galėjo stiprinti ir įtvirtinti lyderystę politinėje partijoje. Antrasis rinkimų ciklas – 2014 m. EP, 2015 m. savivaldos rinkimai taip pat partijai buvo sėkmingi ir tik 2016 m. LSDP prastai pasirodžius Seimo rinkimuose, po kurio laiko A. Butkevičiaus nusprendė nebekandiduoti į LSDP pirmininko postą. LSDP pavyzdys iliustruoja, kad esant politinei organizacijai sėkmingiems rinkimų rezultatams, politinė partija nėra linkusi keisti savo lyderio ir sėkmingi rinkimų rezultatai gali sustiprinti patį politinės partijos lyderį. Tai patvirtino ir interviu metu informantai, pažymėdami, kad „*jei rinkimai pralošti, tai kaltas pirmininkas, bet tai gali būti visai ne dėl to žmogaus kaltės, bet reikia kažkam suversti kaltę. Sėkmingi rezultatai, aukšti reitingai sustiprina tiek patį žmogų, tiek visi įtiki, tie patys partiečiai. O kai reitingai keičiasi, tai nesvarbu, kad žmogus tas pats, bet tada ir draugų atsiranda mažiau.*“ (LSDP INF7). Paklausus kito informanto, kaip pasikeitė A. Butkevičiaus galios lyginant 2012 m. po Seimo rinkimų ir 2016 m. po Seimo rinkimų, INF8 paminėjo, kad 2012 m. „*Ar po 2012 A. Butkevičius įgavo daugiau galių? Manau, kad taip, [po] pergalės visada taip. Čia yra mūsų darbo įvertinimas, čia kaip egzaminas studentui. Jei keturis metus dirbom gerai, tai mus įvertina gerai, jei dirbom blogai tai įvertina blogai. Nereikia ieškoti kaltininkų kažkur išorėj, o pažiūrėt į veidrodį ir pripažinti, kad va kaltininkas čia vat stovi*“. 2016 m. rinkimų rezultatų įtaką partijai lyderiui, INF8 apibūdina taip, kad po nesėkmingų rinkimų lyderis visada turi pasitraukti „*Mes mokomės demokratijos ir mes turime prisiimti atsakomybę, kaip lyderiai. Jeigu rinkimai yra prasti, turime įsivertinti visų pirma patys, iš kitos pusės partija irgi turi subręsti ir vertinti kritiškai. Manau po paskutinio pralaimėjimo partijos sprendimai nebuvo patys teisingiausi*“ (INF8). INF9 taip pat pažymėjo, kad „*įtakoja ne tik rinkimai, bet ir partijos ir pirmininko reitingai. 2012 m. Seimo rinkimai tikrai sustiprino ir man tai buvo nepaprastai gera mokykla,*

bet kai pradedamas taikyti naikinimo principas - tavo visų pasiekimų niekam nebereikia. <...> Tos galios ir anksčiau buvo mano didelės, bet kada tu esi partijos pirmininkas ir premjeras tai praktiškai pasiduoda tavo mintim, idėjom ir galios didėja, BET iš karto tave nurašo jeigu rezultatai yra blogi. Gali būti 7 metai labai gerai, bet jei vieni rinkimai blogai, tai viską nurašo, prisimena tik tai kas blogai.“ Tai iš esmės patvirtina teorinėje disertacijos dalyje keltą teiginį, kad sėkmingi rinkimų rezultatai sustiprina partijos lyderio galias ir autoritetą partijoje, o prasti – atvirkščiai – pradedama kvestionuoti partijos lyderio autoritetą partijoje.

LVŽS pirmininku 2009 m. išrinktas R. Karbauskis, kuris LVŽS vadovauja iki šiol ir nors LVŽS veikla iki 2016 m. Seimo rinkimų nebuvo labai sėkminga nacionaliniuose rinkimuose, partija tiek 2009 m., tiek 2015 m. savivaldos rinkimuose sugebėjo gauti panašų rinkėjų balsų skaičių. 2016 m. LVŽS sugebėjo laimėti Seimo rinkimus ir laimėti 54 mandatus. Tokie rinkimų rezultatai padarė R. Karbauskį ne tik įtakingu savo partijos viduje, bet ir vienu svarbiausių politikų Lietuvos politikos arenoje. Tačiau analizuojant partijų lyderystės įsmeninimą, svarbu pastebėti, kad 2016 m. Seimo rinkimuose LVŽS laimėjus rinkimus, R. Karbauskis netapo XVII Vyriausybės vadovu, o šis postas buvo patikėtas S. Skverneliui. Visgi šiuo atveju svarbu paminėti, kad premjero posto partijos lyderis nesiekė sąmoningai, o juo netapo ne todėl, kad partija nemanė, kad jis geriausias galimas kandidatas. Interviu metu, informantai šį aspektą patvirtino, o interviu metu paklausus kaip rinkimų rezultatai veikia partijos pirmininko galias ir vaidmenį partijos viduje, teigė, kad „*Tikrai sumažėjo. Žiauriai [sic!] sumažėjo, nes kiek galios centrų atsirado – Seimo pirmininkas, premjeras. Prieš tai, tai buvo žmonės, kurie tyliai pasisveikindavo įėję į kambarį, o dabar tai Seimo primininkas, vis tiek statusas kitoks. Net ir pačiam Ramūnui t.y. Seimo pirmininkas, o ne šiaip Viktoras Pranckietis, kuris yra geras žmogus“* (INF10). Visgi kiti informantai akcentavo tai, kad partijos viduje, o ne valdžios institucijose po partijai ypač sėkmingų rinkimų ir net iškilus naujiems politiniams lyderiams, partijos lyderio galios partijoje buvusios didelės ir išplėtos anksčiau, po rinkimų dar labiau sustiprėjo:

„Žiūrint retrospektyviai, iškart po rinkimų, tai natūralu, kad po tokios didelės pergalės partijos lyderio galios ir pasitikėjimas juo neišmatuojamai išaugo. Tai iš tikrųjų iš karto po pergalės, kai nebuvo dar pajusta ta atsakomybės našta, tai pirmus kelis mėnesius ta tokia euforija didelė buvo juntama. Tada partijos pirmininkas tarsi su tokia aureole yra, nes po rinkimų jis tapo vienu iš labiausiai įtakingų žmonių Lietuvos politiniame žemėlapyje.“ (INF11).

LVŽS atvejis patvirtina, kad sėkmingi partijos rinkimų rezultatai gali labai sustiprinti partijos lyderio galias ir vaidmenį partijos viduje.

TS-LKD per savo gyvavimo laikotarpį nuo 1993 metų, neskaičiuojant Lietuvos krikščionių demokratų flango, iš esmės turi tik trečią politinį lyderį: 1993-2003 m. TS (LK) vadovavo V. Landsbergis, 2003-2015 m. A. Kubilius ir nuo 2015 m. TS-LKD vadovauja G. Landsbergis. A. Kubilius taip pat vadovavo dviem ministrų kabinetams: 1999-2000 (partijos pirmininkui esant V. Landsbergiui) m. ir 2008-2012 m., tuo pat metu einant ir TS-LKD pirmininko pareigas. TS-LKD lyderių kaita iš esmės rodo, kad TS-LKD sėkmingai pergyveno partijos įkūrėją, t.y. pasikeitus partijos pirmajam lyderiui sugebėjo išlikti tiek pat įtakinga. Analizuojant paskutinio TS-LKD lyderio –

G. Landsbergio, vaidmenį, paminėtina, kad G. Landsbergis TS-LKD vadovavo tik vienuose rinkimuose - 2016 m. Seimo rinkimuose ir iš esmės geri partijos rinkimų rezultatai G. Landsbergį legitimavo kaip partijos pirmininką. Interviu metu tą patvirtino ir kalbinti informantai, pavyzdžiui, TS-LKD INF13 teigė, kad „*Įtakoja, stipriai įtakoja ir partijos pirmininkas irgi tą supranta. Partijos pirmininkui atrodė, kad yra tam tikras vidinis konfliktas tarp jaunos ir senos kartos ir kad jo palaikytojai būtų jauni rinkėjai, bet tik atėjęs gavo antausius būtent iš jaunosios kartos. Pavyzdžiui, Ž. Pavilionis labai pardėjo konkuruoti su partijos pirmininku. Komandinis darbas nebuvo tai ką jis įsivaizdavo.*“

Kitas TS-LKD informantas pažymėjo, kad geri rinkimų rezultatai yra viena svarbiausių partijos lyderio funkcijų: „*Natūralu – jeigu partijai geri rinkimai, tai visi vertina, kad čia yra partijos pirmininko kažkoks indėlis ir pasitikėjimas juo viduj partijos yra didesnis ir pirmininkas gali ne tik pagal tas formalias galias veikti, bet ir gali sakyti – imkimės kažkokių didelių darbų, kurių esant tam autoritetui mažesniams, būtų sunku įtikinti partijos narius*“ (INF14). Tad ir rinkimų rezultatai ir jų sėkmingumas rodo, kad natūraliai daro įtaką partijos lyderiui, jo galioms ir autoritetui partijoje.

2002 m. Liberalų demokratų partijos pagrindu įkurta partija **Tvarka ir teisingumas** nuo pat 2002 metų (su trumpa 2003-2004 m. pertrauka, kai R. Paksas ėjo LR Prezidento pareigas) iki 2016 pabaigos buvo vadovaujama jos įkūrėjo R. Pakso (2002-2003 m. R. Paksas vadovavo TT pirmtakei Lietuvos Liberalų demokratų partijai). Paminėtina, kad iki LLDP įkūrimo, R. Paksas priklausė Tėvynės sąjungai ir buvo jos deleguotas ministras pirmininkas IX (2000-2001) ir XI (2000-2001) Vyriausybėse. Analizuojant TT rinkimų rezultatus, matyti, kad TT nė vienuose per partijos gyvavimą vykusiuose rinkimuose nepavyko laimėti daugumos, tačiau partija turi pastovų savo elektoratą ir nacionaliniuose Seimo rinkimuose yra gavusi nuo 8 iki 15 mandatų. TT lyderių kaita rodo, kad tikroji partijos depersonalizacija prasidėjo tik su R. Žemaitaičio išrinkimu partijos pirmininku, kuris 2016 metų Seimo rinkimuose buvo ir TT rinkiminio sąrašo lyderiu. TT informantas INF16 pažymėjo, kad rinkimų rezultatai tiesiogiai įtakoja lyderį – „*Jei gerai tai gerai, jei blogai tai blogai, kaip pas socdemus – su žemėm sulygina žmogų.*“ INF18 patvirtino tą patį „*Jei sėkmingai pasirodė, tai automatiškai ir jo autoritetas yra didesnis partijoj ir galios didesnės, tai čia natūraliai. O kai partija pralošia rinkimus, tai partijos pirmininkas būna, kad ir atsistatydina.*“

Apibendrinant analizuotų politinių partijų rinkimus ir lyderių kaitą, galima matyti, kad sėkmingi partijai rinkimai sustiprina lyderio galias, o nesėkmingi rinkimai dažnai lemia partijos vadovų kaitą. 25 lentelė šį teiginį patvirtina – iš 10 rinkimų, kuriuose dalyvavo šešios analizuojamos politinės partijos, (LRLS nedalyvavo 2004 m. EP ir Seimo rinkimuose, todėl atvejų skaičius yra 58) ir 58 atvejų – matyti, kad analizuojamos partijos patyrė 40 sėkmingų rinkimų iš kurių 36 atvejais pasitvirtino konfigūracija, kad buvo sėkmingi partijai rinkimai ir po jų lyderis nepasikeitė. Vadinasi, egzistuoja 90 proc. tikimybė, kad partijai sėkmingai pasirodžius rinkimuose arba išlaikius status quo būklę jos lyderis nepasikeis.

25 lentelė. DP, LRLS, LSDP, LVŽS, TS-LKD ir TT laimėti mandatai 2004-2016 m. rinkimuose

Rinkimai	DP	LRLS	LSDP	LVŽS	TS-LKD	TT
2016 m. Seimo rinkimai	2	14	17	54	31	8
Sėkmingi rinkimai	ne	taip	ne	taip	status quo	status quo
Lyderio pasikeitimas	taip	ne	taip	ne	ne	taip
2015 m. savivaldos rinkimai	152	219	367	143	260	87
Sėkmingi rinkimai	ne	taip	taip	status quo	status quo	ne
Lyderio pasikeitimas	taip	ne	ne	ne	taip	ne
2014 m. EP rinkimai	1	2	2	1	2	2
Sėkmingi rinkimai	status quo	taip	ne	taip	ne	status quo
Lyderio pasikeitimas	ne	ne	ne	ne	ne	ne
2012 m. Seimo rinkimai	29	10	37	1	33	11
Sėkmingi rinkimai	taip	status quo	taip	ne	ne	status quo
Lyderio pasikeitimas	ne	ne	ne	ne	ne	ne
2011 m. savivaldos rinkimai	169	98	329	149	252	155
Sėkmingi rinkimai	taip	ne	taip	status quo	taip	ne
Lyderio pasikeitimas	ne	ne	ne	ne	ne	ne
2009 EP rinkimai	1	1	3	-	4	2
Sėkmingi rinkimai	ne	taip	taip	ne	taip	taip
Lyderio pasikeitimas	ne	ne	ne	ne	ne	ne
2008 m. Seimo rinkimai	10	11	25	3 (LVLS) ⁵	45	15
Sėkmingi rinkimai	ne	taip	ne	ne	taip	taip
Lyderio pasikeitimas	ne	ne	taip	taip	ne	ne

⁵ Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga

2007 m. savivaldos rinkimai	111	51	302	141	256 (LKD 95)	181
Sėkmingi rinkimai	ne	ne	taip	taip	taip	taip
Lyderio pasikeitimas	taip	taip	taip	ne	ne	ne
2004 m. Seimo rinkimai	39	-	31⁶	10(VNDPS) ⁷	25 ⁸	11 ⁹
Sėkmingi rinkimai	taip	-	status quo	taip	taip	taip
Lyderio pasikeitimas	ne	-	ne	ne	ne	taip
2004 m. EP rinkimai	5	-	2	1 (VNDS)	2	1 (LDP)
Sėkmingi rinkimai	taip	-	taip	taip	taip	taip
Lyderio pasikeitimas	ne	-	ne	ne	ne	ne

Šaltinis: VRK duomenys.

25 lentelė taip pat parodo, kad 2004-2016 metų laikotarpiu iš 58 atvejų buvo 18 atvejų, kai analizuojamos politinės partijos rinkimuose patyrė nesėkmę, t.y. jos gavo mažiau mandatų negu ankstesniuose rinkimuose. Iš jų galima išskirti 7 atvejus, kai partijos patyrė nesėkmingus rinkimus ir po jų, per metus laiko pakeitė savo lyderį. Dažniausiai tokiu atveju partijos vadovą keitė DP – net 3 kartus (2007 m. lapkritį po partijai nesėkmingų 2007 m. savivaldos rinkimų K. Daukšį pakeitė partijos įkūrėjas V. Uspaskich, po nesėkmingų 2015 m. savivaldos rinkimų L. Graužinienę 2015 metų gegužę pakeitė V. Mazuronis, o pastarąjį po nesėkmingų 2016 m. Seimo rinkimų pakeitė Ž. Pinskuvienė). Du kartus dėl šios priežasties partijos vadovus keitė LSDP – po nesėkmingų 2008 m. Seimo rinkimų 2009 m. kovo mėnesį partijos vairą iš G. Kirkilo perėmė A. Butkevičius, o iš pastarojo 2017 m. pavasarį G. Paluckas. LRLS dėl šios priežasties partijos lyderių kaita vyko tik 1 kartą – po 2007 metų savivaldos rinkimų, 2008 m. vasarį partijos pirmininku nebuvo perrinktas P. Auštrevičius, o jo vietą užėmė E. Masiulis. LVŽS, kaip ir LRLS nepasižymi didele lyderių kaita ir partijos pirmininkas pasikeitė po nesėkmingų partijai 2008 m. Seimo rinkimų, kai partijos vadovu buvo išrinktas dabartinis jos lyderis R. Karbauskis. TS-LKD atveju matyti, kad partijoje nebuvo atvejų, kad po nesėkmingų rinkimų keistųsi partijos vadovas, tačiau reikia pažymėti, kad analizuojamu laikotarpiu, TS-LKD savo vadovą pakeitė tik vieną kartą, t.y. 2015 metais, po savivaldos rinkimų, išlaikiusių partijos *status quo*. Panaši situacija stebima ir partijoje Tvarka ir teisingumas, kur rinkimų rezultatai neturėjo įtakos partijos lyderių kaitai, o reikšmingas partijos vadovų pasikeitimų įvyko po 2016 m. Seimo rinkimų, kurie taip pat išlaikė partijos turėtą

⁶ A. Brazausko ir A. Paulausko koalicija "Už darbą Lietuvai"

⁷ Valstiečių ir Naujosios demokratijos partijų sąjunga

⁸ Tėvynės sąjunga (konservatoriai, politiniai kaliniai ir tremtiniai, krikščioniškieji demokratai)

⁹ Rolando Pakso koalicija "Už tvarką ir teisingumą"

status quo. Atlikta analizė patvirtina teorinėje disertacijos dalyje keltą teiginį, kad sėkmingi rinkimų rezultatai sustiprina partijos lyderio galias ir autoritetą partijoje, o prasti – atvirkščiai – pradedamas kvestionuoti partijos lyderio autoritetas partijoje. Kitaip tariant, pagal analizę, atliktą 25 lentelėje, matyti, kad tikimybė, jog bus keičiamas partijos lyderis po sėkmingų partijai rinkimų lygi 10 proc., o po nesėkmingų išauga iki 40 proc. Tačiau šie rezultatai neleidžia teigti, kad Lietuvos politinėse partijose egzistuoja priežastinis ryšys tarp partijos sėkmės rinkimuose ir partijos lyderių kaitos.

4.2 Lietuvos partijų kintamieji

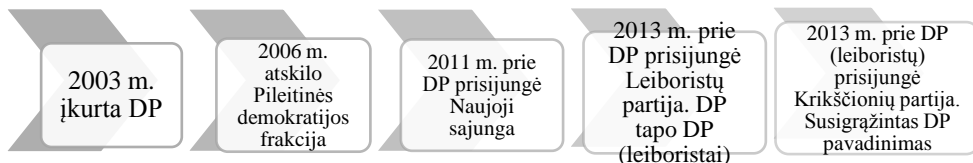
Šioje disertacijos dalyje analizuojami Lietuvos partijų kintamieji, svarbūs politinės lyderystės įsameninimui: partijos amžius, partijų organizacijos vystymosi tradicijos, ideologijos kraštutinis ir partijų paramos prigimtis.

4.2.1 Lietuvos politinių partijų amžiaus analizė

Teorinėje disertacijos dalyje buvo aptarta, kad kiekvienai politinei partijai yra būdingi trys vystymosi etapai: identifikacijos, veiklos organizavimo ir stabilizavimo etapai (Harmel, Svasand, 1993). Kiekviename iš šių etapų partijos lyderis vaidina skirtingą vaidmenį, tačiau jo vaidmuo ypač svarbus yra identifikacijos fazėje, nes lyderis reprezentuoja politinę partiją, pristato partijos vertybes ir partijos veiklos pradžioje turi gebėti pritraukti naujų narių ir pasekėjų. Y. Mény ir Y. Surel (2002) taip pat stiprią partijos lyderio personalizaciją priskiria pirmajam partijų vystymosi etapui, vadinamam partijos identifikacijos faze, kur politinė partija dar ieško savo identiteto ir dažnai jį sieja tik su partijos įkūrėju – lyderiu, būtent todėl naujoms politinėms partijoms kur kas dažniau būdingas partijos lyderio įsameninimas, negu toms, kurios valstybės politinėje sistemoje veikia jau kurį laiką.

Partijų amžiaus kintamasis, analizuojant partijų lyderių įsamenintą lyderystę svarbus dar ir dėl to, kad tradicinės, konsolidavęsi politinės partijos nebėra valdomos jų įkūrėjų (priešingai nei naujos partijos) ir yra pergyvenusios depersonalizacijos etapą politinės partijos gyvenime. Kitaip tariant, tai reiškia, kad konsoliduota politinė partija galima laikyti tokią politinę partiją, kurios įkūrėjui pasitraukus ir partijos valdžią perėmus naujam lyderiui, partija sugeba išlikti politinėje arenoje ir toliau sėkmingai vykdyti savo veiklą, geba išlaikyti pritrauktus narius, sekėjus ir savo elektoratą.

Darbo partija buvo įkurta 2003 metais beveik prieš pat 2004 m. Seimo rinkimus. Pirmasis DP skilimas įvyko 2006 m. balandžio 30 d., kai iš partijos gretų pasitraukė septyni Seimo nariai. Jie vėliau susibūrė į naują Pilietinės demokratijos frakciją. 2011 m. kovo mėnesį prie Darbo partijos prisijungė „Naujoji sąjunga“, kurios pirmininkas Artūras Paulauskas tapo Darbo partijos pirmininko pavaduotoju. 2013 m. Darbo partija susijungė su Lietuvos leiboristų partija ir DP kaip juridinis asmuo buvo išregistruota. Naujaja partija tapo Darbo partija (leiboristai). 2013 m. spalio 26 d. vykusiame bendrame Darbo partijos (leiboristų) ir Krikščionių partijos suvažiavime absoliučia balsų dauguma buvo pritarta šių dviejų partijų susijungimui. Nutarta, kad naujoji partija vadinsis Darbo partija ir turės ankstesnę Darbo partijos atributiką.

8 pav. Darbo partijos raida
Šaltinis: sudaryta disertacijos autorės

Paminėtina, kad Darbo partija yra jauniausia iš visų analizuojamų Lietuvos politinių partijų ir viena iš naujausių parlamentinių partijų Lietuvoje¹⁰. Analizuojant partijų amžių, svarbu atkreipti dėmesį ir į partijų vadovus ir jų kaitą. DP įkūrėjas V. Uspaskich DP vadovavo nuo DP įkūrimo 2003 m. iki 2013 m. ir net ir po to vaidino labai svarbų vaidmenį partijos organizacijoje¹¹. Paminėtina ir tai, kad 2013 metais V. Uspaskich pasitraukus iš DP pirmininko posto DP ypatingai blogai pasirodė po to vykusiuose Seimo rinkimuose, kur nesurinko 5 proc. rinkiminio slenksčio, kad pagal sąrašą patektų į parlamentą. Tai rodo, kad DP nepergyveno visų trijų politinės partijos veiklos fazių: identifikacijos, veiklos organizavimo ir stabilizavimo, o užstrigo ties partijos identifikacija, kai pasitraukus partijos įkūrėjui, partija prarado turėtą rinkėjų palaikymą ir iš naujo ieško savo veido ir šalininkų. Tą iliustruoja ir tai, kad nuo 2013 m. iki 2017 m. vidurio partija turi jau penktą partijos pirmininką (V. Gapšys, L. Graužinienė, V. Mazuronis, Ž. Pinskuvienė, Š. Birutis), kas rodo, kad partija per visą gyvavimo laikotarpį „neužsiaugino“ naujų lyderių ir vis dar yra priklausoma nuo vieno lyderio – partijos įkūrėjo V. Uspaskich.

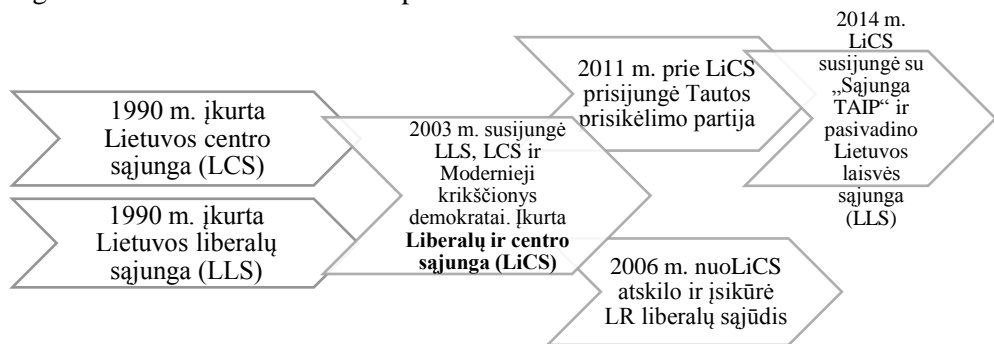
Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdis (LRLS) įkurtas 2006 metais, tačiau galima matyti, kad šios politinės partijos ištakos siekia ir kitas anksčiau egzistavusias politines partijas. Lietuvos liberalų sąjunga (LLS) įkurta buvo dar 1990 metais ir gyvavo iki 2003 metų, kuomet partijos aktyvas nusprendė, kad LLS susijungs su Lietuvos centro sąjunga. 2003 m. įvyko Lietuvos liberalų sąjungos, Lietuvos centro sąjungos ir Moderniųjų krikščionių demokratų susijungimas ir buvo įkurta nauja politinė partija – Liberalų ir centro sąjunga (LCS). Šių trijų politinių partijų susijungimas nebuvo labai sėkmingas, nes jau po 3 metų – 2006 m. nuo LCS dalis partijos atskilo ir buvo įkurtas Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdis.

Analizuojant LRLS veiklos fazes, paminėtina, kad šiai partijai per visą analizuojamą laikotarpį vadovavo vos trys partijos suvažiavime išrinkti partijos lyderiai: 2006–2008 metų laikotarpiu LRLS vadovavo P. Auštrevičius, o nuo 2008 m. iki 2016 m. gegužės, t.y. net 9 metus partijai vadovavo Eligijus Masiulis ir tik įvykus

¹⁰ 2008 m. įkurta Tautos prisikėlimo partija, 2006 m. įkurta LR liberalų sąjūdis, 2007 m. Įkurta Lietuvos pensininkų partija ((buvęs pavadinimas PENSININKŲ PARTIJA, nuo 2007-06-12 iki 2010-01-13)), 2009 m. įsteigta Žemaičių partija, 2009 m. įkurta Politinė partija „Profesinių sąjungų centras“, 2010 m. įkurta Lietuvos liaudies partija, 2012 m. įkurta „Drąsos kelias“ politinė partija, 2012 m. įkurta Emigrantų partija, 2012 m. įkurta Politinė partija „Lietuvos sąrašas“ Šaltinis: Lietuvos Respublikos politinių partijų sąrašas. (2017). Teisingumo ministerijos duomenys.

¹¹ Pavyzdžiui, V. Gedvilo „nuėmimas“ iš Seimo pirmininko posto.

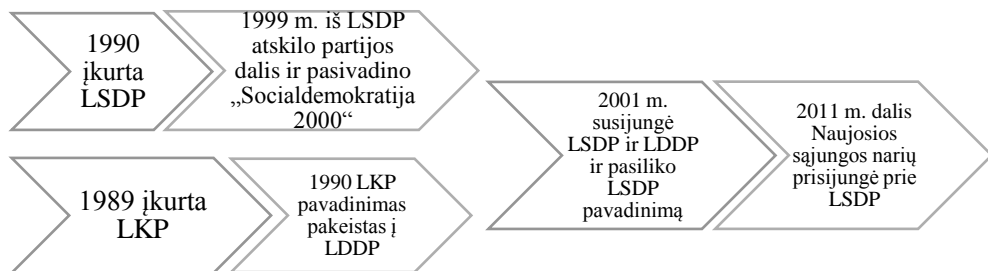
korupcijos skandalui, vadovavimą partijai perėmė R. Šimašius. Silpnai išreikšta partijos lyderių kaita gali būti siejama ir su tuo, kad augant partijos populiarumui ir gautiems mandatams nacionaliniuose rinkimuose (2008 m. LRLS Seimo rinkimuose iškovėjo 11 mandatų, 2012 m. – 10 mandatų ir 2016 m. – 14 mandatų), partija siekė išnaudoti ir išsaugoti turimą paramą ir pasitikėjimą tiek partija, tiek jos lyderiu. Visgi 2016 m. partiją ištikusios korupcijos krizės metu partijos vadovu tapęs R. Šimašius sugebėjo išlaikyti didžiąją dalį rinkėjų paramos ir 2016 metų Seimo rinkimuose LRLS iškovėjo 14 mandatų. Taigi nors iš vienos pusės atrodytų, kad silpnai išreikšta partijos lyderių kaita galėtų rodyti, kad partija nėra išgyvenusi visų politinėms partijoms būdingų veiklos etapų, tačiau tai, kad R. Šimašius net partijos krizės akivaizdoje sugebėjo išlaikyti rinkėjų paramą, rodo, kad LRLS išgyveno identifikacijos, veiklos organizavimo ir stabilizavimo etapus.

9 pav. LRLS raida

Šaltinis: sudaryta disertacijos autorės

Šiandien veikianti **LSDP**, egzistuoja nuo 2001 metų, kai į vieną politinę organizaciją susijungė LDDP ir LSDP. Į LDDP 2001 m. įsiliejusios LSDP(1989) įkūrimo idėja buvo atgaivinta dar 1988 metais, o realizuota 1989 metais surengus partijos suvažiavimą ir 1990 m. partiją įregistravus. LDDP savo ruožtu buvo įregistruota 1990 metų pabaigoje reorganizavus ir pakeitus Lietuvos komunistų partijos pavadinimą į Lietuvos demokratinės darbo partijos pavadinimą. 1990 metų gruodžio 8-9 d. LDDP suvažiavime buvo priimta nauja partijos programa ir statusas, suformuoti nauji vadovaujantys organai, tačiau, kaip pažymi A. Lukošaitis „nedaug tesiskyrę nuo buvusio LKP aparato“ (1997:102). Nuo 1990 m. iki pat 2001 metų abi politinės organizacijos tarpusavyje konkuravo, tačiau abi išvengė ir didesnių skilimų. 2001 metais LDDP susijungus su LSDP, partija ir pasiliko pastarosios pavadinimą - LSDP. Kaip pažymi, G. Žvaliauskas (2007:23-24), LDDP įsiliejimas į LSDP akivaizdžiai sustiprino LSDP, kuri iki tol buvo pokomunistinės LDDP šešėlyje. Kita vertus, šis partijų susijungimas buvo naudingas ir LDDP, kuri ne tik baigė savo transformaciją, prasidėjusią dar 1989 metais, bet ir išsigrynino įsiliedama į sovietinio šleifo neturinčią politinę partiją. Būtent pastarasis aspektas šiandien veikiančiai LSDP partijai buvo labai svarbus.

10 pav. LSDP raida

Šaltinis: sudaryta disertacijos autorės

Visgi pažymėtina, kad 2001 metais LSDP(1989) žingsnis susijungti su LDDP sunkiai gali būti paaiškintas remiantis ideologine ar vertybine samprata, tačiau tokį susijungimą sąlygojo rinkiminė konkurencija - LSDP nesugebėjo efektyviai konkuruoti rinkimuose ir pritraukti rinkėjų balsų, todėl susijungė su kita, socialdemokratinės vertybes deklaruojančia partija.

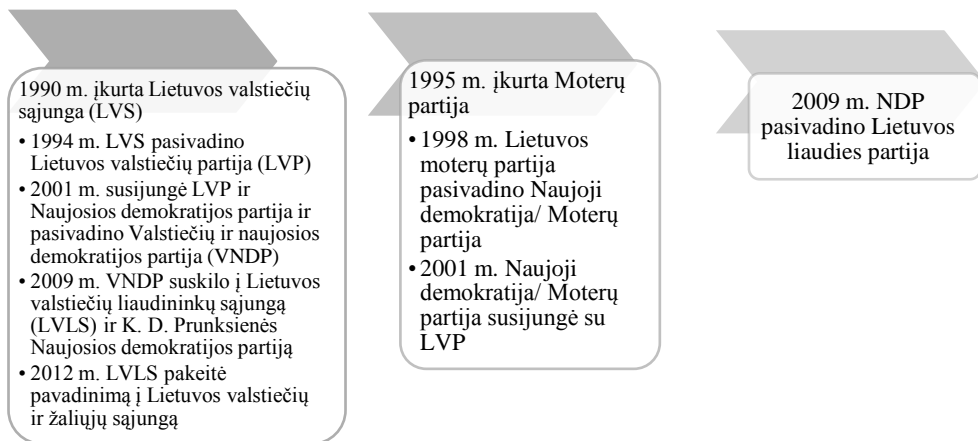
Po 2001 metų susijungimo, LSDP išlaikė palyginti stabilią partijos struktūrą - partija neskilo, neatskilo ir jokios svarbios partijos grupės ar frakcijos, nors nesutarimų partijos viduje būta, tačiau partija tai sugebėdavo išspręsti įkurdamą frakcijas partijos viduje. Ir tik 2011 metais ideologiškai artimai politinei partijai - Naujajai Sąjungai (Socialliberalams) susijungus su Darbo partija, dalis NS/SL skyrių nusprendė prisijungti prie LSDP. Tad, nors ir atrodytų, kad šiandien veikianti LSDP yra viena seniausių ir stabiliausių politinių partijų Lietuvoje, visgi 2017 metais įvykęs LSDP frakcijos skilimas rodo, kad LSDP dar ir šiandien išgyvena vidines transformacijas.

Analizuojant partijų amžių, svarbu atkreipti dėmesį ir į partijų vadovus, jų kaitą ir su tuo siejamas partijos veiklos fazes. LDDP 1990 m. įkūrė A. Brazauskas, kuris partijai vadovavo 1990-1993 m., o susijungus LDDP ir LSDP, naujosios LSDP pirmininku buvo 2001-2007 m. laikotarpiu. Visgi paminėtina, kad iš politinės veiklos pasitraukus partijos įkūrėjui A. Brazauskui, partija ne tik išlaikė partinę organizaciją, sėkmingai dalyvavo visuose rinkimuose (iš karto po A. Brazausko pasitraukimo 2008 m. vykusiuose Seimo rinkimuose laimėjo 25 mandatus, 2009 m. EP rinkimuose laimėjo 3 mandatus, 2011 m. savivaldos rinkimuose laimėjo daugiausiai mandatų iš visų Lietuvos politinių partijų - 329), bet taip pat LSDP sugebėjo užsitikrinti ir stabilią partijos lyderių kaitą – po A. Brazausko pasitraukimo 2007-2009 m. LSDP vadovavo G. Kirkilas, 2009-2017 m. – A. Butkevičius, o nuo 2017 m. - G. Paluckas. Geri LSDP rezultatai rinkimuose ir stabili lyderių kaita rodo, kad LSDP pergyveno ne tik partijos identifikacijos fazę, bet taip pat užtikrino sėkmingą partijos veiklos organizavimą ir partijos stabilizavimą. Tai rodo, kad partijoje vyksta kadru ir elitų kaita, o partija nėra priklausoma nuo vieno lyderio.

Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga (LVŽS) pabrėžia savo partijos veiklos tęstinumą nuo XX a. pr., t.y. 1905-1915 metais ir tarpukaryje - 1918-1944 metais veikusia Lietuvos Valstiečių sąjunga (LVS) (1922-1944 metais Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga (LVLS). Visgi paminėtina, kad šiandien veikiančios LVŽS ištakų

ir veiklos tęstinumą sieti su XX a. pirmojoje pusėje veikusia politine partija yra labai sunku, ne tik dėl pasikeitusios visuomenės struktūros ar partijų programų, tačiau nuolat keičiami partijos pavadinimai taip pat rodo, kad partija tebeieško savo identiteto ir nesilaiko vienos griežtos politikos linijos.

Šiandien veikiančios LVŽS ištakos siekia 1990 metus, kuomet buvo įkurta Lietuvos valstiečių sąjunga (LVS), kuri teoriškai „perėmė svarbiausius buvusios Valstiečių sąjungos tikslus ir tradicijas pritaikydama jas nūdienos sąlygoms“ (Krupavičius, 2005:18). 1994 metais LVS buvo pervadinta Lietuvos valstiečių partijos pavadinimu (LVP), tačiau jokie kiti pakeitimai, išskyrus atnaujintus partijos įstatus ir programą atlikti nebuvo. Kitas svarbus partijos organizacijos kaitos postūmis įvyko 2001 metais, kuomet LVP pasirašė jungimosi sutartį su Naujosios demokratijos partija (1995 metais įkurta kaip Moterų partija, 1998 metais persivadino į Naujoji demokratija/ Moterų partija) ir pasivadino Valstiečių ir Naujosios demokratijos sąjunga (VNDS). LVP susijungimą su Naujosios demokratijos partija paskatino nesėkmė 2000 metų Seimo rinkimuose - LVP nepateko į parlamentą. Todėl susijungimu buvo siekta „užtikrinti daugiau galimybių būsimočiuose rinkimuose ir tapti parlamentine partija“ (Krupavičius, 2005:63). Pastarasis susijungimas rodo, kad iki pat 2001 metų, t.y. visą dešimtmetį LVP beveik nebuvo atstovaujama parlamente ir veikė tik kaip regioninė partija. 2005 metais VNDS pasivadino LVLS, kas rodė, kad įvyko abiejų anksčiau autonomiškiau veikusių politinių vienetų - LVP ir NDP susijungimas. Visgi 2009 metais nuo LVLS atskilo K. D. Prunskienės blokas, buvusi Naujosios demokratijos partija, ir įkūrė naują partiją - Lietuvos liaudies partiją (LLP). K. D. Prunskienės bloko atskilimas rodo, kad 2001 metų partijų susijungimas nebuvo sėkmingas, nes partija nepajėgė veikti vieningai ir spręsti iškilusių nesutarimų.

11 pav. LVŽS raida

Šaltinis: sudaryta disertacijos autorės

Paskutinįjį kartą LVLS pakeitė savo pavadinimą 2012 sausio 15 d. ir tapo Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga. Pažymėtina, kad šis kol kas naujausias partijos pasikeitimas žymi panašų organizacinį pokytį, kaip ir 2001 metais LVP susijungus su NDP, nes ir dabar sąjungos pavadinimas deklaruoja dviejų politinių vienetų bendrą

veiklą, tačiau pažymėtina tai, kad LVŽS išlaiko beveik nepakitusių sąjungos formalią organizaciją ir perėmė beveik identiškus LVŽS įstatus, kokie anksčiau buvo LVLS.

Analizuojant partijų amžių, svarbu atkreipti dėmesį ir į partijų vadovus, jų kaitą ir su tuo siejamas partijos veiklos fazes. 1990 m. įkurtai Lietuvos valstiečių sąjungai vadovavo Petras Bėčius, 1994 m. LVS pakeitus pavadinimą į Lietuvos valstiečių partiją, partijai nuo 1994 m. vadovavo A. Vaižmužis, 1998 m. pirmininku išrinktas R. Karbauskis, o 2001 m. susijungus LVP ir K. D. Prunskienės Naujosios demokratijos partijai į VNDPS (2005 m. pakeitus pavadinimą iš VNDPS į LVLS) nuo 2001 m. iki 2009 m. pirmininke buvo K. D. Prunskienė, o jos pirmuoju pavaduotoju R. Karbauskis. Galiausiai nuo 2009 m. iki 2012 metų LVLS, o nuo 2012 metų LVŽS vadovauja R. Karbauskis. Tad, nepaisant to, jog LVŽS ištakos siekia dar 1990 metus, visgi per šį laikotarpį partijai 20 metų vadovavo du politikai: 8 metus (2001-2009) pirmininkės pareigas ejo K. D. Prunskienė ir 12 metų (1998-2001 m. ir nuo 2009 m. iki dabar) LVŽS vadovauja R. Karbauskis. Tai rodo, kad partijoje nevyksta lyderių kaita. Kita vertus paminėtina ir partijos rezultatai rinkimuose - partiją ilgą laiką laikyta tik regionine politine partija, nes gerų rezultatų pasiekdavo tik savivaldybių tarybų rinkimuose (2011 m., 2015 m. savivaldos rinkimai), kiek išskirtini buvo 2004 m. Seimo rinkimai, kur VNDPS laimėjo 10 mandatų, tačiau 2008 m. ir 2012 m. Seimo rinkimuose partija neperkopė 5 proc. rinkiminio barjero ir tik 2016 m. Seimo rinkimai partijai buvo ypatingai sėkmingi, kuriuose LVŽS laimėjo net 54 mandatus. Visgi tai rodo, kad nepaisant to, kad partija įkurta seniai, per visą savo gyvavimo laikotarpį LVŽS menkai įgyvendino lyderių atrankos funkciją, partija buvo ir yra susieta su ilgamečiais politiniais lyderiais, o rinkimų rezultatai (iki 2016 m. Seimo rinkimų) neleido partijai išvystyti išplėtos partijos organizacijos, kas leidžia teigti, kad LVŽS, kaip ir DP vis dar išgyvena identifikacijos fazę, bet nėra įgyvendinusi partijos veiklos organizavimo ir stabilizavimo fazių, o 2016 m. laimėti Seimo rinkimai gali sudaryti rimtas prielaidas LVŽS šias partijos veiklos fazes įgyvendinti.

Tėvynės sąjunga (TS) įkurta 1993 metais praėjus metams po 1992 metų Seimo rinkimų. Ir tai, anot A. Lukošaičio buvo vienas iš reikšmingiausių 1990-1993 metų laikotarpio įvykių, nes „1993 metų viduryje galutinai paaiškėjo Sąjūdžio, kaip megapartijos, „skėtinės“ politinės organizacijos likimas bei visos politinės „dešinės“ struktūra“ (Lukošaitis, 1997:102). Vertinant tolimesnę TS-LKD partijos struktūrą ir raidą paminėtina, kad partija tiek byrėjo, tiek jungėsi: 1999 m. nuo Tėvynės sąjungos atskilo Tėvynės liaudies partija, 2000 m. iš TS pasitraukė G. Vagnoriaus Nuosaikiųjų konservatorių sąjunga, tačiau 2003 metais į TS (LK) gretas prisijungė Lietuvos dešiniųjų sąjunga, 2004 metais prisijungė Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 2008 metais prie TS prisijungė Lietuvių tautininkų sąjunga ir Lietuvos krikščionių demokratų (LKD) partija.

1993 m. įkurta Tėvynės Sąjunga (TS)

- 1999 m. nuo TS atskilo ir įsikūrė Tėvynės liaudies partija
- 2000 m. nuo TS atskilo ir įsikūrė G. Vagnoriaus Nuosaikiųjų konservatorių sąjunga
- 2003 m. prie TS prisijungė Lietuvos dešiniųjų sąjunga
- 2004 n. prie TS prisijungė Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga
- 2008 m. prie TS prisijungė Lietuvių tautininkų sąjunga ir **Lietuvos krikščionių demokratų partija**

1989 m. įstaigta Lietuvos krikščionių demokratų partija

- 1989 m. nuo LKDP **atskilo** dalis narių ir įkūrė **LKDS**
- 1999 m. nuo LKDP **atskilo** dalis narių ir įkūrė Moderniųjų krikščionių demokratų sąjungą (MKDS)
- 2001 m. LKDP ir LKDS susijungė ir pasivadino Lietuvos krikščionimis demokratais
- 2001 m. prie LKD prisijungė Lietuvos politinių kalinių partija
- 2003 m. atskilo dalis LKD narių ir įkūrė Lietuvos krikščioniškosios demokratijos partiją
- 2004 m. atskilo dalis LKD narių, kurie susijungė su NKS ir įkūrė Krikščionių konservatorių socialinę sąjungą
- 2008 m. LKD susijungė su TS (LK)

12 pav. TS-LKD raida

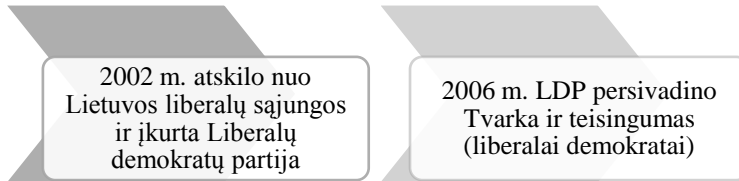
Šaltinis: sudaryta disertacijos autorės

Pažymėtina, kad LKD, kaip ir TS/LK susikūrė iš aktyvių Sąjūdžio veikėjų, kurie komunistinio režimo metu buvo opozicijoje. Ir nors 1989 metais LKD vienijo nedaug narių - tik apie 300, jau 1990 metais partijoje buvo 4,5 tūkst., o 1994 metais - apie 10 tūkst. (Gražiūnas, 1994:89), 2008 metais LKD priklausė 4,5 tūkst. narių. Pažymėtina, kad apskritai LKD, nepaisant nesėkmės 2008 metų Seimo rinkimuose, buvo laikoma stipria politine jėga ir prieš susijungimą. Tai leidžia teigti, kad LKD ne tiek įsijungė ar tik susijungė su Tėvynės sąjunga, tačiau tapo autonomija išlaikiusia politine jėga, jungiama bendro pavadinimo, nes 2008 metais pasibaigęs dešiniųjų jėgų vienijimas įteisintas partijos pavadinime: „Tėvynės Sąjunga – Lietuvos krikščionys demokratai (konservatoriai, politiniai kaliniai ir tremtiniai, tautininkai)“, kuris atspindi visas Tėvynės sąjungos atstovaujamas idėines kryptis ir atsižvelgia į anksčiau įvykusį Lietuvių tautininkų sąjungos prisijungimą prie Tėvynės sąjungos.

1993 m. įkurtai Tėvynės sąjungai dešimtmetį vadovavo V. Landsbergis (1993-2003 m.), nuo 2003 m. TS, o nuo 2008 m. jau TS-LKD iki 2015 m. vadovavo A. Kubilius, o nuo 2015 m. TS-LKD vadovauja G. Landsbergis. Per 24 metų laikotarpį TS-LKD turi tik trečią partijos pirmininką, tačiau paminėtina, kad TS-LKD sugebėjo sėkmingai pergyventi partijos depersonalizacijos ir identifikacijos fazę, kai partijos lyderio postą iš V. Landsbergio perėmė A. Kubilius, kurio vadovaujama TS, o vėliau TS-LKD sugebėjo išlaikyti rinkėjų paramą ir sėkmingai pasirodyti visuose tiek nacionaliniuose, tiek vietos rinkimuose. Tad analizuojant TS-LKD amžių, lyderių kaitą ir partijos rezultatus rinkimuose, galima teigti, kad TS-LKD sugebėjo pergyventi ne tik partijos identifikacijos, bet ir veiklos organizavimo ir stabilizavimo veiklos fazes.

Šiandien veikianti partija **Tvarka ir teisingumas** įkurta tik 2006 metais, tačiau šios partijos ištakos siejamos su Liberalų demokratų partija, kurios steigiamasis kongresas įvyko 2002 m. kovo mėnesį. Liberalų demokratų partija susikūrė skilimo

būdu, kuomet iš Lietuvos liberalų sąjungos (LLS įkurta 1990 m.) 2001 metais pasitraukė R. Paksas su bendraminčiais ir 2002 m. įkūrė Liberalų demokratų partiją. 2006 m. gegužės 13 d. įvykusiame kongrese partija pakeitė pavadinimą. Už tai, kad Liberalai Demokratai vadintųsi Tvarka ir teisingumas (liberalai demokratai), balsavo beveik 700 delegatų.

13 pav. Partijos Tvarka ir teisingumas raida
Šaltinis: sudaryta disertacijos autorės

Analizuojant partijų amžių, svarbu atkreipti dėmesį ir į partijų vadovus, jų kaitą ir su tuo siejamas partijos veiklos fazes. 2002 m. įkurta partijai Tvarka ir teisingumas nuo partijos veiklos pradžios vadovavo jos įkūrėjas R. Paksas, kuris partijos pirmininko pareigų ėjo tik 2003-2004 metais, kai buvo išrinktas LR prezidentu, ir vadovavo TT iki 2016 m. pabaigos. 2016 m. gruodžio mėnesį TT pirmininku išrinktas R. Žemaitaitis. Analizuojant TT rinkimų rezultatus matyti, kad nuo pat partijos įkūrimo, TT sugebėjo išlikti parlamentine politine partija, laimėti vietų savivaldos ir Europos parlamento rinkimuose ir išlaikyti stabilų savo šalininkų skaičių. Visgi analizuojant partijos Tvarka ir teisingumas vystymosi fazes, pažymėtina, kad partijos pirmininko postą po beveik 14 metų vadovavimo partijai R. Paksas paliko tik 2016 m. pabaigoje. Tad tik nuo šio laikotarpio ir galima kalbėti apie tolimesnę partijos veiklos stabilizavimąsi, nes nors partija pergyveno identifikacijos ir partijos veiklos organizavimo fazes, tačiau partijos veiklos stabilizavimui dar reikia laiko, ypač turint omenyje, kad partijos įkūrėjas iš partijos pasitraukė tik prieš metus. Kita vertus, tolimesnei partijos raidai svarbu ir tai, kokį vaidmenį TT veikloje toliau vaidins partijos įkūrėjas R. Paksas.

Apibendrinant partijų amžiaus reikšmės kintamąjį partijų lyderių personalizacijai, matyti, kad partijų amžiaus kintamasis pats savaime nėra pakankamas analizuojant partijų (de)personalizaciją, nes net ir sąlyginai jauna politinė partija gali būti institucionalizuota. Analizuojant Lietuvos politines partijas, pastebėta, kad partijų amžiaus kintamasis yra svarbus kartu analizuojant partijų lyderių kaitą ir kaip partijos pergyveno partijos lyderio – įkūrėjo pasitraukimą iš partijos pirmininko posto ir kaip/kiek partijos pergyveno veiklos fazių. Paminėtina, kad jauniausia ir silpniausia iš visų analizuotų partijų institucionalizuota yra Darbo partija, kurioje pasitraukus partijos įkūrėjui, partijai sunku rasti savo vietą politinėje sistemoje ir toliau sėkmingai organizuoti savo veiklą, tad DP vis dar išgyvena identifikacijos fazę. Toliau paminėtina LVŽS, kuri taip pat yra labai priklausoma nuo ilgamečio partijos pirmininko, tačiau 2016 m. sėkmingi Seimo rinkimai sudaro prielaidas šiai politinei partijai sėkmingai išgyventi ne tik identifikacijos ir veiklos organizavimo fazes, bet ir toliau sėkmingai stabilizuoti partiją ir jos vietą partinėje sistemoje. Partija Tvarka ir teisingumas, panašiai, kaip ir DP, nors ir labiau institucionalizuota, tačiau pasitraukus partijos įkūrėjui, išgyvena tam tikrą veiklos

organizavimo krizę, tačiau tolimesnes šios partijos gyvavimo tendencijas parodys naujojo partijos lyderio gebėjimai vadovauti partijai ir tolimesnė partijos raida. LRLS užima tarpinę padėtį tarp dviejų partijų blokų (LSDP ir TS-LKD vienoje pusėje ir LVŽS, DP ir TT - kitoje), nes iki 2016 m. LRLS galima įvardinti įsmeninta partija, kur partijos pirmininkas turėjo dideles galias, sprendimus priėmė vienasmeniškai ir lyderių kaita partijoje beveik nevyko. Tačiau 2016 m. gegužę pasitraukus E. Masiuliui ir LRLS vadovauti pradėjus R. Šimašiui, LRLS išlaikė savo elektoratą ir stabilizavo veiklą. Labiausiai institucionalizuotomis ir pergyvenusiomis visas tris partijų gyvavimo fazes: identifikacijos, veiklos organizavimo ir stabilizacijos galima įvardinti dvi analizuojamas politines partijas – LSDP ir TS-LKD, kurios sėkmingai pergyveno partijų įkūrėjų kaitą ir rinkimuose sugeba pasiekti stabilius rinkimų rezultatus.

4.2.2 Lietuvos politinių partijų organizacijos vystymosi modeliai

Analizuojant politinių partijų organizacijų vystymąsi ir jų masinės organizacijos modelio (ne)pergyvenimą, svarbu atkreipti dėmesį į partijos ištakas, t.y. kas įkūrė politinę partiją, kiek narių politinė partija vienija ir kokią dalį pajamų analizuojamos politinės partijos gauna iš nario mokesčio.

Darbo partijos ištakos yra siejamos su jos įkūrėju V. Uspaskich, kuris 2003 m. nusprendė įkurti Darbo partiją. V. Uspaskichas vadovavo Verslo darbdavių konfederacijai, iki tapo Darbo partijos lyderiu. Konfederacija prisidėjo prie šios politinės partijos įsteigimo, todėl Darbo partijos ištakos sietinos ir su interesų grupių veikla ir jų įtaka įkuriant šią politinę partiją. Nusistovėjusiose demokratinėse valstybėse daug politinių partijų kilo iš socialinių judėjimų, oponuojant nusistovėjusiai politinei tvarkai, o kai kurios politinės partijos, net formaliai įkurtos interesų grupių (Duverger, 1972; Panebianco, 1988). Apskritai santykiai tarp partijų ir interesų grupių yra dažni ne tik jų bendradarbiavime, bet ir interesų grupėms įkuriant politines partijas. E. Allern ir T. Bale (2012) analizavę partijų ir interesų grupių ryšius pažymi, kad XIX a. pabaigoje tarp socialistinių partijų ir Europos profesinių sąjungų buvo įtvirtinti glaudūs ryšiai (Duverger, 1972:17, Padgett ir Paterson, 1991:177-85). Taip pat glaudūs ryšiai egzistavo tarp agrarinių partijų ir ūkininkų sąjungų bei religinių partijų ir organizacijų (Duverger, 1972:5-7; von Beyme, 1985:192). Vėliau konservatyvios partijos ir, be kita ko, verslo asociacijos įsteigė aljansus (Schmitter, 2001:82). Vis dėlto analizuojant interesų grupių ir politinių partijų santykius iki šiol atlikti tik labai riboti tyrimai (Allern, 2010; Thomas, 2001a, 2001b; Warner, 2003), o Lietuvoje jie iš viso beveik nevykdomi. Dėl šios priežasties ir Darbo partijos įkūrimas interesų grupės iniciatyva Lietuvoje ilgą laiką atrodė ir vis dar neretai atrodo labai keistas.

Analizuojant partijų organizacijos vystymosi tradicijas, kitas svarbus kintamasis yra ne tik tai, kada partija įkurta ir kas ją įkūrė ar iš kur ji kilo, bet taip pat svarbu, kiek partija sugebėjo pritraukti narių, nes narystės aspektas gali parodyti masinės partijos organizacijos modelio buvimą – kuo daugiau narių partija turi, tuo ji artimesnė masinei partijai. Darbo partijos atveju matyti, kad 2003 m. ką tik susikūrusi partija turėjo šiek tiek daugiau nei 2600 narių, tačiau jau po metų partija narių skaičių sugebėjo padidinti net penkis kartus. 2004 - 2010 metų laikotarpiu DP sugebėjo

išlaikyti stabilų narių skaičių, kuris vėl paaugo 2011 m. o 2013 – 2015 metų laikotarpiu Darbo partija narių skaičiumi buvo gausiausia partija Lietuvoje.

26 lentelė. DP narių skaičius 2003-2017 metais

Metai	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
DP	2642	13515	14204	13777	13601	12808	12956	12564
Metai	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
DP	15184	13919	25326	23305	22681	20659	19593	

Šaltinis: 2003-2006 m. duomenys pagal Žvaliauskas (2007:260); 2007-2017 metų duomenys iš VRK ir Teisingumo ministerijos (2017).

Šiandien veikiantis **Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdis** savo pirmtakėmis politinėmis partijomis įvardija Lietuvos liberalų sąjungą (LLS), veikusią 1990-2003 metais, ir 2003-2006 metų laikotarpio Lietuvos liberalų ir centrą sąjungą (LiCS). Tad analizuojant LRLS narių skaičių, svarbu išsiaiškinti kiek narių turėjo LLS, LiCS ir LRLS.

2006 metais atskilusi ir naujai susikūrusi LRLS partija turėjo 2477 narius, kurių skaičius ateinančiais metais dar labiau sumažėjo, tačiau nuo 2008 iki pat 2017 metų, galima stebėti stabiliai augantį LRLS narių skaičių, kuris 2013 metais buvo kiek daugiau nei 5 tūkst. narių, 2014 m. virš 6 tūkst. narių, o nuo 2015 metų partija vienija daugiau negu 7 tūkst. narių. 2017 metų Teisingumo ministerijos duomenimis, LRLS yra penkta pagal narių skaičių partija Lietuvoje: už ją daugiau narių turi LSDP, DP, TS-LKD ir TT.

27 lentelė. LLS, LiCS ir LRLS narių skaičius 2003-2017 metais

Metai	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996-1999	2000	2001	2002	2003	
LLS	400	400	550	700	800	800	~1000	2000	2000	2300	2400	
Metai	2003	2004	2005	2006								
LiCS	3640	4875	4863	4466								
Metai	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
LRLS	2477	1528	2930	3243	3243	4119	3645	5063	6038	7352	7979	7922

Šaltinis: 1989-1997 m. duomenys pagal Lukošaitis (1997:108-109); 1998-2006 m. duomenys pagal Žvaliauskas (2007:260); 2007-2017 metų duomenys iš VRK ir Teisingumo ministerijos (2017).

Analizuojant LRLS organizaciją ir masinės organizacijos modelio pergyvenimą, kitas analizuojamas aspektas gali būti partijos organizacinė aprėptis ir jos dalyvavimas nacionaliniuose rinkimuose. Pažymėtina, kad įkurtas LRLS greitai išplėtė partijos organizaciją – 2007 metais vykusiuose savivaldybių tarybų rinkimuose, LRLS savo kandidatus kėlė 46 savivaldybėse iš 60, o 2008 metais vykusiuose Seimo rinkimuose savo kandidatus jau kėlė 69 vienmandatės apygardose iš 71 (VRK duomenys). Tai iš esmės rodo, kad LRLS, viena vertus, sugebėjo greitai išplėsti savo partijos organizaciją, tačiau, kita vertus, partijos narių skaičius neleidžia teigti, kad LRLS pergyveno masinės partijos organizacijos modelį.

Iki 2001 metų **LDDP** ir **LSDP** susijungimo abi politinės organizacijos turėjo organizacines struktūras: LDDP partijos pagrindas buvo buvusios komunistų partijos

nariai ir organizacija - ekskomunistinė partija (Krupavičius, 1996:85), o LSDP savo organizaciją kūrė nuo 1989 metų. LDDP ekskomunistinis aspektas geriausiai atsispindėjo per narystę - 1989 metais įkūrus savarankišką LKP, partija turėjo daugiau nei 203 tūkst. narių (Žvaliauskas, 2007:260), išsaugojo tuos pačius lyderius ir iš esmės partijos biurokratinį aparatą, todėl partija yra įkurta valdžioje esančio LKP elito. L. Astikas (1994, cit. iš Lukošaitis, 1997:102) pažymi, kad „Reorganizuojant LKP į LDDP, partija neišvengiamai patyrė tam tikrų nuostolių. Pirmiausia labai sumažėjo partijos narių. Atsiskiriant nuo TSKP, iš 200 tūkstančių savarankiškoje LKP liko apie 55 tūkstančių, o 1990 metų pabaigoje, keičiant LKP pavadinimą į LDDP – apie 30 tūkstančių narių“. Pagal tai, kad LDDP įgyvendino visus tris organizacinius elementus: parlamentinę frakciją, partijos biurokratinį aparatą ir eilinių narių, ji greitai virto parlamentine partija (Krupavičius, 1996:70).

Priešingai nei LDDP, LSDP buvo įkurta asmenų, buvusių opozicijoje, todėl 1989 metais įkurtos LSDP ištakos yra artimos M. Duverger aprašytam masinės partijos atsiradimui, kai suteikus rinkimų teisę masėms, jos tapo atstovaujamos. Ir nors rinkimų teisės suteikimas piliečiams XX a pr. Vakarų Europoje negali būti prilygintas totalitarinio režimo panaikinimui Lietuvoje, visgi tai gali būti laikoma savotišku posovietinėms valstybėms būdingu rinkimų teisės įgyvendinimu. LSDP(1989) taip pat būdinga išvystyta struktūra, partija turėjo organizacinį komitetą, vykdė partijos suvažiavimus, o nuo 1992 metų LSDP buvo parlamentinė partija (1992 metais Seimo rinkimuose iškovojo 8 mandatus), jos veikla buvo išvystyta regionuose, kurie taip pat prisidėjo prie partijos įkūrimo. LSDP partijos struktūroje 1991 metais įsikūrė Lietuvos socialdemokratių moterų sąjunga, kuri buvo sudėtinė LSDP dalis, o po LSDP ir LDDP susijungimo, LSDMS tebeveikia (LSDP statutas, 2015:74 str.). Prie LSDP (1989) veikė ir 1989 metais įkurta Lietuvos socialdemokratinio jaunimo Sąjunga.

1989 metais LDDP iš dalies perėmusi komunistų partijos struktūrą ir organizaciją, oficialiai „perėmė“ ir buvusiai partijai priklausiusius narius, kurių 1989 metais buvo beveik 204 tūkst., tačiau 1990 metais partijos narių skaičius sumažėjo 5 kartus iki 36 tūkst., o po metų - 1991-aisiais dar beveik tris kartus iki 13,6 tūkst. narių, kol 2000 metais, prieš susijungimą su LSDP (1989), LDDP turėjo 8,3 tūkst. narių. Tai rodo, kad per 10 metų LDDP narių skaičius partijoje sumažėjo beveik 25 kartus ir buvusių LKP narių perėjimas į LDDP buvo tik dalinis. Šis drastiškas LDDP narių skaičiaus mažėjimas gali būti paaiškintas tuo, kad iš partijos išstojo „popieriniai“ partijos nariai, kuriuos LDDP „perėmė“ iš LKP.

28 lentelė. LSDP narių skaičius 1989-2017 metais

Metai	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
LSDP	-	400	300	450	600	950	1000	1200	1900	2000
LDDP	203939	36000	13600	13600	8100	9400	9200	9200	9300	9500
Metai	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
LSDP	4000	4000	10702	11905	12506	13246	14317	14805	15480	15601
LDDP	9400	8300								
Metai	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
LSDP	16920	18830	19072	17032	17972	21847	22012	21201	20389	

Šaltinis: 1989-1997 m. duomenys pagal Lukošaitis (1997:108-109); 1998-2006 m. duomenys pagal Žvaliauskas (2007:260); 2007-2017 metų duomenys iš VRK ir Teisingumo ministerijos (2017).

LSDP (1989-2001) narių skaičius nuolat augo, tačiau partija niekada nebuvo didelė - 1990 metais partijoje buvo tik 400 narių, 1995 metais LSDP narių skaičius perkopė 1 tūkst. narių skaičių, o 2000 metais prieš susijungimą su LDDP, LSDP vienijo 4 tūkst. narių.

Susijungus LDDP ir LSDP, nuo 2001 metų matyti, kad LSDP narių skaičius partijoje nuolat auga. 2001 metais susijungus abiem partijoms, jos vienijo virš 10 tūkst. narių, 2005 m. LSDP priklausė apie 14 tūkst. narių, 2010 m. - 18 830 narių, o 2015 metais LSDP vienijo 25 tūkst. partijos narių. Tai rodo, kad LSDP pritraukia daug narių ir sugeba išlaikyti plačiai išplėtotą partijos organizaciją ir pagal šį aspektą yra artimesnė masinės partijos organizacijos modeliui negu kitiems.

Šiandien veikiančios LVŽS ištakos siekia 1990 metus, kuomet buvo įkurta Lietuvos valstiečių sąjunga (LVS), kuri teoriškai „perėmė svarbiausius buvusios Valstiečių sąjungos tikslus ir tradicijas pritaikydama jas nūdienos sąlygoms“ (Krupavičius, 2005:62). Visgi pažymėtina, kad 1990-1994 metais LVS veikla buvo menkai išvystyta, nes LVS nedalyvavo 1990 metų rinkimuose į Aukščiausiąją tarybą, o 1992 metų Seimo rinkimuose, į parlamentą pateko tik vienas LVS atstovas, išrinktas vienmandatėje apygardoje. Todėl labai sunku apibrėžti, kokie visuomenės sluoksniai sudarė ir įkūrė šią politinę partiją, o ji pati taip pat aiškiai neįvardija, kuriai stovyklai priklausė 1990 metais.

1990 metais pagal A. Lukošaitį (1997:108-109) LVP vienijo 400 narių, o 1995 metais, LVP vadovų teigimu, partija būrė apie 5 tūkst. narių (Krupavičius, 2005:63), tačiau vėliau šios partijos narių skaičius gerokai sumažėjo. Remiantis G. Žvaliausko (2007:260) pateiktais duomenimis, 2002 metais LVNDS priklausė tik 1,4 tūkst. narių, 2004 metais - 2045 nariai, 2006 metais - 2,5 tūkst. narių. 2010 metų Teisingumo ministerijos ir Vyriausiosios rinkimų komisijos duomenimis, LVLS priklausė 2857 nariai.

29 lentelė. LVŽS narių skaičius 1990-2017 metais

Metai	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
LVŽS	400	n/d	n/d	n/d	n/d	5000	n/d	n/d	n/d	n/d
Metai	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
LVŽS	n/d	n/d	1400	1500	2045	2204	2500	2500	3348	3028
Metai	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017		
LVŽS	2857	n/d	2663	2805	3086	3423	3679	3790		

Šaltinis: 1990 m. duomenys pagal Lukošaitis (1997:108-109); 1991-2006 m. duomenys pagal Žvaliauskas (2007:260); 2007-2017 metų duomenys iš VRK ir Teisingumo ministerijos (2017).

Pateikti duomenys rodo, kad partija sugebėjo pritraukti nedaug narių į savo gretas ir daugiausiai narių vienijo 2008 metais. Ir nors nuo 2012 metų partijos narių skaičius nuolat auga, tačiau LVŽS turimas narių skaičius išlieka santykinai mažas ir partijos negalima būtų priskirti nei masinei partijai, nei partijai išgyvenusiai masinės partijos organizacijos modeli.

Apibendrinant LVŽS partijos ištakas, matyti, kad partija iki 2001 metų orientavosi į regionus, vieną socialinę žmonių grupę - valstiečius, tačiau nesugebėjo tapti stipria parlamentine partija, todėl jungdamasi su kitomis politinėmis jėgomis siekė sustiprinti savo pozicijas. Taip pat pastebėta, kad LVP, o vėliau LVLS, jungdamasi su kitomis politinėmis partijomis (NDP ir Žaliųjų Sąjunga) buvo labiau linkusi išlaikyti platesnę ir negriežtą partijos struktūrą, kas atspindėjo ir po šių susijungimų atsiradusiuose pavadinimuose - Lietuvos valstiečių ir naujosios demokratijos partijų sąjunga ir Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga.

Tėvynės sąjunga (TS) įkurta 1993 metais, praėjus metams po 1992 metų Seimo rinkimų. A. Krupavičius Tėvynės sąjungai priskiria svarbiausią vaidmenį tarp visų Sąjūdžio metu veikusių politinių jėgų ir pažymi, kad „Sąjūdžio dezintegracija baigėsi 1993 metų gegužės pradžioje, sukūrus Tėvynės sąjungą (Lietuvos konservatorius) (TS (LK)) <...> TS (LK) įgijo formalią teisę vadintis tiesioginiu Sąjūdžio įpėdiniu, nes kitos posąjūdinės partijos ir judėjimai kūrėsi atskildami nuo „skėtinės“ organizacijos“ (Krupavičius, 1996:55). Todėl TS gali būti įvardinta Sąjūdžio politinės veiklos tęsėja, kuri į politinę veiklą įtraukė tuos individus, kurie demokratine prasme anksčiau nebuvo atstovaujami ir veikė opozicijoje. Kitas svarbus TS susikūrimo aspektas, tai partijos kūrimo dalyvavusios įvairios visuomenės grupės, partijos rėmimo grupės, kurios įrodo, kad partijos sukūrimo idėja kilo „iš apačios“ - iš plačių visuomenės sluoksnių. TS gebėjimą pritraukti daug narių ir plačias organizacijas iliustruoja ir tai, kad 1993 metais, susikūrusi TS buvo daugiausiai narių turinti politinė partija - apie 11 tūkst. (Žvaliauskas, 2007:260). Tai rodo, kad TS/LK atitiko masinės partijos formavimosi modelį, nors vienpusiškai teigti, kad TS būdingos tik masinės partijos ištakos negalima, nes iš dalies „LKDP ir TS (LK) kurdamos savo organizaciją pasinaudojo buvusių megapolitinių subjektų autoritetu ir struktūromis, lyderių autoritetu visuomenėje ir orientavosi į modernias ideologines nišas“ (Krupavičius, 1996:70), todėl matyti, kad egzistuoja ir elito partijos modelio ištakų elementai.

1993 metais TS buvo daugiausiai narių vienijanti politinė jėga, t.y., apie 11 tūkst. asmenų, 2000 metais partijos narių skaičius išaugo iki 19,5 tūkst., 2007 metais sumažėjo iki 14 tūkst., o 2009-2010 metais po TS ir LKD susijungimo TS-LKD vienijo apie 16,5 tūkst. narių (VRK duomenys). 2017 m. šis skaičius siekia beveik 15 tūkst. narių ir tai yra trečia pagal narių skaičių politinė partija Lietuvoje.

30 lentelė. TS, LKD ir TS-LKD narių skaičius 1989-2017 metais

Metai	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
TS	-	-	-	-	11398	13141	14606	16164	17260	17210
LKD	300	4500	6500	8000	9500	10000	10000	10500	10500	10500
Metai	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	-
TS	16419	19487	13470	14003	12269	10355	11574	12514	13984	-
LKD	10500	10000	10000	11500	10000	4000	4368	4660	5133	
Metai	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
TS-LKD	14959	16534	16506	16530	12336	12383	14273	15039	14920	14945

Šaltinis: 1989-2006 m. duomenys pagal Žvaliauskas (2007:260); 2007-2017 metų duomenys iš VRK ir Teisingumo ministerijos (2017).

Apibendrinant TS-LKD organizacijos raidą ir formalumą, išaiškėjo, kad TS-LKD susikūrė tiek parlamentinėje, tiek užparlamentinėje veikloje, o vienydama aplink save idėjiškai panašias politines partijas tapo ne tik stipria politine partija, bet ir sukūrė plačią, skėtinę partijos organizaciją, kuriai būdinga išvystyta, formali vietos, regioninė ir centrinė partijos organizacija. Visgi svarbiausias aspektas, pastebėtas analizuojant TS-LKD organizaciją, yra partijos viduje stipriai išreikštas autonomijos principas - partijos nariai, franšizės organizacijos pavyzdžiu, gali burtis į grupes svarbioms problemoms spręsti ar klausimams analizuoti.

Partijos **Tvarka ir teisingumas**, kaip politinės organizacijos, ištakos turėtų būti siejamos su Lietuvos liberalų sąjungos veikla, nes nuo jos atskilus grupei partijos narių, šie 2002 m. įkūrė Lietuvos liberalų demokratų partiją, kurią 2006 metais pervadino Tvarkos ir teisingumo vardu. Paminėtina, kad analizuojant partijos ištakas ir tai ar partija išgyveno masinės organizacijos etapą, reikia atkreipti dėmesį ir į tai, kiek partija turi narių. 2002 metais naujai susikūrusi politinė partija turėjo beveik 3,5 tūkst. narių ir palaipsniui partijos narių skaičius nuolat augo. Daugiausiai narių TT turėjo 2013 metais – daugiau negu 15 tūkst. Paminėtina, kad 2017 metais TT vienija beveik 12,5 tūkst. narių ir yra ketvirta partija pagal narių skaičių partija Lietuvoje (po LSDP, DP ir TS-LKD).

31 lentelė. Partijos Tvarka ir teisingumas narių skaičius 2002-2017 metais

Metai	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
TT	3423	4998	4413	4624	5263	6514	7147	8011
Metai	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
TT	14004	13087	13094	15055	13425	13401	12899	12464

Šaltinis: 2002-2006 m. duomenys pagal Žvaliauskas (2007:260); 2007-2017 metų duomenys iš VRK ir Teisingumo ministerijos (2017).

Kitas svarbus aspektas, padedantis apibrėžti partijų organizacijos modelį ir masinės organizacijos modelio pergyvenimą yra **partijų veiklos finansavimas** ir kokią dalį partijų gaunamų pajamų sudaro partijos narių mokesčio dalis.

Visų pirma pažymėtina, kad analizuoti nario mokesčio dydį partijų visų pajamų atžvilgiu, iki 2000 metų praktiškai neįmanoma, nes tik LDDP yra pateikusi savo pajamų duomenis 1990-1999 laikotarpiu. Vertinant šio laikotarpio LDDP pajamas, (žr. 32 lentelę) matyti, kad LDDP 1990-1999 laikotarpiu žymią dalį partijos pajamų - nuo 10% - 1996 metais iki 36% - 1992 metais sudarė partijos narių mokesčio rinkliava (Žvaliauskas, 2007:283).

Analizuojant LDDP pajamas nuo 2000 metų išaiškėja, kad partijos narių mokesčio pajamos sumažėjo, tačiau išliko svarbi LDDP, o vėliau ir LSDP partijos biudžeto dalis. Pavyzdžiui, nors 2000 metais nario mokestis sudarė tik 7% pajamų, 2001 m. tai sudarė beveik 50%, 2002 m. - 20%, 2003 m. - 2004 m. - 16%, 2005 m. - 23%, 2006 m. - 13%, (Žvaliauskas, 2007:285-288), 2007 m. - 9%, 2008 m. - 11%, 2009 m. - 18%, 2010 m. - 19.7% (Žvaliauskas, 2007:285-288) nuo visų partijos pajamų ir tai yra akivaizdžiai daugiau nei kitose politinėse partijose.

Tai, kad LSDP didelę dalį pajamų sudaro nario mokestis, yra paaiškinama ne tik gausiu narių skaičiumi partijoje, bet taip pat tuo, kad LSDP nariai moka didžiausią nario mokesťį- LSDP statutas numato, kad „Nario mokesčio dydį narys nustato savo

nuožiūra, bet ne mažiau kaip 1 proc. savo pajamų, atskaičius mokesčius <...> LSDP nario mokestis mokamas LSDP skyriuose ir grupėse LSDP prezidiumo patvirtinta tvarka ir paskirstomas taip: 75 proc. lieka LSDP skyriams bei grupėms, 25 proc. pervedami LSDP tarybai.“ (LSDP statutas, 2015).

32 lentelė. Narių mokesčio dalis nuo visų partijų pajamų 2000-2016 metais.

Partija	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
LSDP	19,2 %	49,6%	20,2%	16,4%	16,5%	23,3%	12,6%	8,7%	11,0%
LDDP	7%								
TS	4,5%	22,4%	10,4%	11,6%	3,3%	8,1%	3,4%	2,7%	1,4%
LKD	2%	1,9%	0,2%	0,6%	0,6%	8,2%	3,3%	12%	
LVŽS			1,8%	4,2%	0,5%	1,3%	1,8%	0,7%	0,44%
TT	-	-	0,1%	8,6%	2,1%	4,1%	4,0%	1,7%	1,4%
DP	-	-	-	0,0%	0,4%	11,4%	7,2%	2,0%	1,7%
LLS/	LLS	LLS	LLS	LLS	LiCS	LiCS	LiCS	LRLS	LRLS
LiCS/	0,7%	6,5%	12,6%	5,2%/	8,9%	6,5%	4,7%/	6,3%/	1,4%
LRLS				LiCS			LRLS		
				5,1%					

Partija	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
LSDP	14,2%	28,7%	27,3%	12,6%	15,7%	17,5%	25,4%	40,3%
TS- LKD	3,2%	4,6%	6,3%	3,0%	3,0%	2,0%	28,8%	94,9%
LVŽS	1,5%	2,2%	26,6%	1,7%	5,0%	2,4%	0%	0%
TT	2,7%	8,0%	21,1%	6,7%	4,2%	9,7%	6,9%	n/d
DP	4,9%	10,7%	5,6%	5,7%	3,1%	1,7%	5,6%	5,0%
LRLS	2,3%	3,4%	3,3%	4,6%	4,5%	n/d	32%	3,2%

Šaltinis: 2000-2006 metų duomenys Žvaliauskas (2007: 285-288); 2007-2016 metų duomenys iš VRK.

Visų kitų analizuojamų politinių partijų metinėse pajamose, narystės mokestis sudaro nedidelę dalį partijų gaunamų pajamų, išskyrus TS-LKD 2015 m. ir 2016 m., kai atitinkamai narystės mokestis sudarė 28,8 proc. ir 94,9 proc. visų partijos gautų pajamų. Nario mokesčio dalis partijų bendrose pajamose rodo, kad vienintelė LSDP sugeba išlaikyti nario mokesť pakankamai svarbia pajamų dalimi, kuri sudaro nuo dešimtadalio (2008 metais) iki beveik pusės (2001 m. ir 2016 m.) visų partijos pajamų. Gausus nario mokesčio surinkimas LSDP yra įgyvendinamas, nes partijos nariai moka didžiausią nario mokesť iš visų partijų - skiria 1% gautų pajamų partijai. DP, LRLS, TS/ LKD ir TT nario mokesčio, lyginat su LSDP surenka nedaug - apie penkis kartus mažiau, tačiau silpniausia šiuo požiūriu yra LVŽS, kurios nario mokestis yra vienas mažiausių, ir sudaro tik iki kelių procentų visų partijos pajamų.

Apibendrinant partijų organizacijų vystymąsi paminėtina, kad nepaisant to, kad DP buvo įkurta interesų grupės, vėliau ši partija sugebėjo išplėsti savo politinę organizaciją visoje Lietuvoje ir pritraukti daug narių, todėl DP, kartu su LSDP, TS-LKD būdinga masinės organizacijos vystymosi tradicija, kuri visgi pastaruoju metu silpsta. Partijos Tvarka ir teisingumas masinės organizacijos modelio pergyvenimą tikslinga suskirstyti į du laikotarpius, nes iki 2009 metų partija vienijo santykinai nedidelį narių skaičių, o nuo 2010 metų savo organizaciją plačiai išplėtė, todėl galima

sakyti, kad nuo 2010 metų TT bent iš dalies pergyveno masinės organizacijos modelį. LRLS ir LVŽS yra vienintelės iš analizuojamų Lietuvos politinių partijų nepergyvenusios masinės partijos organizacijos modelio ir išlieka santykinai nedidelėmis, nuo nario mokesčio nepriklausomomis ir į plačius visuomenės sluoksnius neorientuotomis politinėmis partijomis. Masinės partijos modelio nepergyvenimas šių dviejų partijų atvejais rodo ir tai, kad jų nariai nei vienu partijos vystymosi ir gyvavimo laikotarpiu neturėjo lemiamo balso partijoje, o svarbiausią vaidmenį užėmė ir užima partijos valdantysis elitas ir partijos vadovai.

4.2.3 Lietuvos politinių partijų ideologinis kraštutinumumas

Teorinėje disertacijos dalyje buvo aptarta, kad politinių partijų ideologinių nuostatų kraštutinumumas gali būti susijęs su politinių partijų lyderių personalizacija. Todėl šiame disertacijos poskyryje analizuojama Lietuvos politinių partijų ideologijos. Egzistuoja nemažai būdų, kaip galima tirti ir išmatuoti politinių partijų ideologijas politinės kairės-dešinės dimensijoje. S. Jackle (2009:3) išskiria šiuos politinių partijų ideologijų matavimo būdus: partijų šeimų klasifikacija, masių ir ekspertų interviu, rankiniu būdu koduojami partijų tekstai, kompiuterizuotų programų pagalba koduojami partijų tekstai, partijų elgesio tyrimai ir daugiadimensiniai partijų ideologijų matavimo metodai. Remiantis partijų šeimų klasifikacijos būdu, partijų ideologijas kairės-dešinės dimensijoje galima analizuoti remiantis S. M. Lipset ir S. Rokkan (1967) partijų skirtimis ir kokioms socialinėms ir istorinėms sąlygoms tos politinės partijos atsirado. Visgi analizuojant partijų ideologijas pagal partijų šaknis, labai lengvai galima nepastebėti arba nuvertinti tai, kokios tos partijos yra šiandien, t.y. į ką jos virto (Mair, Mudde, 1998:216). Pagal partijų šeimų kriterijų, analizuojant ideologijas, galima kreipti dėmesį, į kokias tarptautines partijų federacijas analizuojamos partijos stoja, pavyzdžiui, patekusios į Europos Parlamentą (Mair, Mudde, 1998:216-217). Visgi paminėtina, kad partijų klasifikacija ir jų ideologinių nuostatų analizė pagal partijų šeimas yra paviršutiniška, nes gali nusakyti tik partijos priskyrimą tam tikrai ideologiniai skirčiai, tačiau ne išmatuoti partijos ideologinį kraštutinumą.

Kitas būdas analizuoti politinių partijų ideologijas yra apklausos, kurios gali būti ekspertų arba visuomenės. XX a. 8-ajame dešimtmetyje ekspertų apklausos apie partijų pozicijas buvo vykdomos tik *ad hoc* pagrindu mokslininkų, kuriems buvo reikalinga informacija apie partijų ideologiją savo studijoms (pavyzdžiui, De Swaan 1973; Taylor ir Laver, 1973; Dodd, 1976). F. Castles ir P. Mair (1984) pirmieji sukūrė platesnį duomenų rinkinį su periferiniais partijų ideologijos klasifikatoriais, kurie turėjo sukurti geresnį lyginamųjų tyrimų pagrindą. Kitais metais jų kairės-dešinės skalė tapo viena iš labiausiai naudojamų lyginamosios politikos duomenų rinkinių. Kaip bendrą ekspertų apklausų pranašumą, galima paminėti, kad jie yra tinkamai sukonstruoti ir išsamiai vertina partijų ideologijas. Kita vertus, kai kurie mokslininkai būtent prašo ne ekspertų, o visuomenės nusakyti partijų ideologijas kairės-dešinės skalėje (van der Eijk ir Franklin, 1991; van der Eijk ir Openhuis, 1991). Šiuose tyrimuose partijų ideologinę padėtį rodo rinkėjų suvokimas.

Trečias būdas, kaip matuoti partijų ideologines nuostatas, yra partijų rinkiminių programų analizė. I. Budge ir J. Bara (2001:3) teigia, kad „Demokratija yra apie

bendravimą ir tai, kaip mes bendraujame, daugiausia per rašytinį žodį. Todėl <...> tekstai yra pagrindinis įrodymų šaltinis, kaip mus veikia demokratija“. Dėl šios priežasties svarbu analizuoti partijų rinkimines programas, kurių analizė gali būti atliekama dviem būdais: rankiniu būdu koduojant partijų programas arba pasitelkiant kompiuterines programas šiam darbui atlikti. Vienas žinomiausių ir patikimiausių partijų ideologinių rankinio kodavimo pavyzdžių pasaulyje yra „Manifesto Research Project“ (MARPOR). MARPOR nagrinėja partijų rinkiminių programų kolekciją ir atlieka lyginamąją turinio analizę, pasitelkiant koduotojus iš daugiau nei 50 skirtingų šalių. Koduotojai suskirsto rinkimines programas į kvazi-sakinius ir juos klasifikuoja į daugiau nei į 50 politikos kategorijų rinkinių. MARPOR projekto duomenų rinkinyje, skirtame politikos nuostatų analizei, nuo 1945 m. iki šių dienų dalyvavo daugiau kaip 1000 partijų iš daugiau nei 50 šalių iš penkių žemynų. Projekto pagrindinis duomenų rinkinys yra atnaujinamas du kartus per metus. Jis suteikia greitą prieigą prie partijų rinkiminių programų tekstų ir turinio analitinių duomenų bei suteikia prieinamų būdų lengvai išnagrinėti ir vizualizuoti duomenis ir teksto korpusą. MARPOR projekto tikslas - iš esmės analizuoti partijų vaidmenį skirtinguose politinio proceso etapuose ir konkrečiai išnagrinėti programinio atstovavimo kokybę. Jame nagrinėjama programinė partijų pasiūla, partijų ir rinkėjų santykis, partijų vaidmuo parlamente ir partijų programų vertimas į politikos rezultatus.

Kompiuteriais pagrįsti metodai nebėra pagrįsti kokybine turinio analize, kurią atlieka koduotojai, tačiau naudoja duomenų apdorojimą kiekybinei turinio analizei. Kitaip tariant, šie metodai iš esmės skaičiuoja žodžius (ar teksto fragmentus) automatiškai. Galima išskirti dvi skirtingas versijas, kurių pirmąją įvedė M. Laver ir J. Garry (2000), o antrąją – M. Laver et al. (2003):

(1) naudojant „žodyno“ žodžius (frazes), turinčias vienareikšmę reikšmę partijų programose; į šį žodyną įtraukiami tik žodžiai.

(2) Naudojant žodžių kiekio metodą, kuriame kalbama apie tekstus ne kaip diskursus, o kaip žodžių dažnį.

Dar vienas būdas, kaip matuoti partijų ideologines nuostatas, vadinamas biheivoristiniu, arba elgesio prieiga, kai nustatyti politinių partijų ideologijoms, analizuojamas jų politinis elgesys, kuris gali pasireikšti jau minėtu nacionalinių politinių partijų priklausymu tarptautinėms partijų organizacijoms, federacijoms. Antra, analizuojant politinių partijų balsavimus parlamente, tačiau pastarasis būdas yra labai sudėtingas ir beveik nėra atlikta palyginamųjų tokio tipo tyrimų (Poole ir Rosenthal, 1997; MacRae, 1958; Attinà, 1990; Hix et al., 2006).

Šioje disertacijoje analizuojant Lietuvos politinių partijų ideologines nuostatas remiamasi MARPOR 1992-2012 m. analizuojamų partijų sukoduotų rinkiminių programų duomenimis. Su pliuso ženklu žymima skalė reiškia politinę dešinę, o su minuso – politinę kairę. Pagal Lietuvos politinių partijų rinkimines programas matyti, kad analizuojamos politinės partijos nuo 1992 metų iki 2012 m. tapo gerokai nuosaikesnėmis ir tai patvirtina A. Fagerholm (2017) straipsnyje išsakytą mintį, kad ilgainiui politinės partijos juda link centro, link medianinio rinkėjo ir tampa nuosaikesnėmis. Akivaizdžiausias teorinis argumentas apie partijų judėjimą link centro buvo pateiktas dar Downs (1957) jo erdvinėje partijų konkurencijos teorijoje. Pagal šią teoriją dvipartinėse sistemose partijos stengiasi kuo labiau padidinti savo

balsus, „įsikurdamos“ viena šalia kitos, politinės erdvės centre. Vėliau panašus modelis taip pat buvo tikėtasis daugiapartinėse sistemose (Sjöblom, 1968), kur balsų siekiančios politinės partijos koreguoja savo ideologijas, siekdamos daugiau rinkėjų balsų (Kirchheimer 1966).

Per analizuojamą laikotarpį, pagal MARPOR pateikiamus duomenis, matyti, kad ypač savo ideologiją pakeitė buvusi Lietuvos demokratinė darbo partija, dabartinė **LSDP**, kuri pagal 1992 m. Seimo rinkimų programą galėjo būti pozicionuojama kaip politinės dešinės politinė organizacija. Tačiau politinių transformacijų laikotarpiu toks ideologinės takoskyros priskyrimas negalėtų būti visai korektiškas, nes jau 1996 metų LDDP Seimo rinkimų programa atitiko centristinės partijos ideologiją. Galiausiai nuo 2000 metų Seimo rinkimų galima stebėti tam tikrą LDDP/LSDP kairėjimą, kuris dar ryškesnis tapo 2004 metais. Paminėtina, kad nuosaikią kairės ideologiją LSDP demonstravo ir 2008 m. ir 2012 m. Seimo rinkimų programose. Tad galima teigti, kad LSDP ideologinės nuostatos stabilizuojasi, nusistovi ir partija išlieka nuosaikios kairės ideologijos politine jėga.

DP gali būti įvardinta kaip nepastoviausių ir besikeičiančių ideologinių nuostatų politinė partija, kuriai 2004 metais buvo būdingas ganėtinai nuosaikus dešinumas, 2008 m. DP apskritai buvo centristinė politinė jėga, tačiau 2012 m. DP galima įvardinti kaip pačią kairiausią politinę partiją iš visų analizuojamų.

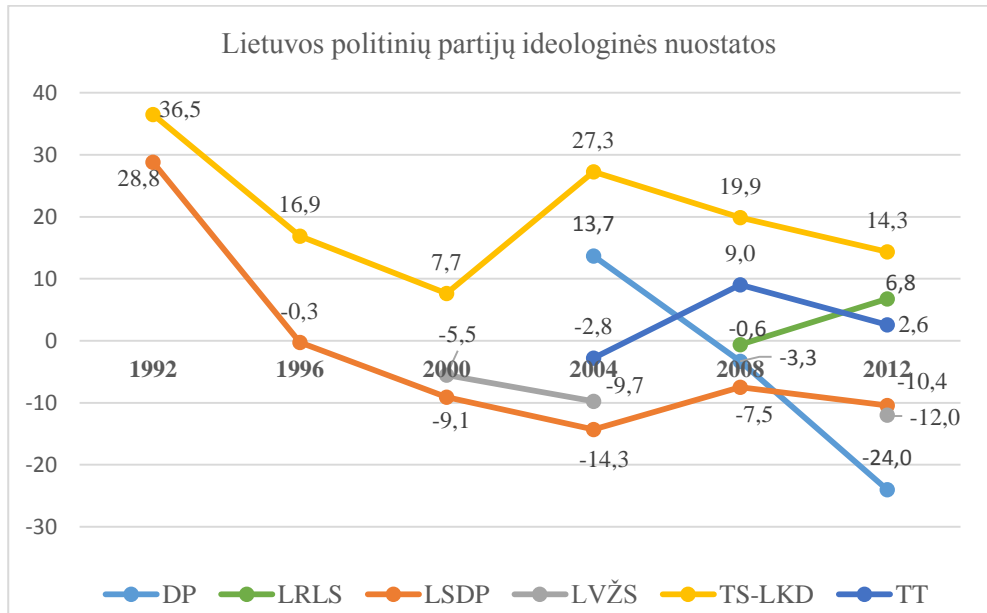
Analizuojant **Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdžio** ideologines nuostatas, remiantis šios partijos rinkiminės programos analize, galima palyginti tik dvi rinkimines programas – 2008 ir 2012 metų, kurios parodo, kad LRLS yra centristinių pažiūrų politinė partija, kuri pagal 2012 metų Seimo rinkimų programą yra nuosaikiai dešinės ideologijos. Ateityje tikėtina, kad LRLS dešinėsios ideologijos pozicijas savo rinkiminėse programose gali kiek stiprinti, nes partija stabilizavosi, rado savo vietą Lietuvos partinėje sistemoje ir 2016 metų Seimo rinkimai rodo, kad sugebėjo pergyventi ir partijos lyderių kaitą.

Partija **Tvarka ir teisingumas** per analizuojamą laikotarpį išlieka nuosaiki centro dešinės politinė partija. Paminėtina, kad 2004 m. rinkiminis sąrašas vadinosi Rolando Pakso koalicija „Už tvarką ir teisingumą“ ir tik 2006 m. Liberalų demokratų partija pakeitė pavadinimą į Tvarka ir teisingumas, o remiantis MARPOR pateikiamais partijų ideologinių nuostatų duomenimis, paminėtina, kad per visą analizuojamą laikotarpį TT išliko nuosaikia centro dešinės politinė partija.

LVŽS nors per analizuojamą laikotarpį ir keitė partijos pavadinimą ne kartą (pavyzdžiui, 2004 m. rinkimuose dalyvavo kaip Lietuvos valstiečių ir Naujosios demokratijos partijų sąjunga, o 2008 m. LVLS nepateko į Seimą), panašiai, kaip ir TT, per analizuojamą laikotarpį išlieka vienodai ar panašiai nuosaiki, tik kairiosios ideologijos politinė partija.

TS-LKD, kurios pirmtakė Tėvynės sąjunga įkurta buvo tik 1993 metais, todėl 14 paveiksle pateiktas 1992 m. rinkiminės programos ideologijos įvertinimas iš tiesų yra Sąjūdžio koalicijos programos ideologinio matavimo reikšmė. 1996 m., 2000 m., ir 2004 m. analizuojama yra Tėvynės sąjungos rinkiminės programos ideologinės nuostatos, kurios per šį laikotarpį nors ir išliko dešinėsios, tačiau jų dešinumas kito netolygiai – iki 2000 metų TS dešinumas artėjo link centro, t.y. nuosaikėjo, tačiau 2004 metų TS rinkiminė programa vėl buvo stipriai dešinės ideologijos. Galiausiai

nuo 2004 m. – TS, o nuo 2008 m. ir TS-LKD ideologinis dešinumas tampa vis nuosaikesniu, tačiau TS-LKD yra dešiniausia politinė partija iš visų analizuojamų Lietuvos politinių partijų.

14 pav. Lietuvos politinių partijų ideologinės nuostatos 1992-2012 metais.
Šaltinis: Tarptautinis politinių partijų programų projektas, MARPOR.

Tad pagal partijų ideologinio kraštutinumą, iš analizuojamų politinių partijų galima išskirti dvi politines partijas, kurios atstovauja kraštutines ideologijas – kraštutinę kairę atstovauja Darbo partija ir (iš dalies) kraštutinę dešinę analizuojamų Lietuvos politinių partijų kontekste - TS-LKD.

4.2.4 Partinės tapatybės ir rinkėjų nepastovumas

Silpnas politinių partijų socialinis pagrindas, o tai reiškia ir ryšys su rinkėjais, taip pat rinkėjų pasyvumas ir nepastovumas balsuojant yra pagrindiniai veiksniai, lemiantys partinių sistemų nestabilumą. Todėl šiame disertacijos poskyryje siekiama išsiaiškinti, koks yra analizuojamų Lietuvos politinių partijų ir rinkėjų ryšys, kokia yra partijų paramos prigimtis. Kitaip tariant, siekiama išsiaiškinti, ar Lietuvos rinkėjai turi partinę tapatybę su konkrečiomis analizuojamomis Lietuvos politinėmis partijomis.

A. Ramonaitė (2014:14), remdamasi 2012 m. porinkiminės gyventojų apklausos duomenimis, analizavo partinės tapatybės lygį Lietuvoje ir nustatė, kad 36,3 proc. Lietuvos gyventojų palaiko ir jaučiasi artimi kuriai nors partijai. Kita vertus, duomenys rodo, kad net 38 proc. Lietuvos gyventojų nesijaučia artimi jokiai partijai ir nepalaiko jokios politinės partijos. Paminėtina ir tai, kad 5,2 proc. gyventojų jaučiasi artimi kuriai nors partijai, tačiau nepalaiko jokios partijos ir taip pat 11,5 proc.

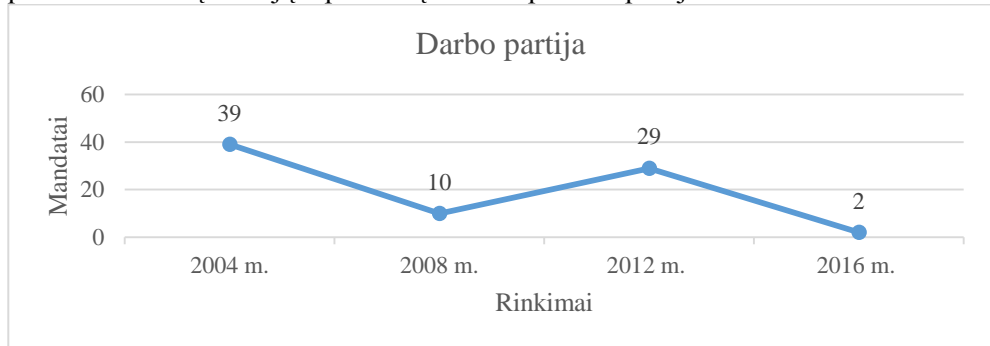
gyventojų palaiko kurią nors partiją, tačiau nesijaučia jai artimi. Šie rinkėjai, kurie sudaro šiek tiek daugiau nei 20 proc. ir tie, kurie nežinojo ir/ar neatsakė sudaro 26 proc. respondentų ir patenka į nenuoseklių ir neapsisprendusių žmonių kategoriją. A. Ramonaitė (2014:15) taip pat pažymi, kad „kaip buvo nustatyta dar ankstyvuosiuose Lietuvos rinkiminio elgesio tyrimuose [autorė remiasi ankstesniais tyrimais – Ramonaitė, 2007; Degutis, 2002], daugiausia besitapatinančių rinkėjų turėjo dvi didžiosios Lietuvos partijos – Tėvynės sąjunga (Lietuvos konservatoriai) ir tuometinė Lietuvos demokratinė darbo partija. Dabar šių dviejų partijų tęsėjos Tėvynės sąjunga-Lietuvos krikščionys demokratai ir Lietuvos socialdemokratų partija taip pat išlieka tarp pirmaujančių, tačiau į antrąją vietą pagal abu rodiklius išsiveržė Darbo partija – su ja tapatinasi apie 11–12 proc. gyventojų. Į pirmąją vietą, gerokai atitrūkusi nuo kitų, pateko LSDP, o Tėvynės sąjunga palaikytojų skaičiumi jai nusileidžia gana ryškiai, nors ankstesni tyrimai [pavyzdžiui, Ramonaitė, 2007] rodė priešingą tendenciją – Tėvynės sąjunga visada pirmaudavo pagal partinį prieraišumą turinčių rinkėjų procentą“. A. Ramonaitė (2014:17) apibendrindama 2012 metų apklausos duomenis teigia, kad „partinės tapatybės lygis Lietuvoje ne toks jau žemas – ne mažiau kaip trečdali Lietuvos rinkėjų galima laikyti turinčiais partinę tapatybę. Tai gerokai viršija 1999–2008 m. tyrimuose fiksuotus procentus, nors tiksliai palyginti yra sunku dėl skirtingų klausimų formuluočių. Tačiau tik maždaug pusę atsakiusių su partija sieja stiprus emocinis ryšys“.

A. Ramonaitė ir R. Žiliukaitė (2009:21) analizavo 2008 metų porinkiminę Lietuvos gyventojų apklausą ir remiantis jos duomenimis nustatė, kad net 51 proc. Lietuvos rinkėjų yra nepastovūs, o lojalių rinkėjų buvo tik 18 proc., dar 25 proc. rinkėjų nurodė nedalyvaujantys rinkimuose. Anot tyrimo, 2008 metais daugiausiai pastovių rinkėjų turėjo TS-LKD (43 proc.), partija Tvarka ir teisingumas (18 proc.) ir LSDP (14 proc.).

Kitas iš būdų, kaip galima matuoti rinkėjų ir politinių partijų ryšius, bei rinkėjų (ne)pastovumą, t.y. analizuoti kiek partijos gauna mandatų nacionaliniuose rinkimuose.

Darbo partija, įkurta 2003 metais, 2004 m. dalyvavo Seimo rinkimuose ir juose gavo 39 mandatus, tačiau jau po ketverių metų, t.y. 2008 m. Seimo rinkimuose DP gavo keturis kartus mažiau mandatų ir į Seimą pateko tik 10 DP atstovų. 2012 m. Seimo rinkimai vėl buvo sėkmingi DP, kuri iškovojo 29 vietas Seime, tačiau 2016 m. Seimo rinkimuose DP pasirodė labai nesėkmingai, neperkopė 5 proc. rinkiminio barjero ir į Seimą pateko tik du DP vienmandatininkai. Tokie DP rinkimų rezultatai rodo, kad ši politinė jėga neturi pastovių rinkėjų. Visgi kaip pažymi A. Ramonaitė (2014:15), remdamasi 2012 metų porinkiminės gyventojų apklausos duomenimis, su Darbo partija tapatinasi 11-12 proc. gyventojų ir po LSDP, ši partija užėmė antrąją vietą pagal respondentų nurodytą partinę tapatybę pagal politines partijas. Visgi 2016 m. Seimo rinkimų rezultatai, partijai neperkopus 5 proc. rinkiminio slenksčio, šiuos duomenis iš dalies paneigia, nes partija nesugebėjo savo elektorato išlaikyti. Maža to, tai rodo, kad net ir DP nariai, kurių partija turi apie 20 tūkst. nebalsuoja už šią politinę partiją. Tad visgi būtų galima teigti, kad DP rinkėjai neturi tvirtos ir aiškios partinės tapatybės, o DP neturi tvirtų ryšių su savo rinkėjais. Kaip yra pažymėjęs A. Krupavičius (2017) paprastai visos politinės partijos turi tam tikras grindis ir lubas,

t.y. nepramušamą savo rinkėjų balsų minimumą ir maksimumą, DP atveju matyti, kad tarpas tarp DP grindų ir lubų yra labai platus, tačiau žemas grindų buvimas dar kartą patvirtina menką rinkėjų tapatinimąsi su šia politine partija.

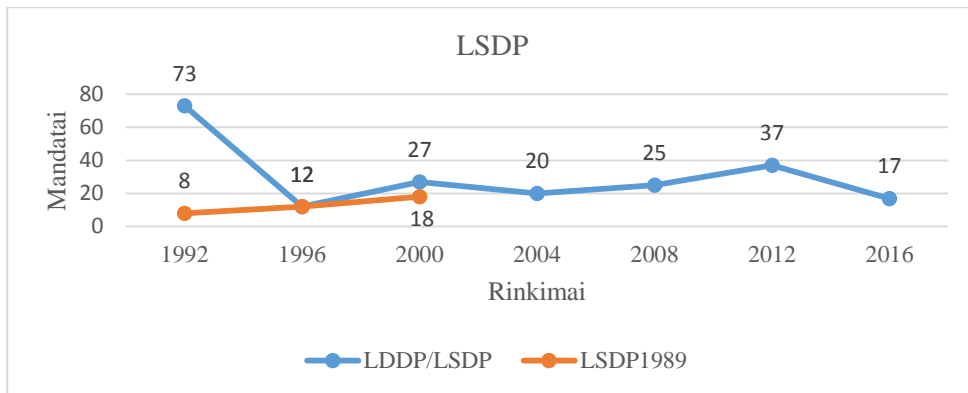
15 pav. DP gauti mandatai 2004-2016 m. Seimo rinkimuose
Šaltinis: VRK duomenys.

Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdis, kaip politinė partija dalyvavo trijuose Seimo rinkimuose: 2008 m. partija laimėjo 11 mandatų, 2012 m. – 10, o 2016 m. 14 mandatų. Tačiau A. Ramonaitės (2014:15) analizuoti porinkiminės Lietuvos gyventojų apklausos duomenys rodo, kad vos apie 3 proc. Lietuvos gyventojų jaučiasi artimi ir/ar palaiko Liberalų sąjūdį, o respondentų paprašius patvirtinti ar paneigti teiginį „Ši partija man yra svarbi. Aš nesu abejingas tam, kas vyksta su šia partija“ buvo tik 33 proc. partijos palaikytojų, t.y. mažiausiai iš visų analizuotų partijų (palyginimui 76 proc. sutiko su teiginiu kalbėdami apie TS-LKD, 78 proc. – LLRA, 56 proc. – TT, 53 proc. – DP ir 52 proc. LSDP). Tad nors porinkiminė Lietuvos gyventojų apklausa ir pateikia duomenis, kad mažas procentas Lietuvos gyventojų tapatinasi su LRLS, visgi rinkimų rezultatai rodo, kad ši partija sugeba išlaikyti stabilų savo elektoratą. Gauti LRLS mandatai Seimo rinkimuose taip pat neleidžia nustatyti A. Krupavičiaus (2017) išskirtų partijos grindų ir lubų, tai yra ar partija dar tik augina savo potencialą ar yra pasiekusi savo galimą maksimalų rinkėjų skaičių, tačiau Seimo rinkimų rezultatai rodo, kad LRLS sugeba išlaikyti stabilų savo rinkėjų skaičių.

Analizuojant **LSDP** gautų mandatų skaičių nacionaliniuose rinkimuose, taip pat reikia atkreipti į tai, kad iki 2001 metų dabartinė LSDP veikė dviejų nepriklausomų politinių partijų pagrindu: LDDP ir LSDP. 1992 m. Seimo rinkimuose LSDP iškovojo 8 mandatus, 1996 metais jau 12 ir galiausiai 2000 metų Seimo rinkimuose daugiamandateje apygardoje susijungė LDDP, LSDP, Lietuvos rusų sąjunga ir Naujosios demokratijos partija ir į rinkimus ėjo kaip A. Brazausko socialdemokratinės koalicija, kuri laimėjo 28 mandatus¹², iš kurių 11 mandatų laimėjo LSDP ir dar 7 vietas parlamente iškovojo LSDP vienmandatininkai. Tad, kaip matyti, per 1992-2000 metų rinkimų laikotarpį LSDP rinkėjų skaičius augo ir partija turėjo pakankamai stabilų elektoratą. Analizuojant LDDP laimėtus mandatus Seimo rinkimuose pastebėtina, kad po 1992 m. Seimo rinkimų sėkmės, kuomet LDDP iškovojo 73 vietas

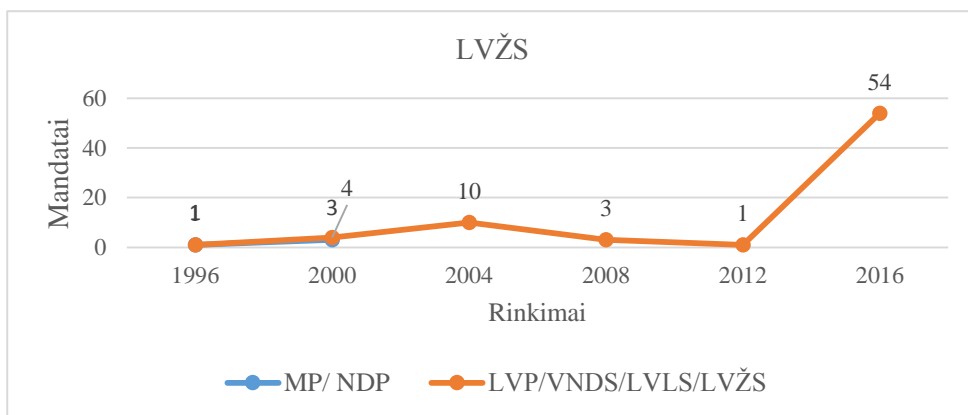
¹² 2000 m. Seimo rinkimai A. Brazausko socialdemokratinė koalicijos mandatų pasiskirstymas daugiamandateje apygardoje: 13 LDDP, 3 Lietuvos rusų sąjunga, 11 LSDP, ir 1 Naujosios demokratijos partija).

Seime, 1996 metų rinkimuose LDDP gavo tik 12 mandatų ir tai yra mažiausiai per visą LDDP ir vėliau LSDP istoriją. Susijungus LDDP ir LSDP ir naujai partijai pasilikus LSDP pavadinimą, paminėtina, kad nuo 2004 metų LSDP laimėtų vietų skaičius parlamente išlieka panašus ir partija turi dalį partinę tapatybę išreiškiančių rinkėjų.

16 pav. LSDP gauti mandatai 2004-2016 m. Seimo rinkimuose
Šaltinis: VRK duomenys.

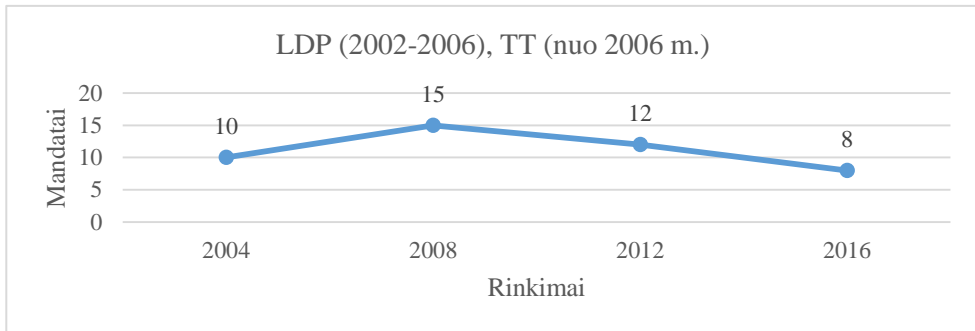
LVŽS, nepaisant nuo 1990 metų besikeičiančio partijos pavadinimo, nacionaliniuose rinkimuose iki 2016 metų rinkimų gerai pasirodė tik du kartus – 2004 metais, kai LVP susijungė su NDS ir įkūrė VNDS, kuri 2004 metų Seimo rinkimuose laimėjo 10 mandatų ir 2016 m. kuomet LVŽS Seimo rinkimuose laimėjo 54 vietas parlamente. Seimo rinkimų rezultatai rodo, kad per visą nepriklausomos Lietuvos valstybės laikotarpį LVŽS neturėjo stipraus ir pastovaus ryšio su savo rinkėjais, o rinkėjai savo ruožtu niekada neturėjo stiprios partinės tapatybės LVŽS atžvilgiu. LVŽS sėkmę 2016 m. Seimo rinkimuose kaip tik ir galima paaiškinti gausybe neapsisprendusių ir neturinčių partinės tapatybės rinkėjų Lietuvoje, kurie 2016 m. balsavo už LVŽS, o 2012 m. balsavo už Drąsos kelią, 2008 m. už Tautos prisikėlimo partiją, 2004 m. už Darbo partiją, o 2000 m. už Naująją sąjungą.

17 pav. LVŽS gauti mandatai 2004-2016 m. Seimo rinkimuose

Šaltinis: VRK duomenys

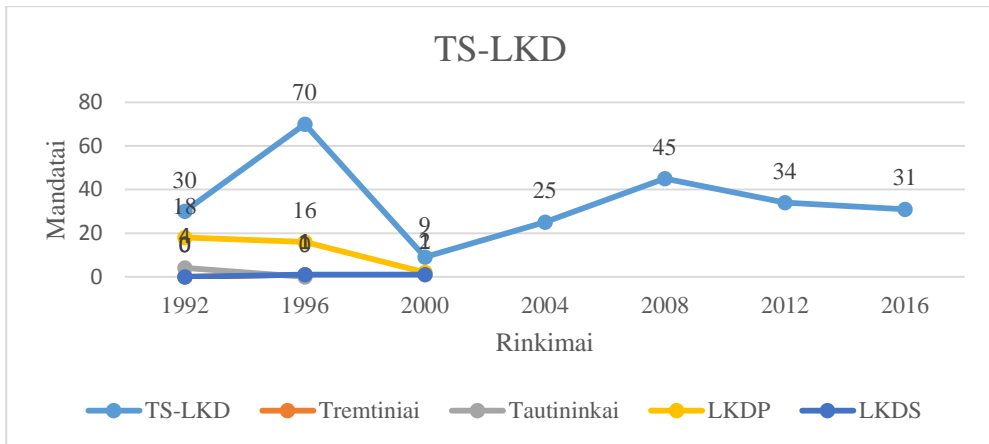
Partija **TT** įkurta 2002 metais, jau dalyvavo keturiuose Seimo rinkimuose ir paminėtina, kad nors sėkmingiausi partijai Seimo rinkimai buvo 2008 metų, kuomet TT gavo 15 mandatų Seime ir nors rinkėjų parama bent kol kas atrodo, kad šiai politinei partijai nuolat mažėja, visgi TT sugeba išlaikyti tam tikrą dalį savo pastovių rėmėjų ir rinkėjų, kurie turi aiškia partinę tapatybę TT atžvilgiu. Kita vertus, TT rinkėjų partinė tapatybė gali būti susijusi ne tik su jų tapatybe partijai, kaip politinei organizacijai, kuri išreiškia būtent jiems artimas ideologines takoskyras ar vertybes, bet labiau partinę tapatybę susietą su jos lyderio – R. Pakso įvaizdžiu ir veikla šioje partijoje.

18 pav. LDP/TT gauti mandatai 2004-2016 m. Seimo rinkimuose
Šaltinis: VRK duomenys.

TS nors ir įkurta tik 1993 m., tačiau 1992 metais ši politinė organizacija dalyvavo Seimo rinkimuose, kaip Sąjūdžio koalicija ir laimėjo 30 vietų Seime. 1996 m. Seimo rinkimai šiai partijai buvo dar sėkmingesni ir ji iškovojo 70 vietų Seime. Patys nesėkmingiausi TS rinkimai buvo 2000 m. kuomet Tėvynės sąjunga iškovojo tik 9 mandatus parlamente. Visgi nuo 2004 metų galima stebėti tam tikrą stabilumą TS rinkėjų gretose, kuomet partiją palaiko tam tikra pastovi rinkėjų dalis.

LKD atveju paminėtina, kad partija daug rėmėjų turėjo nepriklausomybės pradžioje – 1992 m. Seimo rinkimuose LKD gavo 18 mandatų parlamente, 1996 m. – 16 mandatų, tačiau 2000 metų Seimo rinkimuose, kurie buvo labai nepalankūs visoms dešiniuosiosioms partijoms, partija gavo tik 2 mandatus ir 2004 metais į parlamentą apskritai nepateko. Nuo 2008 m. abiejų partijų susijungimo, galima matyti, kad TS-LKD rinkėjai turi partinę tapatybę ir už TS-LKD balsuoja nuosekliai ir pastoviai. Tai, kad TS-LKD rinkėjai turi partinę tapatybę, patvirtina ir kiti atlikti tyrimai, pavyzdžiui, A. Ramonaitė (2007) taip pat pažymi, kad Tėvynės sąjunga-Lietuvos krikščionys demokratai yra ta partija, su kuria tapatinasi daugiausiai rinkėjų. Tai leidžia teigti, kad TS-LKD turi susiformavusį ryšį su savo rinkėjais, o rinkėjai, balsuojantys už šią politinę partiją tai daro ne atsitiktinai, o pagal juos siejančią partinę tapatybę.

19 pav. TS, LKD ir TS-LKD gauti mandatai 1992-2016 m. Seimo rinkimuose
Šaltinis: VRK duomenys.

Apibendrinant visų analizuojamų Lietuvos politinių partijų ryšius su rinkėjais ir rinkėjų politinę tapatybę, paminėtina, kad iš analizuojamų partijų tvirtą partinę tapatybę turi LSDP ir TS-LKD rinkėjai, į pastovių rinkėjų apibrėžimą pretenduoja LRLS ir partija Tvarka ir teisingumas, tačiau paminėtina, kad nei DP, nei LVŽS rinkėjai tvirtų partinių tapatybių, o partijos ryšių su savo rinkėjais neturi.

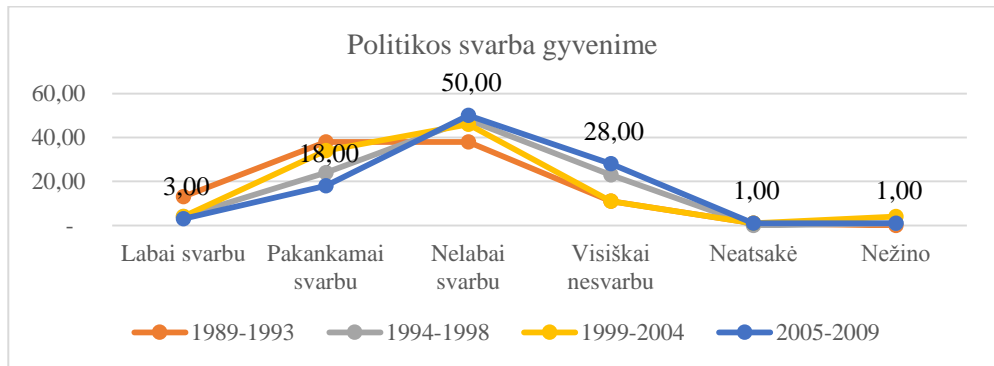
4.3 Lietuvos politinės sistemos kintamųjų analizė

Šioje disertacijos dalyje, pagal teorinėje dalyje aptartus politinės sistemos veiksnius analizuojami Lietuvos politinės sistemos kintamieji: individualios ir kolektyvinės lyderystės „paklausa“ iš visuomenės ir apskritai Lietuvos visuomenės stiprių lyderių noras ir to priežastys, Lietuvos valstybės valdžios sąranga, rinkimų sistema ir partinės sistemos institucionalizacija, kurių tam tikrų sąlygų buvimas gali daryti įtaką įsamenintos politinės lyderystės raiškai valstybėje.

4.3.1 Visuomenės kaita kolektyvizmo-individualizmo kontinuumu

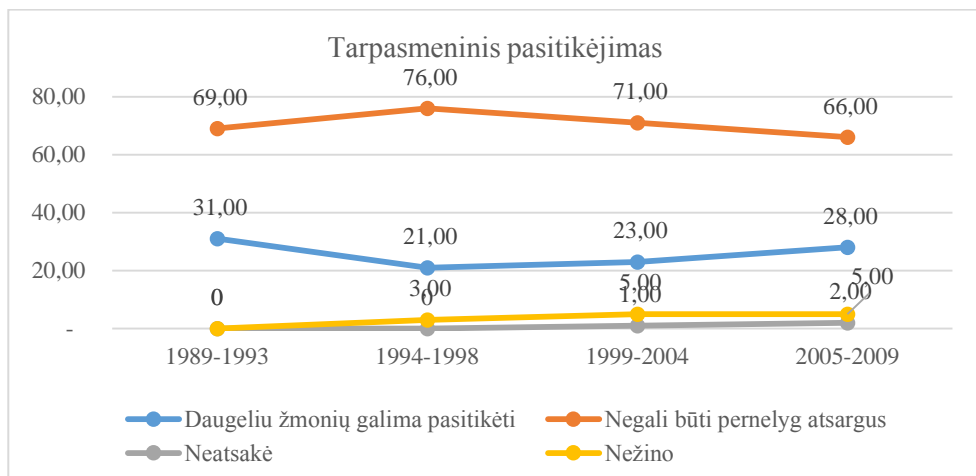
Analizuojant politinę lyderystę vienas iš esminių veiksnių yra socialinė aplinka, t.y. visuomenė, kurioje politika reiškiasi. Pagal tai, kokia visuomenė yra, kokios vertybės jai svarbios ir būdingos, galima numatyti kokius ir kodėl jai yra būdingi politiniai reiškiniai, iš kurių vienas yra įsameninta politinė lyderystė. Teorinėje disertacijos dalyje buvo pažymėta, kad socialinis susiskaldymas ir grupių lojalumo nuosmukis sukėlė personalizuotos politikos erą, kurioje individualiai išreikšti asmeniniai veiksmai išstumia kolektyvinius veiksmus, todėl šiame disertacijos poskyryje remiantis tarptautiniais palyginamaisiais tyrimais (Pasaulio vertybių tyrimu, Europos vertybių tyrimu, Eurobarometru) ir jų pateikiamais duomenimis analizuojamas Lietuvos gyventojų domėjimasis politika, pasitikėjimas politinėmis partijomis, Lietuvos gyventojų išitraukimas į savanoriškos veiklos organizacijas, žmonių pasitikėjimo vienas kitu lygmuo, galiausiai Lietuvos gyventojų pasitenkinimas demokratijos veikimu šalyje.

Pagal pasaulio vertybių tyrimą matyti, kad Lietuvos gyventojams politikos svarba ilgainiui tampa vis mažiau svarbi, nes 1989-1993 metų tyrimo bangoje labai svarbi ir visai svarbi politika buvo atitinkamai 13 proc. ir 38 proc. gyventojų, o 2005-2009 metais jau tik atitinkamai 3 proc. ir 18 proc. Lietuvos gyventojų.¹³

20 pav. Politikos svarba Lietuvos gyventojų gyvenime 1989-1993 - 2005-2009 laikotarpiu
Šaltinis: Pasaulio vertybių tyrimo duomenys.

Kitas svarbus aspektas, rodantis visuomenės vertybes, jų kaitą tai yra tarpasmeninis pasitikėjimas, kuris Lietuvoje niekada nebuvo labai aukštas, tačiau paminėtina, kad nepriklausomybės pradžioje tarpasmeninis pasitikėjimas visgi buvo gana aukštas – 31 proc. gyventojų teigė, kad daugeliu žmonių galima pasitikėti. Tačiau pažymėtina ir tai, kad 1989-1993 bangos duomenimis lietuviai labiausiai pasitikėjo vienas kitu iš trijų Baltijos valstybių. Pavyzdžiui, 28 proc. estų teigė, kad daugeliu žmonių galima pasitikėti, o tokį atsakymą pasirinkusių latvių buvo tik 19 proc., tad lietuviai tuo laikotarpiu buvo labiausiai vienas kitu pasitikintys.

21 pav. Tarpasmeninis Lietuvos gyventojų pasitikėjimas 1989-1993 - 2005-2009 laikotarpiu

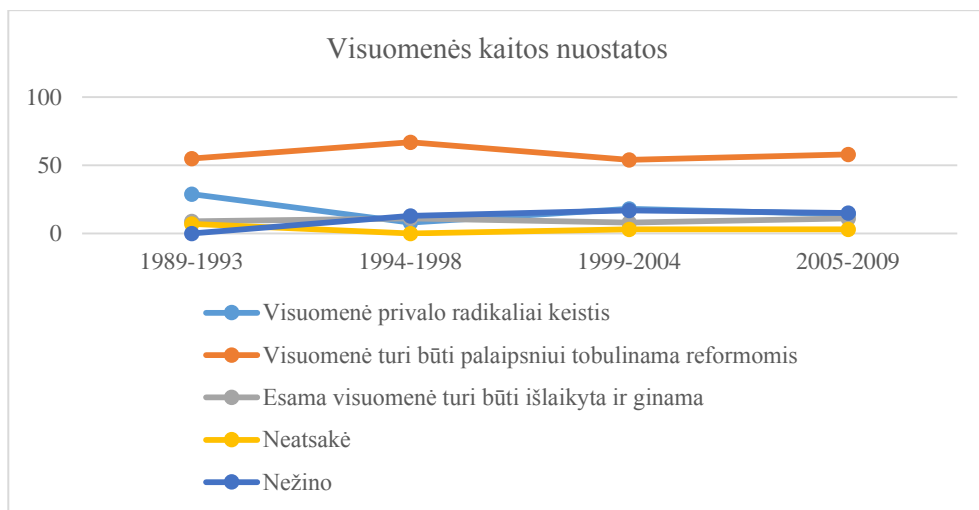
¹³ Respondentams užduotas klausimas: „Kokią svarbą jūsų gyvenime užima politika?“. Taip pat paminėtina, kad 1990/1994 m. klausimyne šio klausimo numeris buvo V8, o 1995/1999, 2000/2004, 2005/2009 ir 2010/2013 V7,

1994-1998 metų laikotarpiu teigiančių, kad daugeliu žmonių galima pasitikėti, buvo jau tik 21 proc. Visgi paminėtina, kad 2005-2009 metų Pasaulio vertybių tyrimo bangos duomenimis¹⁴, 28 proc. Lietuvos gyventojų teigė, kad daugeliu žmonių galima pasitikėti. Tai rodo, kad Lietuvos visuomenei visgi yra būdingas ne tik nepasitikėjimas vienas kitu, bet ir didelė visuomenės individualizacija ir net gi kai kuriais atvejais atomizacija. Tą patvirtina ir R. Žiliukaitė (2016:214) teigdama kad galima skirti vakarietiškas ir komunistines vertybių individualizacijos procesų versijas: pirmoji reiškia išaugusią individų laisvę ir autonomiškumą priimti sprendimus dėl savo gyvenimo, kai vienas iš pagrindinių kriterijų vertinant tokius pasirinkimus yra „universalios“ žmogaus pamatinės teisės ir laisvės, ir antroji – visuomenės susvetimėjimą ir atomizaciją, kai žmonėms svarbi tampa ne tiek galimybė patiems rinktis gyvenimo būdą ir gerbti kitų žmonių pasirinkimo laisvę ir teisę, o siekis išgyventi grumtynėse dėl ribotų išteklių arba pastanga apsaugoti savo privatų, tam tikrus asmeninius vertybinius įsitikinimus atitinkantį, gyvenimą nuo valdžios ar tam tikrų visuomenės grupių pastangų jį kontroliuoti. Tokia individualizacija neskatina žmonių telkimosi bendruomeninei ar kitai pilietinei veiklai, siekiant kartu spręsti bendras problemas, o atvirkščiai – įtvirtina savanaudiškumą ir rūpinimąsi tik savimi ir sau brangiais žmonėmis, užsisklendimą ir izoliaciją. Būtent pastaroji visuomenės individualizacija pagal atliktų tyrimų duomenis yra būdinga ir Lietuvos visuomenei.

Kitas aspektas, apibrėžiantis visuomenę, kurioje mes gyvenama, tai yra mūsų pačių, kaip visuomenės vertinimas ir ateities lūkesčiai visuomenės atžvilgiu. Pasaulio vertybių tyrimas pateikia duomenis apie pagrindines gyventojų nuostatas, susijusias su visuomene, t.y. ar visuomenė¹⁵ turėtų keistis, ar likti tokia, kokia yra. 1989-1993 metų bangos duomenimis 29 proc. respondentų teigė, kad visuomenė privalo keistis radikaliai, tačiau 1994-1998 m. bangos duomenimis, jau tik 8 proc. respondentų patvirtino tokį teiginį.

¹⁴ Respondentams užduotas klausimas: „Apskritai, ar galėtumėte pasakyti, kad daugeliu žmonių galima pasitikėti ar negali būti pernelyg atsargus bendraudamas su žmonėmis?“. Taip pat paminėtina, kad 1989/1993 m. klausimyne šio klausimo numeris buvo V94, o 1995/1999 – V27, 2000/2004 –V25, 2005/2009-V23 ir 2010/2013 V24.

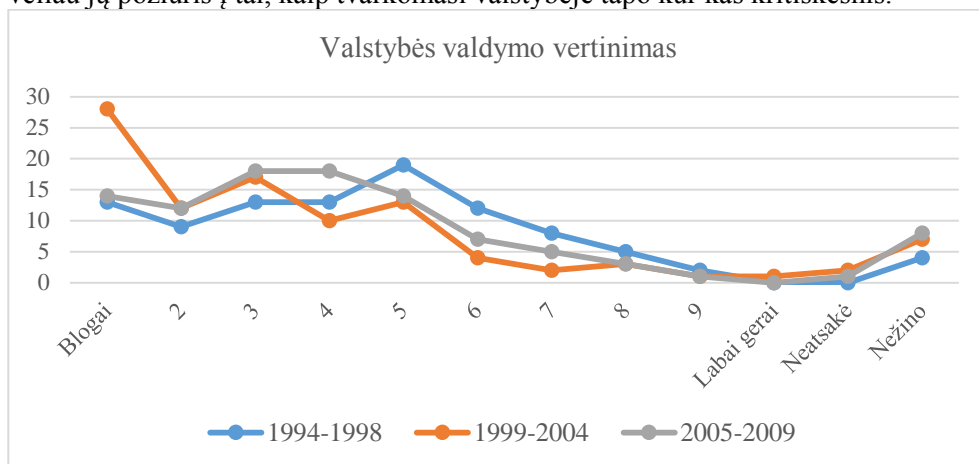
¹⁵ Respondentams užduotas klausimas: Šioje kortelėje yra trys pagrindiniai požiūriai į visuomenę, kurioje mes gyvename. Prašome pasirinkti tą, kuris geriausiai apibūdina jūsų nuomonę: 1. Visas visuomenės gyvenimo būdas turi būti radikaliai pakeistas revoliuciniais veiksmais; 2. Mūsų visuomenė turi būti palapsniui tobulinama reformomis. 3. Mūsų dabartinę visuomenę reikia drąsiai ginti nuo visų griaujamųjų jėgų. Klausimo žymėjimas skirtingų bangų klausimynuose: 1990/1994:V249, 1995/1999:V124, 2000/2004:V140.

22 pav. Lietuvos gyventojų visuomenės kaitos nuostatos 1989-1993 - 2005-2009 metų laikotarpiu

Šaltinis: Pasaulio vertybių tyrimo duomenys.

Analizuojant Lietuvos gyventojų nuostatas, svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kaip jie vertina valstybės valdymą. Paminėtina, kad valstybės valdymo atžvilgiu, geranoriškiausiai Lietuvos gyventojai buvo nusiteikę nepriklausomybės pradžioje, o vėliau jų požiūris į tai, kaip tvarkomasi valstybėje tapo kur kas kritiškesnis.¹⁶

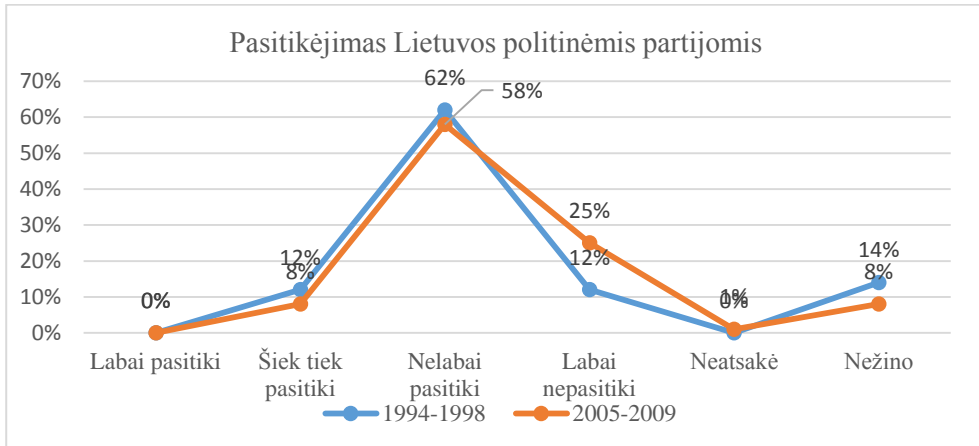

23 pav. Lietuvos gyventojų valstybės valdymo vertinimas 1989-1993 - 2005-2009 metų laikotarpiu

Šaltinis: Pasaulio vertybių tyrimo duomenys.

¹⁶ Klausimas užduotas respondentams: Žmonės turi skirtingą požiūrį į šios šalies valdymo sistemą. Čia yra vertinimo skalė, įvertinanti, kaip gerai vyksta dalykai: 1 reiškia labai blogai, o 10 reiškia labai gerai. Kur tokioje skalėje jūs įdėtumėte politinę sistemą taip, kaip ir šiandien? Klausimo žymėjimas skirtingose apklausų bangose: 1994/1998: V152, 1999/2004 ir 2005/2009 V163A.

Paminėti ir tai, Pasaulio vertybių tyrimo rezultatai rodo, kad Lietuvos gyventojai nepasitiki politinėmis partijomis¹⁷ ir lyginant 1994-1998 ir 2005-2009 metų duomenis, matyti, kad Lietuvos gyventojų nepasitenkinimas Lietuvos politinėmis partijomis tik išaugo, t.y. nors „nelabai pasitiki“ 1994-1998 m. buvo 62 proc. respondentų, o 2005-2009 m. 58 proc., tačiau dalis gyventojų, kuri politinėmis partijomis „labai nepasitiki“ išaugo dvigubai nuo 12 proc. 1994-1998 metais iki 25 proc. 2005-2009 metais.

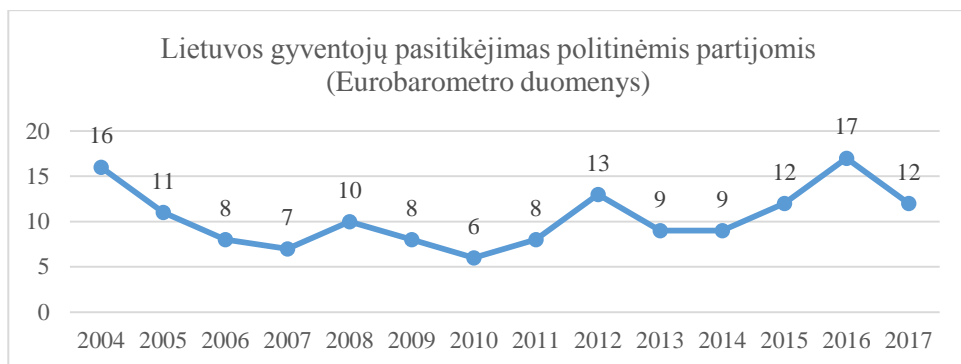
24 pav. Lietuvos gyventojų pasitikėjimas politinėmis partijomis 1989-1993 - 2005-2009 metų laikotarpiu

Šaltinis: Pasaulio vertybių tyrimo duomenys.

Šiek tiek pasitikinčių LR politinėmis partijomis 1994-1998 m. buvo 12 proc., o 2005-2009 m. – 8 proc. Lietuvos gyventojų nepasitikėjimą politinėmis partijomis atspindi ir Eurobarometro duomenys.

Eurobarometro duomenys, kuriuose fiksuojamas Lietuvos gyventojų pasitikėjimas politinėmis partijomis 2004-2017 metais rodo, kad Lietuvoje partijomis pasitiki tik labai maža dalis Lietuvos gyventojų – nuo 6 proc. 2010 m. iki 17 proc. 2016 metais. Taip pat negalima matyti ir aiškios tendencijos, kad Lietuvos gyventojų pasitikėjimas LR politinėmis partijomis didėja.

¹⁷Klausimas užduotas respondentams: Aš ketinu išvardinti keletą organizacijų. Ar galėtumėte pasakyti kiekvienam iš jų, kiek jomis pasitikite: ar labai pasitikite, šiek tiek pasitikite, nelabai pasitikite ar visai nepasitikite? Politinės partijos. Klausimo žymėjimas skirtingose apklausų bangose: 1994/1998: V143 ir 2005/2009 V139.

25 pav. Lietuvos gyventojų pasitikėjimas politinėmis partijomis (proc.) 2004-2017 m.
Šaltinis: Europos barometro duomenys.

Pasaulio vertybių tyrimas pateikia duomenis ir apie tai, kokių politinių partijų lyderių nori gyventojai¹⁸ supriešinant du lyderių tipus: tvirtas partijos lyderis *versus* bendradarbiaujantis partijos lyderis. Tyrimo duomenys rodo, kad 1994-1998 metų laikotarpiu 20 proc. Lietuvos gyventojų kaip tik teikė pirmenybę tvirtiems partijų lyderiams, o bendradarbiaujantiems labiau pritarė 65 proc. 1999-2004 metų bangos duomenimis tvirtam partijos lyderiui pirmenybę išreiškė jau tik 12 proc. gyventojų, o labiau bendradarbiaujančius partijų lyderius norėjo matyti 57 proc. visuomenės.

Pasaulio vertybių tyrime taip pat analizuojamas ir stipraus lyderio noras iš visuomenės.¹⁹ Lietuvos gyventojai, atsakydami į klausimą, „ar norėtų stipraus lyderio, kuriam nereikėtų paisyti parlamento ir rinkimų“ atsakė taip, kad 1994-1998 m., tam pritarė ir labai gerai vertino 21 proc. gyventojų, o pakankamai gerai net 36 proc., t.y., iš viso tam pritarė net 57 proc. Lietuvos gyventojų. 1999-2004 m. labai gerai ir pakankamai gerai stipraus lyderio vaidmenį politinėje sistemoje vertino iš viso 43 proc., o 2005-2009 m. iš viso 41 proc. Lietuvos gyventojų.

¹⁸ Klausimas užduotas respondentams: Politikoje skirtingos partijos dažnai laikosi skirtingų požiūrių. Kuris, jūsų nuomone, yra geresnis?:

1 teiginys: partijos lyderis turėtų pasisakyti už tai, kuo jis tiki, net jei kiti nesutinka

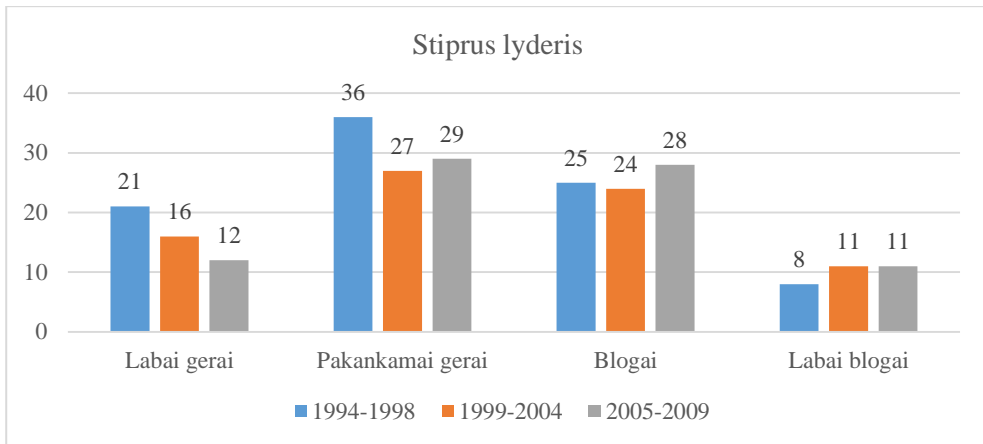
2 teiginys: partijos lyderis turėtų būti pasirengęs bendradarbiauti su kitomis grupėmis, net jei tai reiškia kompromisą kai kurių svarbių įsitikinimų sąskaita.

Klausimo žymėjimas skirtingose apklausų bangose: 1994/1998 ir 1999/2004 : V158

¹⁹ Klausimas užduotas respondentams: Aš ketinu apibūdinti įvairias politines sistemas ir paklausti, ką jūs galvojate apie tai, kaip valdyti šią šalį. Ar galėtumėte pasakyti, kad tai yra labai geras, gana geras, gana blogas ar labai blogas būdas valdyti šią šalį?

Turėjimas tvirto lyderio, kuris neturi nerimauti, paisyti (angl. bother) dėl parlamento ir rinkimų

Klausimo žymėjimas skirtingose apklausų bangose: 1995/1999:V154, 2000/2004: V164, 2005/2009:148, 2010/2013: V127.

26 pav. Lietuvos gyventojų nuostatos stipraus lyderio atžvilgiu 1989-1993 - 2005-2009 laikotarpiu

Šaltinis: Pasaulio vertybių tyrimo duomenys.

Visgi nepaisant to, kad stipraus lyderio poreikis Lietuvos visuomenėje ir sąlyginai sumažėjo nuo 56 proc. iki 41 proc., tačiau tai vis tiek rodo, kad nemaža dalis Lietuvos gyventojų nori tvirtos rankos politikos, kur vienas politinis lyderis galėtų greitai priimti sprendimus ir spręsti visuomenės problemas.

Taigi atlikta analizė parodė, kad Lietuvos gyventojams politika ilgainiui tampa vis mažiau svarbi, Lietuvai yra būdingas žemas tarpasmeninis pasitikėjimas, kritiškas valstybės valdymo vertinimas, labai menkas pasitikėjimas politinėmis partijomis ir beveik pusė Lietuvos gyventojų pritarė stipriam valstybės vadovui, kuriam nereikėtų kreipti dėmesio į parlamentą ar rinkimus. Tokia visuomenės nuomonės aplinka dar kartą patvirtina teorinėje dalyje aptartas teorines visuomenės nuostatų sąlygas, palankias politikos personalizacijai ir Lietuvos visuomenės nuostatos šį teiginį patvirtina, kad Lietuvos gyventojai nori stiprių politinių lyderių, o plačiąja prasme institucinė aplinka – individualizmas, nepasitikėjimas, nesidomėjimas politika – sudaro palankias sąlygas politikos personalizacijai reikštis Lietuvoje.

4.3.2 Lietuvos valstybės valdžios sąranga ir įsameninta lyderystė

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta valdžių padalijimo santvarka užtikrina, kad Lietuvoje įtvirtintas pusiau prezidentinis valdymas, kur „Valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas“ (LR Konstitucija, 1992, 5 str.), tačiau nepaisant šio apibrėžimo kyla klausimas - kaip Lietuvos valdžios sąranga įtakoja politinę lyderystę ir jos įsameninimą? Ar mišri demokratinė sistema arba kitaip, pusiau prezidentinis valdymo modelis sudaro kokias nors (ne)palankias išorines aplinkybes reikštis politinei lyderystei? Arba, kitaip tariant, iš kur kyla politiniai lyderiai pusiau prezidentinėse demokratijose?

Kaip minėta teorinėje dalyje, naujosios Vidurio Rytų Europos demokratijos turi bruožų, būdingų ir konsensuso, ir mažoritarinėms (konfliktingoms) demokratijoms, ir gali būti kvalifikuotos kaip hibridai, kai yra matuojamos A. Lijphart klasifikacijos masteliu. Kaip pažymi Z. Norkus (2008:460), visos konsoliduotos pokomunistinės

demokratijos pasirinko proporcinę rinkimų sistemą ir tik dalinė išimtis yra Lietuva ir Vengrija, kurių rinkimų sistemos yra mišrios. Remiantis M. Duverger dėsniumi, Lietuvoje aptinkame daugiapartinę sistemą su dideliu efektyvių partijų skaičiumi. Taip pat aptinkame ir dažną vyriausybių kaitą, kurią A. Lijphart interpretuoja kaip įstatymų leidžiamosios valdžios galios persvaros išraišką, bei dažnas mažumos ir superdaugumos vyriausybes, kurias A. Lijphart laiko būdingomis konsensuso demokratijoms. Visgi kaip mišri ir svyruojanti (ypač vykdomosios – leidžiamosios valdžių galių santykio kontekste) demokratinė sistema nulemia politinę lyderystę ir jos raišką? J. Blondel et al. (2007:37) pažymi, kad posovietinėse naujai besikuriančiose demokratijose svarbiausias yra ne įstatymų leidžiamosios – vykdomosios valdžių jėgų santykis, bet besikeičianti partinė sistema ir politinės partijos ir jų priklausomybė nuo stiprių personalizuotų politinių lyderių.

A. E. Senn (1995) analizuodamas posovietinių valstybių elitus ir lyderius išskyrė, kad po Sovietų Sąjungos žlugimo iš esmės buvo galima išskirti tris šaltinius, iš kurių kilo politinė lyderystė: iš judėjimų, vėliau persiorganizavusių į politines partijas, nusiteikusių priešiška buvusiam režimui, iš nepartinės inteligentijos ir iš buvusio komunistinio valdžios aparato. Paminėtina, kad tos pokomunistinės valstybės, kurios įgyvendino S. Huntington (1991:267), švytuoklės principą, t.y. jeigu partija arba grupė, kuri įgyja valdžią pirmuose rinkimuose perėjimo metu, pralaimi kitus ir perduoda valdžią rinkimų nugalėtojams, ir jeigu šie rinkimų nugalėtojai po to taikiai perduoda valdžią vėlesnių rinkimų nugalėtojams, tapo konsoliduotomis demokratijomis, ir pirmiausiai iškilo prodemokratiškos pažiūros, beveik visais atvejais politinių partijų ar panašių judėjimų, politiniai lyderiai.

Analizuojant Lietuvos atvejį, kur buvo pasirinktas pusiau prezidentinis valdymo modelis su mišria rinkimų sistema, akivaizdu, kad Lietuvoje iškyla dvejopi politiniai lyderiai – prezidentai ir partijų lyderiai (ministrai pirmininkai), kurie tarpusavyje dalijasi konstitucijoje numatytas galias. Visgi analizuojant Lietuvą, kaip konsoliduotą pokomunistinę demokratiją, iškyla ir kitas labai svarbus analizės aspektas – tai politinės partijos, dėl kurių įtakos ir pačios vyriausybės gali būti vadinamos partijų vyriausybėmis (Blondel et al. 2007:39) dėl to ir visi svarbiausi vyriausybių vadovai, o daugeliu atvejų ir prezidentai iškyla būtent iš politinių partijų tarpo. Šią situaciją iliustruoja ir tai, kad visuose prezidento rinkimuose, vykusiuose po pirmųjų 1993 metų prezidento rinkimų, Lietuvos politinės partijos aktyviai kėlė savo kandidatus prezidento rinkimuose.

33 lentelė. Nepartiniai ir partiniai kandidatai LR Prezidento rinkimuose 1993-2014 m.

Rinkimai	Kandidatų skaičius I ture	Partinių kandidatų skaičius	II turo dalyviai
1993 m.	2 ²⁰	1	-
1997 m.	7 ²¹	5	V. Adamkus ir A. Paulauskas

²⁰ A. M. Brazauskas (LDDP) ir S. Lozoraitis (nepriklausomas)

²¹ 1997 m. kandidatai Prezidento rinkimuose buvo: A. Paulauskas (nepriklausomas), V. Adamkus (nepriklausomas), V. Landsbergis (Tėvynės sąjunga), V. P. Andriukaitis (LSDP), K. Bobelis (LKDS), R. Pavilionis (partinis), R. Smetona (partinis)

2002 m.	17 ²²	9	V. Adamkus ir R. Paksas
2004 m.	5 ²³	3	V. Adamkus ir K. D. Prunskienė
2009 m.	7 ²⁴	5	-
2014 m.	7 ²⁵	5	D. Grybauskaitė ir Z. Balčytis

Šaltinis: VRK duomenys.

1993 metų LR Prezidento rinkimai atspindėjo priešpriešą tarp komunistinės praeities LDDP kandidato A. M. Brazausko ir nepartinio Vakarų demokratijos vertybes atstovavusio išeivio S. Lozoraičio. Visgi šių kandidatų kandidatavimas prezidento rinkimuose labiau sietinas yra su apskritai dviejų priešiškų ideologijų atstovavimu negu tik su politinių partijų lyderių įtvirtinimu.

1997 metų prezidento rinkimuose buvo iškelti 7 kandidatai iš kurių trys kandidatai buvo nepartiniai – A. Paulauskas, V. Adamkus ir R. Pavilionis ir net keturi kandidatai buvo partiniai, iš kurių 3 buvo iškelti politinių partijų – LSDP kandidatas V. P. Andriukaitis, TS – V. Landsbergis ir LKDS – K. Bobelis. Paminėtina, kad nors R. Smetona taip pat išsikėlė pats, tačiau prieš prezidento rinkimus (1990-1997 m.) jis visgi priklausė partijai ir aktyviai veikė ir buvo Lietuvių tautininkų sąjungos pirmininkas.

2002 m. prezidento rinkimuose dalyvavo net 17 kandidatų, iš kurių 9 iškėlė politinės partijos. Visgi paminėtina, kad iš 8 pačių išsikėlusių kandidatų (V. Adamkus A. Matulevičius, V. Bernatonis, V. Šerėnas V. A. Matulevičius J. E. Petraitis, A. Pilvelis, J. Veselka) 6 buvo iš tiesų nepartiniai, nes A. Matulevičius 2004-2004 metų Seimo kadencijoje buvo išrinktas, kaip Lietuvos liberalų sąjungos vienmandatininkas Utenos apygardoje, V. Bernatonis vadovavo nuo 1996 m. įsteigtai Lietuvos gyvenimo logikos partijai.

2004 m. prezidento rinkimuose dalyvavo 5 kandidatai, iš kurių tik du buvo nepartiniai – V. Adamkus ir P. Auštrevičius, o likę 3 kandidatai buvo iškelti savo

²² 2002 m. kandidatai Prezidento rinkimuose buvo: V. Adamkus (nepriklausomas), E. Gentvilas (Lietuvos liberalų sąjunga), A. Matulevičius (nepriklausomas), V. P. Andriukaitis (LSDP), A. Paulauskas (Naujoji sąjunga (socialliberalai)), V. Bernatonis (nepriklausomas), K. Bobelis (LKD), K. Glaveckas (Lietuvos centro sąjunga), V. Šerėnas (nepriklausomas), R. Paksas (Liberalų demokratų partija), V. Štustauskas (Lietuvos laisvės sąjunga), R. J. Dagys (Lietuvos partija "Socialdemokratija-2000"), V. A. Matulevičius (nepriklausomas), K. D. Prunskienė (Valstiečių ir Naujosios demokratijos partijų sąjunga), J. E. Petraitis (nepriklausomas), A. Pilvelis (nepriklausomas), J. Veselka (nepriklausomas).

²³ 2004 m. kandidatai Prezidento rinkimuose buvo: V. Adamkus (nepriklausomas), K. D. Prunskienė (Valstiečių ir Naujosios demokratijos partijų sąjunga), P. Auštrevičius (nepriklausomas), V. Blinkevičiūtė (Naujoji sąjunga (socialliberalai)), Č. Juršėnas (LSDP).

²⁴ 2009 m. kandidatai Prezidento rinkimuose buvo: D. Grybauskaitė (nepriklausomas), A. Butkevičius (LSDP), V. Mazuronis (TT), V. Tomaševski (LLRA), K. D. Prunskienė (išsikėlė pati), L. Grauzinienė (DP), Č. Jezerskas (nepriklausomas)

²⁵ 2014 m. kandidatai Prezidento rinkimuose buvo: D. Grybauskaitė (nepriklausomas), Z. Balčytis (LSDP), A. Paulauskas (DP), N. Puteikis (nepriklausomas), V. Tomaševski (LLRA), A. Zuokas (Liberalų centro sąjunga), B. Ropė (LVŽS).

politinių partijų K. D. Prunskienė – Valstiečių ir Naujosios demokratijos partijų sąjungos, V. Blinkevičiūtė – Naujosios sąjungos (socialliberalų), Č. Juršėnas – LSDP.

2009 m. prezidento rinkimuose dalyvavo 7 kandidatai, iš kurių tik 2 buvo nepartiniai: D. Grybauskaitė ir Č. Jezerkas, kuris iš pradžių ir buvo iškeltas kaip TT atstovas, tačiau vėliau nusprendė savo kandidatūrą į LR prezidentus iškelti savarankiškai, o K. D. Prunskienės nepartine kandidate visgi nebūtų galima įvardinti, nes kaip tik 2009 metais K. D. Prunskienė įkūrė Lietuvos liaudies partiją, kuriai pati ir vadovavo. 2014 m. prezidento rinkimuose dalyvavo 7 kandidatai, iš kurių tik 2 buvo nepartiniai, tai D. Grybauskaitė ir N. Puteikis, kuris kaip tik 2014 m. išstojo iš TS-LKD. Visi kiti kandidatai buvo iškelti politinių partijų.

Aptarta prezidento rinkimuose keltų kandidatų chronologija patvirtina anksčiau išsakytą teiginį, kad Lietuvos politinės partijos aktyviai kėlė savo kandidatus prezidento rinkimuose net ir tada, kai jų kandidatui laimėti šansai buvo iš tiesų menki. Tuo partijos siekė ne tik paties akivaizdžiausio tikslo, kad jų kandidatas laimėtų Prezidento rinkimus, bet apskritai priminti apie savo politinę partiją rinkėjams ir ypač 2004 m., 2009 m. ir 2014 metais Prezidento rinkimams sutapus su Europos Parlamento rinkimais, partijos kėlė savo kandidatus į prezidentus tam, kad būtų labiau matomos ir užsitikrintų daugiau mandatų EP rinkimuose.

Analizuojant prezidentų galias ir jų įtraukimą į politinių sprendimų priėmimą, Lietuvos prezidentai pagal jiems suteiktas galias ir politinę praktiką aktyviai dalyvauja politinių sprendimų priėmimo procesuose (Blondel et al. 2007:63). Šis aspektas ypač matomas, kai parlamento dauguma sutampa su prezidento politine partija ar bent jau ideologija ir kada atsiranda prezidentinė dauguma. Visgi šis dviejų valdžių galios pasidalijimas gali būti ir tarpusavyje konkuruojantis ar net vienas kitam oponuojantis, t.y. atsiranda sugyvenimo režimas tarp abiejų valdžios subjektų, kurie dėl galios tarpusavyje konkuruoja (Tallat-Kelpša, 2004).

Analizuojant ministrų pirmininkų galias mišrioje (pusiau prezidentinėse) demokratijose J. Blondel et al. (2007:134) pateikia bent keturis ministrų pirmininkų ir jų vyriausybės tipus, kur jų galios tarpusavyje skiriasi. Anot J. Blondel et al. (2007), Lietuva kartu su Lenkija ir Vengrija priklauso ketvirtajam vyriausybės tipui, kur vyriausybės yra labiausiai priklausomos nuo ministrų pirmininkų, o pastarieji turi daugiausiai galių koordinuoti priimamus vyriausybės sprendimus. Dėl šios priežasties sėkminga ir efektyvi vyriausybės veikla labai priklauso nuo ministrų pirmininkų asmenybių ir jų, kaip lyderių vaidmens, kurie, beje, ir turi daugiausiai institucinių galių tapti stipriais politiniais lyderiais (Blondel et al. 2007:132), nes tiesiogiai dalyvauja sprendimų priėmime, yra daug matomi visuomenės. Remiantis šiuo aspektu galima teigti, kad Lietuvoje politinių lyderių galių padalijimas labiau yra atspindimas per pusiau prezidentinio valdymo aspektą, kur egzistuoja „dualistinė valdžios struktūra, patirianti svyravimus viena kitos atžvilgiu“ (Sartori, 2001:127). Tai rodo, kad Lietuvoje gali egzistuoti stipriai išreikšta ministro pirmininko ir prezidento lyderystė, tačiau taip pat paminėtina, kad instituciškai ir įstatymiškai suteiktų galių prasme Lietuvoje nėra ypatingai stiprių politinių lyderių, kaip mažoritarinėse sistemose (JAV, JK).

Apibendrinant Lietuvos valstybės valdžios sąrangą pažymėtina, kad Lietuvai būdinga tiek konsensuso, tiek mažoritarinės demokratijos bruožų, todėl pagrįstai gali

būti įvardinta mišria, kur labai svarbią vietą užima politinės partijos ir jų politiniai lyderiai, kurie tampa ministrais pirmininkais (A. Kubilius, R. Paksas, A. M. Brazauskas, A. Butkevičius,) ir prezidentais (A. M. Brazauskas, R. Paksas).

4.3.3 Lietuvos rinkimų sistema ir lyderystės įasmėninimas

Rinkimų sistema taip pat gali daryti įtaką politikos ir politinių partijų lyderių įasmėninimui. Kaip jau buvo pažymėta, kad esant daugumos rinkimų sistemoms rinkėjai labiau atpažįsta kandidatus, balsuodami dažnai daro pasirinkimą tarp alternatyvių vyriausybių, taip pat esant mažoritarinėms rinkimų sistemoms pastebimos rinkimų suprezidentinimo tendencijos. Kita vertus, esant proporcingei rinkimų sistemai, rinkėjai balsuoja ne už atskirus konkrečius kandidatus, tačiau už politinių partijų sąrašus ir partijų pristatomus šūkius, simbolius, vertybes ir veidus, todėl šiuo atveju partijų lyderių vaidmuo vedant partijas rinkimuose yra labai svarbus.

Lietuvoje taikoma mišri paralelinė rinkimų sistema, kurioje derinami mažoritarinių bei proporcingių sistemų elementai. Kaip pažymi A. Krupavičius ir R. Pogorelis (2004:250), mišrios rinkimų sistemos leidžia išsaugoti teritorinį atstovavimą per vienmandates apygardas, taip pat suformuoti stipresnę vienos partijos parlamentinę daugumą. Kita vertus, šia sistema siekiama proporcingiau paskirstyti partijų mandatus negu mažoritarinėje sistemoje.

Kaip pažymi A. Krupavičius ir R. Pogorelis (2004:263), 1992 metais Aukščiausioje Taryboje – Atkuriamajame Seime buvo įteisinta mišri paralelinė rinkimų į LR Seimą sistema. Pagal ją 71 Seimo narys turėjo būti renkamas vienmandatėse apygardose dviem turais, o 70 likusių Seimo narių - pagal partijų sąrašus, mandatų paskirstymui taikant Hare kvotą ir 4 proc. išrinkimo slenkstį. 1996 m. išrinkimo slenkstis vienos partijos sąrašui buvo padidintas iki 5 proc., o koaliciniams sąrašams iki 7 proc., o slenkščio išimtis tautinių mažumų partijoms buvo panaikinta, taip pat buvo įteisintas kandidatų reitingavimas proporcingiame rinkimų sistemos elemente.

Paminėtina, kad prieš 2000 m. Seimo rinkimus šiek tiek padidinta reitingo balsų įtaka rinkimų rezultatams daugiamandatėje apygardoje ir panaikintas antras rinkimų turas vienmandatėse rinkimų apygardose, kuris visgi buvo sugrąžintas prieš 2004 metų Seimo rinkimus. Galiausiai nuo 2004 metų Lietuvoje taikoma mišri paralelinė rinkimų sistema daugiau keista nebuvo, tik dar labiau padidinta reitingo balsų įtaka rinkimų rezultatams daugiamandatėje apygardoje.

Tad analizuojant galimą rinkimų sistemos įtaką politikos personalizacijai Lietuvos politinėse partijose, būtina atkreipti dėmesį, pagal kurią rinkimų sistemą analizuojamos Lietuvos politinės partijos surenka daugiau mandatų, t.y., kitaip tariant, siekiama išsiaiškinti, kurioms analizuojamoms Lietuvos partijoms yra parankesnė proporcingė rinkimų sistema, kurioje svarbų vaidmenį vaidina partijos lyderis, o kurios partijos santykinai daugiau mandatų nacionaliniuose rinkimuose surenka per daugumos rinkimų sistemą vienmandatėse apygardose.

34 lentelė. DP, LRLS, LSDP, LVŽS, TS-LKD ir TT laimėti mandatai vienmandatėse ir daugiamentatėje apygardoje 1992-2016 metais.

Rinkimai	2016 m.	2012 m.	2008 m.	2004 m.	2000 m.	1996m.	1992 m.
DP Vienmand.	2	12	2	17	-	-	-
Daugiamand.	0	17	8	22	-	-	-
Viso	2	29	10	39	-	-	-
LRLS Vienmandat.	6	3	6	-	-	-	-
Daugiamand.	8	7	5	-	-	-	-
Viso	14	10	11	-	-	-	-
LSDP Vienmand.	4	22	15	20	LDDP 14 LSDP 7	LDDP 2 LSDP 5	LDDP 37 LSDP 3
Daugiamand.	13	15	10	11	LDDP 13 LSDP 11	LDDP 10 LSDP 7	LDDP 36 LSDP 5
Viso	17	37	25	31	LDDP 27 LSDP 18	LDDP 12 LSDP 12	LDDP 73 LSDP 8
LVŽS Vienmand.	35	1	3	5	4	1	0
Daugiamand.	19	0	0	5	0	0	0
Viso	54	1	3 (LVLS)	10 (VNDPS)	4	1	0
TS-LKD Vienmand.	11	20	27	TS 14 LKD 0	TS 1 LKD 2	TS 37 LKD 5	TS 13 LKD 8
Daugiamand.	20	13	18	TS 11 LKD 0	TS 8 LKD 0	TS 33 LKD 11	TS 17 LKD 10
Viso	31	33	45	TS 25 LKD 0	TS 9 LKD 2	TS 70 LKD 16	TS 30 LKD 18
TT Vienmand.	3	5	4	2	-	-	-
Daugiamand.	5	6	11	9	-	-	-
Viso	8	11	15	11	-	-	-

Šaltinis: VRK pateikiami 1992, 1996, 2000, 2004, 2008, 2012, 2016 m. Seimo rinkimų rezultatai.

Atlikus analizuojamų Lietuvos politinių partijų - DP, LRLS, LSDP, LVŽS, TS-LKD ir TT laimėtų mandatų vienmandatėse ir daugiamentatėje apygardoje 1992-2016 metais analizę, matyti (žr. 34 lentelę), kad tarp analizuojamų partijų egzistuoja dvi politinės partijos – Darbo partija ir Tvarka ir teisingumas, kurioms proporcinė

rinkimų sistema yra parankesnė ir pagal kurią abi politinės partijos, dalyvavusios 2004-2016 metų Seimo rinkimuose visada surinkdavo daugiau rinkėjų balsų daugiamandatėje negu vienmandatėse rinkimų apygardose. Iš dalies panašią tendenciją patvirtina ir LRLS, kuris daugiau mandatų vienmandatėse apygardose negu daugiamandatėje gavo tik 2008 metais. Iš esmės tai rodo du dalykus: visų pirma, šios politinės partijos turi nedaug stiprių kandidatų, galinčių varžytis vienmandatėse apygardose, kuriose rinkėjai balsuoja už asmenybes, o ne už partijas ir, antra, kaip jau minėta proporcinėje rinkimų sistemoje rinkėjai balsuoja už partijas, lyderius, simbolius ir šūkius, o DP ir TT pavyzdžiai tą puikiai įrodo, kur lyderių vaidmuo buvo visada labai svarbus. Kita vertus, proporcinė sistema visada yra palankesnė mažoms partijoms, nes joms užtenka peržengti nustatytą rinkiminį barjerą, kuris Lietuvos atveju yra 5 proc., ir partijos patenka į parlamentą, o, iš DP, LRLS ir TT, tik pastarosios dvi ir gali būti įvardintos kaip mažos partijos. Tuo tarpu DP, turinti apie 20 tūkst. narių, tokia vadintis tikrai negalėtų, todėl proporcinės sistemos palankumas DP gali būti paaiškinimas partijos lyderio įtaka rinkimų rezultatams.

Kiek kitokį vaizdą pateikia LSDP ir TS-LKD gautų mandatų analizė. LDDP mažoritarinė rinkimų sistema buvo palankesnė 1992 m. ir 2000 m. Seimo rinkimuose, o LSDP iki susijungimo palankesnė buvo proporcinė rinkimų sistema, tuo dar kartą patvirtindama savo „palankumą“ nedidelėms politinėms partijoms. Susijungus LSDP ir LDDP, nuo 2004 m. Seimo rinkimų galima matyti, kad 2004 m., 2008 m. ir 2012 metais LSDP kur kas geriau pasirodė vienmandatėse rinkimų apygardose negu daugiamandatėje. Iš esmės panaši tendencija būdinga ir TS, LKD ir susijungusiai TS-LKD. Tiek LSDP, tiek TS-LKD išimtis buvo 2016 m. Seimo rinkimai, kuomet abi politinės partijos daugiau mandatų surinko daugiamandatėje apygardoje, negu vienmandatėse, tačiau pastarasis aspektas turėtų būti siejamas su didele ir abiem politikos senbuvėms netikėta LVŽS sėkme vienmandatėse apygardose, kur iš esmės partija, paskutiniuose dviuose Seimo rinkimus neperkopusi 5 proc. rinkiminio barjero, sugebėjo laimėti rinkimus, 19 mandatų iškovodama daugiamandatėje apygardoje ir net 35 mandatus vienmandatėse rinkimų apygardose.

Analizuojant rinkimų sistemos įtaką lyderystės įsameniui, svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kokioje rinkimų apygardoje – daugiamandatėje ar vienmandatėje kandidatuoja ir yra išrenkami partijų lyderiai. 35 lentelė rodo, kad tik TS-LKD vadovai 2004-2016 metų Seimo rinkimuose kandidatavo ir buvo išrinkti vienmandatėse rinkimų apygardose. Taip pat visuose aptariamuose rinkimuose vienmandatėse rinkimų apygardose kandidatavo ir LSDP, ir LRLS lyderiai, tačiau ne visada vienmandatėje rinkimų apygardoje jie laimėdavo. Įdomus aspektas yra ir tai, kad ne visada partijų vadovai renkasi kandidatuoti vienmandatėse rinkimų apygardose – pavyzdžiui, 2012 metų Seimo rinkimuose vienmandatėje rinkimų apygardoje nekandidavo R. Karbauskis, o V. Uspaskich vienmandatėje nekandidavo nei 2012, nei 2008 metų Seimo rinkimuose. Tai rodo, kad neretai partijų lyderiai bijo kandidatuoti vienmandatėse rinkimų apygardose, nes mažoritarinė rinkimų dalis jei lyderis pralaimi, yra stiprus smūgis personalizacijai ir atvirksčiai proporcinė rinkimų dalis ją stiprina, kai partija laimi. Būtent pastarasis aspektas turėjo nemenkos įtakos ir LSDP lyderio pasikeitimui 2017 metais.

35 lentelė. DP, LRLS, LSDP, LVŽS, TS-LKD ir TT lyderių išrinkimas vienmandatėse ir daugiamandatėje apygardose 2004-2016 metais Seimo rinkimuose

	2016	2012	2008	2004
DP	V. Mazuronis (2015-2016). Sąrašo lyderis K. Daukšys: <u>neišrinktas</u>	V. Uspaskich (2007-2013) Daugiamandatė (vienmandatėje nekandidavo)	V. Uspaskich (2007-2013) Daugiamandatė (vienmandatėje nekandidavo)	V. Uspaskich (2003-2006) vienmandatė
LRLS	R. Šimašius (2016-2017). Sąrašo lyderis E. Gentvilas: daugiamandatė (vienmandatėje nepateko į II turą)	E. Masiulis (2009-2016) vienmandatė	E. Masiulis (2008-2016) vienmandatė	-
LSDP	A. Butkevičius (2009-2017) Daugiamandatė (pralaimėjo vienmandatės II ture)	A. Butkevičius (2009-2017) vienmandatė	G. Kirkilas (2007-2009) daugiamandatė (vienmandatėje nekandidavo)	A. Brazauskas LSDP pirmininkas. Sąrašo lyderis – Č. Juršėnas vienmandatė
LVŽS	R. Karbauskis (2009-2017) vienmandatė	R. Karbauskis (2009-2017) <u>neišrinktas</u> (vienmandatėje nekandidavo)	K. D. Prunskienė (2001-2009) <u>neišrinkta</u> (pralaimėjo vienmandatės II ture)	K. D. Prunskienė (2001-2009) vienmandatė
TS-LKD	G. Landsbergis (2015-2017) vienmandatė	A. Kubilius (2003-2015) vienmandatė	A. Kubilius (2003-2015) vienmandatė	A. Kubilius (2003-2015) vienmandatė
TT	R. Paksas (2002-2016) Sąrašo lyderis R. Žemaitaitis vienmandatė	R. Paksas (2002-2016) Sąrašo lyderis V. Mazuronis daugiamandatė (pralaimėjo vienmandatės II ture)	R. Paksas (2002-2016) Sąrašo lyderis V. Mazuronis Daugiamandatė (pralaimėjo vienmandatės II ture)	R. Paksas (2002-2016) Sąrašo lyderis V. Mazuronis daugiamandatė (vienmandatėje nepateko į II turą)

Šaltinis: VRK 2004, 2008, 2012 ir 2016 metų Seimo rinkimų duomenys.

Apibendrinant rinkimų sistemos įtaką partijų lyderių personalizacijai, būtina paminėti, kad šio kintamojo įtaka Lietuvoje nėra labai stipriai išreikšta, nes Lietuvos rinkimų sistemoje sutinkama tiek mažoritarinė, tiek ir proporcinė rinkimų sistemos, kurios iš esmės partijoms turi skirtingus efektus, tačiau atlikta analizė parodė, kad Lietuvos atveju rinkimų sistemos poveikis stipriai išreikštas bent dviejų analizuojamų politinių partijų atžvilgiu – Darbo partijos ir Tvarcos ir teisingumo, kurios daugumą savo laimėtų mandatų Seimo rinkimuose ir gaudavo daugiamandatėje rinkimų apygardoje (DP 2004, 2008 ir 2012 metų Seimo rinkimuose, TT - 2004, 2008, 2012

ir 2016 metų Seimo rinkimuose), t.y. esant proporcingai rinkimų sistemai, kuomet rinkėjai balsuoja už partiją ir už jos vedlį-lyderį, už partijos simbolius, šūkius ir labai retais atvejais už stiprius ir atpažįstamus kandidatus. Tai patvirtina ir anksčiau disertacijoje aptartą silpną Lietuvos rinkėjų partinę tapatybę, silpnus partijų ir rinkėjų ryšius ir didelį rinkėjų nepastovumą.

4.3.4 Partinės sistemos institucionalizacijos įtaka lyderystės įsameninimui

Partinės sistemos institucionalizacija yra ne tik reikšmingas demokratijos kokybės ženklas, bet ir silpnos, neinstitutionalizuotos partinės sistemos buvimas leidžia reikštis politikos personalizacijai, atsirasti vieno lyderio, „veido“ politinėms partijoms. Todėl šiame poskyryje, remiantis Staffan I. Lindberg išskirtais 8 kintamaisiais siekiama išsiaiškinti Lietuvos partinės sistemos institucionalizaciją, kuomet dėmesys kreipiamas išsiaiškinti partijų skaičių parlamente ir jų pokytį po naujų parlamento rinkimų, taip pat kiek naujų politinių partijų pateko į parlamentą ir kiek jau parlamente buvusių partijų po naujų rinkimų yra išbalsuotos

36 lentelė. Lietuvos partinės sistemos institucionalizacijos matavimas

Rinkimai	Partijų sk. Seime	Naujų partijų sk. Seime	Naujų partijų % Seime	Naujų partijų vietų % Seime	Išbalsuotų partijų skaičius	Išbalsuotų partijų % nuo visų patekusių partijų	Laimėtojos balsų % išraiška	II vietos Seime balsų %	Pederseno indeksas
1992 m.	8	-	-	-	-	-	51,8	21,3	-
1996 m.	14	8	61,5	15,9	1	7,1	49,6	11,3	48,9
2000 m.	16	6	37,5	26,9	3	18,8	24,4	20,6	65,7
2004 m.	8	2	25	34,8	1	12,5	27,7	17,7	52,5
2008 m.	10	2	20	19,1	0	0	31,9	17,7	41,1
2012 m.	8	1	12,5	5,0	3	37,5	26,2	24,1	30,5
2016 m.	10	3	30	2,1	1	10	38,3	22	43,2
Vidurkis	10,4	3,7	31,1	17,3	1,8	17	34,3	19,2	47,0

Šaltinis: VRK duomenys. Partinės sistemos institucionalizacijos matavimas atliktas pagal Lindberg (2007). Detalūs duomenys pateikiami 4 priede.

Analizuojant Lietuvos partinės sistemos stabilumą ir institucionalizaciją 1992-2016 metų laikotarpiu pastebėta, kad Lietuvos partinė sistema nėra stabili. Analizuojant, kiek politinių partijų patenka į Lietuvos Seimą matyti, kad šis skaičius svyruoja nuo 8 partijų 1992 m., 2004 m. ir 2012 m. iki 16 – 2000 metais. Kitas svarbus partinės sistemos stabilumo analizės kriterijus yra naujų partijų skaičius po kiekvienų parlamento rinkimų. Šis skaičius ypač didelis buvo 1996 m. ir 2000 metais, kai į LR

Seimą pateko atitinkamai 8 ir 6 naujos politinės partijos. Visgi 1992-2000 metų laikotarpiu Seimo rinkimai buvo pirmieji demokratinės valstybės rinkimai ir Lietuvos partinė sistema tuo laikotarpiu dar formavosi, tad tikėtis nestabilios ir tokios partinės sistemos, kai politinės partijos dar tik kuriasi, yra normalu (Krupavičius, 1998:487). Tačiau visgi atkreiptinas dėmesys į tai, kad nors 2004 m. ir 2008 m. į parlamentą pateko tik po 2 naujas politines partijas, tačiau jos gavo nemenką mandatų skaičių parlamente – t.y. 2004 m. ir 2008 m. po dvi naujas politines partijas gavo 34,4 proc. ir 19,1 proc. vietų parlamente. 2012 metais galima stebėti tik vienos naujokės – politinės partijos Drąsos kelias patekimą į parlamentą, tačiau 2016 m. net trys politinės partijos (Lietuvos centro partija, Lietuvos žaliųjų partija ir politinė partija Lietuvos sąrašas) į parlamentą pateko pirmą kartą, tačiau ne kaip partijų sąrašai, o išrinkus po vieną šių partijų kandidatą vienmandatėse apygardose. Kitaip tariant, Lietuvai iki šiol yra būdingas politikos naujokių fenomenas, t.y. kai tik prieš rinkimus susikūrusios politinės partijos patenka į parlamentą. Ypač šis fenomenas stipriai išreikštas buvo 2000 m., 2004 m. ir 2008 m. Seimo rinkimuose, kai juos laimėjo, ar bent labai gerai pasirodė visiškai naujos tik prieš rinkimus sukurtos politinės partijos – 2000 m. Naujoji Sąjunga (socialliberalai) (29 mandatai), 2004 m. - Darbo partija (39 mandatai) ir Tvarkos ir teisingumo pirmtakė Lietuvos liberalų demokratų partija (10 mandatų), 2008 m. – Tautos prisikėlimo partija (16 mandatų), LRLS (11 mandatų), 2012 m. – Drąsos kelias. Paminėtina, kad naujų partijų sėkmė siejama ne tik su politinių partijų ir rinkėjų silpnu ryšiu, bet Lietuvos rinkėjų noru ir tikėjimu naujais lyderiais – gelbėtojais: Naujosios sąjungos atveju – Artūru Paulausku, Darbo partijos atveju – Viktoru Uspaskich, Tvarkos ir teisingumo – Rolandu Paksu.

Kitas aspektas, rodantis Lietuvos politinių partijų ir visos partinės sistemos nestabilumą, yra tai, kiek politinių partijų po kiekvienų Seimo rinkimų yra išbalsuojamos, t.y. patekusios per ankstesnius rinkimus į parlamentą, paskesniuose rinkimuose jos negauna nei vieno balso. 1996 m., 2002 m. ir 2008 metais tokių partijų buvo net po 3.

S. I. Lindberg (2007:234) pažymi, kad partinei sistemai yra normalu ir tai neiškreipia jos stabilumo, jei kiekvienų rinkimų metu į parlamentą patenka ir iš jo iškrenta po 1-2 politines partijas, tačiau didesnė politinių partijų kaita partinę sistemą destabilizuoja ir tokią partinę sistemą, kurioje po naujų parlamento rinkimų politinių partijų atsiranda ir išnyksta daugiau nei dvi, reikėtų laikyti nestabilia. Visgi būtina atkreipti dėmesį ir į rinkimų sistemą, ir kiek naujai į parlamentą patekusios politinės partijos gauna rinkėjų balsų. Pavyzdžiui, 1996-2008 metų Seimo rinkimuose matyti, kad naujosios politinės partijos surinkdavo nuo 15 iki beveik 35 proc. visų vietų Seime, tačiau 2012 m. ir 2016 m. Seimo rinkimuose matyti, kad nors į parlamentą pateko atitinkamai 1 ir 3 naujos politinės partijos, tačiau jos gavo 2012 m. iš viso tik 5 proc. Seimo mandatų (t.y. 7 vietas Seime), o 2012 metais 3 partijos iškovojo po 1 mandatą.

Analizuojant išbalsuotų partijų skaičių, matyti, kad po kiekvienų Seimo rinkimų į parlamentą daugiau nepateko iki 3 politinių partijų. 1996 metais į parlamentą nepatekusi politinė partija buvo viena: Lietuvos centro judėjimas; 2000 metais išbalsuotos buvo 3 politinės partijos: Lietuvos demokratų partija, Moterų partija ir Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga. 2004 m. Seimo rinkimuose į

parlamentą nepateko tik viena iš anksčiau Seime buvusių politinių partijų - Lietuvos krikščionių demokratų partija. 2008 metais nors į LR parlamentą ir pateko dvi naujos politinės partijos, tačiau visos ankstesniame Seime likusios politinės partijos taip pat liko atstovaujamos. 2012 m. Seimo rinkimų rezultatai rodo, kad į parlamentą nepateko 3 anksčiau atstovautos partijos: Liberalų ir centro sąjunga, Naujoji sąjunga ir Tautos prisikėlimo partija. Po 2012 m. Seimo rinkimų liko neatstovaujama tik viena politinė partija – Drąsos kelias, kuri, beje, ir susikūrė tik prieš pat 2012 metų Seimo rinkimus.

Kitas svarbus aspektas analizuojant Lietuvos partinės sistemos institucionalizaciją, yra rinkėjų nepastovumo indeksas, dar kitaip vadinamas Pederseno indeksas, kuris apskaičiuojamas iš ankstesnių rinkimų atėmus paskesniuose rinkimuose laimėtą partijų balsų procentą ir padalijus iš dviejų. Pederseno nepastovumo indeksas (V) rodo kiekvienos partijos balsų (arba vietų) pasikeitimą per rinkimus. Kiekvienos partijos bendras dalinių sumų kiekis yra padalytas iš dviejų. Jo formulė yra:

$$V = \frac{\sum_{i=1}^n |p_{it} - p_{i(t+1)}|}{2}$$

27 pav. Pederseno nepastovumo indekso formulė

kur n yra partijų skaičius tam tikruose rinkimuose, p yra procentas balsų, kuriuos gavo i partija per t laiką, kuris tada atimamas procentais, gautu laiku t + 1. Atlikus 1992-2016 metų analizuojamų Lietuvos politinių partijų nepastovumo indekso skaičiavimus²⁶ matyti, kad Lietuvos politinėms partijoms būdingas stiprus rinkiminis nepastovumas. Pavyzdžiui, 1996-2004 metų rinkimuose rinkėjų nepastovumas varijuoja nuo 48,9 1996 m. iki 65,7 2000 m. ir 52,5 – 2004 metais. Tokį didelį Lietuvos rinkėjų nepastovumą (ir partinės sistemos nestabilumą) lemia prieš rinkimus susikūrusios naujos politinės partijos, kurios ir laimi rinkimus. Visgi paminėtina, kad nuo 2008 m. galima stebėti šiek besistabilizuojančią Lietuvos partinę sistemą, kurią rodo ir Pederseno indeksas – 2008 metais šis indeksas buvo 41,1, 2012 metais – 30,5, o 2016 m. – 43,2. M. Jastramskis (2017:14) taip pat pažymėjo, kad 2016 m. Lietuvoje vykę Seimo rinkimai „neišlaikė stabilizacijos testo ne tik Vakarų partinių sistemų, bet ir Lietuvos kontekste: kaitumas vėl padidėjo, smarkiai pralaimėjo branduolio partijos, o Seimo sudėtis smarkiai pasikeitė“.

Silpna Lietuvos partinės sistemos institucionalizacija ir žemas stabilumas pasireiškiantis per naujų politinių partijų iškilimą prieš kiekvieniems nacionaliniams rinkimus (prieš 2004 metų Seimo rinkimus DP, prieš 2008 metų Seimo rinkimus Tautos prisikėlimo partija, prieš 2012 metų Seimo rinkimus partija Drąsos kelias,

²⁶ Nors mokslinėje literatūroje ir galima rasti atliktus Lietuvos rinkimų Pederseno indekso skaičiavimus, tačiau jie ne visada yra tikslai ir neretai tarpusavyje stipriai skiriasi. Pavyzdžiui, F. Casal Bértoa et al. (2017:144) susistemino visus iki šiol atliktus Vidurio Rytų Europos valstybių (taip pat ir Lietuvos) atliktus Pederseno indekso skaičiavimus ir matyti, kad tų pačių rinkimų skaičiavimai skiriasi daugiau nei 50 punktu. Dėl šios priežasties Pederseno indekso skaičiavimus šioje disertacijoje atliko disertacijos autorė.

prieš 2016 metų Seimo rinkimus atsinaujinusi LVŽS) ir didelis rinkėjų nepastovumas sudaro ypač palankias sąlygas atsirasti stipriems ir personalizuotiems politinių partijų lyderiams, kurie prieš kiekvienus rinkimus žada išspręsti visas visuomenės problemas.

4.4. Priežastinių politinių partijų lyderių įsameninimo sąlygų kokybinė lyginamoji analizė

Šiame disertacijos poskyryje tiriama partijų lyderių galių, santykių, rinkimų rezultatų, partijos amžiaus, tradicinės masinės organizacijos modelio pergyvenimo, partijų ideologinio kraštutinumo ir rinkėjų partinės tapatybės įtaka analizuojamų Lietuvos politinių partijų lyderių įsameninimui. Kokybinė lyginamoji (KLA) šių kintamųjų analizė atliekama naudojantis *fs/QCA* ir *Tosmana* programinės įrangos paketais.

37 lentelė. Politinių partijų lyderių įsameninimo priežastinių sąlygų kokybinės lyginamosios analizės matrica

Partijos lyderis	Nekonkurenciniai rinkimai	Vienasmenis sprendimų priėmimas	Rinkimų rezultatai	Partijos amžius	Masinės organizacijos modelis	Ideologijos kraštutimumas	Rinkėjų tapatybė
DP V. Uspaskich (2007-2013)	1 ²⁷	1	1	1	0	1	1
DP L. Graužinienė (2013-2015)	1	0	0	1	0	1	1
DP V. Mazuronis (2015-2016)	1	0	0	1	0	1	1
DP Ž. Pinskiuvienė (2016-2017)	0	1	0	1	0	1	1
LRLS E. Masiulis (2008-2016)	1	1	1	1	1	0	0
LRLS R. Šimašius (2016-2017)	0	0	1	1	1	0	0
LSDP A. Butkevičius I (2009-2012) ²⁸	0	0	1	0	0	0	0
LSDP A. Butkevičius II (2012-2017)	1	1	0	0	0	0	0
LVŽS R. Karbauskis (2009-2017)	1	1	1	1	1	0	1
TS-LKD A. Kubilius I (2003-2011)	1	0	1	0	0	1	0
TS-LKD A. Kubilius II (2011-2015) ²⁹	0	0	1	0	0	1	0
TS-LKD G. Landsbergis (2015-2017)	0	0	1	0	0	1	0

²⁷ Sąlygos sąlygojančios įsameninimą žymimos 1, o sąlygos sąlygojančios partijų depersonalizaciją žymimos 0.

²⁸ A. Butkevičiaus vadovavimas LSDP suskirstytas į du laikotarpius, nes interviu metu respondentai įvardijo, kad A. Butkevičiui tapus premjeru iš esmės pasikeitė jo vadovavimo partijai stilius ir sprendimų priėmimas, kuris tapo kur labiau vienasmeniškesnis.

²⁹ A. Kubiliaus vadovavimas TS-LKD suskirstytas į du laikotarpius, nes nuo 2011 metų vykę partijos lyderio rinkimai buvo konkurenciniai, o iki tol ne.

TT R. Paksas I (2002-2009) ³⁰	1	1	1	1	1	0	1
TT R. Paksas II (2010-2016)	1	1	0	1	0	0	1
TT R. Žemaitaitis (2016-2017)	1	1	0	1	0	0	1

Šaltinis: sudaryta disertacijos autorės.

Operacionalizavus kintamuosius ir jiems priskyrus atitinkamas reikšmes, duomenys buvo paruošti kokybinei lyginamajai analizei, suvedus juos į analizės matricą (žr. 37 lentelę). Tada būtina sudaryti kokybinės lyginamosios analizės tiesos lentelę, kurioje aprašoma duomenų įvairovė, redukuojama, išskiriant tam tikrus esminius skirtingų priežastinių konjunktūrų bruožus, t. y. suformuluojant tam tikrus ribotus apibendrinimus. Į tiesos lentelę (38 lentelė) įtraukiamos visos galimos nepriklausomų kintamųjų verčių (nominalinėje skalėje) kombinacijos. Duomenys paruošiami dvireikšmei minimizacijai. Eilutės atitinka stebėtas priežastinių sąlygų kombinacijas, t.y. partijų lyderių įsameninimą galimai lemiančių veiksmų konfigūracijas. Reikia pastebėti, kad šioje lentelėje nevaizduojamos įmanomos, tačiau nestebėtos priežasčių kombinacijos. Visų galimų kombinacijų skaičius apskaičiuojamas pagal formulę $2n$, kur n yra priežastinių sąlygų skaičius.

38 lentelė. Politinės lyderystės įsameninimo priežastinių sąlygų kokybinės lyginamosios analizės tiesos lentelė (sudaryta *Tosmana* programinės įrangos pagalba)

	Atvejų skaičius	Personalizacija	Nekonkurenciniai rinkimai	Vienasmenis sprendimų priėmimas	Rinkimų rezultatai	Partijos amžius	Masinės organizacijos modelis	Ideologijos kraštutinisumas	Rinkėjų tapatybė
LSDP A. Butkevičius I	1	0	0	0	1	0	0	0	0
TS-LKD A. Kubilius II	2	0	0	0	1	0	0	1	0
TS-LKD G. Landsbergis									
LRLS R. Šimašius	1	0	0	0	1	1	1	0	0
DP Ž. Pinskuvienė	1	0	0	1	0	1	0	1	1
DP L. Graužinienė	2	0	1	0	0	1	0	1	1
DP V. Mazuronis									
TS-LKD A. Kubilius I	1	0	1	0	1	0	0	1	0
LSDP A. Butkevičius II	1	0	1	1	0	0	0	0	0
TT R. Paksas II	2	1	1	1	0	1	0	0	1
TT R. Žemaitaitis									
DP V. Uspaskich	1	1	1	1	1	1	0	1	1
LRLS E. Masiulis	1	1	1	1	1	1	1	0	0
LVŽS R. Karbauskis	2	1	1	1	1	1	1	0	1
TT R. Paksas I									

Šaltinis: sudaryta disertacijos autorės.

³⁰ R. Pakso vadovavimo laikotarpis TT suskirstytas į du laikotarpius dėl to, kad TT iki 2009 metų nebuvo pergyvenusi masinės partijos organizacijos, o nuo 2009 m. išaugus partijos narių skaičiui ir jų aukoms, apie masinę organizacinę kalbėti jau galima.

Atliekant kokybinę lyginamąją analizę su kompiuterine programa *fs/QCA* pasirinktas slenkstinis neprieštaravimo dydis 0,99, kuris reiškia, kad jeigu eilutės neprieštaravimas (angl. *consistency*) yra jam lygus arba už jį mažesnis, tai baigties kintamajam priskiriama vertė 0, jeigu didesnis, jo vertė yra 1. Pasirinktas aukštas slenkstis norint užtikrinti didelį sprendimo, kurį pateiks programa, nuoseklumą. Kadangi disertacijoje analizuojamos partijų lyderių įsmeninimo sąlygos, buvo ieškoma kokybinės lyginamosios analizės sprendimo (t.y. įsmeninimą lemiančių veiksnių formulės) teigiamoms baigtims (t.y. įsmenintai lyderystei). Empiriškai nestebimi (8 atvejai), prieštaringų atvejų nėra ir neiškios baigties (tokių nėra) atvejai neįtraukti į analizę – tokiu būdu apie logiškai galimus, bet empiriškai nestebimus atvejus daroma konservatyvi prielaida, kad jeigu tokie atvejai būtų stebimi, jiems baigties kintamojo vertė būtų 0.

fs/QCA programa pateikia tokius logiškai galimus esminius pirminius implikantus (t.y. įsmeninimo priežastinių sąlygų konfigūracijas):

nekonk.rinkimai*vien.sprend.*~rinkim.rezult.*partijos.amzius*~masine.org.*~ideolog.krast.*rin.tapatyb

nekonk.rinkimai*vien.sprend.*rinkim.rezult.*partijos.amzius*masine.org.*~ideolog.krast.*rin.tapatyb

nekonk.rinkimai*vien.sprend.*rinkim.rezult.*partijos.amzius*masine.org.*~ideolog.krast.*rin.tapatyb

```

*****
*TRUTH TABLE ANALYSIS*
*****
Model: personalizacija = f(nekonk.rinkimai, vien.sprend., rinkim.rezult., partijos.amzius,
masine.org., ideolog.krast., rin.tapatyb)
Rows: 11
Algorithm: Quine-McCluskey
True: 1
--- TRUTH TABLE SOLUTION ---
frequency cutoff: 1.000000
consistency cutoff: 1.000000
Assumptions:
                                     raw    unique
consistency                         coverage coverage
-----
--
nekonk.rinkimai*vien.sprend.*
rinkim.rezult.*partijos.amzius*masine.org.*~ideolog.krast.          0.500000
0.500000 1.000000
nekonk.rinkimai*vien.sprend.*
~rinkim.rezult.*partijos.amzius*~masine.org.*~ideolog.krast.*rin.tapatyb 0.333333
0.333333 1.000000
nekonk.rinkimai*vien.sprend.*rinkim.rezult.*partijos.amzius*~masine.org.*ideolog.kras
t.*rin.tapatyb          0.166667 0.166667 1.000000
solution coverage: 1.000000
solution consistency: 1.000000

```

28 pav. Teigiamų baigmių, kai neįtraukiami logiškai galimi, bet nestebimi atvejai, priešastinių sąlygų konfigūracijų Būlio minimizacijos rezultatai programoje *fs/QCA*
Šaltinis: sudaryta disertacijos autorės

Supaprastinus pateiktus sprendinius, matyti, kad egzistuoja trys pasikartojančios sąlygos, politinių partijų lyderių įsmeninime, t.y. *nekonkurenciniai rinkimai*, *vienasmenis sprendimų priėmimas ir partijos amžius*. Tai reiškia, kad šių trijų sąlygų buvimas yra svarbus politinės lyderystės įsmeninime ir tai yra priešastinių sąlygų konfigūracija politinės lyderystės įsmeninimui.

Analizės rezultatų ataskaitoje nurodytos taip pat ir visos formulės (angl. *solution*) bei į jos sudėtį įeinančių subformulių nuoseklumas (angl. *consistency*), taip pat kiekvienos iš subformulių bendroji (angl. *raw*) ir išskirtinė (angl. *unique*) bei visos formulės danga (angl. *coverage*). Visų *fs/QCA* programos ataskaitoje pateiktų subformulių, nurodančių alternatyvias pakankamas partijų lyderių įsmeninimui sąlygų konfigūracijas, nuoseklumo laipsnis lygus 1, nes tokių atvejų, kai šios konfigūracijos turi įvertį 1, o baigties kintamasis, t.y. lyderių įsmeninimas, turi įvertį 0, nėra.

Toliau būtina pakartoti teigiamų baigmių priešastinių sąlygų paieškos procedūrą taip, kad būtų įtraukti ir logiškai galimi, bet nestebimi atvejai, t.y. siekiama surasti paprasčiausią sprendinį arba, kitaip, glaustąjį sprendinį, kuris yra toks:

*nekonk.rinkimai*vien.sprend.*partijos.amzius*

```
*****
*TRUTH TABLE ANALYSIS*
*****
Model:  personalizacija = f(nekonk.rinkimai,  vien.sprend.,  rinkim.rezult.,
partijos.amzius, masine.org., ideolog.krast., rin.tapatyb)

Rows:    11
Algorithm: Quine-McCluskey
  True: 1
Don't Care: Remainder

--- TRUTH TABLE SOLUTION ---
frequency cutoff: 1.000000
consistency cutoff: 1.000000
Assumptions:
                                     raw    unique
                                     coverage coverage consistency
                                     -----
nekonk.rinkimai*vien.sprend.*partijos.amzius  1.000000  0.000000  1.000000
solution coverage: 1.000000
solution consistency: 1.000000
```

29 pav. Teigiamų baigmių, kai įtraukiami logiškai galimi, bet nestebimi atvejai, priešastinių sąlygų konfigūracijų Būlio minimizacijos rezultatai programoje *fs/QCA*
Šaltinis: sudaryta disertacijos autorės

Gauta trumpa Būlio formulė sako, kad pakankamos politinių partijų lyderių įsmeninimo Lietuvoje sąlygų konfigūracija yra viena: *nekonkurenciniai partijos*

lyderio rinkimai, vienasmenis sprendimų priėmimas partijos viduje ir jaunas partijos amžius (kuris paprastai rodo, kad partija vis dar yra „užstrigusi“ identifikacijos fazėje). Visos trys sąlygos pasikartoja visuose sprendiniuose ir tai rodo, kad šios trys sąlygos yra priežastinės sąlygos, nulemiančios politinių partijų lyderių įsmeninimą, ir tai yra nekonkurenciniai rinkimai, vienasmenis sprendimų priėmimas partijoje ir partijos amžius.

Toliau atliekama neigiamų baigmių raiškiųjų aibių kokybinė lyginamoji analizė *fs/QCA* programos pagalba, t.y. analizuojama priešinga baigmė – politinių partijų lyderių neįsmeninimas. *Fs/QCA* programa suskaičiuoja šešis galimus sprendinius, kokioms sąlygoms esant negalimas politinių partijų lyderių įsmeninimas:

```
~nekonk.rinkimai*~vien.sprend.*rinkim.rezult.*~partijos.amzius*~masine.org.*~rin
.tapatyb
~vien.sprend.*rinkim.rezult.*~partijos.amzius*~masine.org.*ideolog.krast.*~rin.tap
atyb
nekonk.rinkimai*vien.sprend.*~rinkim.rezult.*~partijos.amzius*~masine.org.*~ide
olog.krast.*~rin.tapatyb
~nekonk.rinkimai*~vien.sprend.*rinkim.rezult.*partijos.amzius*masine.org.*
~ideolog.krast.* ~rin.tapatyb
nekonk.rinkimai*~vien.sprend.*~rinkim.rezult.*partijos.amzius*~masine.org.*ideol
og.krast.*rin.tapatyb
~nekonk.rinkimai*vien.sprend.*~rinkim.rezult.*partijos.amzius*~masine.org.*ideol
og.krast.* rin.tapatyb
```

```
*****
*TRUTH TABLE ANALYSIS*
*****
Model: ~personalizacija = f(nekonk.rinkimai, vien.sprend., rinkim.rezult.,
partijos.amzius, masine.org., ideolog.krast., rin.tapatyb)

Rows: 11
Algorithm: Quine-McCluskey
True: 1

--- TRUTH TABLE SOLUTION ---
frequency cutoff: 1.000000
consistency cutoff: 1.000000
Assumptions:
raw unique
coverage coverage consistency

-----
~nekonk.rinkimai*~vien.sprend.*rinkim.rezult.*~partijos.amzius*~masine.org.*
~rin.tapatyb 0.333333 0.111111 1.000000
~vien.sprend.*rinkim.rezult.*~partijos.amzius*~masine.org.*ideolog.krast.*~rin.
tapatyb 0.333333 0.111111 1.000000
nekonk.rinkimai*vien.sprend.*~rinkim.rezult.*~partijos.amzius*~masine.org.*~i
deolog.krast.*~rin.tapatyb 0.111111 0.111111 1.000000
```

```

~nekonk.rinkimai*~vien.sprend.*rinkim.rezult.*partijos.amzius*masine.org.*
~ideolog.krast.*~rin.tapatyb 0.111111 0.111111 1.000000
nekonk.rinkimai*~vien.sprend.*~rinkim.rezult.*partijos.amzius*~masine.org.*id
eolog.krast.*rin.tapatyb 0.222222 0.222222 1.000000
~nekonk.rinkimai*vien.sprend.*~rinkim.rezult.*partijos.amzius*~masine.org.*
ideolog.krast.*rin.tapatyb 0.111111 0.111111 1.000000
solution coverage: 1.000000
solution consistency: 1.000000

```

30 pav. Neigiamų baigmių, kai neįtraukiami logiškai galimi, bet nestebimi atvejai, priežastinių sąlygų konfigūracijų Būlio minimizacijos rezultatai programoje *fs/QCA*
Šaltinis: sudaryta disertacijos autorės

Galiausiai atliekame neigiamų baigmių, kai įtraukiami logiškai galimi, bet nestebimi atvejai, raiškiųjų aibių KLA ir gauname 5 glaustuosius sprendinius (31 pav.):

```

~partijos.amzius
~vien.sprend.
~nekonk.rinkimai
~masine.org.*~rin.tapatyb
~rinkim.rezult.*ideolog.krast.

```

TRUTH TABLE ANALYSIS

Model: ~personalizacija = f(nekonk.rinkimai, vien.sprend., rinkim.rezult., partijos.amzius, masine.org., ideolog.krast., rin.tapatyb)

Rows: 11

Algorithm: Quine-McCluskey

True: 1

Don't Care: Remainder

--- TRUTH TABLE SOLUTION ---

frequency cutoff: 1.000000

consistency cutoff: 1.000000

Assumptions:

	raw	unique	
	coverage	coverage	consistency
	-----	-----	-----
~partijos.amzius	0.555556	0.000000	1.000000
~vien.sprend.	0.777778	0.000000	1.000000
~nekonk.rinkimai	0.555556	0.000000	1.000000
~masine.org.*~rin.tapatyb	0.555556	0.000000	1.000000
~rinkim.rezult.*ideolog.krast.	0.333333	0.000000	1.000000

solution coverage: 1.000000

solution consistency: 1.000000

31 pav. Neigiamų baigmių, kai įtraukiami logiškai galimi, bet nestebimi atvejai, priežastinių sąlygų konfigūracijų Būlio minimizacijos rezultatai programoje *fs/QCA*
Šaltinis: sudaryta disertacijos autorės

Penki glaustieji sprendiniai: partijos amžius, vienasmenis sprendimų priėmimas, nekonkurenciniai rinkimai, masinės partijos organizacijos ir rinkėjų tapatybės, ir rinkimų rezultatų įtakos ir ideologinio kraštutinumo (pastarojo buvimas) rodo, kad jų nebuvimas daro įtaką partijų lyderių depersonalizacijai ir pasižymi didele danga, t.y. paaiškina daug atvejų.

Pagal analogiškus analizės parametrus kokybinė lyginamoji analizė buvo atlikta ir su kompiuterine programa TOSMANA, nes anot Z. Norkaus ir V. Morkevičiaus (2011), tik toks priežastinių sąlygų aiškinimas yra korektiškas, nes abi programos papildė vieną kitą.

Pirmiausiai atliekama partijų lyderių įsameninimo (teigiamų baigmių) sąlygų KLA, neįtraukiant logiškai galimų, bet nestebimų atvejų.

Tosmana Report								
Algorithm: Quine								
File: C:\Users\vitsim\Desktop\tosmana\rezultatai.xml								
Settings:								
	Minimizing:		1					
	including							
Truth Table:								
v1:	nekonk.rinkimai				v2:	vien.sprend.		
v3:	rinkim.rezult.	v4:	partijos.amzius					
v5:	masine.org.	v6:	ideolog.krast.					
v7:	rin.tapatyb							
O:	personalizacija id:				lyderis			
v1	v2	v3	v4	v5	v6	v7	O	id
0	0	1	0	0	0	0	0	Butkevicius1
0	0	1	0	0	1	0	0	Kubilius2, Landsbergis
0	0	1	1	1	0	0	0	Simasius
0	1	0	1	0	1	1	0	Pinskuvien
1	0	0	1	0	1	1	0	Grauziniene, Mazuronis
1	0	1	0	0	1	0	0	Kubilius1
1	1	0	0	0	0	0	0	Butkevicius2
1	1	0	1	0	0	1	1	Paksas2, Zemaitaitis
1	1	1	1	0	1	1	1	Uspaskich
1	1	1	1	1	0	0	1	Masiulis
1	1	1	1	1	0	1	1	Karbauskis, Paksas1
Result(s):								
NEKONK.RINKIMAI * VIEN.SPSEND. * RINKIM.REZULT. * PARTIJOS.AMZIUS								
* MASINE.ORG. * IDEOLOG.KRAST. * RIN.TAPATYB +								
NEKONK.RINKIMAI * VIEN.SPSEND. * RINKIM.REZULT. * PARTIJOS.AMZIUS								
* MASINE.ORG. * IDEOLOG.KRAST. * RIN.TAPATYB +								

NEKONK.RINKIMAI * VIEN.SPREND. * rinkim.rezult. * PARTIJOS.AMŽIUS *
masine.org. * ideolog.krast. * RIN.TAPATYB
(Masiulis+Karbauskis,Paksas1) (Uspaskich) (Paksas2,Zemaitaitis)

Simplifying Assumptions:

Number of Simplifying Assumptions: 0

Simplifying Assumptions

Number of Simplifying Assumptions: 0

Simplifying Assumptions:

Number of Simplifying Assumptions: 0

Created with Tosmana Version 1.54

32 pav. Teigiamų baigmių, kai neįtraukiami logiškai galimi, bet nestebimi atvejai, priezastinių sąlygų konfigūracijų Būlio minimizacijos rezultatų išsamioji ataskaita programoje *TOSMANA* tekstiniu formatu.

Šaltinis: sudaryta disertacijos autorės

Iš Tosmana pateikiamos tiesos lentelės pateiktų rezultatų matyti (32 paveikslas), kad partijos lyderio įsmeninimą gali sąlygoti trys priezastinių veiksmių konfigūracijos:

NEKONKURENCINIAI RINKIMAI(1)*VIENASMENIAI
SPRENDIMAI(1)*RINKIMŲ REZULTATAI(1)*PARTIJOS AMŽIUS(1)*masinė
organizacija(0)*IDEOLOGINIS KRAŠTUTINUMAS(1)* RINKĖJŲ TAPATYBĖ
(1) +

NEKONKURENCINIAI RINKIMAI (1)*VIENASMENIAI SPRENDIMAI
(1)*RINKIMŲ REZULTATAI(1)*PARTIJOS AMŽIUS(1)*MASINĖ
ORGANIZACIJA(1)*ideologinis kraštutinis(0)* RINKĖJŲ TAPATYBĖ (1) +
NEKONKURENCINIAI RINKIMAI(1)*VIENASMENIAI
SPRENDIMAI(1)*rinkimų rezultatai(0)*PARTIJOS AMŽIUS(1)*masinė
organizacija(0)*ideologinis kraštutinis(0)* RINKĖJŲ TAPATYBĖ (1)

Šioje loginėje veiksmių konfigūracijų išraiškoje vyriausybės stabilupolitinės lyderystės įsmeninimą, lemiančios sąlygos, kurios tenkinamos (t.y. įvertintos 1), rašomos didžiosiomis raidėmis, o sąlygos, kurios netenkinamos (t.y. įvertintos 0), rašomos mažosiomis raidėmis.

Pirmąjį sprendinį atitinka V. Uspaskich, antrąjį sprendinį atitinka E. Masiulis, R. Karbauskis ir R. Paksas I (pirmasis vadovavimo laikotarpis), o trečiąjį sprendinį atitinka R. Paksas II (antrasis vadovavimo laikotarpis) ir R. Žemaitaitis. Paminėtina, kad gauti tokie patys rezultatai, kaip ir atliekant KLA, neįtraukiant logiškai galimų, bet nestebimų atvejų, su programa *fs/QCA*

Toliau tyrime kartojant teigiamų baigmių priezastinių sąlygų paieškos procedūrą taip, kad būtų įtraukti ir logiškai galimi, bet empiriškai nestebimi atvejai, t.y. ieškant glaustojo sprendinio, gauname vieną sprendinio formulę:

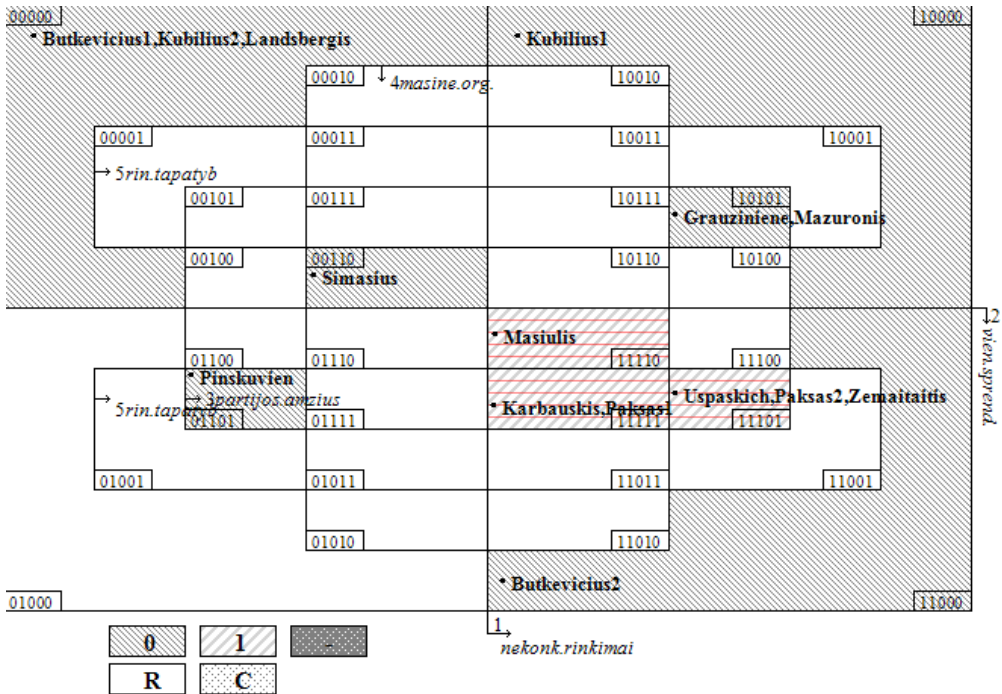
NEKONKURENCINIAI RINKIMAI (1)*VIENASMENIAI
SPRENDIMAI(1)*PARTIJOS AMŽIUS(1)

Šis sprendinys sutampa su anksčiau atlikta KLA analize, kai įtraukti ir logiškai galimi, bet empiriškai nestebimi atvejai, naudojant programinę įrangą *fs/QCA*.

Paminėtina, kad pažvelgus į Tosmana programos pateiktą tiesos lentelę (38 lentelė) matyti, kad iš tiesų įsamenintų lyderių eilutėse pasikartoja visi trys tie patys veiksniai, taip pat ir Tosmana pateiktose tiesos lentelėse šios sąlygos paaiškina tuos pačius atvejus (Paksas II, Žemaitaitis, Uspaskich, Masiulis, Karbauskis ir Paksas I):

NEKONKURENCINIAI RINKIMAI(1)*VIENASMENIAI
SPRENDIMAI(1)*PARTIJOS AMŽIUS(1)

Vizualizuoti kokybinės lyginamosios partijų lyderių įsameninimo priežasčių analizės rezultatai pateikti 33 paveiksle, kuriame visos galimos lyderių įsameninimo veiksmų kombinacijos išskirtos stačiakampiais. Tie atvejai, kurių baigties kintamasis turi vertę 1, t. y. įsameninti politinių partijų lyderiai, vaizduojami įstrižai užbrūkšniuotuose (žymimi 1) stačiakampiuose. Nestebimi atvejai vaizduojami nenuspalvintuose stačiakampiuose, o horizontaliai užbrūkšniuotuose stačiakampiuose rodomas kokybinės lyginamosios analizės sprendimas, t.y. visos priežastinių vyriausybių stabilumo sąlygų kombinacijos (žymimi 1). *Tosmana* programos pagalba pateikta atvaizduota priežastinių sąlygų konfigūracija, t.y. jos trys sąlygos: *nekonkurenciniai rinkimai*, *vienasmenis sprendimų priėmimas* ir *partijų amžius* ir šiuos kintamuosius galima išskirti priežastinėmis sąlygomis Lietuvos politinių partijų lyderių įsameninime. Vizualizuotas (33 paveikslas) Tosmana paveikslas, būtent tokį sprendinį ir pateikia, kai būtinos sąlygos lyderystės įsameninimui yra nekonkurenciniai partijos lyderio rinkimai, vienasmenis sprendimų priėmimas partijoje ir jaunas partijos amžius.

33 pav. Politinių partijų lyderių įsmevinimo priešasčių konfigūracijos
Šaltinis: sudaryta disertacijos autorės

Toliau atliekama neigiamų baigmių, kai neįtraukiami logiškai galimi, bet nestebimi atvejai, atliekant priešastinių sąlygų konfigūracijos minimizaciją ir gauname tokius rezultatus:

$$\begin{aligned}
 & \text{vien.sprend. (0) * partijos.amzius (0) * masine.org. (0) * rin.tapatyb (0) +} \\
 & \text{NEKONK.RINKIMAI (1) * partijos.amzius (0) * masine.org(0) . * rin.tapatyb (0)} \\
 & + \\
 & \text{NEKONK.RINKIMAI * vien.sprend. (0) * PARTIJOS.AMZIUS(1) * masine.org.} \\
 & \text{(0) * RIN.TAPATYB (1) +} \\
 & \text{nekonk.rinkimai (0) * VIEN.SPSEND. (1) * PARTIJOS.AMZIUS (1) *} \\
 & \text{masine.org. (0) * RIN.TAPATYB (1) +} \\
 & \text{nekonk.rinkimai (0) * vien.sprend. (0) * PARTIJOS.AMZIUS (1) * MASINE.ORG.} \\
 & \text{(1) * rin.tapatyb(0)}
 \end{aligned}$$

Toliau pereiname prie neigiamų baigmių, kai įtraukiami logiškai galimi, nestebimi atvejai, priešastinių sąlygų minimizacijos ir gauname keturis sprendinius:

$$\begin{aligned}
 & \text{nekonk.rinkimai +} \\
 & \text{(Pinskuvien+Simasius+Butkevicius1,Kubilius2,Landsbergis)} \\
 & \text{vien.sprend. +} \\
 & \text{(Grazuiniene,Mazuronis+Simasius+Butkevicius1,Kubilius2,Landsbergis+Kubilius1)} \\
 & \text{partijos.amzius (Butkevicius1,Kubilius2,Landsbergis+Butkevicius2+Kubilius1)} \\
 & \text{masine.org. * rin.tapatyb} \\
 & \text{(Butkevicius1,Kubilius2,Landsbergis+Butkevicius2+Kubilius1)}
 \end{aligned}$$

Šie glaustieji sprendiniai sutampa su *fs/QCA* programa gautais neigiamų reikšmių glaustaisiais sprendiniais ir rodo, kad konkurenciniai rinkimai (neigiama reikšmė rodo, kad kai lyderis renkamas konkurenciniuose rinkimuose tuo mažiau galimybių lyderiui būti įsmenintu); vienasmenio sprendimų priėmimo nebuvimas partijoje, partijos amžiaus kintamasis (jo neigiama reikšmė rodo, kad kuo senesnė politinė partija tuo mažesni šansai jai būti personalizuota) ir masinės organizacijos pergyvenimas kartu su stipriai išreikšta rinkėjų tapatybe yra svarbios sąlygos lyderystės depersonalizavime.

Atlikta kokybinė lyginamoji priežastinių sąlygų analizė parodė, kad analizuojamų Lietuvos politinių partijų lyderių atvejuose, egzistuoja trys priežastinės būtinos sąlygos politinės lyderystės įsmeninime, kurios yra *nekonkurenciniai rinkimai*, *vienasmenis sprendimų priėmimas ir partijų amžius*. Tai iš esmės patvirtina teorijoje aprašytus teiginius, kad konkurenciniai rinkimai užtikrina konkurenciją partijos viduje ir padeda iškilti naujiems politiniams lyderiams, taip pat vienasmenis sprendimų priėmimas turėtų būti siejamas ir su partijų masinės organizacijos modelio pergyvenimu, nes partijose pergyvenusiose šį partijos organizacijos modelį paprastai yra išplėtotą narystę, nariai turi daug galių ir apskritai yra išplėtotą partijos organizacija, todėl partijų lyderiams kur kas sunkiau vienasmeniškai priimti sprendimus partijų viduje. Partijų amžiaus kintamojo svarba partijų lyderių įsmeninime taip pat patvirtino teorijoje aptartus aspektus, kad senesnės partijos paprastai yra pergyvenusios partijos identifikacijos fazę, yra stabilizavęsi, paprastai sėkmingai pergyvenusios partijų lyderių kaitą ir nebėra valdomos partijos įkūrėjų.

TYRIMO APRIBOJIMAI

Pasirenkant tyrimo eigą ir jo dizainą, visų pirma buvo nuspręsta atlikti išsamią literatūros šaltinių analizę, kad būtų galima išsamiai susipažinti su tiriamu fenomenu, t.y. įsmeninta lyderyste. Vis dėlto, galima teigti, kad tokia išplėsta mokslinės literatūros analizė tapo ir tyrimo apribojimu, nes suformuoti požiūriai ir nuostatos galėjo daryti įtaką tyrimui ir tyrėjos požiūriui į analizuojamą fenomeną.

Tyrimo duomenims įtaką galėjo daryti tai, kad tyrimo dalyvių buvo prašoma prisiminti prieš kurį laiką vykusius įvykius ir veiklas. Dėl šios priežasties galima kelti prielaidą, kad įvykiai, vykę vėliau, pavyzdžiui, pasikeitus partijos pirmininkui ar apskritai partijos padėčiai partinėje sistemoje, galėjo daryti įtaką informantų atsakymams.

Tyrimo dalyvių atranka ir tam tikrų etikos principų išlaikymas taip pat galėjo daryti įtaką tyrimo objektyvumui. Taip pat anonimizuojant informantų pasisakymus, kai kuriais atvejais galėjo būti prarasta dalis svarbios informacijos.

IŠVADOS

1. Politinė lyderystė yra tarpdisciplininių tyrimų objektas, kurį analizuojant, neretai jungiamos skirtingos tyrimų tradicijos, teorijos, kategorijos ir lyginami skirtingi empiriniai duomenys. Įsamenintos politinės lyderystės samprata yra sąlyginai nauja politikos mokslų sąvoka ir tyrimų objektas. Politikos įsameninimą analizavę mokslininkai pažymi, kad įsamenintu politinės partijos lyderiu galima laikyti tokį lyderį, kuris turi neginčijamą valdžią partijoje, kontroliuoja, kas gali kalbėti partijos vardu, ir, partijai laimėjus rinkimus, tampa ministru pirmininku. Tačiau politinių partijų lyderiai, kur kas labiau negu vykdomosios valdžios lyderiai, yra veikiami savo aplinkos, t.y. savo politinės partijos, partinės sistemos bruožų ir politinio konteksto apskritai. Dėl šios priežasties, analizuojant politinių partijų lyderius ir jų įsameninimą, būtina analizuoti juos supančią institucinę aplinką – jų politines partijas, partinės sistemos ir apskritai politinės sistemos, kaip tam tikro politinio konteksto savybes. Lyderystės įsameninimas turėtų būti analizuojamas kaip procesas, kadangi įsameninimas niekada nėra baigtinis ar galutinis ir turėtų būti matuojamas laipsniu nuo *primus inter pares* iki *primus inter asper* ar net iki *a primus solus*. Dėl šios priežasties politinių partijų lyderių įsameninimas ne tik nuolat kinta, bet ir lyginant juos tarpusavyje sunkiai rasime vienodai įsamenintus lyderius.

2. Disertacijoje suformuluota originali politinių partijų lyderių įsameninimo tyrimo metodologija, kurioje politinės lyderystės įsameninimo veiksnų analizės modelis grindžiamas institucinių veiksnų (lyderis politinėje partijoje, politinės partijos ir politinės sistemos veiksniai) koncepcija. Veiksnų, sąlygojančių politinės lyderystės įsameninimą, identifikavimui tinkamiausia politinių institucijų bendrąja prasme, kaip tam tikro lyderystės konteksto, koncepcija, nes tokiu atveju analizuojamas ne tik pats politinės partijos lyderis, bet taip pat ir jį apibrėžianti ir įgalinanti arba varžanti politinė aplinka – jo politinė partija ir apskritai valstybei būdingas politinis kontekstas. Disertacijoje išskirtos trys kintamųjų grupės, skirtos analizuoti Lietuvos politinių partijų lyderius ir atskleidžiančios jų įsameninimą:

- 1) *Partijų lyderių analizės kintamieji* – buvo analizuojama partijos lyderio rinkimų atvirumas ir konkurencingumas, antra, partijos lyderio galios ir vaidmenys partijoje: kandidatų atrankos procedūra nacionaliniuose rinkimuose, rinkiminės programos rengimo procedūra ir partijos lyderio vaidmuo jose, partijos įstatuose numatytos lyderio funkcijos ir realiai jo įgyvendinamos galios, viešas kalbėjimas partijos vardu ir galiausiai rinkimų sėkmės kintamasis.
- 2) *Politinių partijų analizės kintamieji*, kurie atskleidžia partijos amžių ir ištakas, partijų organizacijos vystymosi tradicijas, t.y. masinės partijos organizacijos modelio pergyvenimą, politinių partijų ideologinį kraštutinumą ir partijų ir jų rinkėjų tarpusavio ryšius ir rinkėjų tapatybę analizuojamų politinių partijų atžvilgiu.
- 3) *Politinio konteksto* arba politinės sistemos analizės veiksniai: visuomenės ir jos pažiūrų kaita, valstybės valdžios sąranga, rinkimų sistema ir partinės sistemos institucionalizacija.

3. Išanalizavus politinių partijų įstatus ir interviu metu gautus duomenis apie politinių partijų lyderių įsameninimui įtaką darančius veiksnius, galima teigti, kad:

- 1) Vienas svarbiausių veiksnių politinių partijų lyderių įsameninime yra partijos pirmininko rinkimų konkurencingumas. Konkurenciniai partijos pirmininko rinkimai užtikrina tai, kad partijoje egzistuoja ir daugiau partinio elito narių, galinčių konkuruoti su esamu partijos pirmininku. Taip pat tai paprastai rodo, kad partijoje vyksta realios diskusijos ir partijos lyderio sprendimai nėra primetami kitiems. Iš analizuotų Lietuvos politinių partijų, konkurenciniai partijos lyderio rinkimai nuo 2011 metų vyksta TS-LKD, taip pat konkurenciniai partijos pirmininko rinkimai vyko 2016 m. LRLS ir 2017 m. LSDP. Visgi TS-LKD atveju reikėtų paminėti ir tai, kad A. Kubilius pasitraukdamas iš partijos lyderio posto rėmė ir iš dalies būsimu partijos lyderiu nominavo G. Landsbergį. Tad nors rinkimai buvo konkurenciniai, nes dalyvavo du lygiaverčiai kandidatai, demokratijos procedūrų laikymosi šiuo atžvilgiu TS-LKD viduje trūksta, o vadovavimas partijai yra tam tikru mastu paveldimas. TS-LKD ir LSDP atvejai patvirtina, kad visgi dažniausiai partijos lyderio rinkimams daugiau demokratijos ir konkurencingumo įneša visiems partijoms nariams, o ne tik suvažiavimo delegatams suteikta balsavimo teisė. Tačiau visgi negalima tvirtinti, kad tiesioginiai partijos lyderio rinkimai yra be trūkumų, nes interviu metu informantai pastebėjo, kad balsavimu skyriuose galima manipuliuoti, tad visuotiniai rinkimai, nors ir įneša daugiau demokratijos į partijos vidinį gyvenimą ir partiją mobilizuoja, visgi jų nauda partijoms ir jų depersonalizacijai neturėtų būti absoliutinama.
- 2) Analizuotų Lietuvos politinių partijų pirmininkai turi iš esmės panašias partijų įstatuose ir statutuose numatytas formalias funkcijas ir galias, tačiau realios jų galios Lietuvos politinėse partijose labai skiriasi ir pagal tai analizuotas politines partijas galima suskirstyti į dvi grupes: tas, kuriose vienasmeniam sprendimų priėmimui ir stiprioms partijos lyderio galioms reikštis yra sunku, t.y. įgyvendinta tam tikra stabdžių ir atsvarų sistema partijoje, kuri reiškiasi per stiprias partijos vidaus organizacijos institucijas (prezidiumas, valdyba, taryba) ir tas politines partijas, kurios iš esmės skatina partijos lyderio galias, vidinė demokratija nėra plačiai išplėtotą, o partijų vidaus institucijos yra palyginus silpnos. Pirmajai grupei galima priskirti LSDP, TS-LKD ir LRLS nuo 2016 m., o antrajai grupei LRLS iki 2016 m., DP, LVŽS ir TT.
- 3) Rinkimų rezultatų kintamasis tyrime buvo įvardintas, kaip sąlyga, kad sėkmingi nacionaliniai rinkimai sustiprina partijos lyderio galias, autoritetą ir vaidmenį, o nesėkmingi rinkimai gali sumažinti partijos lyderio galias ir autoritetą. Atlikta interviu duomenų analizė patvirtino, kad rinkimų sėkmė ženkliai prisideda prie partijos lyderio galių, autoriteto stiprinimo ir didesnio jo ir politinės partijos siejimo. Visgi paminėtina, kad analizuotų Lietuvos politinių partijų kontekste kiek išsiskyrė LVŽS atvejis, nes dalies LVŽS informantų teigimu, po labai sėkmingų 2016 m. Seimo rinkimų partijos lyderio galia, viena vertus, sustiprėjo, kita vertus, peržengiant grynai partinę liniją, ji šiek tiek ir susilpnėjo, nes lyderyste partijos vadovas nuo šiol turi dalintis ir su Seimo pirmininku, ir su premjeru. Išanalizavus politinių partijų

lyderių kaitą ir partijų laimėtus rinkimus, išsiaiškinta, kad tikimybė, jog bus keičiamas partijos lyderis po sėkmingų partijai rinkimų yra lygi 10 proc., o po nesėkmingų ji išauga iki 40 proc. Tačiau šie rezultatai neleidžia teigti, kad Lietuvos politinėse partijose egzistuoja priežastinis ryšys tarp partijos sėkmės rinkimuose ir partijos lyderių kaitos.

- 4) Partijų amžiaus kintamasis, analizuojant partijų vadovų įsamenintą lyderystę svarbus dėl to, kad konsolidavęsi politinės partijos nebėra valdomos jų įkūrėjų (priešingai nei naujos partijos) ir yra pergyvenusios visas tris partijos veiklos fazes: identifikacija, veiklos organizavimas ir stabilizavimas, ir pergyvenusios partijos depersonalizacijos etapą politinės partijos gyvenime. Kitaip tariant, konsoliduota politinė partija reikia laikyti tokią partiją, kurios įkūrėjui pasitraukus ir partijos valdžią perėmus naujam lyderiui, partija sugeba išlikti politinėje arenoje ir toliau sėkmingai vykdyti savo veiklą, geba išlaikyti pritrauktus narius, sekėjus ir savo elektoratą. Atlikta Lietuvos politinių partijų analizė šį teorinį teiginį patvirtino – partijos, kurios yra laikomos pergyvensiomis visas partijos gyvavimo fazes, pagal atliktą analizę, yra LSDP ir TS-LKD ir nei vienas iš analizuotų jų lyderių – A. Butkevičius, A. Kubilius ar G. Landsbergis negalėtų būti įvardinti kaip įsameninti lyderiai, nors iš dalies prieštaringu atveju galima įvardinti G. Landsbergį, kurio vienas iš išrinkimo veiksmių buvo partijos įkūrėjas V. Landsbergis ir buvusio TS-LKD lyderio A. Kubiliaus parama kampanijos metu, todėl TS-LKD iš dalies sugrįžta į tėvų-įkūrėjų laikus, kur partijos personalizacija yra dažniausiai neišvengiamas reiškinys. LRLS užima tarpinę padėtį tarp dviejų partijų blokų (LSDP ir TS-LKD vienoje pusėje ir LVŽS, DP ir TT - kitoje), nes iki 2016 m. LRLS galima įvardinti įsameninta partija, kur partijos pirmininkas turėjo dideles galias, sprendimus priėmė vienasmeniškai ir lyderių kaita partijoje beveik nevyko. Tačiau 2016 m. gegužę pasitraukus E. Masiuliui ir LRLS vadovauti pradėjus R. Šimašiui, LRLS išlaikė savo elektoratą ir stabilizavo veiklą. LVŽS nors yra pergyvensi partijos lyderių kaitą, visgi partijos lyderio vaidmuo šioje partijoje išlieka labai didelis. DP ir TT jau kuris laikas bando pergyventi partijos įkūrėją, tačiau DP atveju matyti, kad partijos įkūrėjo vaidmuo vis dar yra labai svarbus.
- 5) Masinės partijos kaip organizacinio modelio pergyvenimas buvo analizuotas pagal partijos ištakas, narių skaičių ir proporciją, kurią partijos narių mokesčiai sudaro bendrose partijų pajamose. Partijos, įkurtos plačių visuomenės grupių, turinčios daug narių ir kurių ženklia pajamų dalį (daugiau nei 10 proc.) sudaro narystės, laikomos pergyvensiomis masinės organizacijos modelį ir depersonalizuotomis, o partijos, įkurtos siauro bendraminčių rato, turinčios nedaug narių ir iš nario mokesčio surenkančios labai mažą savo pajamų dalį laikomos nepergyvensiomis masinės organizacijos modelio ir todėl labiau linkusios būti priklausomomis nuo vieno lyderio ir personalizuotomis. Iš analizuotų Lietuvos politinių partijų, LRLS, partija Tvarka ir teisingumas iki 2009 m. ir LVŽS buvo nepergyvenusios masinės organizacijos modelio. Kita vertus, DP yra pergyvensi masinės organizacijos modelį, tačiau partijai

būdingas vienasmenis (V. Uspaskicho) sprendimų priėmimas, o eiliniai partijos nėra įtraukti į svarbių sprendimų priėmimą ir net pasitraukus partijos įkūrėjui V. Uspaskich, jis išlieka labai svarbia figūra partijos gyvenime ir partija yra siejama būtent su juo.

- 6) Ideologinis kraštutinis arba radikalumas partijų lyderių įsmeiginime svarbus tuo, kad jis leidžia politiniams lyderiams naudoti kraštutinę, ekstremistinę retoriką, padeda jiems išsiskirti iš kitų politinių partijų, o kraštutinės dešinės atveju suteikia galimybes naudoti populistinį diskursą. Tyrime Lietuvos politinių partijų ideologinės nuostatos buvo analizuojamos remiantis tarptautinio tyrimo MARPOR pateikiamais duomenimis. Paprastai mokslininkai pažymi, kad politinės partijos, kurioms būdingas ideologinis kraštutinis, laikomos labiau linkusiomis būti įsmeiginimomis, tačiau iš analizuotų Lietuvos politinių partijų, pagal MARPOR duomenis, tik dvi partijos gali būti įvardintos, kaip labiau kraštutinių, negu nuosaikių pažiūrų, tai - TS-LKD ir DP, tačiau atliktas partijų lyderių įsmeiginimo vertinimas ir kokybinė lyginamoji analizė šio teiginio nepatvirtino.
- 7) Partijų paramos prigimtis ir rinkėjų partinė tapatybė buvo analizuojama remiantis porinkimine gyventojų apklausa ir partijų rinkimų rezultatais. Politinės partijos, kurios turi silpną partinę tapatybę su savo rinkėjais yra linkusios būti labiau įsmeiginimomis, nes šiems rinkėjams mažiau svarbūs yra partijų vertybiniai aspektai negu partijų šūkių, simbolika ir lyderiai. Tuo tarpu partijos, kurios su savo rinkėjais yra užmezgusios pastovius ryšius, jų rinkėjai turi stiprią partinę tapatybę. Šios partijos surenka pastovų ar bent panašų rinkėjų balsų skaičių ir yra laikomos mažiau personalizuotomis. Atlikta analizė patvirtino šį teiginį – silpną partinę identifikaciją turi DP, LVŽS ir iš dalies TT rinkėjai, o šių partijų lyderiai partijose vaidina labai svarbų vaidmenį.

4. Atlikta Lietuvos politinio konteksto analizė patvirtino, kad Lietuvoje egzistuoja palankios sąlygos politikos įsmeiginimui reikštis:

- 1) Lietuvos gyventojams politika ilgainiui tampa vis mažiau svarbi, Lietuvai yra būdingas žemas tarpasmeninis pasitikėjimas, kritiškas valstybės valdymo vertinimas, labai menkas pasitikėjimas politinėmis partijomis ir beveik pusė Lietuvos gyventojų pritarė stipriam valstybės vadovui, kuriam nereikėtų kreipti dėmesio į parlamentą ar rinkimus. Tokia visuomenės nuomonės aplinka sudaro palankias sąlygas politikos personalizacijai ir Lietuvos visuomenės nuostatos šį teiginį patvirtina, nes Lietuvos gyventojai nori stiprių politinių lyderių, o institucinė aplinka plačiąja prasme – individualizmas, nepasitikėjimas, nesidomėjimas politika – sudaro palankias sąlygas politikos personalizacijai reikštis Lietuvoje.
- 2) Išanalizavus Lietuvos valstybės valdžios sąrangą pažymėtina, kad Lietuvai būdingi tiek konsensuso, tiek mažoritarinės demokratijos bruožai. Todėl pagrįstai gali būti įvardinta mišria, kur labai svarbią vietą užima politinės partijos ir jų politiniai lyderiai, kurie tampa ministrais pirmininkais (A. Kubilius, R. Paksas, A. M. Brazauskas, A. Butkevičius,) ir prezidentais (A. M. Brazauskas, R. Paksas).

3) Įvertinus rinkimų sistemos įtaką partijų lyderių personalizacijai, būtina paminėti, kad šio kintamojo įtaka Lietuvoje nėra labai stipriai išreikšta, nes Lietuvos rinkimų sistemoje sutinkama tiek mažoritarinė, tiek ir proporcinė rinkimų sistemos, kurios iš esmės partijoms turi skirtingus efektus. Atlikta analizė parodė, kad Lietuvos atveju rinkimų sistemos poveikis stipriai išreikštas bent dviejų analizuojamų politinių partijų atžvilgiu – Darbo partijos ir Tvarcos ir teisingumo, kurios daugumą mandatų laimėdavo daugiamandatėje rinkimų apygardoje, t.y. esant proporciniai rinkimų sistemai, kuomet rinkėjai balsuoja už partiją, už jos vedlį-lyderį, už partijos simbolius ir šūkius ir labai retais atvejais - už stiprius ir atpažįstamus kandidatus. Tai patvirtina ir disertacijoje aptartą silpną Lietuvos rinkėjų partinę tapatybę, silpnus partijų ir rinkėjų ryšius ir didelį rinkėjų nepastovumą. Išanalizavus Lietuvos politinių partijų lyderių kandidatavimą vienmandatėse ir daugiamandatėje rinkimų apygardose 2004-2016 metais, išaiškėjo, kad tik TS-LKD vadovai 2004-2016 metų Seimo rinkimuose kandidatavo ir buvo išrinkti vienmandatėse rinkimų apygardose. Taip pat visuose aptariamuose rinkimuose vienmandatėse rinkimų apygardose kandidatavo ir LSDP, ir LRLS lyderiai, tačiau ne visada vienmandatėje rinkimų apygardoje jie laimėdavo. Įdomu ir tai, kad ne visada partijų vadovai renkasi kandidatuoti vienmandatėse rinkimų apygardose, pavyzdžiui, 2012 metų Seimo rinkimuose vienmandatėje rinkimų apygardoje nekandidavo R. Karbauskis, o V. Uspaskich vienmandatėje nekandidavo nei 2012, nei 2008 metų Seimo rinkimuose. Tai rodo, kad neretai partijų lyderiai bijo kandidatuoti vienmandatėse rinkimų apygardose, nes mažoritarinė rinkimų dalis, jei lyderis pralaimi, yra stiprus smūgis personalizacijai ir atvirkščiai - proporcinė rinkimų dalis ją stiprina, kai partija laimi.

4) Silpna Lietuvos partinės sistemos institucionalizacija ir žemas stabilumas, pasireiškiantis per naujų politinių partijų iškilimą prieš kiekvienus nacionalinius rinkimus (prieš 2004 metų Seimo rinkimus įkurta DP, prieš 2008 metų Seimo rinkimus - Tautos prisikėlimo partija, prieš 2012 metų Seimo rinkimus - partija Drąsos kelias, prieš 2016 metų Seimo rinkimus iškilo atsinaujinusi LVŽS) ir didelis rinkėjų nepastovumas sudaro ypač palankias sąlygas atsirasti stipriems ir personalizuotiems politinių partijų lyderiams, kurie prieš kiekvienus rinkimus žada išspręsti visas visuomenės problemas.

5. Atlikta kokybinė lyginamoji priežastinių sąlygų analizė parodė, kad analizuojamų Lietuvos politinių partijų lyderių atveju, egzistuoja trijų priežastinių būtinų sąlygų konfigūracija politinės lyderystės įsmeninimui, tai yra nekonkurenciniai rinkimai, vienasmenis sprendimų priėmimas ir partijų amžius. Šių sąlygų raiška patvirtina E. Masiulio, R. Pakso, R. Žemaitaičio, V. Uspaskich ir R. Karbauskio įsmeninimą. Šios išskirtos sąlygos iš esmės patvirtina teorijoje aprašytus teiginius, kad konkurenciniai rinkimai užtikrina konkurenciją partijos viduje ir padeda iškilti naujiems politiniams lyderiams. Vienasmenis sprendimų priėmimas taip pat turėtų būti siejamas su partijų masinės organizacijos modelio pergyvenimu, nes pergyvenusiose šį partijos organizacijos modelį partijose paprastai yra išplėtota narystė, nariai turi daug galių ir apskritai yra išplėtota partijos organizacija, todėl partijų lyderiams kur kas sunkiau

vienasmeniškai priimti sprendimus partijų viduje. Partijų amžiaus kintamojo svarba partijų lyderių įsmeninime taip pat patvirtino teorijoje išskirtus aspektus, kad senesnės partijos paprastai yra pergyvenusios partijos identifikacijos fazę, yra stabilizavęsi, paprastai sėkmingai pergyvenusios partijų lyderių kaitą ir nebėra valdomos partijos įkūrėjų.

REKOMENDACIJOS ATEITIES TYRIMAMS

1. Tyrimo metu surinkti originalūs ir autentiški duomenys apie Lietuvos politinių lyderių lyderystės įsmeninimą, apibendrinantys Lietuvoje iš esmės netyrinėtą problemą, bei disertacijoje išplėtotas politinių partijų lyderių lyderystės analizės modelis gali pasitarnauti kaip pagrindas tolimesniems partijų lyderių įsmeninimo tyrimams bei leidžia šį procesą analizuoti palyginamojoje perspektyvoje su duomenimis apie kitų Europos šalių partijų lyderius. Įvairių analizės metodų derinimas – pusiau struktūruoto interviu metodas bei kokybinė lyginamoji analizė, leido gauti daug kompleksiškos informacijos.
2. Ateityje analizuojant politinių partijų lyderius į analizę galima įtraukti šiame darbe neanalizuotas politines partijas, taip pat partijas, kurios skilo, jungėsi ir išsiaiškinti priežastis, kodėl jos nepergyveno politinių partijų gyvavimui ir išgyvenimui būtinų partijos veiklos fazių ir koks vaidmuo šiame procese teko politinių partijų lyderiams.
3. Kitas šiame darbe neanalizuotas aspektas buvo asmeninės politinių lyderių savybės ir kaip jos veikia politinių partijų depersonalizaciją. Šio aspekto įtraukimas praplėstų tiriamo reiškinio suvokimą ir padėtų išsamiai atsakyti į klausimą, kokių politinių lyderių reikia politinėms partijoms ir visuomenei.
4. Galiausiai dar vienas, šiame darbe neaptartas su politinių partijų lyderių įsmeninimu siejamas aspektas yra susijęs su partijų elektoratu ir partijų pasekėjais. Analizuojant partijų šalininkus ir pasekėjus, galima analizuoti, kokį diskursą su savo pasekėjais užmezga partijos lyderis, ir kokį grįžtamąjį ryšį tai sukuria. Galiausiai galima žiūrėti, kokį poveikį partijos lyderis turi ne tik savo pasekėjams, bet kaip jo populiarumas ir naudojamas diskursas veikia pačią politinę partiją.

LITERATŪRA

1. Aardal, B., Binder, T. (2011). Leader Effects and Party Characteristics. In K. Aarts, A. Blais, H. Schmitt (eds.), *Political Leaders and Democratic Elections*. Oxford: Oxford University Press, 108–126.
2. Aarts, K., Blais, A., Schmitt, H. (Eds.) (2011). *Political Leaders and Democratic Elections*. Oxford: Oxford University Press.
3. ACE Project, (2011). *Parties and Candidates*. (2nd Ed.). Prieiga per internetą: <http://aceproject.org/ace-en/topics/pc/pcb/pcb02/pcb02a/default>
4. Agh, A. (1998). The End of the Beginning: The Partial Consolidation of East Central European Parties and Party Systems. In P. Pennings, J. E. Lane (Eds.), *Compacting Party System Change*. London: Routledge, 188-200.
5. Ahlquist, J. S., Levi M. (2011). Leadership: What It Means, What It Does, and What We Want to Know About It. *Annual Review of Political Science*, 14, 1–24.
6. Aller, E. Bale, T. (2012). Political Parties and Interest Groups: Disentangling Complex Relationships. *Party Politics*. 18 (1), 7-25.
7. Allern, E. H. (2010). *Political Parties and Interest Groups in Norway*. Colchester: ECPR Press.
8. Alvesson, M. (1996). Leadership Studies: From Procedure and Abstraction to Reflexivity and Situation. *Leadership Quarterly* 7(4), 455–485.
9. Alvesson, M., Spicer, A. (2012). Critical Leadership Studies: The Case for Critical Performativity. *Human Relations*, 65(3), 367–390.
10. Apter, E. D. (2000). Comparative Politics, Old and New. In R. E. Goodin, H. D. Klingeman (Eds.), *A New Handbook of Political Science*. Oxford University Press.
11. Aristotelis. (2009). *Politika*. Vilnius: Margi raštai.
12. Arrow, K. J. (1950). A Difficulty in the Concept of Social Welfare. *Journal of Political Economy*, 58 (4): 328–346.
13. Astikas, L. (1994). *Valdančioji partija*. Atgimimas. 1994 m. kovo 16 d. Nr. 11.
14. Atkins, J., Finlayson, A. (2013). ...A 40-Year-Old Black Man Made the Point to Me: Everyday Knowledge and the Performance of Leadership in Contemporary British Politics. *Political Studies*, 61, 161–177.
15. Attinà, F. (1990). The Voting Behavior of the European Parliament Members and the Problem of the Europarties. *European Journal of Political Research*, 18, 557-579.
16. Austin, J. L. (1975). *How to Do Things with Words*. Oxford: Oxford University Press.
17. Bagenholm, A. Johansson, A. (2005). Electoral Success of New Political Parties in Central-and Eastern Europe. XIV NOPSAs Conference. Reykjavik, August, 1-15.
18. Bakvis, H., Wolinetz, S.B. (2005). Canada: Executive Dominance and Presidentialization. In T. Poguntke, P. Webb (Eds.), *The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies*. Oxford: Oxford University Press, 199-300.
19. Balthazard, P. A., Waldman, D. A., Thatcher, R. W., Hannah, S. T. (2012). Differentiating Transformational and Non-transformational Leaders on the Basis of Neurological Imaging. *Leadership Quarterly*, 23 (2), 244–258.
20. Barber, J. D. (1972). *The Presidential Character: Predicting Performance in the White House*. Englewood Cliffs NJ, Prentice-Hall Inc.
21. Bartolini S., Mair P. (1990). *Identity, Competition and Electoral Availability. The Stabilisation of European Electorates 1885-1985*. Cambridge University Press.
22. Bartle, J., Crewe, I. (2003). The Impact of Parties Leaders in Britain: Strong Assumptions, Weak Evidence. In A. King (ed.), *Leaders' Personalities and the Outcomes of Democratic Elections*. Oxford: Oxford University Press, 70-95.

23. Baturo, A., Elkink, J. A. (2014). Office or Officeholder? Regime Deinstitutionalization and Sources of Individual Political Influence. *Journal of Politics*, 76 (3), 859–872.
24. Bean, C., Mughan, A. (1989). Leadership Effects in Parliamentary Elections in Australia and Britain. *American Political Science Review*, 83 (4), 1165–1179.
25. Beyme, K. (1985). *Political Parties in Western Democracies*. Ashgate Publishing.
26. Bell, D. S. (2003). The Essence of Presidential Leadership in France: Pompidou, Giscard, Mitterrand, and Chirac as Coalition Builders. In E. C. Hargrove, J. E. Owens (eds.), *Leadership in Context*. Lanham MD: Rowman and Littlefield, 212–235.
27. Bell, D. S., Hargrove, E. C., and Theakston, K. (1999). Skill in Context: A Comparison of Politicians. *Presidential Studies Quarterly*, 29 (3), 528–548.
28. Bennet, L. W. (2012). The Personalization of Politics: Political Identity, Social Media, and Changing Patterns of Participation. *The Annals of the American Academy*, 644, 20–39.
29. Bennister, M. (2012). *Prime Ministers in Power: Political Leadership in Britain and Australia*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
30. Bennister, M., ‘t Hart, P., Worthy, B. (2014). Assessing the Authority of Political Office-Holders: The Leadership Capital Index. *West European Politics*, 38 (3). 417–440.
31. Berger, P., L. Luckmann, T. (1996). *The Social Construction of Reality*. London: Anchor Books.
32. Besley, T., Reynal-Querol, M. (2011). Do Democracies Select More Educated Leaders? *American Political Science Review*, 105(3), 552–566.
33. Besley, T., Montalvo, J. G., Reynal-Querol, M. (2011). Do Educated Leaders Matter? *Economic Journal*, 121, 205–227.
34. Bevir, M., Rhodes, R. A. W. (2006a). *Governance Stories*. New York: Routledge.
35. Bevir, M., Rhodes, R. A. W. (2006b). Prime Ministers, Presidentialism and Westminster Smokescreens. *Political Studies*, 54 (4), 671–690.
36. Bevir, M., Rhodes, R. A. W. (1999). Studying British Government: Reconstructing the Research Agenda. *British Journal of Politics and International Relations*, 1 (2), 215–239.
37. Bevir, M., Rhodes, R. A. W., Weller, P. (2003). Comparative Governance: Prospects and Lessons. *Public Administration*, 81 (1), 191–210.
38. Bhatia, A. (2006). Critical Discourse Analysis of Political Press Conferences. *Discourse and Society*, 17 (2), 173–203.
39. Bianco, W. T., Bates, R. H. (1990). Cooperation by Design: Leadership, Structure, and Collective Dilemmas. *American Political Science Review*, 84 (1), 133–147.
40. Bielinis, L. (2000). *Rinkiminių technologijų įvadas*. Vilnius: Margi raštai.
41. Bielinis, L. (2012). Nė viena naujoji partija neįveiks 5% barjero. ELTA. 2012 rugpjūčio 14 d.
42. Bittner, A. (2011). *Platform or personality? The Role of Party Leaders in Elections*. Oxford University Press.
43. Blaikie, N. (1993). *Approaches to Social Enquiry*. Cambridge: Polity.
44. Blasi, A. J. (1991). *Making Charisma: The Social Construction of Paul’s Public Image*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
45. Blondel, J. (1987). *Political Leadership: Towards a General Analysis*. London, Beverly Hills, Newbury Park, New Delhi: SAGE Publications.
46. Blondel, J., Thiébault, J. L., Czernicka, K., Inoguchi, T., Pathamand, U., Venturino, F. (2010). *Political Leadership, Parties and Citizens: The Personalization of Leadership*. London and New York: Routledge.

47. Blondel, J., Muller-Rommel, F., Malova, D. (2007). *Governing New European Democracies*. Palgrave: Macmillian.
48. Boin, A., 't Hart, P., McConnell, A., Preston, T. (2010). Leadership Style, Crisis Response and Blame Management: The Case of Hurricane Katrina. *Public Administration*, 88 (3), 706–723.
49. Brettschneider, F., Gabriel, O. W. (2003). The Nonpersonalization of Voting Behavior in Germany. In A. King (ed.), *Leaders' Personalities and the Outcomes of Democratic Elections*. Oxford: Oxford University Press, 127-157.
50. Bryan D. J. (1989). *Leadership and Politics: New Perspectives in Political Science*. Lawrence: University Press of Kansas.
51. Brown, A. (2014). *The Myth of the Strong Leader; Political Leadership in the Modern Age*. London: The Bodley Head.
52. Budge, I., Bara, J. (2001). Introduction. In I. Budge, H. D. Klingemann, A. Volkens, J. Bara, E. Tanenbaum (Eds.), *Mapping Policy Preferences - Estimates for Parties, Electors, and Governments 1945-1998*. Oxford: Oxford University Press.
53. Burnham, P. (2008). *Research Methods in Politics*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
54. Burns, J. M. (1978). *Leadership*. New York: Harpet and Row.
55. Calise, M. (2005). Presidentialization Italian Style in T. Poguntke, P. Webb (eds.), *Presidentialization of Politic: A Comparative Study of Modern Democracies*. Oxford: Oxford University Press, 88–106.
56. Calvert, R. L. (1987). Reputation and Legislative Leadership. *Public Choice*, 55, 81–119.
57. Campus, D. (2010). Mediatization and Personalization of Politics in Italy and France: The Case of Berlusconi and Sarkozy. *The International Journal of Press*. Politics XX (X). Sage Publications.
58. Canes-Wrone, B. (2006). *Who Leads Whom? Presidents, Policy, and the Public*. Chicago: University of Chicago Press.
59. Caprara, G. V., Vecchione, M. (2013). Personality Approaches to Political Behavior. In L. Huddy, D. O. Sears, J. S. Levy (eds.), *The Oxford Handbook of Political Psychology*, (2nd ed.). Oxford: Oxford University Press, 23–58.
60. Carty, K. (2002). The Politics of Tecumseh Corners: Canadian Political Parties as Franchise Organisations. *Canadian Journal of Political Science / Revue Canadienne de Science Politique*. 35(4), 723-745.
61. Carty, K. (2004). Parties as Franchise Systems. Stratarchical Organizational Imperative. *Party Politics*. 10 (1), 5-24.
62. Carvonen, L. (2010). *The Personalisation of Politics. A Study of Parliamentary Democracies*. ECPR Press.
63. Casal Bértoa, F., Deegan-Krause, K., Haughton, T. (2017). The Volatility of Volatility: Measuring Change in Party Vote Shares. *Electoral Studies*. 50, 142-156.
64. Castells, M. (2009). *Communication Power*. New York: Oxford University Press.
65. Castles, F. G., Mair, P. (1984). Left-Right Political Scales: Some 'Expert' Judgements. *European Journal of Political Research*, 12, 73-88.
66. Cheibub, J. A. (2006). Presidentialism, Electoral Identifiability, and Budget Balances in Democratic Systems. *American Political Science Review*, 100 (3), 353–368.
67. Cheibub, J. A. (2007). *Presidentialism, Parliamentarism, and Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
68. Chiozza, G., Choi A. (2003). Guess Who Did What: Political Leaders and the Management of Territorial Disputes, 1950–1990. *Journal of Conflict Resolution*, 47 (3), 251–278.

69. Chiru, M., Gauja, A., Gherghina, S., Rodríguez-Teruel, J. (2015). Explaining Change in Party Leadership Selection Rules. In W. P. Cross, J. Benoit Pilet (eds.), *The Politics of Party Leadership*. Oxford: Oxford University Press, 31-49.
70. Clarke, H., Jenson, J., LeDuc, L., Pammett, J. (1979). *Political Choice in Canada*. Toronto: McGraw-Hill, Ryerson.
71. Clarke, H., Sanders, D., Stewart, M., Whiteley, P. (2004). *Political Choice in Britain*. Oxford: Oxford University Press.
72. Cohen, W. A. (2010). *Drucker on Leadership. New Lessons from the Father of Modern Management*. San Francisco: Jossey-Bass, A Willey imprint.
73. Cole, A. (1993). The Presidential Party and the Fifth Republic, *West European Politics*, 16 (2), 86–103.
74. Cole, A. (1997). *François Mitterrand: A Study in Political Leadership*, (2nd ed.). London: Routledge.
75. Collinson, D. (2005). Dialectics of Leadership. *Human Relations*, 58 (11), 1419–1442.
76. Collinson, D. (2011). Critical Leadership Studies. In A. Bryman, D. L. Collinson, B. Jackson, M. Uhl-Bien, K. Grint (eds.), *The SAGE Handbook of Leadership*. London: Sage, 181–194.
77. Costa P., A., Larsen, S. U. (2006). Conclusion: Fascism, Dictators and Charisma, *Totalitarian Movements and Political Religions*, 7 (2), 251–257.
78. Cotta, M. (1999). *On the Relationship between Party and Government*, research paper (CNR 97. 00650.ct09), Monte dei Paschi di Siena– Istituto di diritto pubblico.
79. Crevani, L., Lindgren M., Packendorff J. (2010). Leadership, not Leaders: On the Study of Leadership as Practices and Interactions. *Scandinavian Journal of Management*, 26, 77–86.
80. Cross, W. P., Benoit Pilet, J. (2015). Parties, Leadership Selection, and Intra-Party Democracy, In W. P. Cross and J. Benoit Pilet (eds.), *The Politics of Party Leadership*. Oxford: Oxford University Press.
81. Curtice, J., Hunjan, S. (2009). The Impact of Leadership Evaluations on Voting Behavior: Do the Rules Matter? Paper presented at the *Workshop on Leaders and Democratic Elections*, held as part of the Annual Workshops of the European Consortium for Political Research, Lisbon, 14-19 April 2009.
82. Curtice, J. (2003). Elections as Beauty Contests: Do the Rules Matter? Paper presented at the International Conference on „Portugal and Polls“, Lisbon, 27 - 28 February, 2003.
83. Curtice, J., Blais, A. (2001). *Follow my Leader? A Cross-National Analysis of Leadership Effects in Parliamentary Democracies*. Centre for Research into Elections and Social Trends. No. 91.
84. Curtice, J., Holmberg, S., (2005). Party Leaders and Party Choice. In J. Thomassen (ed.), *The European Voter: A Comparative Study Of Modern Democracies*. Oxford University Press, Oxford; New York, 235–251.
85. Dahl, R. (1994). *Demokratija ir jos kritikai*. Vilnius: Amžius.
86. Dalton. R. J. (2016). Party Identification and Its Implications. *Oxford Research Encyclopedia, Politics*. Oxford University Press USA, 2016. Rasta: <http://politics.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-e-9780190228637-e-72>
87. Darbo partijos statutas. (2015). Patvirtintas Darbo partijos suvažiavime 2015 m. gegužės 30 d. Kėdainiuose.
88. Davis J. W (1998). *Leadership Selection in Six Western Democracies*. WestPoint: Greenwood Press.

89. De Swaan, A. (1973). *Coalition Theories and Cabinet Formations - A Study of Formal Theories of Coalition Formation Applied to Nine European Parliaments After 1918*, Amsterdam [u.a.], Elsevier.
90. Degutis M., (2002). *Rinkiminio elgesio dinamika Lietuvoje 1992–2001 m.* Daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas.
91. Dennis, A. (2005). Osama Bin Laden: The Sum of All Fears. In W. T. Schulz (ed.), *Handbook of Psychobiography*. Oxford: Oxford University Press, 311–322.
92. Dewan, T., Myatt, D. P. (2007). Leading the Party: Coordination, Direction, and Communication Obfuscation. *American Political Science Review*, 101(4), 827–845.
93. Dewan, T., Myatt, D. P. (2008). The Qualities of Leadership: Direction, Communication, and Obfuscation. *American Political Science Review*, 102(3), 351–368.
94. Dewan, T., Myatt, D. P. (2012). On the Rhetorical Strategies of Leaders: Speaking Clearly, Standing Back, and Stepping Down. *Journal of Theoretical Politics*, 24 (4), 431–460.
95. Digrytė, E. (2008). *Liberalų sąjūdžio vairo perima E.Masiulis*. 2008 vasario 9 d. Prieiga: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/liberalu-sajudzio-vaira-perima-emasiulis.d?id=15915419>
96. Dyson, S. B. (2007). Alliances, Domestic Politics, and Leader Psychology: Why Did Britain Stay Out of Vietnam and Go into Iraq? *Political Psychology*, 28 (6), 647–666.
97. Dodd, L. C. (1976). *Coalitions in Parliamentary Government*. Princeton, NJ, Princeton University Press.
98. Downs, A. (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper and Row.
99. Drake, P., Higgins, M. (2012). Lights, Camera, Election: Celebrity, Performance and the 2010 UK General Election Leadership Debates. *British Journal of Politics and International Relations*, 14, 375–391.
100. Dreher, A., Lamla, M. J., Lein, S. M., Somogyi, F. (2008). The Impact of Political Leaders' Profession and Education on Reforms. *Journal of Comparative Economics*, 37, 169–193.
101. Dunleavy, P., Rhodes, R. A. W. (1990). Core Executive Studies in Britain. *Public Administration*, 68 (1), 3–28.
102. Duverger, M. (1951). *Les Partis Politiques*. Paris: A. Colin.
103. Duverger, M. (1959). *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*. London: Methuen.
104. Duverger, M. (1972). *Party Politics and Pressure Groups: A Comparative Introduction*. New York: Crowell.
105. Eatwell, R. (2006). The Concept and Theory of Charismatic Leadership. *Totalitarian Movements and Political Religions*, 7(2), 141–156.
106. Edelman, M. (1988). *Constructing the Political Spectacle*. Chicago: University of Chicago Press.
107. Eder, N., Jenny, M., Müller, W. C. (2017). Manifesto Functions: How Party Candidates View and Use Their Party's Central Policy Document. *Electoral Studies*, 45, February, 75-87.
108. Edinger, L. J. (1975). The Comparative Analysis of Political Leadership. *Comparative Politics*, 7 (2), 253-269.
109. Elcock, H. (2001). *Political Leadership*. Cheltenham, Northampton (Mass.): E. Elgar.
110. Eldersveld, S. J., (1964). *Political Parties: a Behavioural Analysis*. Chicago: Rand McNally & Company.
111. Elgie, R. (1995). *Political Leadership in Liberal Democracies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

112. Elgie, R. (1997). Models of Executive Politics: a Framework for the Study of Executive Power Relations in Parliamentary and Semi-presidential regimes. *Political Studies*, XLV, 217-231.
113. Elgie, R. (2011). *Semi-Presidentialism Sub-Types and Democratic Performance*. Oxford University Press.
114. Elgie, R. (2015). *Studying Political Leadership. Foundations and Contending Accounts*. Palgrave, Macmillan.
115. Elgie, R. (Ed.) (2001). *Divided Government in Comparative Perspective*. Oxford University Press.
116. Elgie, R., Moestrup, S., Wu, S. (Eds.) (2011). *Semi-Presidentialism and Democracy*. Palgrave Macmillan.
117. Etzioni-Halevy, E. (1993). *The Elite Connection. Problems and Potential of Western Democracy*. Polity Press.
118. Europos barometro 2006-2017 m. duomenys. *Pasitikėjimas politinėmis partijomis Lietuvoje*. Priega: <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Chart/>
119. Fagerholm, A. (2017). What Is Left for the Radical Left? A Comparative Examination of the Policies of Radical Left Parties in Western Europe Before and After 1989. *Journal of Contemporary European Studies*, 25 (1), 16-40.
120. Fairclough, N. (2010). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*, (2nd ed.), London: Routledge.
121. Fairclough, N. (2013). *Language and Power*, (2nd ed.), New York: Routledge.
122. Falk, A. (2010). *The Riddle of Barack Obama: A Psychobiography*, Santa Barbara CA: Praeger.
123. Farrell, D. M., McAllister, I. (2006). *The Australian Electoral System: Origins, Variations and Consequences*. Sydney: University of New South Wales Press.
124. Ferejohn J. A. (1984). Presidential Coattails in Historical Perspective. *American Journal of Political Science*. 28 (1), 127-146.
125. Field, B. N., Siavelis, P. M. (2011). Endogenizing Legislative Candidate Selection Procedures in Nascent Democracies: Evidence from Spain and Chile. *Democratization*, 18 (3), 797-822.
126. Fiers, S. Krouwel, A. (2005). The Low Countries: From Prime Minister to President-Minister. In T. Poguntke, P. Webb (eds.), *The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies*. Oxford: Oxford University Press, 128-158.
127. Finlayson, A. Martin, J. (2008). "It Ain't What You Say": British Political Studies and the Analysis of Speech and Rhetoric. *British Politics*, 3 (3), 445-464.
128. Fiorina, M. P., Shepsle, K. A. (1989). Formal Theories of Leadership: Agents, Agenda Setters, and Entrepreneurs. In B. D. Jones (ed.), *Leadership and Politics: New Perspectives in Political Science*. Lawrence KA: University Press of Kansas, 17-40.
129. Foley, M. (1993). *The Rise of the British Presidency*. Manchester: Manchester University Press.
130. Foley, M. (2000). *The British Presidency: Tony Blair and the Politics of British Leadership*. Manchester: Manchester University Press.
131. Frey, B. S., Schneider, F. (1978). Economic and Personality Determinants of Presidential Popularity. *Empirical Economics*, 3 (2), 79-89.
132. Frohlich, N., Oppenheimer, J. A., Young, O. R. (1971). *Political Leadership and Collective Goods*. Princeton NJ: Princeton University Press.

133. Gabriel, Y. (2011). Psychoanalytic Approaches to Leadership. In A. Bryman, D. L. Collinson, B. Jackson, M. Uhl-Bien, K. Grint (eds.), *The SAGE Handbook of Leadership*, London: Sage, 393–404.
134. Gaffney, J. (2010). *Political Leadership in France. From Charles de Gaulle to Nicolas Sarkozy*. Palgrave Macmillan.
135. Gaffney, J. (2014). Performative Political Leadership. In R. A. W. Rhodes, P. 't Hart (eds.), *Oxford Handbook of Political Leadership*. Oxford: Oxford University Press, 389–402.
136. Gaffney, J., Lahel, A. (2013). Political Performance and Leadership Persona: The UK Labour Party Conference of 2012. *Government and Opposition*, 48 (4), 481–505.
137. Gaidys V. (2004). Viešoji nuomonė ir politika. In A. Krupavičius, A. Lukošaitis (eds.), *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 243–295.
138. Gallagher, M., Allen, S. H. (2014). Presidential Personality: Not Just a Nuisance. *Foreign Policy Analysis*, 10 (1), 1–21.
139. George, A. L. (1969). The “Operational Code”: A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decision-Making. *International Studies Quarterly*, 13 (2), 190–222.
140. George, A. L., George J. L. (1964). *Woodrow Wilson and Colonel House: A Personality Study*. New York: Dover Publications Inc.
141. Gerring, J., Thacker, Strom C., Moreno, C. (2009). Are Parliamentary Systems Better? *Comparative Political Studies*, 42 (3), 327–359.
142. Glad, B. (2002). Why Tyrants Go Too Far: Malignant Narcissism and Absolute Power. *Political Psychology*, 23 (1), 1–37.
143. Glaser, T., Salmon, C. (1991). *Public Opinion and the Communication of Consent*. New York: Guilford.
144. Goodhart Ch. A. E., Bhansali R. J. (1970). Political Economy. *Political Studies*, 18 (1), 43–106.
145. Goodin, R. (ed.) (2009). *The Oxford Handbook of Political Science*. Oxford University Press.
146. Görener, Aylin Ş, Meltem Ş. Ucal (2011). The Personality and Leadership Style of Recep Tayyip Erdoğan: Implications for Turkish Foreign Policy. *Turkish Studies*, 12 (3), 357–381.
147. Graetz, B., McAllister, I. (1987). Political Leadership and Electoral Outcomes in Britain, 1974–1983. *Comparative Political Studies*, 19, 484–507.
148. Graetz, B., McAllister, I. (1987). Popular Evaluations of Party Leaders in the Anglo-American Democracies. In H. Clarke, H. Czudnowski (eds.), *Political Elites in Anglo-American Democracies*. Dekalb, Ill.: Northern Illinois University Press, 44–64.
149. Gražiūnas, A., (1994). *Krikščioniškoji demokratija Lietuvoje*. Vilnius: Tėvynės Sargas.
150. Greenstein, F. I. (1967). The Impact of Personality on Politics: An Attempt to Clear Away Underbrush. *American Political Science Review*, 61 (3), 629–641.
151. Greenstein, F. I. (1970). *Personality and Politics: Problems of Evidence, Inference, and Conceptualization*. Chicago: Markham Publishing Company.
152. Greenstein, F. I. (1992). Can Personality and Politics Be Studied Systematically? *Political Psychology*, 13 (1), 105–128.
153. Greenstein, F. I. (2006). Presidential Difference in the Early Republic: The Highly Disparate Leadership Styles of Washington, Adams, and Jefferson. *Presidential Studies Quarterly*, 36 (3), 373–390.
154. Greenstein, F. I. (2009). *The Presidential Difference: Leadership Style from FDR to Barack Obama*, (3rd ed.), Princeton NJ: Princeton University Press.

155. Grint, K. (2005). *Leadership: Limits and Possibilities*. New York: Macmillan.
156. Grint, K. (2010). *Leadership: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
157. Grint, K. (2014). Social-constructionist analysis. In R. A. W. Rhodes, P. 't Hart (Eds.), *Oxford Handbook of Political Leadership*. Oxford: Oxford University Press, 240–252.
158. Grossmann, M., Varnum, E. W. (2015). Social Structure, Infectious Diseases, Disasters, Secularism, and Cultural Change in America. *Psychological Science*, 26 (3), 311-324.
159. Haggard, S., McCubbins, M. D. (2001). Introduction: Political Institutions and the Determinants of Public Policy. In S. Haggard, M. D. McCubbins (eds.), *Presidents, Parliaments, and Policy*. Cambridge: Cambridge University Press, 1–17.
160. Hammond, T. H., Butler, Ch. K. (2003). Some Complex Answers to the Simple Question ‘Do Institutions Matter?’: Policy Choice and Policy Change in Presidential and Parliamentary Systems. *Journal of Theoretical Politics*, 15 (2), 145–200.
161. Hargrove, E. C. (2002). Presidential Leadership: Skill in Context. *Politics and Policy*, 30 (2), 211–235.
162. Hargrove, E. C. (2003a). Presidential Leadership: Skill in Context. In E. C. Hargrove, J. E. Owens (eds.), *Leadership in Context*. Lanham MD: Rowman and Littlefield, 17–41.
163. Hargrove, E. C. (2003b). History, Political Science and the Study of Leadership. *Polity*, 36 (4), 579–593.
164. Harmel, R. Svasand, L. (1993). Party Leadership and Party Institutionalisation: Three phases of Development. *West European Politics*. 16 (2), 67-88.
165. Hefferan, R. Webb, P. (2005). The British Prime Minister: Much More than „First Among Equals“. In T. Poguntke, P. Webb (eds.), *The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies*. Oxford: Oxford University Press, 26-62.
166. Heffernan, R. (2003). Prime Ministerial Predominance? Core Executive Politics in the UK. *British Journal of Politics and International Relations*, 5 (3), 347–372.
167. Helms, L. (2005). *Presidents, Prime Ministers and Chancellors: Executive Leadership in Western Democracies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
168. Hermann, M. G. (1999) (Minor revisions 2002). Assessing Leadership Style: A Trait Analysis. Columbus, OH: Social Science Automation, Inc. Prieiga per internetą: <http://socialscience.net/docs/lta.pdf> [žiūrėta: 2017 09 01].
169. Hermann, M. G., Preston, T., Korany, B., Shaw, T. M. (2001). Who Leads Matters: The Effects of Powerful Individuals. *International Studies Review*, 3 (2), 83–130.
170. Hicken, A. Kuhonta, E. M. (2015). Rethinking Party System Institutionalization In Southeast Asia And Beyond. In W. Case (ed.), *Routledge Handbook of Southeast Asian Democratization*. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group, 237-249.
171. Hix, S., Noury, A., Roland, G. (2006). Dimensions of Politics in the European Parliament. *American Journal of Political Science*, 50, 494-520.
172. Hofstede, G., Hofstede, G. J., Minkov, M. (2010). *Cultures and Organizations Software of the Mind. Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival*. McGraw Hill.
173. Holmberg, S., Oscarsson, H. (2011). Party Leader Effects on the Vote. In K. Aarts, A. Blais, H. Schmitt (eds.), *Political Leaders and Democratic Elections*. Oxford: Oxford University Press, 35–51.
174. Hopkin, J., C. Paolucci (1999). The Business Firm Model of Party Organisation: Cases from Spain and Italy. *European Journal of Political Research*, 35, 307–39.
175. Horowitz, D. (1990). Comparing Democratic Systems. *Journal of Democracy*, 1 (4), 73-79.

176. Humphreys, M., Masters, W. A. Sandbu, M. E. (2006). The Role of Leaders in Democratic Deliberations: Results from a Field Experiment in São Tomé and Príncipe. *World Politics*, 58, 583–622.
177. Huntington, S. P. (1968). *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press.
178. Huntington, S. P. (1991). *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press
179. Ignazi, P. (2003/2006). *Extreme Right Parties in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
180. Inglehart, R. F., Baker, W. E. (2000). Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values. *American Sociological Review*, 65, 19–51.
181. Inoguchi, T., Blondel, J. (2012). Conclusion: Toward the Elaboration of a General Theory of Parties—the Cases of Western Europe and East and Southeast Asia. In T. Inoguchi, J. Blondel (Eds.), *Political Parties and Democracy. Contemporary Western Europe and Asia*. Palgrave Mcmillian.
182. Isotalus, P., Almonkari, M., (2011). Current Trends in Political Communication and Criteria for Political Leaders. Perspectives of the Finish Press and Party Leaders. *Leadership and New Trends in Political Communication*. Selected Papers. Roma: Luiss CMCS.
183. Jackle, S. (2009). *Measuring Political Party Ideologies – Combining Expert Scale and Text Based Approaches*. Paper prepared for the IPSA World Conference in Santiago de Chile, 2009 07 12-16.
184. Janda, K. (1980). *Political Parties: A Cross National Survey*. New York: Free Press.
185. Jastramskis, M. (2017). 2016 metų Seimo rinkimų iššūkis partinei sistemai ir politologams: kaip numatyti žemės drebėjimą? *Politologija*, 86, 3-43.
186. Johansson, B. (2008). Popularized Election Coverage? News Coverage of Swedish Parliamentary Election Campaigns 1979-2006. In J. Strömbäck, M. Ørsten and T. Aaberg (eds.) *Communicating Politics. Political Communication in the Nordic Countries*. Göteborg, Nordicom.
187. Johansson, K. M. (2014). *How Populist Parties Organize*. Södertörn University. PESO Research Report No 2.
188. Jones, B. F., Olken, B. A. (2005). Do Leaders Matter? National Leadership and Growth since World War II. *Quarterly Journal of Economics*, 120 (3), 835–864.
189. Jonušaitė, S., Žvirdauskas, D. (2007). *Kokia gali būti lyderystė? Lyderių laikas*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
190. Joosse, P. (2014). Becoming a God: Max Weber and the Social Construction of Charisma. *Journal of Classical Sociology*, 14 (3), 266–283.
191. Jungerstam-Mulders, S. (2006). Parties and Party Systems in Post-Communist EU Member States: Comparative Aspects. In S. Jungerstam-Mulders (ed.), *Post-Communist EU Member States: Parties and Party Systems*, 1-23.
192. Kaarbo, J., Hermann, M. G. (1998). Leadership Styles of Prime Ministers: How Individual Differences Affect The Foreign Policy Making Process. *Leadership Quarterly*, 9 (3), 243–263.
193. Karvonen, L. (2010). *The Personalization of Politics. A Study of Parliamentary Democracies*. ECPR Press.
194. Kasse, M. (1994). Is there Personalization in Politics? Candidates and Voting Behavior on Germany. *International Political Science Review*. 15 (3), 201-230.
195. Katz, R., Mair, P. (1995). Changing Models of Party Organization and Party Democracy. The Emergence of the Cartel Party. *Party Politics*, 1 (1), 5-28.

196. Katz, R. S., Mair, P. (1992). The Cross-National Study of Party Organization. In R. S. Katz, P. Mair, (eds.) *Party Organizations: A Data Handbook on Party Organizations in Western Democracies, 1960-90*. London: Sage.
197. Katz, R. S., Mair, P. (2009). The Cartel Party Thesis: A Restatement. *Perspectives on Politics*, 753-766.
198. Kavaliauskaitė, J. (2014). Asmenybė ar vertybės? Lietuvos partijų lyderiai rinkėjų akimis ir politikos personalizacijos ribos. *Politologija*. 2014/1 (73), 129-178.
199. Keller, J. W. (2005). Constraint Respecters, Constraint Challengers, and Crisis Decision Making in Democracies: A Case Study Analysis of Kennedy versus Reagan. *Political Psychology*, 26 (6), 835–867.
200. Keohane, N. O. (2014). Western Political Thought. In R. A. W. Rhodes, P. 't Hart (eds.), *Oxford Handbook of Political Leadership*. Oxford: Oxford University Press, 36-48.
201. Kerr, R. (2008). Discourse and Leadership: Using the Paradigm of the Permanent State of Emergency. *Critical Discourse Studies*, 5 (3), 201–216.
202. Kesgin, B. (2013). Leadership Traits of Turkey's Islamist and Secular Prime Ministers. *Turkish Studies*, 14 (1), 136–157.
203. King, A. (2003). Conclusions and Implications. In A. King (ed.) *Leaders' Personalities and the Outcomes of Democratic Elections*. Oxford: Oxford University Press, 210-221.
204. Kirchheimer, O. (1966). The Transformation of the Western European Party Systems. In J. La Palombara, M. Weiner (eds.), *Political Parties and Political Development*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 177–200.
205. Kitchelt, H., Mansfeldova, Z., Markovski R., Toka, G. (1999). *Post-Communist Party Systems. Competition, Representation and Inter-Party Cooperation*. Cambridge University Press.
206. Klenke, K. (1996). *Women and Leadership: A Contextual Perspective*. New York: Springer.
207. Kohrs Campbell, K., Jamieson, K. H. (2008). *Presidents Creating the Presidency: Deeds Done In Words*. Chicago: Chicago University Press.
208. Koole, R. (1996). Cadre, Catch-all or Cartel?: A Comment on the Notion of the Cartel Party. *Party Politics*, 2 (4), 507-523.
209. Körösenyi, A. (2005). Political Representation in Leader Democracy. *Government and Opposition*. 40 (3), 358–378.
210. Kramer, G. H. (1971). Short-Term Fluctuations in U.S. Voting Behavior. 1896-1965. *The American Political Science Review*, 65 (1), 10-24.
211. Krouwel, A. (2012). *Party Transformations in European Democracies*. Albany: SUNY Press.
212. Krouwel, A. (2006). Party Organization: Party Models. In R. S. Katz, W. Crotty (eds.) *Handbook of Party Politics*. London: Sage Publications, 249-269.
213. Krupavičius, A. (2004). Politinės sistemos kaita ir demokratija. In A. Krupavičius, A. Lukošaitis (sud.) *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*. Kaunas: Poligrafija ir Informatika, 19-52.
214. Krupavičius, A. Lukošaitis, A. (2004). Politinės partijos ir partinė sistema. In A. Krupavičius, A. Lukošaitis (sud.) *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*. Kaunas: Poligrafija ir Informatika, 297-342.
215. Krupavičius, A. Pogorelis R. (2004). Rinkimų sistema ir rinkimai. In A. Krupavičius, A. Lukošaitis (sud.), *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*. Kaunas: Poligrafija ir Informatika, 243-296.

216. Krupavičius, A. (1996). Pokomunistinė transformacija ir Lietuvos partijos. In A. Krupavičius, (sud.) *Politinės partijos Lietuvoje. Atgimimas ir veikla*. Litterae Universitatis, 1-93.
217. Krupavičius, A. (1998). The Post-communist Transition and Institutionalization of Lithuania's Parties. *Political Studies*, XLVI, 465-491.
218. Krupavičius, A. (2005). *Nuo ištakų į rytdieną*. Valstiečiams liaudininkams 100 metų. VNDS.
219. Krupavičius, A. Simonaitytė, V. (2016). Organization of Political Parties: The Case of Lithuania. In K. Sobolewska-Myslik, B. Kosowska-Gastol, P. Borowiec (eds.) *Organizational Structures of Political Parties in Central and Eastern European Democracies*. Jagiellonian University Press, 251-276.
220. Krupnick, Ch. (2005). Expecting More from Democracy in Central and Eastern Europe. *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*. Summer/Fall, 149-165.
221. Langer, A. I. (2006). *The Politicization of Private Persona: The Case of Tony Blair in Historical Perspective*. London: London School of Economics and Political Science.
222. Langer, A. I. (2007). A Historical Exploration of the Personalization of Politics in the Print Media: The British Prime Ministers (1945-1999). *Parliamentary Affairs*, 60 (3), 371-387.
223. Lasswell, H. D. (1930). *Psychopathology and Politics*. Chicago: University of Chicago Press.
224. Laver, M., Benoit, K., Garry, J. (2003). Extracting Policy Positions from Political Texts Using Words as Data. *The American Political Science Review*, 97, 311-331.
225. Laver, M., Garry, J. (2000). Estimating Policy Positions from Political Texts. *American Journal of Political Science*, 44, 619-634.
226. Lawrence, B. B. (2011). Osama Bin Laden: The Man and the Myth. In Ch. B. Strozier, D. Offer, O. Abdylis (eds.), *The Leader: Psychological Essays*, (2nd ed.), New York: Springer, 119-134.
227. LeDuc, L. (2001). Democratizing Party Leader Selection. *Party Politics*. 7 (3), 323-341.
228. Lessinger, E. M., Holtz-Bacha, C. (2003). *Party Electoral Advertising in Germany. Trends in Content and Style from 1957-2002*. Paper for the ECPR General Conference, Marburg 2003 09 18-21.
229. Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdžio įstatai. (2015). Atnaujinta redakcija priimta 2015 m. spalio 24 d. LRLS VIII-ajame suvažiavime.
230. Lietuvos Respublikos politinių partijų sąrašas. (2017). Teisingumo ministerijos duomenys. Informacija atnaujinta 2017 06 21. Prieiga: <http://www.tm.lt/dok/Lietuvos%20Respublikos%20politini%C5%B3%20partij%C5%B3%20s%C4%85ra%C5%A1as%202017-06-21.pdf> [žiūrėta: 2017 09 01].
231. Lietuvos valstiečių ir Žaliųjų sąjungos įstatai. (2014). Atnaujinta redakcija priimta 2014 m. spalio 11 d. LVŽS X rinkiminiame suvažiavime.
232. Lijphart, A. (1977). *Democracy in Plural Societies: Comparative Exploration*. New Haven; London: Yale University Press.
233. Lijphart, A. (1999). *Patterns of Democracy*. Yale University Press.
234. Lindberg, S. I. (2007). Institutionalization of Party Systems? Stability and Fluidity among Legislative Parties in Africa's Democracies. *Government and Opposition*. 42 (2), 215-241.
235. Linz, J. A., Stepan, A. (1996). *Problems of Democratic Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore: The Johns Hopkins UP.

236. Lipset, S. M., Rokkan, S. (1967). Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction. In S. M. Lipset, S. Rokkan (Eds.), *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: Free Press.
237. Little, G. (1984). Ambivalence, Dilemma, and Paradox: The Nature and Significance of Leader-Follower Ties, with Comments on the Leadership of Margaret Thatcher. *Political Psychology*, 5 (4), 553–571.
238. Little, G. (1988). *Strong Leadership: Thatcher, Reagan, and an Eminent Person*. Oxford: Oxford University Press.
239. LSDP statutas (2015). Statuto pakeitimai ir papildymai patvirtinti LSDP XXXIII suvažiavime 2015 m. gegužės 1 d.
240. Lukošaitis, A. (1997). Modernios partinės sistemos formavimosi etapai Lietuvoje. In A. Jankauskas, E. Kūris, J. Novagrockienė (sud.), *Lietuvos politinės partijos ir partinė sistema*. 1 knyga. Studijų šaltiniai 6. Naujasis lankas: Kaunas, 92-128.
241. MacRae, D. (1958). *Dimensions of Congressional Voting: A Statistical Study of the House of Representatives in the Eighty-First Congress*. Berkley: University of California Press
242. Mainwaring, S. Torcal, M. (2006). Party System Institutionalization and Party System Theory after the Third Wave of Democratization. In R.S. Katz and W. Crotty (eds.), *Handbook of Political Parties*. London: Sage, 204–227.
243. Mainwaring, S., Scully, T. (1995). Introduction: Party Systems in Latin America. In S. Mainwaring, T. Scully, (Eds.), *Building Democratic Institutions: Party Systems in Latin America*. Stanford: Stanford University Press.
244. Mainwaring S., Zoco E. (2007). Political Sequences and The Stabilisation of Interparty Competition: Electoral Volatility in Old and New Democracies. *Party Politics*, 13(2): 155-178.
245. Mair, P., Mudde, C. (1998). The Party Family and its Study. *Annual Review of Political Science*, 1, 211-229.
246. Mair, P. (1994). Party Organizations: From Civil Society to the State. In R. S. Katz, P. Mair, (eds.), *How Parties Organize. Change and Adaptation in Party Organizations in Western Democracies*. London: Sage Publications.
247. Mancini, P. (2011). *Between Commodification and Lifestyle Politics Does Silvio Berlusconi provide a New Model of Politics for the Twenty-First Century?* University of Oxford.
248. Manin, B. (1997). *The Principles of Representative Government*. Cambridge: Cambridge University Press.
249. Marsh, D. (2008), Understanding British Government: Analysing Competing Models. *British Journal of Politics and International Relations*, 10, 251–268.
250. Martin, J. (2014). Situating Speech: A Rhetorical Approach to Political Strategy. *Political Studies*, 63 (1), 25-42.
251. Masciulli, J., Molchanov, M. A., Knight, W. A. (2009). Political Leadership in Context in J. Masciulli, M. A. Molchanov, W. A. Knight (eds.), *The Ashgate Research Companion to Political Leadership*. Ashgate, 3-27.
252. Matonytė, I. (2001). *Posovietinio elito labirintai*. Vilnius: Knygiai.
253. Mazzoleni G., (1996). Patterns and Effects of Recent Changes in Electoral Campaigning in Italy. In: D. Swanson, P. Mancini (eds.), *Politics, Media and Modern Democracy*. New York: Praeger.
254. McAdams, D. P. (2011). *George W. Bush and the Redemptive Dream: A Psychological Portrait*. Oxford: Oxford University Press.

255. McAllister, I. (2007). The Personalization of Politics. In R. J. Dalton, H. G. Klingemann (eds.) *Oxford Handbook of Political Behavior*. Oxford: Oxford University Press, 571-588.
256. McCrae, R. R., Oliver, P. J. (1992). An Introduction to the Five-Factor Model and Its Applications. *Journal of Personality*, 60 (2), 175–215.
257. McDermott, R. (2004). *Political Psychology in International Relations*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
258. McDermott, R. (2014). Experimental Methods. In R. A. W. Rhodes, P. 't Hart (eds.), *Oxford Handbook of Political Leadership*. Oxford: Oxford University Press, 267–280.
259. McKelvey, R. D. (1976). Intransitivities in Multidimensional Voting Models and Some Implications for Agenda Control. *Journal of Economic Theory*. 12 (3), 472–482.
260. Mclean, I., Mcmillian, A. (eds.) (2009). *The Concise Oxford Dictionary of Politics*, (3rd ed.), Oxford University Press.
261. Mény, Y., Surel, Y. (2002). *Democracies and the Populist Challenge*. Palgrave Macmillan.
262. Menocal, A. R. (2011). *Why Electoral Systems Matter: An Analysis Of Their Incentives and Effects on Key Areas of Governance*, Overseas Development Institute.
263. Michels, R. (1966). *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*. New York: Collier.
264. Mohd Don, Z., May, A. (2013). The Discursive Representation of Iran's Supreme Leader in Online Media. *Discourse and Society*, 24 (6), 743–762.
265. Morse, R. S., Buss, T. F., Kinghorn C. M. (eds.) (2007). *Transforming Public Leadership for the 21st Century*. (Transformational Trends in Governance & Democracy). M.E. Sharpe Armonk, New York London, England.
266. Mosca, G. (1960). *The Ruling Class*. New York: McGraw Hill.
267. Mudde, C. (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
268. Mughan, A. (1995). Television and Presidentialism: Australian and US Legislative Elections Compared. *Political Communication*, 12, 327-342.
269. Mughan, A. (2000). *Media and the Presidentialization of Parliamentary Elections*, Basingstoke: Palgrave.
270. Mughan, A. (2015). Parties, Conditionality and Leader Effects in Parliamentary Elections. *Party Politics*, 21 (1), 28–39.
271. Nassmacher, K. (2009). *The Funding of Party Competition. Political Finance in 25 Democracies*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
272. Newman B. (1999). *The Mass Marketing of Politics*. Thousand Oaks, CA: Sage.
273. Newton, K., Van Deth, J. W. (2010). *Foundations of Comparative Politics*. (2nd ed.). Cambridge University Press.
274. Norkus, Z. (2008). *Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvos lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
275. Norkus, Z., Morkevičius, V. (2011). *Kokybinė lyginamoji analizė. Tyrimų metodų serija*. Kaunas: Lietuvos HSM duomenų archyvas.
276. Northouse, P. G. (2009). *Lyderystė: teorija ir praktika*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
277. Novagrockienė, J. (sud.) (1998). *Lietuvos valdžių elito teisinės sąmonės ypatumai*. Vilnius: Eugrimas.
278. Olson, D. (1993). Political Parties and Party Systems in Regime Transformation: Inner Transition in the New Democracies of Central Europe. *American Review of Politics*, 14, 619-658

279. Olson, M. (1965). *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*. Cambridge MA: Harvard University Press.
280. Ostrogosrki, M. (1902). *Democracy and the Organization of Political Parties*. Volume I: England. New Brunswick & London.
281. Padgett, S., Paterson, W. (1991). *A History of Social Democracy in Postwar Europe*. London: Longman.
282. Paloheimo, H. (2005). Let the Force Be with the Leader – But Who Is the Leader? In T. Poguntke, P. Webb (eds.), *The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies*, Oxford: Oxford University Press, 248-268.
283. Panebianco, A. (1988). *Political Parties: Organization & Power*. Cambridge: Cambridge University Press.
284. Partijos Tvarka ir teisingumas įstatai. (2015).
285. Pasaulio vertybių tyrimas. Prieiga: <http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp> [žiūrėta: 2017 09 17]
286. Passarelli, G., (2015). Parties' Genetic Features: The Missing Link in the Presidentialization of Parties. In G. Passarelli (ed.), *The Presidentialization of Political Parties. Organizations, Institutions and Leaders*. Palgrave Macmillan. 1-25.
287. Patterson, S. C., Mughan, A. (Eds.) (1992). *Political Leadership in Democratic Societies*. Chicago: Nelson-Hall Publishers.
288. Pedersen, N. (1983). Changing Patterns of Electoral Volatility in European Party Systems: Exploration in Explanation. In H. Daalder, P. Mair (eds.), *Western European Party Systems: Continuity and Change*. Beverly Hills: Sage Publications.
289. Peele, G. (2005). Leadership and Politics: A Case for a Closer Relationship? *Leadership*, 1 (2), 187–204.
290. Persson, T., Tabellini, G. (1999). The Size and Scope of Government: Comparative Politics with Rational Politicians. *European Economic Review*, 43, 699–735.
291. Poguntke, T., Webb P. (2012). *Party Leadership in the Age of Presidentialization: Lessons from Germany and Britain*. Paper Presented to World Congress of International Political Science Association, Madrid, 2012 07.
292. Poguntke, T., Webb, P. (2005a). The Presidentialization of Politics in Democratic Societies: A Framework for Analysis. In T. Poguntke, P. Webb (eds.), *The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies*. Oxford: Oxford University Press, 1–25.
293. Poguntke, T., Webb P. (2005b). The Presidentialization of Contemporary Politics: Evidence, Causes and Consequences. In T. Poguntke, P. Webb (eds.), *The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies*. Oxford: Oxford University Press, 336–356.
294. Poole, K. T., Rosenthal, H. (1997). *Congress - A Political-Economic History of Roll-Call Voting*. Oxford: Oxford University Press.
295. Post, J. M. (1991). Saddam Hussein of Iraq: A Political Psychology Profile. *Political Psychology*, 12 (2), 279–289.
296. Potts, J. (2009). *A History of Charisma*. London: Palgrave Macmillan.
297. Powell, E., Tucker, J. (2009). *New Approaches to Electoral Volatility: Evidence from Postcommunist Countries*. APSA 2009 Toronto Meeting Paper, 1-39.
298. Prazauskas, A., Unikaitė, I. (2007). *Politologijos pagrindai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
299. Preston, T. (2001). *The President and His Inner Circle: Leadership Style and the Advisory Process in Foreign Affairs*. New York: Columbia University Press.
300. Przeworski, A. (1975). Institutionalization of Voting Patterns, or is Mobilization the Source of Decay? *American Political Science Review*, 69 (1), 49–67.

301. Ragin, C. C. (1987). *The Comparative Method: Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
302. Rahat, G., Hazan, R. Y. (2001). Candidate Selection Methods. An Analytical Framework. *Party Politics*, 7 (3), 297-322.
303. Rahat, G., Sheaffer, T. (2007). The Personalization of Politics: Israel, 1949-2003, *Political Communication*, 24, 65-80.
304. Rahat, G., Hazan, R. Y. (2000). Parties, Electoral Reform, and Democracy: Theoretical and Empirical Lessons from the 1996 Elections in Israel. *Comparative Political Studies*, 33, 1310-1336.
305. Raymond, A. (1977). *Main Currents in Sociological Thought*. Harmondsworth: Penguin Books.
306. Ramonaitė A., Žiliukaitė R., (2009). Explaining Partisan Loyalties in Lithuania. *Lithuanian Political Science Yearbook 2*. Vilnius, 11–34.
307. Ramonaitė, A. (2014). Partinė tapatybė Lietuvoje – šeimos socializacijos, politinių skirčių ar ipročio padarinys? *Politologija*, 1 (73), 3-35.
308. Ramonaitė, A. (2007). *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*. Vilnius: Versus aureus.
309. Ramonaitė, A., Žiliukaitė, R. (2009). Politinio atstovavimo kokybė Lietuvoje: partijų ir rinkėjų politinių nuostatų atitikimo analizė. In A. Ramonaitė (sud.), *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*. Vilnius: Versus Aureus, 90-121.
310. Randall, V. Svasand, L. (2002). Party Institutionalization in New Democracies. *Party Politics*, 8 (1), 5–29.
311. Renshon, S. A. (1994). A Preliminary Assessment of the Clinton Presidency: Character, Leadership and Performance. *Political Psychology*, 15 (2), 375–394.
312. Renshon, S. A. (1998). *High Hopes: The Clinton Presidency and the Politics of Ambition*. New York: Routledge.
313. Renshon, S. A. (2003). William Jefferson Clinton’s Psychology. In J. M. Post (ed.), *The Psychological Assessment of Political Leaders with Profiles of Saddam Hussein and Bill Clinton*. Ann Arbor: University Of Michigan Press, 277–302.
314. Renwick, A., Benoit-Pilet, J. (2011). *The Personalization of Electoral Systems: Theory and Evidence*. Paper prepared for presentation at the ECPR general Conference, University of Reykjavik, 2011 08 25-27.
315. Rhodes, R. A. W. (2007). Understanding Governance: Ten Years On. *Organization Studies*, 28 (8), 1243–1264.
316. Rhodes, R. A. W. (2011). *Everyday Life in British Government*. Oxford: Oxford University Press.
317. Rhodes, R. A. W. (2013). From Prime-Ministerial Leadership to Court Politics. In P. Strangio, P. ‘T Hart, J. Walter (eds.), *Understanding Prime- Ministerial Performance: Comparative Perspectives*. Oxford: Oxford University Press, 318–333.
318. Rhodes, R. A. W. (2014). Observational Analysis. In R. A. W. Rhodes, P. ‘t Hart (eds.), *Oxford Handbook of Political Leadership*. Oxford: Oxford University Press, 281–295.
319. Rhodes, R. A. W., ‘t Hart, P. (2014). Puzzles of Political Leadership. In R. A. W. Rhodes, P. ‘t Hart (eds.), *Oxford Handbook of Political Leadership*. Oxford: Oxford University Press, 1–21.
320. Rhodes, R. A. W., Wanna, J., Weller P. (2009). *Comparing Westminster*. Oxford: Oxford University Press.
321. Roberts, A. (2006). What Kind of Democracy Is Emerging in Eastern Europe? *Post-Soviet Affairs*, 22 (1), 37–64.

322. Rockman, B. A. (1984). *The Leadership Question: The Presidency and the American System*. New York: Praeger.
323. Rockman, B. A. (1991). The Leadership Question: Is There An Answer? In C. Campbell, M. J. Wyszomirski (eds.), *Executive Leadership in Anglo-American Systems*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 35–56.
324. Rose, R., Munro, N. (2003). *Elections and Parties in New European Democracies*. Washington D.C.: Congressional Quarterly Press.
325. Rubenzer, S. A., Faschingbauer, T. R. (2004). *Personality, Character, and Leadership in the White House*. Dulles VA: Brassey's Inc.
326. Runyan, W. Mc. (2005). Evolving Conceptions of Psychobiography and the Study of Lives: Encounters With Psychoanalysis, Personality Psychology, and Historical Science. In W. T. Schulz (ed.), *Handbook of Psychobiography*. Oxford: Oxford University Press, 19–41.
327. Samuels, D. (2002). Presidentialized Parties. The Separation of Powers and Party Organization and Behavior. *Comparative Political Studies*, 35 (4), 461–83.
328. Samuels, D. J., Shugart, M. S. (2010). *Presidents, Parties, and Prime Ministers: How the Separation of Powers Affects Party Organization and Behavior*. Cambridge: Cambridge University Press.
329. Sanders, D. (2010). Behaviouralism. In D. Marsh, G. Stoker (eds.), *Theory and Methods in Political Science*, (3rd ed.). London: Palgrave Macmillan, 23–41.
330. Sartori, G. (2001). *Lyginamoji konstitucinė inžinerija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
331. Sartori, G. (2005). *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*. Colchester: ECPR Press.
332. Scarrow, S. (2000). Parties without Members? Party Organization in a Changing Electoral Environment. In R. Dalton, M. Wattenberg (eds.), *Parties Without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
333. Schafer, M., Walker S. G. (2006). Democratic Leaders and the Democratic Peace: The Operational Codes of Tony Blair and Bill Clinton. *International Studies Quarterly*, 50 (3), 561–583.
334. Schmitt, H., Ohr, D. (2000). *Are the Party Leaders Becoming More Important in German Elections? Leader Effects on the Vote in Germany*. Paper for APSA, Washington, D.C. 2000 08 31 – 09 03.
335. Schmitter P. (2001). Parties Are Not What They Once Were. In L. Diamond, R. Gunther (eds.) *Political Parties and Democracy*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
336. Schofield, N. (2006). *Architects of Political Change: Constitutional Quandaries and Social Choice Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
337. Schulz, W., Zeh, R., Quiring, O. (2005). Voters in Changing Media Environment: A Data-Based Retrospective on Consequences of Media Change in Germany. *European Journal of Communication*, 20 (1), 55-88.
338. Schumpeter, J. A. (2003). *Capitalism, Socialism and Democracy*. London and New York: Routledge.
339. Schweitzer, A. (1984). *The Age of Charisma*. London: Burnham Inc.
340. Ashiagbor, S. (2008). *Political Parties and Democracy in Theoretical and Practical Perspectives: Selecting Candidates for Legislative Office*. National Democratic Institute for International Affairs. Prieiga per internetą: http://www.ndi.org/files/2406_polpart_report_engpdf_100708.pdf

341. Senn, A. E. (1995). Post-Soviet Political Leadership in Lithuania. In T. J. Colton, R. C. Tucker (eds.), *Patterns in Post-Soviet Leadership*. Boulder, CO: Westview Press, 123-140.
342. Shugart, M. S. (1999). Presidentialism, Parliamentarism, and the Provision of Collective Goods in Less-Developed Countries. *Constitutional Political Economy*, 10, 53–88.
343. Sieberer, U. (2007). Agenda Setting in the German Bundestag: A Weak Government in a Consensus Democracy. *German Politics*, 15 (1), 49-72.
344. Sjoberg, L. (2009). Feminist Approaches to the Study of Political Leadership. In J. Masciulli, Mi. A. Molchanov, W. A. Knight (eds.), *The Ashgate Research Companion to Political Leadership*. Farnham: Ashgate, 149–173.
345. Sjoblom, G. (1968). *Party Strategies in a Multiparty System*. Translated by W. F. Salisbury. Lund: Studentlitteratur.
346. Skowronek, S. (1997). *The Politics Presidents Make: Leadership from John Adams to Bill Clinton*. Cambridge MA: The Belknap Press.
347. Skowronek, S. (2011). *Presidential Leadership in Political Time: Reprise and Reappraisal*, (2nd ed.), Lawrence KS: University Press of Kansas.
348. Sowińska, A. (2013). A Critical Discourse Approach to the Analysis of Values in Political Discourse: the Example of Freedom in President Bush's State of the Union Addresses (2001–2008). *Discourse and Society*, 24 (6), 792–809.
349. Stewart, M., Clarke, H. (1992). The (Un)importance of Party Leaders: Leader Images and Party Choice in the 1987 British Election. *Journal of Politics*, 54, 447-70.
350. Sudnickas, T. (2008). Lyderystė. In K. Masiulis, T. Sudnickas, (sud.), *Elitas ir lyderystė*. Vilnius: MRU.
351. Swanson D., Mancini P. (eds.) (1996). *Politics, Media and Modern Democracy*. New York: Praeger.
352. Šarkutė, L. (2010). *Sprendimų priėmimo veiksniai ir modeliai: Lietuvos Respublikos vyriausybės analizė*. Daktaro disertacija. Kauno technologijos universitetas.
353. Šumskas, G. (2003). *Ekonominis balsavimas Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje. Sociologinė rinkėjų elgsenos analizė*. Daktaro disertacija. Kauno technologijos universitetas.
354. 't Hart, P. (2014a). *Understanding Public Leadership*. London: Palgrave Macmillan.
355. 't Hart, P. (2014b). Contextual Analysis. In R. A. W. Rhodes, Paul 't Hart (eds.), *Oxford Handbook of Political Leadership*. Oxford: Oxford University Press, 210–224.
356. 't Hart, P. Rhodes, R.A.W. (2014). Puzzles for Political Leadership. In R. A. W. Rhodes and P. 't Hart (eds.), *Oxford Handbook of Political Leadership*. Oxford: Oxford University Press, 20-36.
357. Taylor, M., Laver, M. (1973). Government Coalitions in Western Europe. *European Journal of Political Research*, 1, 205-248.
358. Takala, T., Tanttu, S., Lämsä, A. (2013). Discourses of Charisma: Barack Obama's First 6 Months as the President of the USA. *Journal of Business Ethics*, 115, 149–166.
359. Tallat-Kelpša, L. (2004). Vyriausybė ir prezidentas. In A. Krupavičius, A. Lukošaitis, (sud.), *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*. Kaunas. Poligrafija ir Informatika, 385-422.
360. Tallberg, J. (2006). *Leadership and Negotiation in the European Union*. Cambridge: Cambridge University Press.
361. Tallberg, J. (2010). The Power of the Chair: Formal Leadership in International Cooperation. *International Studies Quarterly*, 54, 241–265.
362. Tarptautinis politinių partijų programų projektas, MARPOR. Prieiga per internetą: <https://manifestoproject.wzb.eu/information/documents/information>.

363. Theakston, K. (2003). Political Skill and Context in Prime Ministerial Leadership in Britain. In E. C. Hargrove, J. E. Owens (eds.), *Leadership in Context*. Lanham MD: Rowman and Littlefield, 89–129.
364. Thomas, C. (2001a). Preface. In: C. Thomas (ed.) *Political Parties and Interest Groups: Shaping Democratic Governance*. Boulder, CO: Lynne Rienner.
365. Thomas, C. (2001b). Studying the Political Party–Interest Group Relationship. In: C. Thomas (ed.) *Political Parties and Interest Groups: Shaping Democratic Governance*. Boulder, CO: Lynne Rienner
366. Triandis, H. (2001). Individualism-Collectivism and Personality. *Journal of Personality*, 69 (6), 907-924.
367. TS/LKD įstatai. (2015). Patvirtinti TS-LKD suvažiavime 2015 m. liepos 2d. dieną
368. Tulis, J. K. (1988). *The Rhetorical Presidency*. Princeton NJ: Princeton University Press.
369. Uhr, J. (2014). Rhetorical and Performative Analysis. In R. A. W. Rhodes, P. 't Hart (eds.), *Oxford Handbook of Political Leadership*. Oxford: Oxford University Press, 253–266.
370. van Biesen, I., Hopkin, J. (2005). The Presidentialization of Spanish Democracy: Sources of Prime Ministerial Power in Post-Franco Spain. In T. Poguntke, P. Webb (eds.), *The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies*. Oxford: Oxford University Press, 107-127
371. van Belle, D. A. (1996). Leadership and Collective Action: The Case of Revolution. *International Studies Quarterly*, 40 (1), 107–132.
372. van der Eijk, C., Oppenhuis, E. V. (1991). European Parties' Performance in Electoral Competition. *European Journal of Political Research*, 19, 55-80
373. van der Eijk, C., Franklin, M. N. (1991). European Community Politics and Electoral Representation: Evidence from the 1989 European Elections Study. *European Journal of Political Research*, 19, 105-127.
374. von Beyme, K. (1985). *Political Parties in Western Democracies*. Aldershot: Gower.
375. Waite, R. G. L. (1977). *The Psychopathic God: Adolf Hitler*. New York: Basic Books.
376. Walker, S. G., Schafer, M., Young, M. D. (1998). Systematic Procedures for Operational Code Analysis: Measuring and Modeling Jimmy Carter's Operational Code. *International Studies Quarterly*, 42 (1), 175–189.
377. Ware, A. (2003). *Political Parties and Party Systems*. Oxford: Oxford University Press.
378. Warner, C. M. (2003). Strategies of an Interest Group: The Catholic Church and Christian Democracy in Postwar Europe, 1944–58. In: T. Kselman, J. A. Buttigieg (eds.), *European Christian Democracy*. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press.
379. Wauters, B., Thijssen P., Van Aelst, P., Benoit Pilet, J. (2016). Centralized Personalization at the Expense of Decentralized Personalization. The Decline of Preferential Voting in Belgium (2003–2014). *Party Politics*, 1-13.
380. Webb, P., Poguntke, T., Kolodny, R. (2012). The Presidentialization of Party Leadership? Evaluating Party Leadership and Party Government in the Democratic World. In Helms, L. (ed.), *Comparative Political Leadership*. Palgrave, McMillian, 77-98.
381. Weber, M. (1957). *The Theory of Social and Economic Organization*. New York: Oxford University Press.
382. Weber, M. (1922[1978]). *Economy and Society*. Berkeley, CA: University of California Press.
383. Widfeldt, A. (1999). *Linking Parties with People: Party Membership in Sweden 1960–1997*. Aldershot, UK: Ashgate, 43.

384. Wildavsky, A. (2006). *Cultural Analysis*. Ed. B. Swedlow, D. Coyle, R. Ellis, R., Kagan, A. Ranney. New Brunswick: Transaction Publishers.
385. Wildavsky, A. (1989). A Cultural Theory of Leadership. In B. D. Jones (ed.), *Leadership and Politics: New Perspectives in Political Science*. Lawrence: University Press of Kansas, 87–113.
386. Willner, A. R. (1984). *The Spellbinders: Charismatic Political Leadership*. Ann Arbor MI: Yale University Press.
387. Wilson, R. K., Rhodes, C. M. (1997). Leadership and Credibility in N-Person Coordination Games. *The Journal of Conflict Resolution*, 41 (6), 767–791.
388. Winter, D. G. (2005). Things I've Learned about Personality from Studying Political Leaders at a Distance. *Journal of Personality*, 73 (3), 557–584.
389. Winter, David G. (2013). Personality Profiles of Political Elites. In L. Huddy, D. O. Sears, J. S. Levy (eds.), *The Oxford Handbook of Political Psychology*, (2nd ed.). Oxford: Oxford University Press, 423–458.
390. Zarefsky, D. (2004). Presidential Rhetoric and the Power of Definition. *Presidential Studies Quarterly*, 34 (3), 607–619.
391. Žiliukaitė, R. (2016). Socialinės ir politinės vertybės. R. Žiliukaitė, A. Poviliūnas, A. Savicka (sud.), *Lietuvos visuomenės vertybių kaita per dvidešimt nepriklausomybės metų*. Vilniaus universiteto leidykla, 195-218.
392. Žvaliauskas, G. (2004). *Lietuvos politinių partijų organizacijos sociologinė analizė*. Daktaro disertacija. Kauno technologijos universitetas.
393. Žvaliauskas, G. (2007). *Ar partijos Lietuvoje yra demokratiškos?* Kaunas: Technologija.

SL344. 2018-01-25, 22 leidyb. apsk. I. Tiražas 14 egz. Užsakymas 42.
 Išleido Kauno technologijos universitetas, K. Donelaičio g. 73, 44249 Kaunas
 Spausdino leidyklos „Technologija“ spaustuvė, Studentų g. 54, 51424 Kaunas

PRIEDAI

Priedas Nr. 1. Interviu klausimai

1. Koks partijos lyderis yra geras lyderis, kokių savybių jam reikia? Kokias gero lyderio savybes turi ir turėjo esamas/buvęs partijos pirmininkas?
2. Kiek ir kokių galių turi partijos pirmininkas? Kurios iš jų svarbiausios?
3. Kaip bendrai apibūdintumėte partijos lyderio vadovavimo stilių?
4. Kaip apskritai priimami sprendimai jūsų partijoje? (Ar lyderis tariaisi dėl pasiūlymų, sprendimų? Ar nuleidžia pasiūlymus, sprendimus?) Koks vaidmuo juose tenka lyderiui?
5. Kaip partijoje nusprendžiama, kas kalbės partijos vardu viešosiose diskusijose?
6. Kokią įtaką turi partijos pirmininkas atrenkant kandidatus Seimo rinkimuose?
7. Kaip rinkimų rezultatai (sėkmė/nesėkmė) veikia partijos pirmininko galias ir vaidmenį partijos viduje?

Priedas Nr. 2. Lietuvos politinių partijų institucionalizacijos ir Pedersono indekso skaičiavimų išsklotinė.

	Seimo rinkimai	Darbo partija	LSDP (1992-2000 LDDP)	LSDP (iki 2000)	LVŽS (2004 m.- VNDPS; 2000-LVP)	TS-LKD	LKDP	TT (2004 m. -LDP)	LT centro partija	LLRA	LT žaliųjų partija	LRLS	LT Sąrašas	Drąsos kelias	Išsikėlė pats
Vietų sk. Seime	2016 m.	2	17		54	31		8	1	8	1	14	1	0	4
Vietų proc. Seime	2016 m.	1,4	12,1		38,3	22,0		5,7	0,7	5,7	0,7	9,9	0,7	0	2,8
Padaugėj o/ sumažėjo proc.	2012-2016 m.	-19,1	-14,2		37,6	-2,1		-2,8	0,7	0,0	0,7	2,8	0,7	-5,0	0,7
Grynosios reikšmės	2012-2016 m.	19,1	14,2		37,6	2,1		2,8	0,7	0	0,7	2,8	0,7	5	0,7
Vietų sk. Seime	2012 m.	29	37		1	34		12	0	8	0	10		7	3
Vietų proc. Seime	2012 m.	20,6	26,2		0,7	24,1		8,5		5,7		7,1		5,0	2,1
Padaugėj o/ sumažėjo proc.	2008-2012 m.	13,5	8,5		-1,4	-7,8		-2,1		3,5		-0,7		5,0	-0,7
Grynosios reikšmės	2008-2012 m.	13,5	8,5		1,4	7,8		2,1		3,5		0,7		5	0,7
Vietų sk. Seime	2008 m.	10	25		3	45		15		3		11			4
Vietų proc. Seime	2008 m.	7,1	17,7		-2,1	31,9		10,6		2,1		7,8			2,8
Padaugėj o/ sumažėjo proc.	2004-2008 m.	-20,6	3,5		5,0	14,2		3,5		0,7		7,8			-1,4
Grynosios reikšmės	2004-2008 m.	20,6	3,5		5	14,2		3,5		0,7		7,8			1,4
Vietų sk. Seime	2004 m.	39	20		10	25		10		2					6
Vietų proc. Seime	2004 m.	27,7	14,2	0	7,1	17,7	0	7,1		1,4					4,3
Padaugėj o/ sumažėjo proc.	2000-2004 m.	27,7	-5,0	12,8	4,3	11,3	-1,4	7,1		0					2,1
Grynosios reikšmės	2000-2004 m.	27,7	5	12,8	4,3	11,3	1,4	7,1		0					2,1
Vietų sk. Seime.	2000 m.		27	18	4	9	2			2					3
Vietų proc. Seime	2000 m.		19,1	12,8	2,8	6,4	1,4			1,4					2,1
Padaugėj o/ sumažėjo proc.	1996-2000 m.		10,4	-4,0	2,1	-44,7	-10,3			0,7					-0,8

Grynosios reikšmės	1996-2000 m.		10,4	4	2,1	44,7	10,3			0,7				0,8
Vietų sk. Seime	1996 m.		12	12	1	70	16			1				4
Vietų proc. Seime	1996 m.		8,8	8,8	0,7	51,1	11,7			0,7				2,9
Padaugėjo/sumažėjo proc.	1992-1996 m.		-43,0	0,8	0,7	29,8	1,1			-2,1				2,2
Grynosios reikšmės	1992-1996 m.		43,0	0,8	0,7	29,8	1,1			2,1				2,2
Vietų sk. Seime	1992 m.		73	8	0	30	18			4				1
Vietų proc. Seime	1992 m.		51,8	5,7	0	21,3	12,8			2,8				0,7

Lentelės tęsinys	Rinkimai	Liberalų ir centro sąjunga	Naujoji Sąjunga	Tautos prisikėlimo partija	LT liberalų sąjunga	Lietuvos laisvės sąjunga	Lietuvos centro sąjunga	„Jaunosios Lietuvos“, naujųjų tautininkų ir politinių kalinii sąjunga	Krikščionių demokratų sąjunga	Nuosaukiųjų konservatorių sąjunga	Moderniųjų krikščionių demokratų sąjunga	Naujosios demokratijos partija	Lietuvos rusų sąjunga
Padaugėjo/sumažėjo proc.	2008-2012 m.	-5,7	0,7	-11,3									
Grynosios reikšmės	2008-2012 m.	5,7	0,7	11,3									
Vietų sk.	2008 m.	8	1	16									
Vietų proc.	2008 m.	5,7	0,7	11,3									
Padaugėjo/sumažėjo proc.	2004-2008 m.	-7,1	-7,1	11,3									
Grynosios reikšmės	2004-2008 m.	7,1	7,1	11,3									
Vietų sk.	2004 m.	18	11										
Vietų proc.	2004 m.	12,8	7,8		0	0	0	0	0	0	0	0	0
Padaugėjo/sumažėjo proc.	2000-2004 m.	11,3	-12,8		0	0,7	-1,4	0,7	0,7	-0,7	-0,7	-2,1	-2,1
Grynosios reikšmės	2000-2004 m.	11,3	12,8		0	0,7	1,4	0,7	0,7	0,7	0,7	2,1	2,1
Vietų sk.	2000 m.	29	29		34	1	2	1	1	1	1	3	3
Vietų proc.	2000 m.	0,0	20,6		24,1	0,7	1,4	0,7	-0,7	0,7	0,7	2,1	2,1

Padaugėjo/ sumažėjo proc.	1996- 2000 m.		20, 6		23, 4	0,7	- 8,1	0	0	0,7	0,7	2,1	2,1
Grynosios reikšmės	1996- 2000 m.		20, 6		23, 4	0,7	8,1	0	0	0,7	0,7	2,1	2,1

Lentelės tęsinys		Lietuvių tautininkų ir Lietuvos demokratų partijos koalicija,	Lietuvos moterų partija	Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga	Lietuvos centro judėjimas	Lietuvos Respublikos piliečių chartija	Nepriklausomybės partija	Lietuvių tautinio jaunimo sąjunga „Jaunoji Lietuva“	Lietuvių tautininkų sąjunga	Viso
Vietų sk.	1996 m.	2	1	1	0	0	0	0	1	13 7
Vietų proc.	1996 m.	1,5	0,7	0,7	0	0	0	0	0,7	10 0,0
Padaugėjo/ sumažėjo proc.	1992-1996 m.	1,5	0,7	0,7	-1,4			-0,7	-2,1	
Grynosios reikšmės	1992-1996 m.	1,5	0,7	0,7	1,4			0,7	2,1	
Vietų sk.	1992 m.	0	0	0	2	0	0	1	4	14 1
Vietų proc.	1992 m. proc.	0	0	0	1,4	0	0	0,7	2,8	10 0,0